

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ROMÂNIA ȘI RELAȚIILE INTERBALCANICE ÎN PERIOADA POSTBELICĂ

ELISABETA PETREANU

UNELE PROBLEME ALE LUFTEI PENTRU PUTERE DINTRE DICTATURA
REGALĂ ȘI GARDA DE FIER

FLOREA NEDELICU

CUCERIREA INDEPENDENȚEI DEPLINE - CERINȚĂ VITALĂ A VIEȚII
ECONOMICE ȘI SOCIAL-POLITICE A ÎNTREGII NAȚIUNI ROMÂNE

ION PĂTROIU

COMERȚUL BRITANIC PRIN GALAȚI ȘI BRĂILA ÎNTRE 1837 - 1852

P. CERNOVODEANU, B. MARINESCU, I. GAVRILĂ

OPERA CULTURALĂ A LUI SAMUEL VON BRUKENTHAL LA SIBIU

ADOLF ARMERUSTER

DOCUMENTAR

RECENZII

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI
CONTEMPORANE

INSEMĂRI

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

BULETIN BIBLIOGRAFIC

4

TOMUL 31

1978

APRILIE

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE**

COMITETUL DE REDACȚIE

ARON PETRIC (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 120 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMILOR”, Calea Victoriei nr. 125, sector 1, 71021 — București.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM-Departamentul export-import presă. P.O. Box 136—137 telex 11226 — Str. 13 Decembrie, nr. 3, 70116 — București.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacției :
B-dul Aviatorilor, nr. 1,
71261. București, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 31 nr. 4
aprilie 1978

SUMAR

- ELISABETA PETREANU, România și relațiile interbalcanice în perioada post-belică. 563
FLOREA NEDELICU, Unele probleme ale luptei pentru putere dintre dictatura regală și Garda de fier 587

★

- ION PĂTROIU, Cucerirea independenței depline — cerință vitală a vieții economice și social-politice a întregii națiuni române 609
PAUL CERNOVODEANU, BEATRICE MARINESCU, IRINA GAVRILĂ, Comerțul britanic prin Galați și Brăila între 1837—1852 629

★

- ADOLF ARMBRUSTER, Opera culturală a lui Samuel von Brukenthal la Sibiu 651

DOCUMENTAR

- VASILE NETEA, 125 de ani de existență a unei publicații românești din Transilvania („Telegraful român”) 673
MARIA DOGARU, Însemne ale societăților național-culturale românești reflectând lupta pentru desăvârșirea unității de stat 679
PAVEL BINDER, O identificare din poemul „Zlatna” al lui Martin Opitz. 687

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

- Probleme ale istoriei germane în lucrările lui Golo Mann (*Dan A. Lăzărescu*) 691

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Activitatea institutului de istorie „N. Iorga” în anul 1977; Publicațiile membrilor Institutului de istorie „N. Iorga” în anul 1977; Comunicări prezentate de membrii Institutului de istorie „N. Iorga” la manifestări științifice interne și internaționale în 1977 697

RECENZII

- * * * *Probleme de politică externă a României 1918—1940. Culegere de studii*, vol. II, Edit. militară, București, 1977, 456 p. (*Nicolae Dascălu*) 717
- ANDREI ARICESCU, *Armata în Dobrogea română*, Edit. militară, București, 1977, 312 p. + 2 hărți + 34 fig. (*Alexandru Suceveanu*) 719
- ANDREI PLASARI, SHYQRI BALLVORA, *Histoire de la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais (1939—1944)*, vol. 1, Editions „8 Nëntori”, Tirana, 1976, 592 p. (*Gelcu Maksutovici*) 724
- I.A. DU'PĂQUIER, *Introduction à la démographie historique*, Gamma Paris—Tournai—Montréal, 1974, 126 p. + 11 pl., (*Louis Roman*) 729

ÎNSEMNĂRI

- ISTORIA ROMÂNIEI**: ȘERBAN ORĂSCU, *Spiru Harel*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, 182 p. (*Victoria Popovici*); * * * 1877. *Fegyverrel Tolla Tanulmányok*, (1877. Studii cu pană și cu arma) Edit. Kriterion, București, 1977, 82 p. (*Stelian Mindruș*); DAN CERNOVODEANU, *Bibliografia heraldicii românești*, Atelierul de reprografie al Muzeului de istorie al R.S. România, București, 1977, 89 p. (*Alexandru V. Diță*); **ISTORIA UNIVERSALĂ**: SIMEON DAMIANOV, *Frenskata politika na Balkanite, 1829—1853*, Edit. Academiei Bulgare de Științe, Sofia, 1977, 322 p. (*Constantin N. Velichi*); * * * *Enciclopedia franceză sau dicționarul rațional al științelor, artelor și meseriilor. Texte alese*, Traducere și note de Virginia Șerbănescu. Prefața și tabel cronologic de Paul Cornea, Edit. Minerva, București, 1976, 231 p. „Biblioteca pentru toți” (886) (*Marian Stroia*); * * * *Dějiny českého divadla* (Istoria teatrului ceh), Akademia Nákladatelství ceskoslovenske, Praha, Akademie věd, 1977, 338 p. + 319 reproduceri (*Tr. Ionescu-Nișcov*) 735
- BULETIN BIBLIOGRAFIC (*Gelu Apostol*) 745

REVISTA DE ISTORIE

TOME 31, N° 4

avril 1978

SOMMAIRE

- ELISABETA PETREANU, La Roumanie et les relations interbalkanique pendant la période d'après guerre 563
- FLOREA NEDELCU, Quelques problèmes de la lutte pour le pouvoir entre la dictature royale et la Garde de fer 587
- ★
- ION PĂTROIU, La conquête de l'indépendance pleine et entière — nécessité vitale de la vie économique et socio-politique de toute la nation roumaine 609
- PAUL CERNOVODEANU, BEATRICE MARINESCU, IRINA GAVRILĂ, Le commerce britannique par Galatzi et Brăila entre 1837 1852 629
- ★
- ADOLF ARMBRUSTER, L'œuvre culturelle de Samuel von Brukenthal à Sibiu 651

DOCUMENTAIRE

- VASILE NETEA, 125-e anniversaire d'une publication roumaine en Transylvanie („Telegraful Român") 673
- MARIA DOGARU, Enseignes des sociétés culturelles roumaines reflétant la lutte pour le parachèvement de l'unité d'Etat 679
- PAVEL BINDER, Une identification du poème „Zlatna" de Martin Opitz 687

PROBLEMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ETUDES DOCUMENTAIRES)

- Problèmes de l'histoire allemande dans les ouvrages de Golo Man (*Dan. A. Lăzărescu*) 691

LA VIE SCIENTIFIQUE

- L'activité de l'Institut d'histoire „N. Iorga" en 1977; Les publications des membres de l'Institut d'histoire „N. Iorga" en 1977; Communications présentées par les membres de l'Institut d'histoire „N. Iorga" à des manifestations scientifiques internes et internationales en 1977 697

COMPTES RENDUS

- * * * *Probleme de politică externă a României 1918—1940. Culegere de studii* (Problèmes de politique extérieure de la Roumanie 1918—1940. Recueil d'études), vol. II, Editions militaires, Bucarest, 1977, 456 p. (*Nicolae Dascălu*) 717

- ANDREI ARICESCU, *Armata în Dobrogea romană* (L'armée dans la Dobroudja roumaine) Editions militaires, Bucarest, 1977, 312 p. + 2 cartes + 34 fig. (*Alexandru Suceveanu*) 719
- NDREÇI PLASARI, SHYQRI BALLVORA, *Histoire de la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais (1939—1944)*, vol. I, Editions „8 Nëntori”, Tirana, 1976, 592 p. (*Gelku Maksutovici*) 724
- I.A. DUPĂQUIER, *Introduction à la démographie historique*, Gamma, Paris—Tournai Montréal, 1974, 126 p. + 11 pl. (*Louis Roman*) 729

NOTES

- HISTOIRE DE ROUMANIE**: ȘERBAN ORĂSCU, *Spiru Harel*, Editions scientifiques et encyclopédiques, Bucarest, 1976, 182 p. (*Victoria Popovici*); * * * 1877. *Tollal Fegyverrel Tanulmányok* (1877. Etudes à la plume et à l'arme), Editions Kriterion, Bucarest, 1977, 82 p. (*Stelian Mindruș*); DAN CERNOVODEANU, *Bibliografia heraldicii românești* (La bibliographie de l'héraldique roumaine), Musée d'histoire de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1977, 89 p. (*Alexandru V. Diță*); **HISTOIRE UNIVERSELLE**: SIMEON DAMIANOV, *Frenskata politika na Balkanite, 1829—1853*, (La politique française dans les Balkans, 1829—1853), Editions de l'Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1977, 322 p. (*Constantin N. Velichi*); * * * *Enciclopedia franceză sau dicționarul rațional al științelor artelor și meseriilor, Texte alese* (L'encyclopédie française ou le dictionnaire rationnel des sciences, des arts et des métiers. Textes choisis), Traduction et notes de Virginia Șerhănescu, Préface et tableau chronologique de Paul Cornea, Editions Minerva, Bucarest, 1976, 231 p., „Biblioteca pentru toți” (886) (*Marian Stroia*); * * * *Dějiny ceskeho divadla* (L'histoire du théâtre tchèque), Akademia Nakladatelství ceskoslovenske, Praha, Akademie věd, 1977, 338 p. + 319 reproductions (*Tr. Ionescu-Nișcov*) 735
- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (*Gelu Apostol*) 745

ROMÂNIA ȘI RELAȚIILE INTERBALCANICE ÎN PERIOADA POSTBELICĂ

DE

ELISABETA PETREANU

„La marea școală a istoriei — remarcă președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în Mesajul adresat participanților de la cel de al III-lea Congres internațional de studii sud-est europene — popoarele sud-est europene au învățat că progresul și propășirea fiecăruia în parte sînt condiționate de cunoașterea, prețuirea și respectul reciproc, de dezvoltarea largă a colaborării dintre ele”¹. Aflate într-un raport de interdependență pe care cronicile l-au înregistrat și din care au izvorit fapte ce au intrat în istorie, popoarele din această parte a lumii au dobîndit succese în lupta pe care au trebuit s-o ducă pentru cucerirea și apărarea independenței și suveranității lor naționale, ori de cîte ori au conlucrat și s-au sprijinit. Și dacă în trecut cercurile imperialiste au căutat să cultive învrăjbiră și neîncrederea pentru a desfășura politica lor de dominație și asuprire, pentru a da curs intereselor lor, astăzi popoarele din zona balcanică au înțeles că singura modalitate de a se dezvolta, de a-și păstra independența și suveranitatea, ființa națională, de a trăi în pace, este aceea a unei orientări noi în direcția colaborării și înțelegerii, a instaurării principiilor egalității și respectului reciproc, a soluționării tuturor problemelor pe calea tratativilor, pentru menținerea și asigurarea păcii și securității în această zonă. Anii postbelici au fost anii în care s-au schițat contururile unei asemenea orientări. O demonstrează evoluția vieții politice din zona balcanică, dezvoltarea relațiilor bi și multilaterale — anii de pace.

REALITĂȚI POSTBELICE

Au trecut mai bine de 30 de ani de la încheierea celui de al doilea război mondial, război în care au fost antrenate aproape toate statele balcanice² și în Balcani pacea nu a fost tulburată. Acesta este un element ce nu poate fi ignorat, cu atît mai mult cu cît regiunea balcanică — în trecut „butoiul cu pulbere” al Europei — „de unde au izbucnit multe conflicte”³ și unde, de-a lungul timpurilor, marile puteri străine, călăuzite

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 10, Edit. politică, București, 1975, p. 685—686.

² *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*, Edit. politică, București, 1971, p. 135—139; 332—347.

³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 6, Edit. politică, București, 1972, p. 156.

de interese de dominație, „au promovat în mod deliberat învrăjbierea țărilor balcanice”⁴ — nu a rămas nici în anii postbelici în afara angajării militare, a înzestrării cu armamente. În mai puțin de 20 de ani, cheltuielile lor militare au urcat de la 1,2 miliarde de dolari în 1957, la 4,5 miliarde de dolari în 1975⁵ ponderea lor în totalul cheltuielilor militare în lume fiind într-o continuă creștere. În perioada postbelică regiunea balcanică nu și-a pierdut valoarea sa militaro-strategică pentru trei din regiunile cheie ale lumii : Europa, Mediterana, Orientul Apropiat, regiuni confruntate de numeroase probleme politice, de tensiuni și conflicte cu reverberații mari în spațiul geografic și politic mondial. Cu toate modificările produse în raportul de forțe pe plan mondial Balcanii nu au ieșit din cîmpul de interese al unor forțe situate în afara lor. Peste zona balcanică au trecut, în anii postbelici, rafalele „războiului rece” deși ele nu au provocat forme majore de agresiune⁶, ca în alte regiuni ale lumii, iar sechelele celui de al doilea război mondial au creat, nu o dată, în relațiile dintre unele țări balcanice, situații critice. În Balcani a fost totuși pace. În anii postbelici zona balcanică a prezentat un grad avansat de diversitate, un aspect de mozaic politic, situație obiectivă din care decurg interese și opțiuni adesea divergente⁷. Această diversitate a fost adîncită de transformările revoluționare care au avut loc în perioada postbelică în unele state din zonă. În condițiile create de înfrîngerea Germaniei hitleriste și ca urmare a luptei maselor populare care cu arma în mînă sub conducerea partidelor lor comuniste și muncitorești s-au ridicat pentru eliberarea lor de sub dominația forțelor fasciste, pentru eliberarea națională și socială patru dintre cele șase state balcanice : Albania, Bulgaria, Iugoslavia și România, au ales calea dezvoltării socialiste. Celelalte două, Grecia și Turcia, au continuat să meargă pe calea de dezvoltare capitalistă. Acest fapt a determinat — din punct de vedere politic — divizarea profundă a zonei, divizare care și-a găsit expresia concretă în participarea statelor balcanice la grupări militare și economice diferite. În 1952, Grecia și Turcia au intrat în Pactul Nord Atlantic⁸. Trei ani mai tîrziu, în urma hotărîrii celei de-a doua Conferințe a statelor europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa care s-a ținut la Varșovia, în 1955, trei dintre țările socialiste din Balcani, Albania, Bulgaria și România au semnat Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală, al celor opt țări socialiste europene Tratatul de la Varșovia⁹. Iugoslavia a rămas în afara blocurilor militare desfășurînd o politică de nealinieră, iar la 13 septembrie 1968 Republica Populară Albania a făcut cunoscută hotărîrea sa de a se retrage din Tratatul de la Varșovia¹⁰.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 684.

⁵ *World Armaments and Disarmament, S.I.P.R.I., Yearbook*, 1976, Stockholm, 1976.

⁶ Georgeta Grigorova, *The balkan policy of Socialist Bulgaria*, „Etudes balkaniques”, nr. 2—3, Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1974, p. 12.

⁷ Ljubomir Radovanović, *La coopération balkanique*, „Revue de politique internationale”, nr. 554, Beograd, 1973, p. 13.

⁸ *Keesing's Contemporary Archives*, 1950—1952, March, 1—8, p. 12050.

⁹ *Organizația Tratatului de la Varșovia*, 1955—1975, Edit. politică, București, 1976, p. 15—20.

¹⁰ *Organizația Tratatului de la Varșovia*, p. 11.

Divizarea regiunii balcanice în plan economic a dobândit expresie prin participarea statelor din zonă la două din grupările economice post-belice: *Piața comună* și C.A.E.R. În 1949 Bulgaria și România au intrat în organizația economică a țărilor socialiste europene: *Consiliul de Asistență Economică Reciprocă* (C.A.E.R.). În 1962 Grecia a devenit membru asociat al Pieței comune, iar în 1969, cu același titlu, și Turcia. Regiunea balcanică a devenit astfel o reflectare — *la scară mică* — a marilor procese care au avut loc pe plan mondial în perioada postbelică¹¹. Ea reprezintă și azi, la scară redusă, situație unică în lume, configurația politico-socială a vieții internaționale, raportul de forțe mondial. Cu toate acestea, *în Balcani a fost pace. Trei decenii de pace.*

Care au fost factorii care au determinat obținerea acestui deziderat fundamental al zilelor noastre?

VALENȚELE TRADIȚIEI ȘI ALE BUNEI VECINĂȚĂȚI

Mai întâi trebuie avut în vedere faptul că o regiune este — așa cum spunea Tudor Vianu în 1962 la Colocviul internațional al civilizațiilor balcanice — un ansamblu de vecini¹², iar vecinătatea, în ciuda diferențelor pe care le incumbă și care pot provoca divergențe — promovează în același timp apropierea, cunoașterea, conștiința necesității de a da și de a primi. Și dacă aceasta este o realitate ce s-a impus încă de la primele manifestări ale vieții sociale, cu atât mai mult în societatea contemporană nici un stat nu poate exista izolat, nici un stat nu-și poate ignora vecinii. De aci necesitatea obiectivă de a găsi acele coordonate care să permită conviețuirea pașnică, înțelegerea, colaborarea, de aci necesitatea de a practica — așa cum se subliniază în chiar Carta O.N.U. — toleranța și de a trăi în pace unul cu celălalt. Aceasta presupune așezarea raporturilor între state pe normele eticii și legalității, ale bunei vecinătăți. Iar buna vecinătate implică respectarea drepturilor și intereselor legitime ale altui stat, a demnității, personalității și tradițiilor naționale ale fiecărui popor, renunțarea la forță și la amenințarea cu forța, soluționarea diferendelor prin mijloace pașnice, pe calea tratativelor. Se poate spune, urmărind evoluția relațiilor inter-balcanice că zona balcanică constituie un exemplu¹³ al efortului de a găsi — și de a valorifica — coordonatele unei conviețuiri pașnice, de a așeza relațiile dintre state pe normele bunei vecinătăți. Acest efort are o bază în timp: trecutul istoric¹⁴. Acest efort are un liant: conștiința intereselor comune¹⁵. Depășind treptat divergențe și soluționând probleme litigioase prin acțiunea factorilor de decizie — și în ciuda deosebirilor

¹¹ *Balcanii zonă a păcii, cooperării și bunei vecinătăți*, Edit. politică, București, 1976, p. 8.

¹² Tudor Vianu, *La régions culturelles dans l'histoire du civilisations et le colloque du civilisations balkaniques*, Actes du Colloque International du civilisations balkaniques, Commission Nationale Roumaine pour l'UNESCO, Sinaia, 8-14 juillet 1962, p. 11.

¹³ Ljubomir Radovanović, *La cooperation balkanique*, „Revue de politique internationale”, nr. 554, Beograd 1973, p. 14.

¹⁴ *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. 1, Edit. politică, București, 1967, p. 63-100; 134-154; 256-282; 325-338; vol. 2, Edit. politică, București, 1971, p. 51-58.

¹⁵ George Macovescu, Prefață, *Balcanii zonă a păcii, cooperării și bunei vecinătăți*, Edit. politică, București, 1976, p. 7.

care le separă, popoarele din Balcani au găsit nu o dată modalități eficiente de a se opune intereselor din afară, de a-și împlini năzuințele de libertate și progres, de a trăi în pace și înțelegere. Trecutul probează acest efort cu fapte care s-au înscris în istorie¹⁶. Prezentul cu fapte care au asigurat, în perioada postbelică, *trei decenii de pace*.

Care au fost aceste fapte? Reluarea relațiilor diplomatice, ridicarea nivelului de reprezentare diplomatică la grad de ambasadă, normalizarea relațiilor politice¹⁷ și reglementarea unor diferende economice și financiare¹⁸, soluționarea unor probleme de frontieră¹⁹ existente între unele state balcanice, preocupările constante privind statutul naționalităților conlocuitoare și soluționarea pozitivă a problemelor privind transferul de populație²⁰ au permis refacerea completă²¹ a legăturilor politico-diplomatice dintre toate statele balcanice. *La peste 30 de ani de la încheierea celui de al doilea război mondial în Balcani au fost lichidate aproape toate sechelele acestuia, au fost soluționate o mare parte din problemele litigioase și, prin efortul comun al tuturor statelor, au fost create condițiile necesare unei dezvoltări politice și economice, ale unei colaborări fructuoase în plan bi și multilateral*. Azi, la baza relațiilor bilaterale ale statelor din zonă se află o „țesătură” de tratate, acorduri, convenții și alte instrumente priu care părțile se angajează reciproc să respecte normele relațiilor între state, să-și unească eforturile²² pentru a pune în valoare resursele materiale și umane de care dispun, în scopul edificării moderne a statelor lor, a ridicării popoarelor lor pe trepte noi ale civilizației și progresului. Au fost elaborate proiecte de viitor, proiecte care dau perspectivă²³ legăturilor interbalcanice și care atestă că *interesele comune ale popoarelor din Balcani sînt mai presus de deosebirile care le separă*. Cei peste 30 de ani de pace demonstrează că, în ciuda politicii marilor puteri, neînțelegerile și diferențele dintre popoarele balcanice, nu au putut diminua sentimentele de prietenie dintre ele, *conștiința intereselor comune*. Evoluția relațiilor interbalcanice, — îndeosebi în ultimul deceniu postbelic — demonstrează că apartenența la sisteme social-politice diferite nu poate bloca dezvoltarea unor relații normale între state, *starea de pace și cooperare*, atît de necesară uneia dintre cele mai importante zone politice și militaro-strategice ale lumii. Statele din Balcani — state care și-au dobîndit independența națională în împrejurări deosebit de complexe, la capătul unor lupte îndelungate împotriva dominației și intereselor marilor puteri ale vremii²⁴

¹⁶ Cristian Popișteanu, *România și Antanta balcanică*, ed. a 2 a, Edit. politică, București, 1971; Vezi și: Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Edit. științifică, București, 1968.

¹⁷ Gh. Colț, Ion Mielciolu, *România și colaborarea interbalcanică*, „Lumea”, nr. 25/1973, p. 13.

¹⁸ Panayotis Dertilis, *Questions économiques et financières entre la Grèce et la Bulgarie et les accords récents d'Athènes*, în: Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes, vol. 5, Académie Bulgare des Sciences, Sofia, 1970, p. 513-515.

¹⁹ Georgeta Grigorova, *op. cit.*, p. 13-17.

²⁰ Voin Božinov, *Peaceful coexistence in the Balkans and the Policy of the People's Republic of Bulgaria*, în: Actes du premier Congrès International des études balkaniques, p. 510.

²¹ George Macovescu, *op. cit.*, p. 10.

²² Gh. Colț, *În interesul înțelegerii, colaborării și păcii în Balcani*, „Lumea”, nr. 34/1972, p. 9.

²³ *Obiective ale cooperării dintre țările balcanice*, „Lumea” nr. 20/1977, p. 9.

²⁴ Ion Madoșa, *Colaborarea interbalcanică — parte integrantă a securității europene*, „Lumea”, nr. 20/1977, p. 8.

sînt conștiente că pentru afirmarea lor independentă, pentru dezvoltarea economică, politică și socială a popoarelor lor, pacea și securitatea în regiune le sînt indispensabile, că înțelegerea și colaborarea în plan bi și multilateral, sînt obiectiv necesare. În acești ani — așa cum apreciază Președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu — toate statele din Balcani, într-o măsură sau alta, au început să înțeleagă că dezvoltarea lor economico-socială nu se poate asigura decît dacă vor duce o politică de colaborare între ele ²⁵. Confirmarea acestui postulat o constituie anii de pace din perioada postbelică.

ACȚIUNILE ROMÂNIEI PENTRU INSTAURAREA UNOR RELAȚII DE COLABORARE ȘI ÎNȚELEGERE CU TOATE STATELE DIN BALCANI

Înscrisă în spațiul geografic, politic și istoric al zonei balcanice, România a acordat o atenție deosebită relațiilor sale cu toate statele din Balcani pentru instaurarea unui climat politic nou în această parte a Europei, pentru dezvoltarea unor relații de încredere și bună vecinătate. *Aceasta a fost una din orientările constante ale politicii sale externe din perioada postbelică.* Încă în vara anului 1947, imediat după încheierea Conferinței de Pace de la Paris, guvernul român a întreprins numeroase acțiuni pentru soluționarea unor probleme în suspensie, pentru așezarea relațiilor bilaterale pe baze principiale noi, pe normele bune vecinătăți. Faptul că în trecut nu au existat niciodată între Iugoslavia și România conflicte grave sau discordii — arăta Iosip Broz Tito la dejunul oferit în cinstea delegației române aflată în iunie 1947 la Belgrad — justifică pe de o parte simpatia și interesul cu care popoarele Iugoslaviei urmăresc efortul poporului român în lupta pentru refacerea țării și înlăturarea consecințelor nefaste ale războiului iar pe de altă parte creează condiții propice pentru stabilirea unor relații amicale, pentru colaborare politică, economică și culturală ²⁶. Cu prilejul convorbirilor de la Belgrad reprezentanții celor două guverne au căzut de acord asupra organizării unei comisii mixte de colaborare economică și au convenit asupra textului unei convenții culturale. Examinînd problemele navigației pe Dunăre părțile au constatat unitatea de vederi a celor două guverne și au stabilit să elimine toate dificultățile din regimul apelor bazinului dunărean carpatic. Reprezentanții celor două guverne au hotărît ca în vederea soluționării integrale a acestei probleme să facă propuneri țărilor din sistemul apelor carpatice și dunărene pentru a realiza o colaborare perfectă. Urmărind o politică identică de pace și colaborare internațională, reprezentanții celor două guverne au examinat aspectele încheierii unui pact de prietenie și asistență mutuală care a fost semnat la București la 19 decembrie 1947. Încheierea lui a constituit un moment de o semnificație deosebită pentru viitorul relațiilor dintre cele două țări ²⁷. Părțile contractante se angajau să-și afirme voința

²⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Edit. politică, București, 1972, p. 156.

²⁶ Iosip Broz Tito, *Toast la dejunul oferit în cinstea delegației române la Belgrad*, „Scinteia”, Anul XVI, nr. 842 din 11 iunie 1947.

²⁷ Tratatul de prietenie, colaborare și ajutor mutual încheiat între Regatul României și Republica Federativă Populară Iugoslavia, Text integral, „Scinteia” Anul XVI, nr. 1006 din 21 dec. 1947.

lor neclintită de a realiza o politică de prietenie fermă și durabilă, de a se consulta în chestiunile internaționale importante care privesc interesele celor două țări sau pacea și colaborarea internațională, de a acționa în spiritul Cartei Națiunilor Unite, aplicînd în comun orice măsură necesară asigurării securității, independenței și integrității lor teritoriale²⁸.

Tratative menite să contribuie la dezvoltarea legăturilor de prietenie și colaborare între România și Bulgaria au fost purtate la Castelul Bistrița, lângă Sofia, în zilele de 16—17 iulie 1947. Cu acest prilej a fost subliniată necesitatea construirii unui climat de cunoaștere și apropiere între cele două țări și popoare, bazat pe un sistem de legături reciproce: economice, politice și culturale. Constatînd că toate chestiunile teritoriale între România și Bulgaria sint „soluționate”²⁹, reprezentanții celor două guverne au hotărît să acționeze în conformitate cu Protocolul³⁰ semnat de cele două părți pentru reglementarea în continuare* a tuturor chestiunilor „rămase nereglate” rezultînd din aplicarea tratatului de la Craiova. Au fost de asemenea examinate măsurile necesare pentru facilitarea transporturilor în tranzit și au fost abordate problemele privind încheierea unui acord pentru livrarea de energie electrică³¹ cît și construirea unui pod peste Dunăre. Reprezentanții celor două guverne au examinat hotărîrea guvernelor lor de a adopta față de chestiunea Dunării o linie de conduită comună³² și au examinat posibilitatea încheierii unui Tratat de prietenie, colaborare și asistență mutuală. Ca urmare a evoluției pozitive a relațiilor româno-bulgare postbelice, la 14 ianuarie 1948 sosea la București o delegație guvernamentală bulgară condusă de Gheorghe Dimitrov. Vizita reprezentanților Bulgariei la București se înscria în programul stabilit cu prilejul tratatelor de la Castelul Bistrița. În cadrul convorbirilor de la București, reprezentanții celor două guverne au constatat că toate chestiunile pendinte între Bulgaria și România au fost lichidate³³ și că Protocolul de la Bistrița a fost executat în toate părțile lui esențiale³⁴. Exprimînd hotărîrea guvernelor lor cele două delegații au încheiat *Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală* pe termen lung³⁵, pe care l-au și semnat la

²⁸ *Ibidem*,

²⁹ *Comunicat asupra convorbirilor delagațiilor guvernamentale română și bulgară*, „Scinteia”, Anul XVI, nr. 873 din 18 iulie 1947.

³⁰ *Protocol privind la lichidarea chestiunilor rămase în suspensie între guvernul român și guvernul bulgar*, Sofia, 16 iulie 1947. „Monitorul Oficial”, nr. 11 1948.

* La 18 octombrie 1947 a fost încheiat *Protocolul privind la lichidarea bunurilor rurale bulgare situate în Dobrogea*, iar la 19 octombrie 1947 *Actul final privind lichidarea pretențiilor reciproce decurgînd din Tratatul de la Craiova din 7 septembrie, 1940*, „Monitorul Oficial”, nr. 11/1948; Vezi și: Parașkeva Kișkilova. *Relations bulgare-roumaines après la deuxième guerre mondiale (1944—1970)*, „Études balkaniques” nr. 2 3, Académie Bulgare des Sciences”, Sofia, 1974, p. 38.

³¹ *Convenție pentru furnizarea de energie electrică statului bulgar de către statul român* Sofia, 13 iulie 1947; „Monitorul Oficial”, nr. 234/1947.

³² *Comunicat asupra convorbirilor delagațiilor guvernamentale română și bulgară*, „Scinteia”, Anul XVI, nr. 873 din 18 iulie 1947.

³³ *Comunicat asupra convorbirilor dintre delegațiile guvernamentale română și bulgară*, „Scinteia”, Anul XVII nr. 1024 din 19 ianuarie 1948. Vezi și: Parașkeva Kișkilova. *op. cit.*, p. 38.

³⁴ „Scinteia” Anul XVII, nr. 1024 din 19 ianuarie 1948.

³⁵ „Scinteia” Anul XVII, nr. 1023 din 18 ianuarie 1948.

17 ianuarie 1948*. În comunicatul dat publicității se preciza că Tratatul încheiat între cele două țări — ca și cele încheiate de ele cu Iugoslavia — constituia o garanție pentru integritatea teritorială a celor două state, pentru libertatea și independența celor două popoare. După încheierea Tratatelor bilaterale între Iugoslavia și Bulgaria³⁶, între România și Iugoslavia³⁷ și între Bulgaria și Albania³⁸, Tratatul bilateral pe termen lung între România și Bulgaria a constituit o nouă contribuție pentru apărarea securității statelor lor, pentru stabilirea unei păci trainice în Balcani, în bazinul dunărean și în întreaga lume³⁹.

Documente cu semnificații politice majore pentru cursul nou al vieții politice postbelice în Balcani, Tratatetele bilaterale pe termen lung încheiate de România cu Bulgaria și Iugoslavia au creat cadrul politico-juridic al desfășurării relațiilor bilaterale în spiritul prieteniei, colaborării, respectului reciproc, integrității teritoriale, independenței și suveranității naționale. Pe baza și în spiritul acestor Tratatete au fost încheiate numeroase acorduri, convenții și protocoale privind colaborarea bilaterală în cele mai diverse domenii. În anii 1947 — 1975 între România și Bulgaria au fost încheiate 25 de instrumente de colaborare bilaterală⁴⁰, iar între Iugoslavia și România, în anii 1954 — 1975, 31 de instrumente de colaborare⁴¹. Deși între România și Albania nu a fost încheiat un Tratat bilateral pe termen lung de prietenie, colaborare și asistență mutuală relațiile dintre cele două țări au cunoscut în perioada postbelică, „o extindere multilaterală”⁴². Paralel cu dezvoltarea schimburilor economice și comerciale între România și Albania au fost încheiate acorduri și convenții care au permis desfășurarea colaborării bilaterale pe multiple planuri⁴³.

Expresie juridică a relațiilor politice și totodată indice sintetic al evoluției colaborării, Tratatetele bilaterale pe termen lung, acordurile, convențiile și protocoalele încheiate de România cu Bulgaria, Iugoslavia și Albania relevă *gradul crescând de complexitate al relațiilor dintre țările socialiste din zona balcanică*. Rezultatele obținute sînt dovada concludentă a comunității de interese, suportul material al relațiilor politice, al sentimentelor de prietenie și colaborare existente între popoarele din aceste țări.

* La sfîrșitul anului 1970 Tratatul bilateral pe termen lung de prietenie, colaborare și asistență mutuală între România și Bulgaria a fost reinnoit. Fundamentat pe succesele celor două popoare în edificarea noii orînduirii, pe realizările dobîndite în colaborarea româno-bulgară și posibilitățile sporite pentru extinderea ei, pe evaluarea factorilor care au produs schimbări în viața internațională, noul tratat, în conformitate cu stipulațiile sale, avea să constituie cadrul propice pentru evoluția ascendentă a cooperării pe plan politic, economic, militar, tehnico-stiințific și cultural între cele două țări și popoare. Hotărîrea celor două popoare de a acționa și în viitor pe calea colaborării și cooperării, în folosul propriului lor progres, și-a găsit astfel o reflectare și un cadru juridic adecvat. Prin ratificarea lui, la 25 ianuarie 1971, relațiile dintre România și Bulgaria au fost așezate pe baze trainice pentru încă 20 de ani.

³⁶ Georgeta Grigoreva, *op. cit.*, p. 11.

³⁷ „Scintila”, Anul XVI, nr. 1006 din 21 decembrie 1947.

³⁸ Georgeta Grigoreva, *op. cit.*, p. 11.

³⁹ „Scintila”, Anul XVII, nr. 1021 din 16 ianuarie 1948.

⁴⁰ *Balcanii, zonă a păcii*, p. 260—263.

⁴¹ *Ibidem*, p. 266—276.

⁴² Gh. Colț, Valeriu Tudor, *Colaborarea balcanică — preocupare de seamă în politica externă a României socialiste*, „Revista română de studii internaționale” nr. 4 (14), București, 1971, p. 35.

⁴³ *Balcanii, zonă a păcii*, p. 259—260.

Cu celelalte două state din Balcani — Grecia și Turcia — România a cultivat relații în spiritul prieteniei și colaborării tradiționale. În primii ani postbelici relațiile cu aceste țări au fost influențate de ascendența ideii că apartenența la sisteme social-politice diferite, la grupări militare și economice diferite plasează statele în tabere opuse. România s-a situat totuși pe o poziție activă și constructivă. În 1955, analizând evoluția relațiilor sale cu țările balcanice, guvernul român aprecia că în ceea ce privește relațiile sale cu Turcia nu există nici un diferend izvorînd din relațiile dintre cele două țări⁴⁴ și că aceste relații se pot îmbunătăți în interesul ambelor țări cît și în interesul păcii în această parte a Europei.

Cu toate că relațiile diplomatice ale României cu Turcia au fost ridicate de la legăție la ambasadă⁴⁵ încă în 1946, cu toate că instrumentele bilaterale încheiate în anii anteriori celui de al doilea război, ca de pildă Tratatul de prietenie, neagresiune, arbitraj și conciliere încheiat la Ankara în 1933, au rămas în vigoare, în primii ani de după război relațiile bilaterale nu au urmat o evoluție firească, în concordanță cu tradiția legăturilor dintre cele două țări și popoare, în concordanță mai ales cu imperativele prezentului, ale păcii și securității în zonă. Deosebirea de regim politic — scria „Scînteia” în mai 1956 — nu poate fi un motiv pentru ca relațiile dintre țările noastre să nu se dezvolte pe vechiul drum al prieteniei și colaborării⁴⁶. Cît privește relațiile cu Grecia, întrerupte în timpul celui de al doilea război mondial, ele nu au fost reluate în primii ani de după război atît din cauza orientărilor politice ale guvernelor care s-au perindat la conducerea Greciei în acești ani, a climatului politic influențat de „războiul rece”, cît și din cauza nesoluționării unor diferende economice și financiare existente între cele două țări după anul 1939.

În climatul destinderii intervenit în viața internațională către sfîrșitul primului deceniu postbelic, al afirmării tot mai pregnante a coexistenței pașnice ca singura alternativă a vieții internaționale, România a acționat pentru normalizarea relațiilor sale cu Grecia. Considerînd că nu există problemă litigioasă care să nu fie rezolvată pe calea tratativelor⁴⁷ și că în reglementarea diferendelor trebuie pornit nu de la trecut ci de la viitor, România a luat inițiativa soluționării problemelor în suspensie, pentru restabilirea relațiilor diplomatice și dezvoltarea vechilor legături economice și culturale care au existat între România și Grecia. În 1956, dînd curs unor acțiuni anterioare guvernul român a adresat guvernului grec invitația de a începe tratative în vederea normalizării relațiilor dintre cele două țări⁴⁸. Acțiunea guvernului român avea ca suport tradiția relațiilor de colaborare româno-elene, posibilitățile unei colaborări fructuoase datorită apropierii geografice, interesele comune ale celor două popoare de a trăi în pace și bună înțelegere. În istoria relațiilor româno-elene inexistența relațiilor diplomatice și de colaborare era apreciată ca o situație anormală — consecință a războiului rece. În efortul de normalizare a relații-

⁴⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ediția a IV-a, Edit. de Stat pentru Literatură Politică, București, 1955, p. 826.

⁴⁵ Cristian Popișteanu, *Cronologie politică-diplomatică românească*, Edit. politică, București, 1976, p. 85.

⁴⁶ „Scînteia”, Anul XXVI, nr. 3534 din 14 mai 1956.

⁴⁷ Grigore Preoteasa, *Texte social-politice*, Edit. politică, București, 1974, p. 318.

⁴⁸ „Scînteia”, Anul XXVI, nr. 3537 din 16 mai 1956.

lor dintre cele două țări de o valoare principială era poziția României care pornea de la convingerea fermă că deosebirea de sisteme social-politice dintre state nu poate constitui o piedică în calea coexistenței lor pașnice⁴⁹. România — scria „Scinteia” — își clădește invariabil relațiile sale cu state cu altă orinduire socială pe baza respectării suveranității naționale și egalității în drepturi între toate statele, ale neagresiunii și rezolvării pașnice a tuturor diferendelor⁵⁰. În acest spirit au început la Atena, la 14 mai 1956, tratativele româno-elene. Ele nu și-au găsit însă o finalizare⁵¹ fiind reluate în august 1956. În urma convorbirilor de la Atena⁵² la 25 august a fost semnat *Acordul privind reglementarea problemelor economice în suspensie între cele două țări*⁵³ *cît și Declarația comună*⁵⁴ cu privire la reluarea relațiilor diplomatice. La 11 ianuarie 1957 ambasadorul Greciei la București își prezenta scrisorile de acreditare⁵⁵. Relațiile dintre cele două țări intraseră pe făgașul lor firesc, tradițional. În decembrie 1957 erau semnate la București primele contracte postbelice pentru livrări de mărfuri între România și Grecia⁵⁶.

PROPUNERIE ROMÂNIEI PENTRU TRANSFORMAREA BALCANILOR ÎNTR-O ZONĂ A PĂCII ȘI COLABORĂRII MULTILATERALE

Prin normalizarea relațiilor cu Grecia și afirmarea interesului privind dezvoltarea relațiilor tradiționale cu Turcia, prin activitatea susținută desfășurată în direcția dezvoltării relațiilor bilaterale în plan politic, economic și cultural cu celelalte state din Balcani — Iugoslavia, Bulgaria, și Albania — *România avea, la sfîrșitul anului 1956, relații — diplomatice politice și economice — cu toate statele din Balcani. Acest fapt a permis guvernului român inițierea unor acțiuni menite să promoveze relațiile de bună vecinătate, de colaborare și înțelegere între toate statele balcanice, pentru edificarea securității și păcii în zonă.*

La 10 septembrie 1957 guvernul român a adresat tuturor statelor din Balcani: Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și Turcia, mesaje în care erau expuse considerațiile sale privind necesitatea instaurării unor relații de colaborare pașnică multilaterală⁵⁷ în Balcani. „În stadiul actual al dezvoltării economice și culturale a țărilor balcanice — se arăta în Mesajul guvernului român — posibilitățile de a întări și extinde relațiile dintre ele își pot găsi, după părerea noastră, un cîmp larg de realizare”⁵⁸.

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ „Scinteia”, Anul XXVI, nr. 3672 din 11 august 1956.

⁵² „Scinteia”, Anul XXVI, nr. 3684 din august 1956.

⁵³ *Acord privind reglementarea chestiunilor economice în suspensie după anul 1939, Atena 25 august 1956.* „Monitorul Oficial”, nr. 13/1957.

⁵⁴ „Scinteia”, Anul XXVI, nr. 3684 din 26 august 1956.

⁵⁵ „Scinteia”, Anul XXVII, nr. 3801 din 12 ianuarie 1957.

⁵⁶ „Scinteia”, Anul XXVII, nr. 4080 din 6 decembrie 1957.

⁵⁷ *Propunerile guvernului Republicii Populare Române cu privire la transformarea regiunii Balcanilor într-o zonă a înțelegerii și păcii, denucleartzate și fără arme nucleare, Culegere de documente și alte materiale*, Biblioteca M.A.E., vol. 1, partea 1-a, p. 1 — 21.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 2.

Avansind țărilor balcanice propunerea unei colaborări multilaterale guvernul român nu ignora faptul că între unele state din Balcani existau — în 1957 — probleme în suspensie și unele litigii⁵⁹. După părerea guvernului român acest fapt nu trebuia să împiedice efortul pentru realizarea unei colaborări. Dimpotrivă. Acceptarea propunerii românești ar fi creat o atmosferă favorabilă relațiilor de bună vecinătate și colaborare pașnică între toate statele din Balcani, necesară dezvoltării relațiilor economice, multilaterale, intensificării schimburilor comerciale, dezvoltării și folosirii reciproc avantajoase a transporturilor maritime, aeriene și feroviare. Legăturile țărilor balcanice în domeniul cultural, vizitele reciproce ale oamenilor de artă, schimburile de experiență tehnico-științifică, turismul etc. puteau fi mult lărgite ceea ce, în concepția guvernului român, avea să ducă la o mai bună apropiere și cunoaștere, la creșterea înțelegerii, stimei și prieteniei reciproce.

Pornind de la aceste considerente guvernul român preciza că „interesele fundamentale ale popoarelor balcanice arată necesitatea înfăptuirii unei largi colaborări colective”⁶⁰.

Pentru examinarea în comun a multiplelor căi și posibilități de colaborare colectivă, guvernul român propunea întrunirea — încă în cursul anului 1957 — a unei Conferințe a șefilor de guverne ai tuturor statelor din Balcani, oferind acestei Conferințe ospitalitatea capitalei României. Potrivit punctului de vedere românesc Conferința trebuia să examineze și să ia hotărâri corespunzătoare⁶¹ în problemele care priveau menținerea păcii în Balcani: neagresiunea, soluționarea prin mijloace pașnice a oricărei probleme litigioase, dezvoltarea relațiilor economice și culturale, a contactelor la nivel guvernamental etc. Pentru ca această colaborare să aibă un caracter trainic, guvernul român propunea înfăptuirea unei înțelegeri colective a statelor din Balcani, bazată pe deplina egalitate în drepturi, pe respectul reciproc al suveranității, pe neamestecul în treburile interne. În concepția guvernului român realizarea unei înțelegeri colective în Balcani nu trebuia să fie o reeditare a formulelor încercate în perioada interbelică. Dimpotrivă. În mesajul său guvernul român ținea să sublinieze că înțelegerea țărilor balcanice nu era menită să devină „o grupare opusă altor state din afara ei și nici o piedică în calea dezvoltării prieteniei acestor state cu celelalte state care nu fac parte din înțelegerea regională a țărilor balcanice”⁶². Înfăptuirea — în cadrul zonei balcanice — a unei colaborări în spiritul propunerii românești venea în întâmpinarea ideii că apartenența la sisteme social-politice și grupări militare diferite nu trebuia să afecteze dezvoltarea unor relații normale între state, că era posibilă organizarea unei colaborări similare pe un plan mai larg, european, iar în perspectivă, crearea unui sistem de securitate general-europeană.

⁵⁹ Cu privire la procesul de normalizare a relațiilor dintre Bulgaria, Grecia și Turcia-vezi: Georgeta Grigoroava, *The balkan policy*, op. cit., p. 540; Vezi și: Blagoj Vasiliev, *Les relations économiques et culturelles de la République Populaire de Bulgarie avec la Grèce et la Turquie dans la période de 1961—1965*, în: *Actes du premier Congrès International des études balkaniques*, p. 522.

⁶⁰ *Propunerile guvernului Republicii Populare Române*, p. 2.

⁶¹ *Ibidem*, p. 3.

⁶² *Ibidem*.

Propunerea guvernului român nu a întrunit asentimentul unanim al țărilor balcanice — respectiv al Greciei și al Turciei ⁶³. În răspunsul său Președintele Consiliului de Miniștri al Greciei releva că guvernul său împărtășește pe deplin satisfacția guvernului român privind stabilirea relațiilor cordiale între Grecia și România. Premierul elen aprecia că mulțumită bunăvoinței manifestate de o parte și de alta, a îndelungatei tradiții de sinceră prietenie ce leagă popoarele român și elen, au fost realizate, într-un ritm accelerat, progrese însemnate pe calea strîngerii unor relații de încredere între cele două țări și că guvernul său împărtășește din plin ideile exprimate de primul ministru al României în ceea ce privește necesitatea asigurării păcii în zona balcanică. „Este cu totul normal — se preciza în răspunsul guvernului elen — ca aceste sentimente să însuflețească în special popoarele balcanice dintre care mai multe, așa cum e cazul poporului grec, au fost greu încercate în cursul ultimelor decenii” ⁶⁴.

Cu toate acestea guvernul grec își exprima rezerva față de propunerea guvernului român arătînd că abîta vreme cît între Grecia și unele state balcanice mai existau diferende create în timpul războiului sau ca rezultat al acestuia, prezența guvernului grec la o Conferință avînd ca scop reglementarea unor relații de natură organică și permanentă nu putea fi eficace. El aprecia că era necesar un stadiu pregătitor care trebuia să fie efortul de reglementare a tuturor problemelor litigioase. Eliminarea acestui stadiu — considera guvernul grec — ar fi dus în anul 1957 la eșecul unei reuniuni interbalcanice. „Ceea ce primează — se arăta în mesajul de răspuns adresat guvernului român — este demonstrarea în fapt a unui spirit de bună credință prin reglementarea satisfăcătoare a diferendelor menționate și crearea unui climat de încredere sinceră prin eforturi susținute din partea tuturor” ⁶⁵. După părerea guvernului de la Atena, întrunirea unei conferințe în spiritul propunerii guvernului român își găsea utilitatea, numai după crearea unor asemenea premise.

Prin caracterul și conținutul ei, inițiativa românească a pus în atenția guvernelor interesate și a opiniei publice din țările respective probleme majore izvorite din cerințele obiective ale raporturilor lor internaționale. În toamna aceluiași an prezentînd la cea de a XII-a sesiune a Adunării Generale O.N.U. conținutul propunerii românești cu privire la zona balcanică, ministrul de externe al României punea în evidență faptul că România înțelegea să-și aducă contribuția sa la edificarea securității și păcii nu numai în Balcani ci și în Europa. Arătînd că nici o regiune, sau continent, nu se poate socoti la adăpost în cazul unui conflict de proporții globale, după cum tensiunile și războaiele locale pun în primejdie pacea omenirii, riscînd să degenereze într-o conflagrație generalizată reprezentantul României la Națiunile Unite releva interdependența între securitatea regională și securitatea generală. Prezentînd în acest context inițiativa românească cu privire la zona balcanică, ministrul de externe al României arăta că realizarea unei înțelegeri pe plan regional putea să contribuie la realizarea unei înțelegeri mai largi, în primul rînd la organizarea unei colaborări europene care să constituie o garanție a secu-

⁶³ *Propunerile guvernului Republicii Populare Române*, vol. 1, partea II-a, p. 117-119.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 118.

⁶⁵ *Ibidem*.

rității și păcii tuturor statelor de pe acest continent⁶⁶. Evoluția ulterioară a vieții internaționale avea să demonstreze că propunerea românească cu privire la edificarea păcii și securității în Balcani avea o importanță și o valoare ce depășea cadrul ei, aparent regional.

Poziția reticentă a guvernelor Greciei și Turciei nu a diminuat interesul și consecvența guvernului român de a întreprinde noi acțiuni în direcția îmbunătățirii relațiilor interbalcanice. În vara anului 1959, îngrijorat de măsurile întreprinse de comandamentul NATO pentru instalarea pe teritoriul Greciei a unor rampe de lansare a rachetelor teleghidate, guvernul român — care avea cu Grecia relații de bună vecinătate — nu a ignorat acțiunile militare ce primejduiau pacea și securitatea popoarelor balcanice. În *Declarația* din 7 iunie 1959 guvernul român arăta că înfăptuirea planurilor NATO angajau Grecia pe o cale periculoasă, contrară intereselor păcii și securității tuturor statelor din Balcani. Reamintind propunerea României din 1957 — care-și păstra actualitatea, și care, după părerea guvernului român era cea mai bună cale pentru asigurarea păcii, securității și colaborării statelor din zona balcanică guvernul român aprecia că existența deosebirilor de vederi, a unor probleme nerezolvate în relațiile bilaterale, constituiau temeiul în favoarea unei întâlniri la nivel guvernamental și nu împotriva ei⁶⁷. Prin eforturile comune ale tuturor statelor din Balcani care să ducă la eliminarea din această regiune a forțelor militare străine, pacea și securitatea popoarelor din zona balcanică ar fi fost efectiv apărută. În acest sens guvernul român aprecia că în cadrul unei întâlniri a șefilor de guverne puteau fi examinate și adoptate hotărâri corespunzătoare în problemele colaborării multilaterale și ale încheierii unui Tratat de înțelegere și securitate colectivă în regiunea balcanică. Prin acest Tratat statele din Balcani s-ar fi angajat să rezolve pe cale pașnică orice problemă litigioasă, să nu recurgă la agresiuni sau la amenințarea cu războiul în raporturile reciproce, să nu admită stocarea de armament atomic și nuclear sau staționarea unităților militare dotate cu armament atomic și nuclear aparținând unor state străine de regiunea balcanică⁶⁸. După părerea guvernului român, faptul că România și celelalte țări socialiste din Balcani (în afară de Iugoslavia) erau membre ale Organizației Tratatului de la Varșovia, iar Grecia și Turcia ale Pactului Nord Atlantic nu trebuia să constituie „o piedică în calea încheierii unui astfel de tratat de înțelegere și securitate colectivă”⁶⁹ în Balcani.

Dar ca și în 1957, nici propunerea din 1959 nu și-a găsit o expresie concretă. Procesul colaborării multilaterale în Balcani avea să cunoască alte formule. Evoluția evenimentelor internaționale, generalizarea ideii că securitatea generală se află într-o strînsă conexiune și condiționare cu securitatea regională⁷⁰ aveau să pună în evidență valcarea inițiatii-

⁶⁶ Ion Gheorghe Maurer, *Discurs la cea de a XII-a Sesiune a Adunării Generale O.N.U. „Scinteia”*, Anul XXVII, nr. 4020, din 27 septembrie 1957.

⁶⁷ *Propunerile guvernului R.P. Române*, vol. I, partea I-a, p. 25—26.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Nicolae Ecobescu, Ion Voicu, *Organizațiile internaționale în politica externă a României*, în volumul: *România în sistemul Națiunilor Unite*, Edit. politică, București, 1974, p. 39.

velor românești. Anii următori au fost anii unei reafirmări continue ⁷¹ a ideilor și concepției guvernului român cu privire la înțelegerea și colaborarea în Balcani, la necesitatea transformării zonei balcanice într-o zonă a păcii și securității în conformitate cu interesele majore ale popoarelor din Balcani și nu în funcție de conjuncturi sau speculații vremelnice ⁷².

DEZVOLTAREA RELAȚIILOR BILATERALE, FAZĂ BENEFICĂ A COLABORĂRII MULTILATERALE

Concomitent cu preocuparea pentru dezvoltarea colaborării multilaterale în Balcani — chiar dacă propunerile sale din anii 1957 și 1959 nu s-au concretizat în acțiuni imediate, la nivel guvernamental — România a acordat o atenție deosebită dezvoltării relațiilor sale bilaterale cu toate statele din zona balcanică. Ea a acționat consecvent pentru extinderea colaborării multilaterale cu toate țările socialiste din Balcani, pentru intensificarea relațiilor cu Albania, Bulgaria și Iugoslavia. În anii postbelici s-au lărgit schimburile economice, politice, culturale și științifice cu Republica Populară Albania în folosul popoarelor român și albanez în spiritul prieteniei tradiționale dintre România și Albania. În septembrie 1976, cu prilejul prezentării scrisorilor sale de acreditare ambasadorul Albaniei la București — referindu-se la vechimea legăturilor româno-albaneze releva faptul că între poporul român și poporul albanez există o veche prietenie călită în marea luptă pe care cele două popoare au dus-o pentru libertate, independență națională și progres. Reprezentantul guvernului albanez își exprima convingerea că această prietenie se va dezvolta și în viitor spre binele celor două popoare ⁷³. În acest spirit relațiile diplomatice, economice și culturale dintre cele două țări se desfășoară pe un făgaș normal.

O amploare crescândă au cunoscut raporturile de colaborare dintre România și Iugoslavia, dintre România și Bulgaria. Acest fapt a avut importanță nu numai pentru România, pentru poziția și prestigiul său, ci și pentru evoluția relațiilor interbalcanice, în ansamblul lor.

Este evident — experiența a demonstrat-o cu prisosință — că raporturile bilaterale solcite, pentru succesul desfășurării lor, un climat de înțelegere și liniște constructivă în lumea înconjurătoare. Statele angajate într-o asemenea colaborare devin — prin forța firească a lucrurilor vital interesate ca evoluțiile din jur să nu stînjenească îndeplinirea obiectivelor comune propuse. „Atunci cînd incendiul este la vecin nimeni nu poate sta nepăsător” ⁷⁴. Fenomenul obiectiv al interdependențelor își găsește așadar un teren propice ⁷⁵ cu deosebire în zonele unde apropierea geografică și tradiția istorică constituie premise obiective ale colaborării și înțelegerii. În Balcani dezvoltarea relațiilor în plan bilateral a constituit

⁷¹ Gheorghe Colț, Valeriu Tudor, *op. cit.*, p. 30.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ „Scinteia”, Anul XLVI, nr. 10608 din 28 septembrie 1976.

⁷⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, Edit. politică, București, 1975, vol. 11, p. 289.

⁷⁵ George Serafin, *Condiții și perspective favorabile colaborării interbalcanice*, în : „Lumea”, nr. 35/1975, p. 6.

„o fază benefică”⁷⁶ pentru evoluția relațiilor în plan multilateral. Azi se poate afirma cu certitudine, că fără acțiunile întreprinse în primii ani de după război de către unele state balcanice pentru reluarea relațiilor diplomatice, pentru normalizarea relațiilor economice și politice, fără dezvoltarea pe care au cunoscut-o relațiile bilaterale — îndeosebi după anii 1964-1965 când au fost normalizate relațiile Bulgariei cu Grecia și Turcia iar mai târziu relațiile Greciei cu Albania, ale Albaniei cu Iugoslavia, nu ar fi fost posibilă deschiderea spre colaborarea multilaterală, marcată de proiectele comune în plan economic și tehnic, de acțiunile sau punctele de vedere comune în plan politic afirmate în forurile internaționale ale lumii postbelice: Organizația Națiunilor Unite, Conferința general-europeană de la Helsinki.

În evoluția pozitivă a relațiilor interbalcanice postbelice țările socialiste au avut un rol de prim ordin. Ele au constituit un factor stabilizator al buneii vecinătăți și al cooperării în zonă⁷⁷, un factor de influențare a cursului relațiilor interbalcanice. De altfel, cei 32 de ani de pace ai zonei balcanice din perioada postbelică se datorează în bună măsură — dacă nu în cea mai mare măsură — existenței și acțiunilor țărilor socialiste din regiune. Bazate pe comunitatea orînduirii, a țărilor și aspirațiilor fundamentale ale popoarelor lor, pe voința de a acționa neabătut pe calea socialismului, păcii și progresului, țările socialiste din Balcani au instaurat între ele un nou tip de relații — relații de colaborare, de egalitate și respect reciproc, în slujba apărării și satisfacerii intereselor propriilor lor popoare. Contactele bilaterale periodice între conducătorii statelor socialiste din Balcani dintre tovarășii Nicolae Ceaușescu, Iosip Broz Tito⁷⁸, Todor Jivkov⁷⁹ întîlnirile altor reprezentanți ai guvernelor României, Iugoslaviei și Bulgariei, ai unor organizații obștești din România și Albania⁸⁰, convorbirile și tratativele purtate sub semnul stimei și respectului reciproc — acțiuni finalizate prin hotărîri și acorduri comune, urmate de proiecte și opțiuni comune, au constituit contribuții concrete atât la edificarea socialismului în fiecare stat în parte cît și la instaurarea unui climat de colaborare și înțelegere, de pace și securitate atât de necesar întregii regiuni balcanice. Ele s-au dovedit hotărîtoare în determinarea unei evoluții mereu ascendente a relațiilor de bună vecinătate, în identificarea unor noi căi pentru adîncirea și diversificarea legăturilor multilaterale, pentru valorificarea, în beneficiul reciproc a obiectivelor de colaborare convenite⁸¹. Construirea în colaborare a unor obiective de mare însemnătate pentru economia lor ca Podul de peste Dunăre din zona Giurgiu — Ruse, (realizare a colaborării româno-bulgare), Complexul hidroenergetic și de transport pe Dunăre de la Porțile de Fier I, (rod al colaborării României și Iugoslaviei). au probat valoarea legăturilor de colaborare între țările socialiste din zona balcanică. Apreciînd Hidrocentrala de la Porțile de Fier ca cea mai mare construcție economică

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Gh. Colț, Valeriu Tudor, *op. cit.*, p. 34.

⁷⁸ *Sub semnul prieteniei frățești româno-iugoslave*, Edit. politică, București, 1977.

⁷⁹ Vezi de asemenea: *Sub semnul prieteniei frățești româno-bulgare*, Edit. politică, București, 1977.

⁸⁰ „Lumea” nr. 16/1971, p. 8.

⁸¹ Ilie Olteanu, *Noi perspective dezvoltării continue a relațiilor româno-bulgare de prietenie și colaborare multilaterală*, „Lumea”, nr. 36/1977, p. 1.

realizată prin cooperarea a două țări socialiste⁸², președintele Republicii Socialiste România a arătat că aceasta constituie nu numai un model de felul cum poate fi organizată cooperarea între două țări și popoare ci și o expresie a relațiilor de tip nou bazate pe respectarea independenței și suveranității naționale, a egalității în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc. Noile proiecte ale colaborării bilaterale dintre țările socialiste din Balcani: Porțile de Fier II⁸³, ale cărei lucrări au fost inaugurate la 3 decembrie 1977 în prezența Președintelui Nicolae Ceaușescu și a Președintelui Iosip Broz Tito, Complexul hidrotehnic Turnu-Măgurele—Nikopol⁸⁴, sau marele obiectiv industrial cu profil complex care va fi Întreprinderea de construcții de mașini și utilaje grele de la Giurgiu—Ruse⁸⁵ (în colaborare româno-bulgară) — probează de asemenea trănicia și mai ales perspectiva relațiilor de colaborare dintre țările socialiste din Balcani. Referindu-se la viitorul acestor relații cu prilejul inaugurării lucrărilor de construcție a Complexului industrial de la Giurgiu—Ruse, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Bulgaria, Todor Jivkov, evidențiază faptul că noua întreprindere va fi un jalon nou al prieteniei româno-bulgare „care vine din istorie și merge în viitorul copiilor, nepoților și strănepoților noștri”⁸⁶. Inaugurarea lucrărilor Complexului hidroenergetic Porțile de Fier II a constituit un nou prilej pentru relevarea trănicii relațiilor de colaborare existente între țările socialiste din Balcani, respectiv între România și Iugoslavia. La dăruirea⁸⁷ oferită de Președintele Nicolae Ceaușescu în cinstea Președintelui Iugoslaviei, Iosip Broz Tito, cu prilejul inaugurării complexului Porțile de Fier II, Președintele României a relevat faptul că datorită întâlnirilor care au avut loc de-a lungul anilor între conducătorii de partid și de stat ai celor două țări și popoare, relațiile dintre România și Iugoslavia au fost așezate „pe o bază trănică, de prietenie și colaborare”. Președintele României a menționat cu deosebită satisfacție dezvoltarea cooperării dintre cele două țări al cărei exemplu grăitor este construirea în comun a obiectivelor hidroenergetice de pe Dunăre: Porțile de Fier I, Porțile de Fier II. Relațiile de cooperare dintre România și Iugoslavia — a apreciat Președintele României — „constituie un exemplu de felul cum două țări socialiste vecine pot să conlucreze animate de același interes, de dorința de a edifica socialismul, de a trăi în bună vecinătate și de a contribui la cauza păcii”.

Cu același prilej Președintele Iugoslaviei, Iosip Broz Tito, a arătat că viitoarea hidrocentrală Porțile de Fier II va fi „încă un pod al legăturii dintre cele două țări și popoare”. „Dar — subliniază Președintele Iugoslaviei — nu este vorba de un pod obișnuit ci este vorba de o legătură care exprimă încrederea dintre popoarele noastre”. Reamintind că realizarea primei hidrocentrale de la Porțile de Fier a permis celor două popoare „să se convingă și mai mult că ele trebuie să se sprijine reciproc” Președintele

⁸² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 7, Edit. politică, București, 1972, p. 321.

⁸³ „Scinteia” anul XLVI nr. 10597 din 15 septembrie 1976, *Vezi și: Sub semnul prieteniei frățesti româno-iugoslave*, p. 293.

⁸⁴ „Scinteia” anul XLVI, nr. 10557 din 30 iunie 1976.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ Cuvântarea tovarășului Todor Jivkov la mitingul prieteniei româno-bulgare, 10 decembrie 1976, în volumul: *Sub semnul prieteniei frățesti româno-bulgare*, p. 247.

⁸⁷ „Scinteia”, anul XLVII, nr. 10977 din 4 decembrie 1977.

Iugoslaviei a apreciat că efortul pentru zăgăzuirea Dunării, este un exemplu cum două țări pot să-și unească forțele lor creatoare”.

În același timp cu dezvoltarea relațiilor economice bilaterale, în conformitate cu acordurile pe termen lung de colaborare economică, tehnică și științifică o amploare deosebită au cunoscut în anii postbelici schimburile în domeniul literaturii și artei, turismului. De asemenea colaborarea în domeniul transporturilor internaționale rutiere, în transporturile aeriene, serviciilor poștale, asistență juridică, asistență consulară⁸⁸.

În politica internațională statele socialiste din Balcani — cu deosebire România, Iugoslavia și Bulgaria — colaborează strâns atât în Europa cât și pe plan mondial în foruri internaționale — între ele existând un grad de acord care a fost deja remarcat — pentru instaurarea unei politici noi, a unei noi ordini economice internaționale, a unor relații noi între state. Prin întreaga lor activitate desfășurată pe plan internațional țările socialiste din Balcani demonstrează că „singura bază sănătoasă pe care se pot clădi în lumea contemporană relațiile între țări și popoare o constituie principiile suveranității și independenței naționale, neamestecului în treburile interne ale altor state, respectarea dreptului fiecărui popor de a hotărî singur asupra soartei sale, de a-și alege modul de viață conform propriei sale voințe”⁸⁹.

Consecvență unuia dintre principiile fundamentale ale politicii sale externe, de a dezvolta relațiile de înțelegere și colaborare, de bună vecinătate *cu toate statele* — indiferent de orînduirea lor socială — România a acordat o atenție deosebită relațiilor sale și cu celelalte două state balcanice: Grecia și Turcia. „Noi — arăta președintele Republicii Socialiste România — pornim de la faptul că deosebirile de ordin istoric, național și mai cu seamă deosebirile de orînduire socială nu trebuie, în general, să constituie un obstacol în calea unei colaborări active între toate statele lumii, cu atât mai mult aceste deosebiri — care există în realitate — nu trebuie să constituie un obstacol în cadrul colaborării dintre țările din Balcani”⁹⁰.

Datorită acțiunilor sale în plan politic și diplomatic pentru dezvoltarea bunelor relații cu toate statele din Balcani, România întreține astăzi raporturi prietenești și de colaborare fructuoasă în plan bilateral cu toate statele balcanice⁹¹. *Ea a reglementat în condiții reciproc avantajoase, problemele litigioase și arieratele din relațiile sale cu toți vecinii balcanici, atenția factorilor de răspundere fiind îndreptată spre abordări de substanță, de interes actual și de perspectivă*⁹². Practic, România nu are diferențe cu nici unul dintre statele balcanice⁹³ fiind singura țară din Balcani care nu are probleme deschise de natură politică, cu nici unul din vecinii săi.

⁸⁸ *Balcanii, zonă a păcii*, p. 259—264; 266—270.

⁸⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 98.

⁹⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, Edit. politică, București, 1976, p. 179—180.

⁹¹ *Balcanii, zonă a păcii*, p. 10.

⁹² Gh. Colț, Valeriu Tudor, *op. cit.*, p. 33.

⁹³ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 30.

Acest fapt a asigurat României o poziție extrem de favorabilă pentru promovarea unor inițiative în direcția dezvoltării relațiilor bi și multilaterale în zona balcanică.

Așa cum arătam, România a reluat relațiile sale cu Grecia încă în 1956, lichidând problemele litigioase și instaurând relații normale cu mult înaintea altor state din zonă. Cu Turcia ea nu a avut probleme litigioase⁹⁴, în perioada postbelică. Cu toate acestea relațiile României cu Grecia și cu Turcia au cunoscut o reală dezvoltare abia la începutul celui de al treilea deceniu postbelic. Fenomenul obiectiv al interdependențelor și-a spus din plin cuvântul. A fost necesar un climat nou în viața internațională, pentru ca și în Balcani să se producă începutul unui proces de destindere. A fost necesar, de asemenea, ca relațiile dintre unele state balcanice — ca de pildă Bulgaria—Grecia, Bulgaria—Turcia, Turcia—Albania, Albania—Iugoslavia — să intre pe făgașul lor normal pentru ca în climatul politic al zonei să se producă o schimbare. Consecvență politicii sale active în direcția instaurării unor relații de înțelegere și colaborare România a contribuit — prin acțiunile sale — la dezvoltarea procesului de destindere intervenit în relațiile interbalcanice. În 1966 o delegație guvernamentală română condusă de președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România a vizitat Turcia⁹⁵ (25—31 iulie) și Grecia⁹⁶ (31 august—3 septembrie). La dîneul oferit în cinstea oaspeților români Președintele Consiliului de Miniștri al Turciei aprecia că prezența în Turcia a delegației guvernamentale române dovedește că relațiile dintre cele două țări au înregistrat „o dezvoltare pozitivă”⁹⁷. Cu acest prilej guvernul Turciei își exprima dorința de a menține și dezvolta⁹⁸ cu România cele mai bune relații, convins că astfel acționează nu numai în conformitate cu interesele celor două țări, dar că își aduce contribuția la pacea și stabilitatea regiunii balcanice și a lumii⁹⁹. Pe de altă parte colaborarea utilă între cele două țări în domeniul comerțului, economiei, turismului și transporturilor, constituia semnul unor bune auspicii pentru viitorul relațiilor celor două țări. Cu prilejul primei întîlniri postbelice la nivel guvernamental s-a subliniat că între România și Turcia nu există diferențe și că dacă reprezentanții celor două guverne nu împărțeau totdeauna aceleași puncte de vedere asupra problemelor mondiale¹⁰⁰ aceasta nu trebuia să constituie un obstacol în dezvoltarea relațiilor lor bilaterale. În comunicatul comun dat publicității se preciza că părțile semnatare au exprimat dorința guvernelor lor de a dezvolta relațiile de bună vecinătate pe baza principiilor suveranității și independenței naționale, integrității teritoriale, egalității în drepturi și neamestecul în treburile interne¹⁰¹.

⁹⁴ Vezi : *Mesajul președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, adresat președintelui Consiliului de Miniștri al Turciei*, Culegere de documente și alte materiale, vol. 1, partea 1-a, Biblioteca M.A.E., p. 17.

⁹⁵ *Pentru securitate și cooperare internațională*, vol. 2, Edit. politică, București, 1972, p. 335—354.

⁹⁶ *Ibidem*, vol. 1, p. 701—730.

⁹⁷ *Ibidem*, vol. 2, p. 339.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 353—354.

În același an, 1966, Atena primea, pentru prima dată după război, vizita unei delegații guvernamentale române. Întilnirea reprezentanților celor două popoare a prilejuit rememorarea „marelui trecut al relațiilor greco-române”¹⁰². Între Grecia și România, arăta premierul elen la dineul oferit în cinstea delegației române, nu poate fi vorba „numai de problema continuării legăturilor de prietenie tradițională între cele două popoare”. Grecia — sublinia premierul elen — care a suferit prea mult pentru a nu fi dobândit experiența a ceea ce înseamnă războiul, de orice fel ar fi el, se declară pentru pace cu justiție, destindere internațională, înțelegere reciprocă și cooperarea tuturor țărilor¹⁰³. Rămânând credincioasă principiilor Cartei O.N.U. și alianțelor sale, Grecia era gata să dezvolte — pe bază de avantaj reciproc — relații economice, comerciale, științifice și culturale, cu toate țările, oricare ar fi sistemul lor social, cu condiția ca principiul neintervenției să fie respectat cu strictețe¹⁰⁴. Grecia și România putând să dea și să ia în mod reciproc, fie în domeniul material fie în cel spiritual, erau în măsură să contribuie la consolidarea păcii în această regiune a lumii¹⁰⁵. Comunicatul dat publicității exprima hotărârea celor două state care, aspirând la o pace durabilă în această regiune — ca și în lumea întreagă — erau decise să continue eforturile pentru dezvoltarea relațiilor de colaborare între toate statele din Balcani¹⁰⁶.

Cu prilejul tratativelor purtate la Ankara și Atena în vara și toamna anului 1966 au fost încheiate numeroase acorduri, convenții și protocoale¹⁰⁷ care — așa cum aprecia conducătorul delegației guvernamentale române — au „inaugurat o nouă etapă”¹⁰⁸ în relațiile bilaterale cu aceste țări, așezându-le pe baze trainice și dându-le o nouă perspectivă.

Întilnirile la nivelul conducătorilor de state au dat relațiilor bilaterale ale României cu Grecia și Turcia noi direcții de dezvoltare. În primăvara anului 1969 Turcia a primit vizita Președintelui Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu. La dineul oferit în onoarea sa, apreciind că există premise favorabile pentru desfășurarea unor schimburi deschise de vederi, pentru a găsi căile necesare extinderii pe planuri multilaterale a colaborării dintre cele două state, Președintele României arăta că relațiile dintre România și Turcia „neumbrite de nici un fel de probleme litigioase s-au înscris în ultimii ani pe un drum bun cunoscând o evoluție ascendentă”¹⁰⁹. Evoluția pozitivă a relațiilor dintre România și Turcia venea în întîmpinarea intereselor celor două popoare, avînd în același timp și o însemnătate internațională, deoarece — arăta Președintele României —, una din modalitățile primordiale pentru statornicirea unui climat politic sănătos era dezvoltarea unor raporturi normale între state, indiferent de orînduirea lor socială. Istoria — spunea Președintele Nicolae Ceaușescu — ne învață să ducem

¹⁰² *Ibidem*, vol. 1, p. 701.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 705.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 720.

¹⁰⁷ *Balcanii, zonă a păcii*, p. 264—266; 271—272.

¹⁰⁸ Ion Gheorghe Maurer, *Interviu acordat unei delegații ofțitate de ziarști greci*, „Scintea” Anul XXXVI, nr. 7145 din 28 octombrie 1966.

¹⁰⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 26.

o viață pașnică. Noi oamenii politici avem sarcina și răspunderea în fața popoarelor noastre de a lupta pentru făurirea istoriei de astăzi și a celei de mine care trebuie să fie o istorie a prieteniei și a colaborării dintre popoarele noastre¹¹⁰. Nu forța agresivă — sublinia Președintele României — ci rațiunea trebuie să prevaleze în viața lumii contemporane.

Întilnirea la nivel înalt de la Ankara — cît și cele care au avut loc la București în 1970¹¹¹ și 1975¹¹² prin vizitele conducătorilor de stat ai Turciei — au constituit dovada că în zona balcanică prevalau rațiunea și nu forța agresivă, colaborarea și încrederea și nu reticența și suspiciunea.

În mai 1975 Bucureștiul a primit vizita Președintelui Consiliului de Miniștri al Republicii Elene, Constantin Caramanlis. Apreciind că popoarele român și grec „întrețin legături de prietenie și colaborare milenară”¹¹³ Președintele Republicii Socialiste România arăta că cele două popoare au colaborat întotdeauna în mod pașnic, au trăit în bună vecinătate și s-au intrajutorat în momente istorice grele. În 1975 — pe baza evoluției pozitive pe care relațiile de colaborare dintre cele două țări au cunoscut-o în deceniul ce trecuse de la primele contacte la nivel guvernamental — Președintele României afirma că existau condiții ca tradițiile prieteniei româno-elene să se dezvolte pe un plan superior. Potrivit punctului său de vedere vizita premierului elen la București trebuia să marcheze un mare pas înainte atît în dezvoltarea relațiilor bilaterale dintre România și Grecia cît și în conlucrarea lor politică pe arena mondială. Vizita premierului elen la București se înscria în perioada benefică post-Helsinki, perioadă care în planul relațiilor interbalcanice s-a concretizat printr-o semnificativă intensificare a contactelor între factorii politici investiți cu cele mai înalte responsabilități, printr-o preocupare comună a statelor¹¹⁴ regiunii de a lărgi sferile colaborării lor bi și multilaterale.

În primăvara anului următor o nouă întilnire la nivel înalt avea să marcheze evoluția relațiilor româno-elene. În martie 1976, Atena primea vizita Președintelui Nicolae Ceaușescu. La dejunul oferit în onoarea sa de către primul ministru al Republicii Elene, Președintele României a relevat cursul ascendent al relațiilor româno-elene, precizînd că după vizita premierului Caramanlis la București colaborarea dintre cele două țări a căpătat „noi dimensiuni”¹¹⁵. Cu prilejul convorbirilor de la Atena s-a ajuns la concluzia că sînt încă multe posibilități și perspective pentru dezvoltarea acestei colaborări și că cele două guverne trebuie să acționeze pentru a extinde colaborarea româno-elenă și în domeniul colaborării în Balcani. Documentele bilaterale semnate la Atena în domeniul colaborării economice, comerciale, industriale și tehnico-științifice au așezat pe o bază juridică stabilă relațiile bilaterale dintre România și Grecia. La

¹¹⁰ Pentru securitate și cooperare, vol. 2, p. 391—392.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 428—458.

¹¹² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 11, Edit. politică, București, 1975, p. 1047—1048; 1078—1084.

¹¹³ *Ibidem*, p. 682.

¹¹⁴ Mihajlo Javorski, *La coopération yougoslavo greque*, in : „Revue de politique internationale”, nr. 643, Beograd, 1977.

¹¹⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 12, Edit. politică, București, 1976, p. 497.

ceremonia semnării documentelor oficiale Președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu a remarcat voința comună a reprezentanților celor două țări și popoare de a face totul pentru extinderea acestei colaborări precizând că tratativele și convorbirile de la Atena au evidențiat „începuturile bune care există pentru a extinde cooperarea în Balcani”, cele două țări fiind hotărâte să acționeze și în viitor în această direcție.

În evoluția relațiilor interbalcanice schimburile de vederi la nivel înalt de la București, Ankara și Atena au constituit momente cu profunde semnificații și însemnate consecințe pentru perspectiva colaborării multilaterale în zona balcanică.

PERSPECTIVE NOI COLABORĂRI MULTILATERALE

România a urmărit evoluția relațiilor interbalcanice în ansamblu, apreciind eforturile guvernelor Bulgariei¹¹⁶, Greciei și Turciei pentru normalizarea relațiilor dintre ele și a considerat restabilirea relațiilor dintre Iugoslavia, Albania și Grecia drept pași concreți în direcția îmbunătățirii relațiilor dintre toate țările balcanice¹¹⁷. „Această situație — arăta Președintele Nicolae Ceaușescu în interviul acordat ziaristului italian Enzo Bettiza de la „Corriere della Sera” — creează condiții favorabile abordării cu o perspectivă mai bună a realizării unei înțelegeri balcanice”. În condițiile create de evoluția pozitivă a relațiilor interbalcanice, președintele Republicii Socialiste România considera că a sosit timpul „să se treacă de la declarații generale la acțiuni concrete”¹¹⁸, și propunea constituirea unui organism care să contribuie la impulsivitatea schimburilor și organizarea cooperării în producție. În vara anului 1972 cit și în primăvara anului 1973 România a reinnoit propunerile sale cu privire la transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii și colaborării în plan multilateral. În contextul relațiilor balcanice de la începutul celui de al patrulea deceniu postbelic România a apreciat că este util să se treacă la *pregătirea unei întâlniri între reprezentanții țărilor balcanice* în cadrul căreia să se discute problema transformării Balcanilor într-o zonă fără arme atomice, fără baze militare, reuniune care să ducă la realizarea unei înțelegeri sub forma unor *declarații sau acorduri* cu privire la bazele colaborării economice, politice și cultural-științifice. Avansind această propunere România anticipa — cu aproximativ trei ani prima reuniune postbelică la nivel guvernamental în Balcani, reuniune care avea să aibă loc la Atena în iarna anului 1976. Având în vedere complexitatea unei întâlniri la nivelul șefilor de guverne sau de state România întevidea necesitatea unor operațiuni pregătitoare¹¹⁹ care să faciliteze caracterul de lucru al viitoarei reuniuni, finalizarea ei cu rezultate concrete.

¹¹⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. 2, Edit. politică, București, 1968, p. 242.

¹¹⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 6, Edit. politică, București, 1973, p. 581.

¹¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Edit. politică, București, 1974, p. 577.

¹¹⁹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Edit. politică, București, 1973, p. 659.

În vara anului 1975 s-a ținut la Helsinki întrunirea reprezentanților la nivel înalt ai tuturor statelor europene, ai Statelor Unite ale Americii și Canadei — întrunire de o mare semnificație în istoria Europei postbelice — care — așa cum aprecia secretarul general al Organizației Națiunilor Unite, Kurt Waldheim — a luat în discuție nu condițiile de pace în vederea încheierii unui război, ci condițiile necesare pentru întărirea bazei păcii, pentru a putea fi promovată „o dinamică stare de pace”¹²⁰. La Helsinki reprezentanții statelor din zona balcanică au abordat problemele păcii și cooperării în Balcani, relevând necesitatea unor acțiuni concrete pentru realizarea unei colaborări multilaterale pentru ca zona balcanică să fie o zonă a înțelegerii și bunei vecinătăți*. La tribuna Conferinței România a relevat consecvența politicii sale în Balcani pentru transformarea Balcanilor — parte integrantă a întăririi securității pe continent — într-o zonă a colaborării și păcii¹²¹.

În cursul întrevederilor bilaterale care au avut loc în zilele Conferinței¹²² reprezentanții statelor balcanice au căzut de acord că paralel cu dezvoltarea relațiilor bilaterale, pentru dezvoltarea colaborării interbalcanice ar fi necesară o întâlnire în plan multilateral¹²³. În septembrie 1975 premierul Greciei, Constantin Caramanlis a adresat tuturor statelor balcanice invitația¹²⁴ de a participa la o conferință care să ia în discuție una din cele mai importante probleme ale colaborării interbalcanice: cooperarea economică. Apreciind-o ca „un exemplu de aplicare în practică a principiilor și obiectivelor convenite la Helsinki”¹²⁵ Președintele României a salutat inițiativa premierului Constantin Caramanlis, declarând că România este hotărâtă să ia parte la o asemenea întâlnire, la data, și în locul ce urmează a fi stabilite prin consensul statelor participante și să depună toate eforturile pentru buna desfășurare și succesul ei.

¹²⁰ Kurt Waldheim, *Cumtate la ședința din 30 iulie*, în volumul: *Conferința pentru securitate și cooperare în Europa*, Edit. politică, București, 1975, p. 38.

* În climatul de destindere și cooperare inaugurat de Conferința General Europeană de la Helsinki a fost soluționată una dintre gravele sechele ale celui de al doilea război mondial: problema Triestului. La 10 noiembrie 1975 au fost semnate la Ossimo în Italia, *Tratatul bilateral de termen lung* între Iugoslavia și Italia cit și o serie de acorduri privind reglementarea problemelor litigioase și dezvoltarea relațiilor economice și culturale dintre cele două țări.

Prin Acordurile de la Ossimo au fost reglementate definitiv problemele de frontieră pe mare și pe uscat, între Iugoslavia și Italia și au fost lichidate problemele deschise, decurgând din cel de al doilea război mondial, fiind soluționată astfel — la 30 de ani de la încheierea celui de-al doilea război mondial — problema Triestului, „nodul gordian” al relațiilor dintre Iugoslavia și Italia. Acordurile de la Ossimo au dat o nouă perspectivă relațiilor bilaterale iugoslavo-italiene, contribuind la realizarea în Balcani a unui climat de destindere și colaborare în plan multilateral. (Vezi: Mitja Ribičič, *Les Accords d'Ossimo*, „Revue de politique internationale”, nr. 647, Beograd, 1977, p. 1—4; Vezi: Mišo Pavićević, *Un nouveau chapitre dans les relations yougoslavo-italiennes*, *Ibidem*, p. 4—6).

¹²¹ Nicolae Ceaușescu, *Cumtate la ședința din 1 august 1975*, în volumul: *Conferința pentru securitate și cooperare în Europa*, p. 29.

¹²² Vezi: *Sub semnul prieteniei frățești româno-iugoslave*, p. 125—127; vezi, de asemenea: *Sub semnul prieteniei româno-bulgare*, p. 159.

¹²³ „Lumea” nr. 20/1977, p. 26.

¹²⁴ „Scinteia”, Anul XLV, nr. 10301, 3 octombrie 1975.

¹²⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 12, Edit. politică, București, 1976, p. 5—6.

Întilnirea, la care au participat miniștri adjuncți ai planificării economice din țările balcanice, (R. P. Bulgaria, Republica Elenă, R. S. F. Iugoslavia, R. S. România și Republica Turcă) s-a ținut la Atena în zilele de 26 ianuarie — 5 februarie 1976. *A fost prima reuniune postbelică pe plan balcanic la nivel guvernamental și a intrat în analele relațiilor interbalcanice postbelice drept Conferința balcanică pentru cooperare economică.* Obiectul său : identificarea de noi posibilități și forme de cooperare economică și tehnică multilaterală în domenii de interes comun pentru toate statele participante¹²⁶. Reprezentanții Bulgariei, Greciei, Iugoslaviei, României și Turciei, au luat în dezbateri, într-un cadru de lucru, aspecte importante ale colaborării economice multilaterale între țările respective inclusiv unele sectoare de bază cum sînt : energia, transporturile, telecomunicațiile, chimia, turismul, hidroeconomia, protecția mediului înconjurător, sănătatea publică — sectoare care după opinia reprezentantului Greciei se pretează unei discuții multilaterale și prezintă posibilități de soluționare satisfăcătoare pentru toate statele balcanice.

Formele de cooperare conturate cu prilejul întilnirii de la Atena cit și proiectele de viitor (au fost avansate circa 200 de propuneri) au concretizat perspectiva conlucrării interbalcanice în plan multilateral. Conferința de la Atena a fost prima încercare de a aplica, *la scară regională*, hotărârile adoptate de Conferința general europeană de la Helsinki. Desfășurată după principiile de procedură democratică, consacrate de Conferința de la Helsinki, reuniunea de la Atena a fost o reuniune a statelor deplin egale în drepturi, independente și suverane. *Ea a constituit un pas, în spiritul Conferinței de la Helsinki, spre depășirea unui număr de probleme care există încă în regiunea balcanică, în concordanță cu interesele popoarelor din această parte a lumii.* Reuniunea de la Atena a fost prima manifestare care a întrunit reprezentanții majorității statelor balcanice și care, așa cum scria ziarul „Avghi”, nu a fost îndreptată împotriva intereselor vreunei țări balcanice și nu a fost animată de țelurile vreunui bloc¹²⁷. *Conferința balcanică pentru cooperare economică de la Atena a fost o întrunire a statelor balcanice, în interesul popoarelor balcanice.*

Moment al unui proces și nu consecință a unei conjuncturi reuniunea de la Atena a constituit dovada că dezvoltarea unei colaborări multilaterale în Balcani este posibilă, că transformarea zonei balcanice într-o zonă a păcii și colaborării nu va rămîne un deziderat.

Dar construirea zonei balcanice ca zonă a înțelegerii și buneii vecinătăți este — așa cum retrospectiva relațiilor interbalcanice în perioada postbelică o demonstrează — un proces de durată. Finalizarea lui pozitivă, solidă însă o operă colectivă, de continuitate.

Aceasta presupune dezvoltarea și aprofundarea rezultatelor de pînă acum prin noi inițiative, măsuri și acțiuni care să permită îmbunătățirea în continuare a climatului din această regiune, soluționarea problemelor care grevează încă relațiile de colaborare dintre țările balcanice. Izvorît din conștiința intereselor comune ale popoarelor balcanice, bazat pe trecut și axat pe viitor, acest proces se desfășoară sub cele mai nobile auspicii : nevoia de pace și bună înțelegere a popoarelor din această parte a lumii.

¹²⁶ Ion Badea, *Largi posibilități pentru dezvoltarea cooperării economice în Balcani*, în : „Lumea”, nr. 6/1976, p. 4.

¹²⁷ „Lumea” nr. 6/1976, p. 5.

LA ROUMANIE ET LES RELATIONS INTERBALKANIQUES PENDANT LA PÉRIODE D'APRÈS-GUERRE

RÉSUMÉ

Partant de la nouvelle configuration politique et sociale de la zone balkanique pendant la période d'après-guerre, l'étude analyse les facteurs qui ont permis de développer les rapports d'amitié et de collaboration, d'instaurer un climat d'entente et de respect mutuel — de maintenir la paix. Relevant l'effort des Etats des Balkans pour liquider les séquelles de la seconde guerre mondiale et solutionner problèmes par la voie des négociations, pour créer les conditions nécessaires à une collaboration fructueuse sur le plan bilatéral et multilatéral, l'étude indique *la place* de la Roumanie dans cet effort collectif.

Située dans l'espace géographique, politique et historique de la zone balkanique, la Roumanie a accordé une attention spéciale à ses relations avec tous les Etats des Balkans. C'est là une des orientations constantes de sa politique menée pendant la période mentionnée. Dès les premières années qui ont suivi la guerre, la Roumanie a agi pour l'instauration de rapports de bon voisinage avec tous les Etats de la région des Balkans. Elle a conclu de nombreux accords — économiques, culturels et technico-scientifique — et avec certains Etats des Traités d'amitié et de collaboration à long terme. Dans le même temps, la Roumanie a réglementé, en des conditions réciproquement avantageuses les problèmes litigieux et en suspens avec tous ses voisins, balkaniques, les facteurs de responsabilité ont concentré leur attention sur des questions essentielles, d'intérêt actuel et de perspective.

Grâce à sa politique, la Roumanie n'a de différends avec aucun Etat des Balkans, ce qui lui a assuré une position extrêmement favorable pour la promotion d'initiatives visant le développement des relations bilatérales et multilatérales dans la région balkanique. L'étude met en évidence le flux ascendant des actions et des propositions roumaines, soulignant en même temps la capacité d'anticipation des facteurs de décision du domaine de la diplomatie politique roumaine en vue du développement des rapports interbalkanique bilatéraux et multilatéraux. Mais — comme le démontre la rétrospective de l'évolution des relations interbalkaniques dans la période d'après guerre — *la construction de la zone balkanique en tant que zone de l'entente et du bon voisinage, en tant que zone de la paix* — implique un effort collectif, l'effort de tous les Etats de cette partie du continent.

UNELE PROBLEME ALE LUPTEI PENTRU PUTERE DINTRE DICTATURA REGALĂ ȘI GARDA DE FIER

DE

FLOREA NEDELCU'

Actul politic din 10 februarie 1938, prin care regele Carol al II-lea împreună cu o serie de oameni politici și militari au preluat puterea executiv-administrativă în întreaga țară, a surprins nepregătite pentru o ripostă promptă și imediată totalitatea formațiunilor politice care nu împărtășeau noul curs al evenimentelor. Introducerea unui regim sever de cenzură și de restrângere a posibilităților de activitate politică, instituirea așa numitului „regim al colonelilor” prin impunerea la conducerea județelor a cadrelor militare devotate coroanei, o serie de declarații aparținând unor membri ai guvernului, mai ales unele zvonuri care s-au răspândit din birourile ministerului de interne preluat de Armand Călinescu, anunțau, acum într-o formă nedefinită încă instaurarea dictaturii regale, alături de lichidarea regimului parlamentar-constituțional burghez care devenea o certitudine la 20 februarie 1938 când s-a dat publicității textul noii constituții.

Problema puterii, în special a conținutului acesteia, constituia un semn de întrebare pentru oamenii politici care nu împărtășeau noul regim, mai ales, avându-se în vedere depistarea direcției loviturii pe care regele Carol urma să o dea în chip imparabil opoziției. În ciuda deselor avertismente lansate de Partidul Comunist Român, precum și de unii oameni politici cu orientare democratică care chemaseră la constituirea Frontului democratic *, actul de la 10 februarie a surprins și gruparea partidelor și grupărilor antidictatoriale de stînga, care s-au văzut în imposibilitate de a reacționa energic pentru eșuarea ofensivei monarhiste. Nu mai este necesar de demonstrat faptul că atît conținutul noii puteri, ilustrat prin faptul că restringea considerabil însăși libertățile constituționale, între care unele cum erau : votul universal, libertatea presei, de asociere, erau cuceriri ale clasei muncitoare, paralel cu : instituirea stării de asediu, lărgirea atribuțiunilor organelor militare, constituie suficiente elemente de a demonstra caracterul antidemocratic al noii puteri. Din acest punct de vedere, în noua conjunctură politică apărută după 10 februarie, se pot constata numeroase elemente din programul reacționar de instaurare a dictaturii personale preconizat de Carol și acoliții lui în anii 1930 — 1933, și chiar mai înainte.

* Programul Partidului Comunist Român, de formare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, București, Edit. politică, 1975, p. 41—43.

Evoluția situației internaționale însă, după instaurarea fascismului la conducerea Germaniei în ianuarie 1933, agresiunea concertată a statelor fasciste revizioniste care au început să pregătească deschis cel de al II-lea război mondial, și în acest context, evidențierea pericolului grav care se crease pentru securitatea, independența și integritatea României aduceau însă un conținut nou puterii, elemente de care trebuie să se țină seama în caracterizarea care i se atribuie.

Aceasta, nu numai pentru faptul că în guvernul Miron Cristea majoritatea portofoliilor au fost încredințate unor personalități care, indiferent de apartenența politică (social-democrați, național-țărăniști, liberali) afixau deschis, dacă nu o atitudine antihitleristă, cel puțin una pro-anglofranceză, dar mai ales faptul că, rațiunea noului curs constituia, fără îndoială, o soluție pe care o apreciau ca fiind oportună în acel moment, de salvare a țării în noile condiții internaționale. Această tactică preconizată de Nicolae Iorga, Armand Călinescu, Victor Iamandi, Petre Andrei, Mihail Ralea, Gh. Tătărescu, Ion Flueraș ș.a., avea să eșueze atât din pricina irealismului care i-a stat la bază (aceea de a forma o unitate a întregului popor, eludând contradicțiile sociale) dar mai ales din pricina schimbării raportului de forțe intervenite între marile puteri în perioada august 1939 — iunie 1940; trebuie precizat că aceasta nu avea nimic comun cu mobilul activităților tenebroase economico-financiare ale camarilei regale, afaceri oneroase care au aruncat o lumină nefavorabilă pe intenții politice de profunzime și conținut patriotic-național.

În schimb însă, noul regim politic marcat prin lovitura din 10 februarie a desfășurat, în perioada pînă la declanșarea celui de al II-lea război mondial și ajungerea la frontierele României a trupelor Germaniei hitleriste (septembrie 1939) o vastă activitate antilegionară direcționată pe toate căile: politic, militar-polițienesc, propagandistic etc. Asupra acestui aspect din istoriografia românească s-au realizat analize, evidențiindu-se aprecieri de o largă varietate, tocmai pentru că reprezintă capitolul cel mai fierbinte al vieții politice interne din România acestei perioade, de deznodămîntul căruia se lega nu numai o simplă schimbare de guvern sau de regim, ci însăși destinele țării aflată în pericol*.

În prezentul studiu ne oprim pentru a investiga unele aspecte ale evoluției relațiilor Dictatură regală — Garda de fier, încercînd unele contribuții la descifrarea și înțelegerea unor aspecte ale vieții politice încadrate în perioada 10 februarie 1938 — 6 septembrie 1940.

★

Este cunoscut faptul că mișcarea legionară a prinit cu ostilitate afixată actul de preluare al puterii de către gruparea concentrată în jurul regelui Carol al II-lea. Dar deși avertizase anterior prin declarații publice, menite să intimideze, Garda de fier nu a îndrăznit să se opună fățiș pe calea armată noii conduceri.

* A se vedea pe larg, în acest sens: Lucrețiu Pătrășcanu, *Sub trei dictaturi*, Edit. politica, 1970; Al. G. Savu, *Dictatura regală*, Edit. politică, 1970; Mihai Fătu, Ion Spălațelu, *Garda de fier organizație teroristă de tip fascist*, Edit. politică 1971; Florea Nedelcu, *Viața politică în preajma instaurării dictaturii regale*, Edit. Dacia, 1973.

Forța de intimidare a mișcării legionare în acest moment era inferioară aparatului represiv de siguranță dirijat de Armand Călinescu. În ceea ce privește armata, acea „mare mută” pe care regimul burghez o ținea în afara disputelor politice, aceasta era condusă de cadre ofițerești crescute în cultul față de monarhie, iar corpul ofițerilor superiori participanți la primul război mondial avea o orientare în majoritatea sa antigermană.

Cu toate eforturile făcute, Corneliu Zelea Codreanu nu reușise să-și asigure adeviziunea vreunei grupări din armată care să-i vină în sprijinul unui puci declanșat de formațiunile paramilitare de care dispunea.

În aceste condiții, când încă Germania nu avea capacitatea strategică de a-i acorda un sprijin efectiv, conducerea Gărzii a evitat antrenarea într-o rebeliune care s-ar fi soldat cu un eșec total, și, evident cu represalii capitale.

Garda de fier a primit cu ostilitate Constituția din 20 februarie 1938 care punea bazele legislative ale Dictaturii regale. Astfel, introducerea pedepsei cu moartea pentru atentatorii la viața membrilor familiei regale, a demnitarilor de stat, pentru asasinatelor politice, avînd în vedere că practica asasinatului constituia una din manifestările tipice acestei mișcări, prevederea ca miniștri să fie cetățeni români de cel puțin trei generații, care-l privea pe C. Z. Codreanu, al cărui bunic Zelinski fusese ucrainean, ridicarea nivelului vîrstei pentru alegători, cu intenția de a scoate tinerimea, în special studențimea încadrată în mișcare, din viața politică, prevederea pierderii cetățeniei române pentru cei care luptau în armate străine, cu posibilitatea efectului ei retroactiv spre a-l cuprinde și pe ing. Gh. Clime șeful Gărzii de fier etc. erau interpretate de mișcarea gardistă ca prevederi ce o vizau în mod direct¹.

La scurt timp, după 20 februarie, printr-o circulară adresată organizațiilor, C.Z. Codreanu preciza :

„Consultîndu-mă cu Senatul legionar, mi-am dat seama că nu sintem indeajuns de pregătiți pentru acest gest (revolta n. n.) și o reacțiune a noastră în aceste momente ne-ar fi adus pe toți ori la salinele din Aiud, ori în fața plutonului de execuție. Am ajuns la concluzia că e încă timpul lor, al bătrînilor, de aceea noi tineretul legionar, ne retragem spre a nu fi provocați și deci obligați de a răspunde cu violență”².

Arătînd că : „Ne retragem din viața politică, dar nu din credința legionară”, conducătorul mișcării gardiste informa că va pleca în Italia sub pretextul de „a salva aparențele de liniște, cit și pentru a pune la punct unele chestiuni ce interesează Legiunea și Țara”³; în același timp C. Z. Codreanu îndruma evident la pregătiri intense pentru răsturnarea lui Carol al II-lea : „Rămași singuri — sublinia circulara menționată continuați-vă educația și spiritul de jertfă legionară de care de acum

¹ Arhiva istorică centrală, fond Ministerul de justiție, serviciul judiciar, dosar 23/1938 vol. II, f. 478 (Copie de pe raportul Inspectoratului Regional de poliție Iași, din 22 februarie 1938. *Dare de seamă asupra stării de spirit a populației orașului Iași în legătură cu modificarea Constituției*).

² *Ibidem.*, dosar 23/1938 vol. I, f. 22—23 (Raport al Procurorului general nr. 1970/4 martie 1938 de pe lângă Curtea de apel Iași către Ministerul Justiției).

³ *Ibidem.*

va fi mai multă nevoie ca oricînd și așteptați cu încredere ca adevăratul nostru rege „Mihai” să devină major”⁴.

Trecerea la clandestinism, printr-o activitate concentrată în cuiburi avea să dea greș însă; încercarea de a induce în eroare pe Armand Călinescu, ministrul de interne era prea slab regizată pentru un om politic atît de versat în asemenea manevre, excelent cunoscător al perfidiei legionare, prea hotărît să-i dea lovitura de grație spre a se lăsa influențat de vorbe strecurate cu tile de pocăință. Ca o primă măsură, lui C. Z. Codreanu i s-a retras pașaportul ce-l deținea pentru plecarea fortuită în Italia mussoliniană⁵.

Odată cu aceasta, liderul gardist devenea prizonierul adversarilor săi, ceea ce marca în fapt începutul ofensivei antilegionare. Conform tacticii stabilite de Armand Călinescu întii trebuia lovit capul, care-și crease într-o mișcare de oameni fanaticizați după tipicul nazist, aureola de supraom.

Într-o încercare disperată, la 25 februarie 1938, C. Z. Codreanu lansează o „scrisoare confidențială”⁶, pentru comandantii și ajutorii de comandanți legionari menită să mai salveze din ce se mai putea salva; conținutul avea același subiect: deși întreaga conducere gardistă îi cerea să continue lupta, „să fie înlăturați cei care vor capul șefului legiunei”⁷, el hotăra totuși, ca o manifestare chipurile de nonbelligeranță și adaptare, dizolvarea partidului „Totul pentru țară” (denumire sub care activa oficial Garda de fier), lichidarea comerțului legionar, suspendarea activității și a manifestațiilor publice. Menționînd că: „Am crezut că suspend pentru un timp orice activitate pentru odihna tuturor. Am voit să plec și eu să fiu departe de acești mișei, să lucrez în liniște vol. II *Pentru legionari*”⁸, C. Z. Codreanu își anunță oficial faptul că: „Eu nu mai plec”, și după vechiul tipic de intimidare, prevestea „Dacă totuși perfidia va învinge cred că știți ce este de făcut”⁹.

Deși era clar că comit o gravă eroare, dar neinițiați în noua tactică, numeroși gardiști și-au afixat, cu tot riscul impus de necesitatea de a se înregistra numele, opoziția, votînd împotriva constituției din 27 februarie 1938¹⁰, au continuat să se întrunească în mici grupuri clandestine¹¹. În sfîrșit, în mod cu totul provocator, la 12 martie 1938 C. Z. Codreanu a trimis o telegramă de felicitare lui Hitler, salutînd cotropirea Austriei de către trupele naziste, apreciîndu-l ca fiind: „lumina triumfală a adevărului”, pe care „nici o putere nu vă va vrea odată birui”¹². Mult mai prudent,

⁴ *Ibidem.*

⁵ Pamfil Șeicaru, *Istoria Partidului național, țărănesc și național țărănesc*, vol. II, Madrid, 1963, p. 248.

⁶ „Timpul”, anul II, n. 344 din 18 aprilie 1938 (art. *Notă agitației subversive ale membrilor fostei organizații Garda de fier*)

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Justiției, serviciul Direcția judiciară, Dosar nr. 23 1938 vol. II, f. 478.

¹¹ *Ibidem.*, f. 520 (Raport al Procurorului general de pe lângă Curtea de apel Iași nr. 2420 din 19 martie 1938 către Ministerul de Justiție).

¹² Arhiva Institutului de studii istorice și social politice, fond XIII, dosar 1313, vol. II f. 216 217.

avînd în vedere că nu intenționa să provoace reacția ostilă a opiniei publice, căpetenia nazistă a preferat să nu răspundă¹³. În sfîrșit, încercînd să sondeze reacția guvernului, conducătorul Gărzii de fier răspunde unor articole scrise de Nicolae Iorga, ministru de stat, cu o scrisoare amenințătoare și invectivată. Sesizat de marele savant, Parchetul militar declanșează urmărirea penală împotriva lui C. Z. Codreanu pentru „ultragiul față de un ministru în exercițiu legal al funcțiunii sale”¹⁴, ceea ce cădea sub incidența legilor în vigoare.

La 30 martie 1938 printr-un decret au fost dizolvate partidele politice; s-a creat printr-un decret regal Consiliul de coroană ca organ consultativ al puterii monarhice, compus din consilieri cu rang de miniștri de stat, desemnați de Carol al II-lea (Miron Cristea, Al. Averescu, Const. Prezan, Arthur Văitoianu, Al. Vaida-Voevod, G. G. Mironescu, N. Iorga, Dr. C. Angelescu, Gh. Tătărescu, C. Argetoianu și generalului Ernest Baliff)¹⁵. Concomitent, a fost „remaniat” consiliul de miniștri prin înlăturarea generalului Ion Antonescu, care se opunea măsurilor represive antilegionare preconizate, și numirea în locul acestuia, ca ministru al Apărării Naționale, a generalului Gh. Argeșanu, personalitate militară devotată palatului. În schimb, și-au consolidat poziția în posturile cheie Armand Călinescu (ministrul de interne și ad.-interim la Departamentul sănătății și ocrotirii sociale) și Victor Iamandi (ministru de justiție)¹⁶.

Odată fixat aparatul necesar planurilor stabilite, la 14 aprilie 1938 a fost emis și actul legislativ necesar să justifice legal măsurile ce urmau să fie întreprinse prin promulgarea „Legii pentru apărarea ordinii în stat”, semnată de regele Carol al II-lea, primul ministru Miron Cristea, ministrul de justiție V. Iamandi și ministrul de interne A. Călinescu. Conform prevederilor acestuia se interzicea propaganda verbală sau scrisă vizînd schimbarea formei de guvernămînt, propaganda politică de orice natură, folosirea formațiunilor înarmate. Nici o organizație politică nu putea lua ființă decît printr-o lege specială; societățile comerciale, cooperativele sau organizațiile similare care desfășurau activități politice servind propaganda unor grupări politice erau pasibile cu dizolvarea.

Legea viza în mod evident Garda de fier. Drept sancțiuni, tribunalele erau împuternicite să aplice pedepse privative de libertate și interdicție corecțională de la 3 la 5 ani, iar pe baza unui Jurnal al Consiliului de miniștri, ministerul de interne avea împuternicirea de a fixa domiciliul obligatoriu de la 6 luni la 1 an, persoanelor care desfășurau activități contrare prevederilor legii¹⁷.

La ministerul de interne Armand Călinescu și-a asigurat colaborarea unei formații bine pregătite pentru acțiunile practice ce urmau să se declanșeze: Gabriel Marinescu, comandantul poliției, Mihail Moruzov, șeful serviciului secret al armatei, gen. I. Bengliu, șeful jandarmeriei, col. I. Gherovici, comandantul siguranței generale, Niki Ștefănescu, demnitar în Siguranța generală a statului ș.a.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ A se vedea, Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *op. cit.*, p. 210.

¹⁵ „Timpul”, nr. 327 din 1 aprilie 1938.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 343 din 16 aprilie 1938.

În noaptea de 16 aprilie 1938 a fost arestat și întemnițat la închisoarea Jilava, C. Z. Codreanu ; în aceeași noapte au fost arestate majoritatea căpeteniilor legionare care au fost internate în trei lagăre : Tismana, Dragomirna și Miercurea Ciucului ; ulterior toți au fost concentrați în lagărele de la Miercurea Ciuc și Vaslui, iar preoții legionari la Sadaclăia ¹⁸. În seara zilei de 16 aprilie 1938 s-au efectuat puternice razii în Capitală și provincie la domiciliile membrilor Gărzii de fier descoperindu-se numeroase arme și o mare cantitate de muniție, cei aflați în culpă fiind arestați și depuși la diferite penitenciare ¹⁹.

În baza raportului întocmit de Armand Călinescu și Victor Iamandi, Consiliul de miniștri întrunit în ședința din 20 aprilie a publicat un Jurnal conținând un amplu rechizitoriu la adresa mișcării legionare. Menționind faptul că legionarii „au creat după metode străine” ²⁰, organizații cvasimilitare, folosind uniforme, instruindu-se în tabere pentru răsturnarea violentă a ordinii de stat, era demascată public legătura dintre Garda de fier și mișcarea nazistă, activitatea de subminare a intereselor naționale, de spionaj și trădare desfășurate pe toate planurile în slujba Germaniei hitleriste de la care primea mari sume de bani. Documentele demascatoare descoperite cu prilejul confiscării arhivelor mișcării, ca și a corespondenței lui C. Z. Codreanu, evidențiau rolul nociv, de coloana a V-a hitleristă jucat de Garda de fier în viața politică a României ²¹. Cu acest prilej, documentul era nevoit să recunoască slăbiciunile regimului burghez față de activitatea trădătoare, criminală jucată de mișcarea legionară încă de la apariția ei :

„Trebuie să subliniem că — releva Jurnalul Consiliului de miniștri — din nefericire, în fața acestor stări de lucruri, care a produs o adîncă tulburare în sufletul națiunii și care ducea la clătinarea puterii ei de rezistență, autoritatea de stat a fost de multe ori inactivă. În afară de rare măsuri timide, ea nu a afirmat o concepție hotărîită și limpede de apărare a ființei Statului (...) — Prea mult s-a îngăduit pînă astăzi să se profite de indiferența unora, prea mult s-a speculat timiditatea altora, prea mult s-a profitat de lașități !” ²².

Jurnalul decreta, încă o dată dizolvarea partidului „Totul pentru țară”, denumire sub care acționase legal Garda de fier, lichidarea întregului ei patrimoniu potrivit Legii apărării ordinii în stat. Armand Călinescu era autorizat ca, potrivit prevederilor aceleiași legi (art. 59), să fixeze domiciliul obligatoriu persoanelor descoperite a fi periculoase ordinii și siguranței ²³.

În ziua de 8 mai, fapt semnificativ, în timp ce un buletin medical anunța starea disperată în care se afla Octavian Goga, liderul grupării fasciste Partidul Național Creștin, grav bolnav, se publica și rechizitoriu definitiv al procurorului militar al Tribunalului militar al Corpului II Armată, privind trimiterea în judecată a lui C. Z. Codreanu, pentru tră-

¹⁸ Ștefan Palaghița, *Garda de fier*, Buenos Aires, 1951, p. 88.

¹⁹ „Timpul”, nr. 345 din 19 aprilie 1938.

²⁰ Ibidem, nr. 349 din 23 aprilie 1938 (art. *Reprimarea agitațiilor Gărzii de fier*).

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

dare, „prin deținerea de acte interesind siguranța statului”²⁴. La 16 mai 1938 a fost dat publicității textul ordonanței definitive prin care conducătorul gardist era încriminat ca fiind conducătorul unei mișcări avînd legături cu „organizații subversive străine” (textul s-a publicat cenzurat, deși era clar că se referea la fascismul mussolinian și organizațiile hitleriste), vinovată de crimă de înaltă trădare, deținerea de acte secrete cu caracter de spionaj în economie și armată, pregătirea prin violență a „revoluției legionare” etc.²⁵. În timpul desfășurării procesului, avînd în vedere amenințările făcute pe diverse căi de legionari în scopul intimidării coroanei, guvernului și a magistraților, la 24 mai, pe baza unui Jurnal al Consiliului de miniștri, purtînd semnătura gen. Gh. Argeșeanu, Victor Iamandi și Armand Călinescu, a fost decretată aplicarea pedepsei cu moartea prevăzută în Constituția din 27 februarie 1938, pentru atentate contra suveranului, membrii familiei regale, șefii statelor străine și a demnitarilor statului, pentru asasinat politic²⁶. La 27 mai, după un proces care a însemnat demascarea publică a întregii mișcări legionare, „Căpitanul” a fost condamnat „pentru crimă de trădare și indemn la răzvrătire” la 10 ani muncă silnică și șase ani degradare civică, precum și la 5000 lei amendă și 2000 lei cheltuieli de judecată²⁷.

Astfel, dictatura regală încheia o primă etapă a acțiunii ei contra Gărzii de fier care primea o puternică lovitură morală. Se realizase o accentuată demitizare atît a organizației, cit și a lui Corneliu Z. Codreanu, opinia publică fiind convingșă de necesitatea lichidării unui pericol atît de teribil pentru destinele națiunii grav amenințată de Germania nazistă și sateliții acesteia revizionști.

Subliniind spiritul antihitlerist dominant în societatea românească, W. Fabricius, ministrul Reich-ului în România, conchidea într-o notă adresată Departamentului afacerilor externe la 17 aprilie 1938 : „Oameni care să îndrăznească să se expună total și deschis pentru noi nu există, Goga a murit iar Codreanu este în închisoare, Garda de fier este condamnată total la tăcere și pentru moment nu există”²⁸. În același timp, referindu-se la condamnarea lui C. Z. Codreanu, un document nazist preciza că : „Conducătorii organizațiilor sînt arestați, mișcarea este în momentul de față complet zdrobită”. Menționînd că legionarii rămași continuă să caute legături cu cercurile germane, se atrăgea atenția că „Regele Carol, care a fost cel mai puternic factor politic al țării încă de la începutul domniei sale (1930) are, de la intrarea în vigoare a Constituției din 27 februarie 1938 o poziție dominantă. În orice caz—concluziona diplomatul german, — în momentul de față îmbunătățirea relațiilor dintre Germania și România nu poate fi rezolvată împotriva regelui, ci numai prin el”²⁹.

²⁴ „Timpul”, nr. 362 din 8 mai 1938.

²⁵ Ibidem, nr. 372 din 18 mai 1938.

²⁶ „Timpul”, nr. 380 din 26 mai 1938.

²⁷ Ibidem, nr. 382 din 28 mai 1938.

²⁸ Arhiva I.S.I.S.P., fond XIII, dosar 1313, vol. 2, f. 101 (Legatia germană, Jrl. nr. 2890/38, I.A. 3 București, 17 august 1938, doc. *România în cazul unui conflict germano-ceh*, semnat Fabricius).

²⁹ Loc. cit., f. 175—176 (Notă telefonică pentru ministrul Reichului la München, vol. IV. 8163, Berlin, 8 noiembrie 1938, semnat Woerman).

Ca urmare a situației deosebite intervenite după arestarea lui C. Z. Codreanu și a altor cadre din conducere, s-a încercat de către elementele care au reușit să se sustragă represiunii, adoptarea unei strategii menite să temporizeze procesul de destrămarea organizației legionare.

La 30 aprilie 1938, a avut loc la București o consfătuire prezidată de Radu Mironovici, devenit conducătorul Gărzii, cu care prilej s-a hotărât noua modalitate de menținere a legăturilor între centru și organizații, perfecționarea și adîncirea clandestinismului; s-a hotărât cu acest prilej constituirea unui grup conducător format din: Radu Mironovici, Ion Belgea, Iordache Nicoară, Ion Antoniu ș.a. care să coordoneze activitatea în afară pe baza măsurilor stabilite și a indicațiilor primite din partea lui C. Z. Codreanu; pentru legăturile cu provincia a fost însărcinat Horia Sima, ca fiind necunoscut în Capitală³⁰. Dispoziția dată de C. Z. Codreanu era de abținere totală de la orice act de violență sau manifestații care ar fi putut constitui o justificare pentru dictatura regală de a procedea la lichidarea sa, fapt ce nu mai constituia un secret, precum și a celorlalte cadre aflate în lagăre și închisori. Non violența, non rezistența erau menite să cîștige timpul necesar pînă la pătrunderea Germaniei hitleriste la frontierele României, moment pe care, conducerea Gărzii îl aprecia la cca. 6 luni, cînd în fața noului raport de forțe pe plan internațional, Carol al II-lea avea să renunțe cel puțin la ideea de lichidare a lui C. Z. Codreanu³¹. Acesta a transmis, între altele, indicația ca membrii Gărzii să accepte, în cazul cînd li se cerea formula autorităților: „declar pe cuvînt de onoare că mă abțin de la orice agitație politică”³². O altă grupare însă, condusă de Horia Sima se orienta spre strategia violenței, „a rezistenței pînă la moarte”. Avînd în vedere legăturile pe care le avea cu Mihail Moruzov, șeful Serviciului secret al armatei, care cunoștea intențiile Coroanei asupra soartei ce-i fusese fixată lui C. Z. Codreanu, s-a apreciat că prin această tactică Horia Sima urmărea să servească justificarea viitoarei lichidări a conducătorului Gărzii, precum și a vechilor cadre care-i împiedicau ascensiunea³³. În același timp, între partizanii violenței și ai nonviolentei s-au încins aprige dispute; practic cadrele din conducerea legionară, atît în exterior cit și în închisoare și lagăre s-au scindat în două grupări care s-au angajat într-o puternică dispută și mari rivalități³⁴.

Avînd libertatea de acțiune în afara Capitalei, Horia Sima a organizat în perioada iunie-noiembrie 1939 o serie de acte criminale între care menționăm: asasinarea militantului socialist Bosormely la Oradea, dinamitarea uzinei electrice și a casei de apă din Cluj-Napoca, plasarea unei bombe la teatrul din Timișoara, incendierea unor întreprinderi forestiere din Bucovina, tentative de incendiere a unor sonde și rafinării pe Valea Prahovei³⁵. În același timp, au fost rîspindite în numeroase localități (Iași, Constanța, Tulcea, Bacău, Piatra Neamț, Reșița, Roman) instrucțiuni gardiste îndemnînd la revoltă, atacuri violente semnate de fruntașii nearestați, sau care reușiseră să evadeze, la adresa

³⁰ Ștefan Palaghita, *op. cit.*, p. 96.

³¹ *Ibidem*, p. 97, 103.

³² *Ibidem*, p. 102.

³³ Mihai Fătu, Ion Spălățelu, *op. cit.*, p. 236.

³⁴ Ștefan Palaghita, *op. cit.*, p. 102.

³⁵ *Ibidem*, p. 100.

oficialităților ³⁶, în special împotriva lui Armand Călinescu, apreciat ca fiind principalul inițiator al măsurilor represive antilegionare, etichetat ca fiind „omul Moscovei” ³⁷ care pregătea o alianță politică cu URSS, memorii, manifeste cerind revizuirea procesului lui C. Z. Codreanu etc. ³⁸. Începând din luna octombrie 1938, Garda de fier a început să trimită, sub semnul trecerii la contraofensivă, scrisori de amenințare cu acte de răzbușcare adresate regelui și unor demnitari de stat, urmărindu-se intimidarea și într-o formă declarată, preîntâmpinarea lichidării lui C. Z. Codreanu. Astfel, în memoriul din octombrie 1938 adresat regelui ³⁹, fruntașul gardist Vasile Cristescu, fost președinte al partidului „Totul pentru țară”, acesta declara amenințător că: „în fața prigoanei putem reacționa”, avertizând că în situația când „Căpitanul” ar fi fost executat „nu îndrăznesc să-mi inchipui ce s-ar întâmpla atunci”. Îndreptindu-și principalul atac invectivat în stilul propriu propagandei legionare împotriva lui Armand Călinescu, acuzat de intenția de a făuri „prăpastia însingerată, în care să se prăbușască țara și tronul”, liderul fascist aprecia momentul de înfruntare ca fiind o etapă „când existența patriei este în primejdie” ⁴⁰. La 13 noiembrie 1938 Garda a trimis scrisori profesorului Ion Alexianu, rezidentul regal la Cernăuți și lt. col. Cristescu, magistrat militar, în care erau anunțați că tribunalele „naționale” legionare i-au condamnat la moarte, sentința urmînd a fi executată în perioada 1—15 ianuarie 1939 ⁴¹. În sfîrșit, la 28 noiembrie legionarii au organizat atentatul criminal împotriva rectorului universității din Cluj-Napoca, asupra căruia s-au tras numeroase gloanțe, rănindu-l grav și omorînd pe loc pe agentul de însoțire care-i fusese repartizat de ministerul de interne ca urmare a repetatelor amenințări pe care le primise pe motivul că se opunea desfășurării unei activități fasciste în Universitate, atît în rîndul cadrelor didactice cit și al studenților. „Crima — menționa cu indignare un ziar al vremii — poartă și de data aceasta pecetea actelor teroriste ale fostei Gărzi de fier. Așa a căzut I. G. Duca, ucis de doi inși care au tras din umbră pe la spate. Așa a fost lovit rectorul Traian Bratu, pîndit la colț de stradă întunecoasă. Aceleași elemente se văd și aici. Informațiile oficiale arată că asasinii de la Cluj sînt discipolii aceleiași triste acțiuni teroriste introduse la noi în țară de legionarismul străin de neam și de sufletul românesc” ⁴².

Cu toate încercările disperate pe care le făcea de a crea impresia unei mișcări care-și menținea încă posibilități de reacție primejdioase pentru regiun, trebuie să precizăm că asemenea manifestări, departe de a-i sublinia o asemenea trăsătură, îi evidențiau și mai mult slăbiciunile, caracterul antinațional, trădător, înstrăinarea totală de comandamentele supreme ale maselor largi populare preocupate de rezolvarea unor grave probleme sociale, de unirea tuturor eforturilor pentru întărirea suveranității-

³⁶ Arhiva istorică centrală, fond. Ministerul Justiției, Dir. Judiciară dosar 23/1938 vol. I (Rapoarte ale procurorilor de pe lângă Curțile județene de Apel f. 83, 88, 89, 90, 95, 105, 99, 115, 124, 125, 128).

³⁷ Ibidem, f. 116—117

³⁸ Ibidem, f. 118.

³⁹ Ibidem, f. 119—120.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ „Timpul”, nr. 569 din 1 decembrie 1938.

⁴² Ibidem, nr. 568 din 30 noiembrie 1938.

ții, independenței și integrității țării, grav amenințată de pericolul hitlerist după destrămarea Cehoslovaciei în septembrie 1938.

„În ultimul timp — remarca într-o notă ministrul Reich-ului la București, W. Fabricius — și Garda de fier a început să se miște din nou, dar într-un mod atît de insuficient și slab că părerea mea este că se confirmă concepția mea anterioară, și anume, că s-a zis definitiv cu Garda (. . . .) în cele din urmă este vorba, mai întotdeauna, de cuiburi mici, izolate, lipsite de posibilități să mai recruteze pe alții. Acești tineri nu sînt bine închegați; există printre ei și elemente dubioase. Nu au o conducere unitară și se află în fața unei forțe polițienești care lucrează cu toate mijloacele”⁴³.

În fața puternicului curent al opiniei publice democratice și convins, în urma întîlnirii din noiembrie 1938 cu Hilter și ceilalți demnitari naziști, că aceștia urmăreau în exclusivitate sprijinirea pentru preluarea puterii de C. Z. Codreanu, Carol al II-lea s-a decis să acționeze cu toată hotărîrea⁴⁴. La 29 noiembrie 1938, sub motivul că „prin acte oficiale a depășit cadrul acțiunilor sale legale, manifestînd atitudini cu caracter politic neîngăduit”⁴⁵, generalul Ion Antonescu a fost demis de la comanda Corpului III Armată; în fond, avînd în vedere relațiile sale cu C. Z. Codreanu, măsura urmărea să se asigure controlul total al Coroanei și al guvernului asupra forțelor armate, cvitarea antrenării acestora într-o eventuală tentativă de revoltă. Aceasta cu atît mai mult, cu cît, în noaptea de 29 30 noiembrie 1938, s-a efectuat executarea sentinței capitale pentru C. Z. Codreanu și alți 13 asasini (ai lui I. G. Duca și Mihail Stelescu) strangulați în dubele siguranței care-i transporta de la închisoarea din Rimnicu Sărat la penitenciarul Jilava sub motivarea intensificării pazei unor deținuți deosebit de periculoși ce amenințau cu evadarea.

Măsura a găsit o totală aprobare, în sinul maselor populare dîndu-le, într-un fel, satisfacție prin pedepsirea exemplară a unor indivizi pătați de sînge, cu un deosebit de mare grad de periculozitate politică și socială. Cu acest prilej, o delegație a MADOSZ-ului, organizație politică de masă organizată și condusă de P.C.R. s-a prezentat la Armand Călinescu, priucipalul executor al dispoziției regale, înmîindu-i un memoriu în care, între altele se spunea :

„Conștienți de îndatoririle noastre de cetățeni români am combătut întotdeauna cu energie uneltirile străine, neîngăduite, introduse în țara noastră prin mijlocirea fostei Gărzi de fier. De ani de zile am denunțat opiniei publice românești rolul de trădare al Gărzii de fier, rolul ei de spionaj și agentura a statelor revizioniste agresoare.

În aceste condiții — sublinia memoriu — am fost adinc îngrijorați cînd, după dezmembrarea Cehoslovaciei, am văzut renăscînd sub impulsul și conducerea acelorași state revizioniste, activitatea teroristă și destrămă-

⁴³ Arhiva ISISP, fond XIII, dosar 1313, vol. 2, f. 171 172 (Legatia germană București, 4 noiembrie 1938, jurnal nr. 3778 38 I.A. 5, semnat Fabricius).

⁴⁴ Vezi Ion Popescu Puțuri, Mircea Mușat, *Lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare și coalizarea tuturor forțelor de stînga democratice împotriva fascismului, pentru preluarea puterii și construirea socialismului*, în : „Analele de istorie”, nr. 2 1975, p. 110.

⁴⁵ Arhiva I.S.I.S.P., fond. XIII, dosar 1313, vol. 2, f. 171 172 (Telegrama nr. 262 a legăției germane, București, 30 noiembrie 1938 semnat Fabricius); vezi și „Timpul”, nr. 569 din 1 decembrie 1938.

toare de țară a Gărzii de fier, fapt pentru care lichidarea bandelor de asasini și spioni, în frunte cu Corneliu Codreanu, o considerăm ca o măsură curajoasă de salvare a independenței țării”⁴⁶.

Decapitarea mișcării legionare marca în mod oficial destrămarea acesteia ca organizație politică. Așa după cum calculase Armand Călinescu, prin uciderea „Căpitanului”, în jurul căruia se crease pentru o majoritate semidictă o religie ce-l ridicase la dimensiuni de zeificare, erau destrămate ultimele aspirații de revitalizare a mișcării în formele anterioare instaurării dictaturii regale. Dezorientate, organizațiile care, într-o formă sau alta, continuaseră să mai activeze aveau să se descompună în cea mai mare parte a lor. În același timp, în cadrul mișcării, educată în spiritul supremației exclusiviste a lui C. Z. Codreanu, fără o preocupare de pregătire și șlefuire a unor cadre de conducere de elită, nu s-a evidențiat nici un cadru care să dispună de capacitatea de convingere demagogică menită să continue vechea linie în structura ei organizatorică. Însăpăimintate, cadrele nearestate în frunte cu Horia Sima au părăsit țara, concentrându-se la Berlin, iar cele aflate în penitenciare și lagăre, paralizate de spaimă au renunțat aproape complet la o activitate care le-ar fi adus o exterminare iminentă. Vechea conducere legionară își înceta aproape practic existența cu care înveninase de-a lungul a 10 ani viața politică a țării. Așa după cum afirma presa străină — referindu-se tocmai la această stare de fapt — Armand Călinescu, supranumit „omul de oțel” zdrobise „Garda de fier”.

Preluând, cu de la sine putere, conducerea a ceea ce mai rămăsese din fosta organizație, Horia Sima a renunțat la vechea strategie trecând, în condițiile sporirii măsurilor de vigilență ale aparatului de stat, la încheierea unor formațiuni de șoc teroriste, acționând răzleț, înarmate, instruite și pregătite în marea lor majoritate prin rețeaua spionajului nazist. În așteptarea pătrunderii trupelor hitleriste în România, cu care prilej să fie instalată la putere, noua conducere legionară renunța astfel la tactica mișcării de masă și a cuceririi puterii prin mijloace relativ pașnice cum preconizase C. Z. Codreanu.

Realizându-și integral planurile antigardiste, dictatura regală trecea acum la etapa menținerii sub observație a strictă a mișcărilor cadrelor fostei grupări fasciste, pentru a preîntâmpina eventuala lor regroupare.

Având în vedere creșterea pericolului hitlerist, mai ales după ocuparea Austriei în martie și destrămarea Cehoslovaciei în urma dictatului de la München, cînd a devenit evidentă strategia hitleristă de subordonare a țărilor din centrul și răsăritul Europei⁴⁷, putem aprecia că măsurile represive antilegionare din această perioadă constituiau o latură a strategiei politice a regimului din februarie 1938, am putea spune o manifestare antihitleristă, transpusă în practică de dictatura regală. Discuțiile purtate atît în istoriografie cît și cu alte prilejuri pe tema, *pentru ce a fost preferată o represiune polițienească uneia de natură politică*, considerăm că trebuie să ia în vedere complexitatea situației interne, dar mai ales internaționale.

⁴⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 6, dosar 1159, f. 118.

⁴⁷ A se vedea, Viorica Moisuc, Gheorghe Zaharia, *Politica Germaniei naziste de hegemonie în sud-estul Europei și independența economică a României în anii 1938–1939*, în „Analele de istorie”, nr. 6/1975, p. 29–35.

Este evident că, din motive psihologice, Armand Călinescu și apropiații săi au folosit în arsenalul antigardist armele specifice legionarilor : teroare, manifestată sub diverse forme, violența perseverentă, depistarea și urmărirea pînă la lichidarea fizică a adversarului. Tocmai pe o justificare morală miza și informarea opiniei publice internaționale cînd în circulara Ministerului Afacerilor Străine adresată legațiilor României din țările europene se preciza : „Pentru a putea informa, am onoarea a aduce la cunoștință că împușcarea lui Corneliu Codreanu și a altor 13 conducători legionari, care au încercat să fugă de sub excortă (versiunea oficială n.n.) constituie simplu fapt de drept comun. Nici un fel de temere, de tulburări viitoare și nici un motiv de alarmă nu există. De notat — sublinia în concluzie circulara guvernului român — că *printre împușcați nu este nici unul care să nu fi fost asasin*” (subl. ns).⁴⁸

Era evident că din motive politice interne, dar mai ales internaționale, prevăzîndu-se reacția Germaniei naziste, actul de lichidare a liderilor legionari, pătați de singele lui I. G. Duca, M. Stelescu, prefectul Manciu și alte victime ale gardismului, era înregistrat ca o chestiune de dreptate cerută de legile statului referitoare la crima de drept comun.

În fața acestei tactici, Garda de fier s-a dovedit slab pregătită, deși propaganda pe care o desfășurase ani de-a rîndul o anunța ca avînd mari rezerve de agresiune și contraatac.

O ofensivă politică, preferată aceleia polițienestei care i s-a aplicat, departe de a reprezenta, așa cum greșit s-a apreciat uneori a fi explicată prin „identitatea” între cele două grupări, mergîndu-se pînă la a se spune că dictatura regală „încearcă să realizeze programul legionar, pe care îl copia cu fidelitate”⁴⁹, nu și-ar fi avut efectul scontat, în primul rînd pentru că aceasta ar fi fost în favoarea Gărzii care ar fi cîștigat timpul necesar pînă la sosirea trupelor hitleriste la frontiere ; iar o demascare publică a doctrinei și a esenței politice a mișcării legionare includea în chip necesar atacuri deschise oficiale împotriva Germaniei hitleriste. Or, în situația tulbure, cînd marile puteri Anglia și Franța hotărau la masa tratativelor cu Germania nazistă și Italia fascistă soarta popoarelor, cînd nu devenise clar scopul precis al politicii marilor puteri, declararea unei ofensive antinaziste, de către un stat neînarmat, ai cărui guvernanți scontau pe apărarea frontierelor în primul rînd pe raporturile dintre marile puteri care evoluau tot mai clar spre un conflict armat, ar fi reprezentat un act diplomatic hazardat, cu mare risc pentru situația țării amenințată de revizionism. Era evident că în raporturile cu mișcarea legionară, dictatura regală a conferit conflictului și măsurilor luate un caracter care vizau problemele interne ale statului, evitînd transpunerea lor pe plan european ; și aceasta chiar în situația cînd Berlinul a reacționat cu violență față de lichidarea lui C. Z. Codreanu, pe care a considerat-o deschis, și aici au intuit ușor realitatea, ca măsură ce reprezenta un act îndreptat împotriva Germaniei naziste.

⁴⁸ Arhiva istorică centrală, fond Casa regală, dos. 145 1938, f. 21 (Telegramă cifrată, *Circulară către toate Legațiunile din Europa* înregistrată la nr. 73451 din 1 decembrie 1938, semnat Raul Atanasiu, Directorul presei externe).

⁴⁹ Vezi, L. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 151—163, 145.

Apreciind măsurile antigardiste adoptate de dictatura regală, P.C.R., organizațiile de masă legale sau ilegale create sau îndrumate de comuniști, celelalte forțe democratice subliniau, în același timp însă, că o desăvîrșire a lichidării mișcării legionare, acest cal troian hitlerist în mijlocul națiunii, nu putea s-o realizeze cu adevărat decît un guvern de front popular, coalizînd totalitatea grupărilor antifasciste, antihitleriste⁵⁰.

„Garda — menționa cu realism Lucrețiu Pătrășcanu nu putea fi politicește combătută și politicește desființată decît de un regim care în interior ar fi vorbit în numele unei democrații reale, reprezentînd voința nemijlocită a maselor populare, iar pe teren extern s-ar fi opus oricărei conlucrări sau compromis cu Germania hitleristă. Un asemenea regim putea opune ideii de dictatură, reprezentată de Garda de fier, dreptul maselor populare să se conducă prin reprezentanții lor, liber aleși”⁵¹.

Trebuie arătat că paralel cu măsurile de destrămarea sau intimidare a forțelor adverse, așa după cum s-a evidențiat, cu prioritate a mișcării legionare, regimul dictaturii regale a procedat la întărirea propriilor sale pîrgii de conducere, în primul rînd armata și administrația de stat care constituiau, după concepția lui Armand Călinescu, cheia eficienței guvernării. Astfel, sub diverse motivații au fost mișcați (avansări, transferări, noi numiri) 70% din magistrați, au fost avansați în grad cadrele militare tinere, cărora li s-au creat noi privilegii materiale; în învățămînt au fost numiți 4639 învățători și 1162 licențiați fără posturi⁵². La 13 august 1938 a fost promulgată „Legea administrativă”, prin crearea a 10 „Ținuturi”, unități administrative prin care unele teritorii românești asupra cărora statele revizioniste emiteau pretenții, au fost mai bine integrate în structura administrativă-teritorială a statului. În aceeași zi, cei 10 rezidenți regali, numiți pe 6 ani au depus jurămîntului în fața regelui⁵³. În scopul îngustării bazei de masă a legionarilor în rîndurile tineretului au fost create noi tabere și colonii străjeresti care au crescut de la 111 în 1936 la 214 în 1938, cu sporirea apreciabilă a efectivelor de la 15 101 în 1936, la 23 610 în 1938⁵⁴. În sfîrșit, la 12 octombrie 1938 a fost promulgată „Legea breslelor”⁵⁵, ca unica formă de organizare profesională, o acțiune cu caracter antidemocratic prin faptul că interzicea activitatea C.G.M. dar, în același timp, și o măsură antilegionară oficializînd interzicerea organizațiilor profesionale fasciste legionare, sau în care aceștia aveau influență.

Tocmai de aceea, conducerea P.C.R. a indicat membrilor săi să intre în bresle și, profitînd de cadrul organizatoric în care puteau acționa, să desfășoare o activitate antifascistă, progresistă, așa cum aveau să fie și marile manifestații antifasciste și antirăzboinice de la 1 Mai 1939 din

⁵⁰ A se vedea, Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1966, p. 43—45.

⁵¹ L. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 164.

⁵² L. Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 165.

⁵³ „Almanahul Timpul”, 1939, p. 255.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 257.

⁵⁵ „Timpul”, nr. 520 din 13 octombrie 1938.

Capitală și din întreaga țară. Situându-se înaintea tuturor forțelor politice, democratice, antilegionare și antinaziste, comuniștii au demonstrat deschis împotriva Germaniei hitleriste și a organizațiilor fasciste, pentru apărarea libertăților, a independenței suveranității și integrității teritoriale⁵⁶.

La 16 decembrie 1938 a fost creat Frontul Renașterii Naționale, organizație politică în care se puteau înscrie toți cetățenii români cu excepția militarilor și magistraților ; precizindu-se că F.R.N. nu constituia „un partid în locul partidelor de ieri, ci un adevărat Front Național”, se menționa că orice altă activitate politică decît aceea a F.R.N. era apreciată ca fiind clandestină, iar autorii ei pasibili cu închisoarea și degradarea civică⁵⁷.

Trebuie spus, că deși chiar în *Expunerea de motive pentru crearea F.R.N.* se menționa că : „Idea monismului politic stăpînește din ce în ce mai mult viața statelor moderne”, ceea ce se încadra evident pe o linie reacționară de negare a pluripartidismului democratic, cu excluderea P.C.R. și a celorlalte organizații de masă, dar și a tuturor grupurilor politice burghezo-democratice, unii din inițiatorii lui au văzut în rațiunea sa de a fi o încercare, este adevărat neviabilă în condițiile unei societăți divizată în clase antagonice, de unire a tuturor forțelor națiunii în fața marelui pericol extern⁵⁸.

„Vremurile de astăzi — sublinia în acest sens documentul citat — cu greutățile lor nenumărate, cu dinamismul din ce în ce mai accentuat pe care îl impun drept singurul criteriu de acțiune și de biruință pentru toate popoarele — reclamă, în afară de realizarea unificării politice a națiunii, tot atît de poruncitor, eliminarea tuturor ideologiilor adverse și crearea unui climat specific și prielnic pentru o largă activitate a tuturor forțelor vii ale țării în vederea păstrării neatînse a patrimoniului nostru moral și național”⁵⁹.

Departate de intențiile și mașinațiunile camarilei regale și a altor factori politici reacționari atașați coroanei, care vedeau în F.R.N. în primul rînd un mijloc de eliminare a luptei de clasă, o organizație care să combată posibilitatea forțelor progresiste de a instaura un guvern de front democratic, se poate aprecia că Frontul Renașterii Naționale constituia, în concepția inițiatorilor săi, în primul rînd Armand Călinescu, un bloc național ale cărui comandamente majore, în primul rînd lupta pentru apărarea independenței și suveranității naționale erau susținute deschis, deși de pe poziții mult mai radicale, de toate grupările de stînga ; și aceasta cu atît mai mult, cu cît F.R.N. se situa pe poziții antinaziste, antirevizioniste și concomitent îi excludea de la început și total pe legionari. Aceasta se poate constata și din faptul că, dacă Garda de fier a condamnat crearea F.R.N., refuzînd înscrierea membrilor săi în cadrele sale, la noua organizație au aderat reprezentanți ai Partidului Social Democrat, între care Ion Flueraș, Gheorghe Grigorovici ș.a., cunoscuți prin activitatea prodigioasă

⁵⁶ Vezi, Gheorghe I. Ioniță, *Activitatea teoretică desfășurată de PCR în perioada interbelică, pentru apărarea unității naționale, a independenței și suveranității țării*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1975, p. 63—67.

⁵⁷ „Timpul”, nr. 565 din 17 decembrie 1938.

⁵⁸ „Almanahul Timpul”, 1940, p. 242.

⁵⁹ Ibidem.

pentru desăvîrșirea unității naționale în anii 1916—1918, precum și unele personalități politice cu o poziție patriotică antihitleristă declarată : Nicolae Iorga, Petre Andrei, Victor Iamandi, Mihail Ralea, Mitiță Constantinescu, Armand Călinescu ș.a.⁶⁰, unele întreținînd relații, mai mult sau mai puțin declarate cu P.C.R., sau pronunțîndu-se deschis pentru o alianță cu democrațiile occidentale și Uniunea Sovietică.

Precizînd că : „Sîntem cel mai vechi dintre popoarele acestei părți a lumii (...) ne mîndrim cu trecutul nostru, cu civilizația noastră, cu tot ce e românesc, „noi sîntem de aici”⁶¹, Programul F.R.N. sublinia, pentru a risipi orice tentativă de interpretare răuvoitoare care se vintura în propaganda statelor revizioniste că : „După un vechi și frumos cuvînt lăsăm pe fiecare „să trăiască în legea lui” ceea ce însemna să-și cultive liber particularitățile caracteristice etnicului său”⁶²; față de aceasta, naționalității conlocuitoare respective i se cerea „atita doar : să respecte drepturile statului, încadrîndu-se în viața organică a acestuia”⁶³. Răspunzînd insinuărilor care încercau să pună sub semnul egalității F.R.N. cu unele organizații monopolitice din statele totalitare fasciste, într-un interviu acordat în februarie, 1939 ziarului „Paris soir” Armand Călinescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, ministru de interne și ministru al apărării naționale, ținea să asigure :

„Frontul Renașterii Naționale — spune el — este de formulă și de sens curat românesc. Insist asupra acestui punct. Persoanele care puțin să găsească în el asemănări și analogii cu anumite organizații din străinătate, greșesc”⁶⁴.

Cu toate măsurile adoptate, trebuie spus că existența în sinul noului regim a unor personalități politice care paralel cu o convingere fermă antigardistă, nutreau și apreciable convingeri anticomuniste, sau a unor oameni politici reacționari înclinați la o conlucrare cu Germania nazistă, fapt concretizat în intensificarea urmării activității P.C.R. și înăsprirea condițiilor de detențiune pentru deținuții politici, au imprimat o linie presărată cu oscilații din păcate cu inconsecvențe și față de mișcarea legionară. La aceasta avea să contribuie în mod hotărîtor ascensiunea surprinzătoare realizată de Germania hitleristă după München (septembrie 1938) ceea ce a avut un efect estompant pentru măsurile antigardiste preconizate, și a vitalizat gruparea progermană din dictatura regală, reprezentată de Ion Gigurtu, Mihail Manoilescu, C. Argetoianu ș.a. luată inițial în echipă ca, coeficient de siguranță într-o eventuală rupere a echilibrului european în favoarea puterilor fasciste, cu toate consecințele pe care le implica acest fenomen ; aceasta în ciuda curentului majoritar condus de A. Călinescu care era ferm convins de succesul final al Angliei și Franței și, în consecință, de intransigența în relațiile cu legionarii. Considerînd de aceea că ce s-a făcut era suficient a se păstra echilibrul intern și a nu incita la maximum Berlinul, care-și impunea în acea perioadă fierbinte dictatul unor forțe mult superioare pe plan militar și politic celor

⁶⁰ „Timpul”, nr. 586 din 18 decembrie 1938.

⁶¹ „Almanahul Timpul”, anul 1940, p. 246.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ „Timpul”, nr. 651 din 24 februarie 1939.

de care dispunea România la acea dată, aripa, reprezentînd elementul de siguranță al noului curs condusă de C. Argetoianu, I. Gigurtu, M. Manolescu ș.a. a frinat procesul de lichidare totală a mișcării gardiste.

Așa se explică faptul că deși puteau să evite, avînd toate informațiile necesare, organele polițienești îndrumate de Mihail Moruzov, omul de casă al regelui și intimidul lui Gabriel Marinescu, camarilist de marcă, au trecut neobservată trecerea frontierelor de unele grupări de legionari în perioada decembrie 1938 — februarie 1939; este adevărat conducători din eșalonul al II-lea al mișcării, dar deosebit de periculoși. Refugiați prin Polonia, Ungaria ori în Slovacia, se întîlnesc la Berlin unde se supun ordinelor lui Horia Sima; acesta trecuse frontiera la 8 februarie 1939, lăsînd conducător în țară pe Mihail Virfureanu. Se pare că din această perioadă intră intens în scenă Mihail Moruzov care va păstra strînse legături cu Mihail Virfureanu, încercîndu-se un joc dublu al lui Carol. Unii oameni politici mai ales după 15 martie 1939, cînd Germania hitleristă a invadat și lichidat Cehoslovacia, înfigîndu-și pîntenul în coasta României, fără ca Anglia și Franța să reacționeze, încep să devină, ca de altfel majoritatea conducătorilor din Europa de est, deosebit de circumspecți față de tactica ciudată adoptată de marile puteri occidentale ⁶⁵.

Simțîndu-se în pericol, mai ales după declarațiile lui Horia Sima „Nu mă interesează cei din închisori. Sint ca și pierduți” ⁶⁶, conducătorii vechii mișcări legionare încearcă ultimele posibilități de a se salva, urmînd vechea indicație de „supunere”, evident o încercare disperată de a mai cîștiga timp. Astfel, au făcut declarații de supunere la „noua ordine” cei 318 legionari din lagărul de la Vaslui, în frunte cu ing. Gh. Clime ⁶⁷; la 6 decembrie 1938 s-au solidarizat cu această declarație Nae Ionescu, internat în spitalul din Brașov ⁶⁸, col. Ștefan Zăvoianu, care avea să fie conducătorul masacrului de la Jilava 25/26 noiembrie 1940, unde vor fi asasinați bestial 64 de demnitari magistrați și militari, ai dictaturii regale. La 7 decembrie 1938 un număr de 34 preoți legionari (Ștefan Palaghița, Dumitru Bălaș și ș.a.) cu domiciliul obligatoriu la Sadaclia — Basarabia ⁶⁹ au făcut declarație de renunțare la activitatea politică și supunere față de tron. La rîndul lor, prin intermediul ministerului de interne, foștii șefi gardiști: Virgil Ionescu, Traian Cotigă, Mihail Polihromiade, Nicolae Totu, Bănică Dobre și dr. Paul Craja au înaintat regelui cererea de grațiere, cu asigurarea supunerii prealabile ⁷⁰.

Este sigur că Horia Sima cunoștea bine situația concretă din țară, mai ales că Legația germană era perfect edificată cînd în rapoartele informative înaintate Berlinului menționa, cităm:

8 decembrie 1938:

„Despre situația din România de la împușcarea lui Codreanu și adeptilor săi, există numai puține știri. Ordinea a fost păstrată pretutindeni.

⁶⁵ vezi, Viorica Moisuc, Gheorghe Zaharia, *articolul citat*.

⁶⁶ Ștefan Palaghița, *op. cit.*, p. 109.

⁶⁷ „Timpul”, nr. 575 din 7 decembrie 1938,

⁶⁸ *Ibidem*, nr. 578 din 11 decembrie 1938.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ „Timpul”, nr. 593 din 1 ianuarie 1939.

Au fost instalate patrule puternice militare și de jandarmi în toate punctele esențiale din orașe și sate”⁷¹.

21 decembrie 1938 :

„Legăția este nevoită să intervină aproape zilnic pentru a elibera din arestul poliției cetățeni germani găsiți fără documente. Cartiere întregi ale orașului sînt scotocite pentru a prinde elemente dubioase (Garda de fier). Casa arhitectului Legăției a fost percheziționată în mod amănunțit (. . . .). La societatea germano-română pentru transportul cerealelor „Dunărea” au fost făcute două arestări. Închisorile sînt arhipline. Acest lucru îl confirma și fostul prim ministru Vaida Voevod, adăugînd că recent, din cauza supraaglomerării lagărelor propriu-zise mulți deținuți au fost transportați la Miercurea Ciuc. Cu toate acestea, cîștigă teren părerea ca rămășițele Gărzii de fier nu mai sînt capabile de o acțiune unită, cu toate că se pot întimpla, oricînd, acte teroriste izolate”⁷².

3 februarie 1939 :

„Călinescu dispune de un sistem excepțional de bine organizat de agenți, cu ajutorul cărora reușește să urmărească orice mișcare și să aresteze persoanele dubioase. Garda de fier n-are nici un fel de organizație de forță (Machtorganisation). În momentul de față n-ar putea întreprinde nimic pentru a ajunge la putere. Chiar dacă, printr-un atentat bine pregătit, ar reuși să-l înlăture pe rege, țara nici pe departe n-ar fi dispusă să-i accepte pe gardiști ca deținuători ai puterii”⁷³.

Cu toate acestea, surprinde evident tactica „teroare cu orice preț” ordonată de grupul conducător legionar refugiat la Berlin : organizarea unui atentat contra regelui Carol al II-lea cu ocazia festivităților religioase de Bobotează (6 ianuarie 1939), pregătirea unor explozivi în laboratoare secrete și a aruncătoarelor de flăcări în București ai căror inițiatori au fost prinși și executați de siguranță⁷⁴.

Au fost preconizate atentate împotriva regelui și a primului ministru Armand Călinescu în variantele : atacarea trenului regal pe valea Prahovei, festivitățile de la Atheneu în prezența lui Carol, la hipodromul Băneasa cînd participau Carol, Armand Călinescu și Gabriel Marinescu⁷⁵. Odată cu bandele pregătite la Berlin, înarmate și finanțate de naziști, în slujba cărora acționau, legionarii transmiteau în interior instrucțiunile de a se opune contribuțiilor pentru apărare lansate către populație de către Ministerul Apărării Naționale, boicotarea alegerilor pentru Parlamentul F.R.N. convocat în vara anului 1939, indicația imperativă către cei închiși de a înceta să mai facă declarații la eliberare de părăsirea Gărzii și de fidelitate față de coroană, ceea ce sporea confuzia în ce mai rămăsese

⁷¹ Arhiva ISISP, fond XIII, dosar 1313, vol. II, f. 223 (Legăția germană, București, jurnal nr. 4179/38, București 8 decembrie 1938, semnat Stelzer).

⁷² Loc. cit., f. 237—238 (Legăția germană, Buc., jurnal nr. 4401/1938, I.A. 5, București, 21 decembrie 1938).

⁷³ Loc. cit., dosar 1313 vol. 3, f. 24—25 (Legăția germană București, Jurnal nr. 4673/39, I.A. 5, București, 3 februarie 1939).

⁷⁴ „Timpul”, nr. 623 din 26 ianuarie 1939.

⁷⁵ *Asasinatale de la Jilava . . . Snagov și Strejnicul 26—27 noiembrie 1940*, București, 1941, p. 20—21.

din mișcarea legionară ⁷⁶. Și aceasta, în timp ce în ciuda unor rezultate neînsemnate, mișcarea teroristă era plătită cu viața a numeroase cadre conducătoare : la 26 ianuarie 1939 lichidarea lui Vasile Cristescu, conducător al Gărzii după arestarea lui C. Z. Codreanu, condamnarea la moarte la 9 februarie 1939 a atentatorilor la viața rectorului Ștefănescu Goangă, arestarea și împușcarea la 10 iunie 1939 a legionarei Nicoleta Nicolescu, conducătoarea organizației feminine a Gărzii și unul din avocații apărării „Căpitanului” la procesul din mai 1938 etc.

O explicație ar fi că toate acestea se desfășurau din ordinul stăpînilor celui de al III-lea Reich, ca mijloc de presiune asupra României, încercarea de inoculare a confuziei și neîncrederii în guvernul Armand Călinescu și orientarea sa pro-anglofranceză, sabotarea economiei în scopul pregătirii infiltrării naziste, pregătirea stării de spirit de descurajare care să faciliteze, la momentul oportun, invazia hitleristă pe care o pregăteau intens.

Asasinarea la 21 septembrie 1939 a primului ministru Armand Călinescu în condițiile în care, după zdrobirea Poloniei trupele germane și-au lărgit în mod considerabil spațiul de frontieră cu România, ceea ce în mod evident ducea la sporirea pericolului, a constituit o nouă gravă greșală tactică din partea liderilor gardiști.

Speranța forțării intervenției germane în România s-a dovedit un calcul clădit pe nisip în condițiile în care Reich-ul nu era dispus, cel puțin în acest moment, să deschidă un nou front cu o țară care-și afirmase neutralitatea. În acest sens, încă la 10 septembrie 1939 într-o telegramă adresată conducătorilor nazisti, ministrul Germaniei la București, Fabricius, atrăgea atenția asupra informațiilor false furnizate de legionari privind orientarea României cu scopul „să compromită la noi politica de neutralitate a României” ⁷⁷.

„Chiar dacă în trecut — sublinia Fabricius — nu putea fi pusă la îndoială poziția sincer favorabilă Germaniei a gardiștilor, acum este cazul să avertizăm în sensul ca să nu se dea prea multă crezare rapoartelor lor de agenți, *întrucât ei sînt interesați în izbucnirea unui conflict între Germania și România. Recomand precauție și față de gardiștii de acolo și rog să fie informat contraspionajul și Comandamentul Suprem al armatei*” ⁷⁸. (subl. ns.).

Încă a doua zi după comiterea asasinatului, Carol al II-lea asigura Legația germană că „guvernul român va face totul pentru a curma zvonurile care circulă în România cu privire la legăturile spre Germania ale Gărzii de fier și ale asasinilor primului ministru” ⁷⁹; în schimb, se solicita guvernul german să supravegheze cu atenție mișcarea legionarilor din Reich și împiedicarea acestora, în special a lui Horia Sima, Vojen și Popovici de a trece granița. Totodată, ministrul Reich-ului la București sfătuia Berlinul că : „Pare în orice caz indicat, ca în presa germană să nu fie criticate

⁷⁶ Arhiva istorică centrală, fond Ministerul Justiției, Dir. Judiciară dosar 20 1939, vol. II f. 60—61 (Raportul Comisariatului de poliție Reșița nr. 434 din 9 mai 1939).

⁷⁷ Arhiva ISISP, fond XIII, dos. 1313, vol. 4, f. 43 (Telegrama nr. 495 din 10 sept. 1939, București, Legația germană, semnată Fabricius).

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Loc. cit., f. 100 (Legația germană, București, radiogramă din 22 septembrie 1939, semnat Fabricius).

măsurile riguroase pe care poliția de aici le va lua cu siguranță din nou împotriva gardiștilor”⁸⁰.

Departe de a obține o intervenție hitleristă, asasinarea lui Armand Călinescu a mărit în mod considerabil ura maselor față de legionari, în primul rând față de Germania nazistă în care vedeau pe bună dreptate pe principalul vinovat, autorul adevărat care pusese arma în mâinile asasinilor legionari.

Iluziile legionare, dovedind, odată mai mult, prăpastia totală dintre liderii gardiști și starea de spirit a poporului că prin asasinatul comis se vor produce tulburări care vor determina Berlinul la o intervenție armată, s-au spulberat rapid⁸¹; și în fața Gărzii a apărut spectrul sîngeros al repressiunii, menită în intenția autorilor ei de a semăna într-o măsură sporită teroarea și dezorganizarea cadrelor legionare, accentuarea degradingoladei morale și fizice în rîndurile gardiștilor. Asigurat de faptul că Reich-ul era încă înclăștat în războiul de cîmpire a Poloniei și că Anglia și Franța în care-și păstra încrederea vor obține victoria finală, Carol al II-lea a trecut la o reprimare aspră. În perioada 21—28 septembrie 1939 au fost executați fără judecată asinii lui Armand Călinescu, aproape întreaga conducere a vechii mișcări legionare din închisori (ing. Gh. Clime, Al. Cantacuzino, Bănică Dobre, Nicolae Totu, Traian Cotigă, Gh. Furdui, Mihail Polihroniade, Ionel Banea, căpitanul Șiancu, Victor Dragomirescu ș.a.) precum și o serie de fruntași gardiști care se aflau în arest preventiv la domiciliu. Odată cu aceasta, vechea conducere creată de C. Z. Codreanu a fost zdrobită în totalitate, atît fizic cît și moral. Din această conjunctură, cel mai favorizat a fost Horia Sima care și-a văzut atins țelul de a rămîne fără adversari, cu o supremație asigurată de care erau nevoiți să țină seama acum și naziștii.

Convins de imposibilitatea de a cuceri puterea pe calea unui puch, Horia Sima a acreditat și mai mult tactica așteptării momentului supremației Germaniei în Europa, cînd urma să fie instalat la conducerea statului prin baionetele trupelor naziste.

Inconsecvența, jocul nesigur al lui Carol și „camarilei regale” au reieșit însă rapid în evidență prin demiterea guvernului Argeșanu — Gabriel Marinescu la numai o săptămînă după instalarea (28 septembrie) și numirea ca prim-ministru a lui C. Argetoianu cunoscut prin vechile sale legături cu Garda; la 25 noiembrie 1939 odată cu formarea guvernului Gh. Tătărescu, ministerul de interne a fost preluat de primul ministru, generalul Gabriel Marinescu fiind debarcat din conducere acestui resort prin care lichidase majoritatea conducerii legionare⁸².

Era evidentă trecerea coroanei într-o etapă prin care oferind armistițiun Gărzii lăsa posibilitatea unei eventuale colaborări pe viitor. La scurt timp, Mihail Moruzov, omul de casă al regelui începea să stabilească o conductă, mai mult sau mai puțin discretă în afara guvernului, în vederea unei eventuale reîntoarceri a lui H. Sima în țară. Carol al II-lea începea să ia măsuri preventive de colaborare cu noul șef gardist căruia îi făcuse

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 156.

⁸² Arhiva ISISP, fond XIII, Dos. 1313, vol. 4, f. 228 (Telegramă a legației germane nr. 906, București, semnat Fabricius).

reale servicii prin uciderea vechilor cadre, în eventualitatea instaurării supremației Rech-ului în Europa.

Expansiunea militară a imperialismului german în primăvara anului 1940, care i-a adus supremația totală militară și politică în Europa, situație care a determinat sfirtecarea granițelor țării de către puterile revizioniste, avea să evidențieze, odată mai mult, pe lângă multe alte laturi negative ale regimului dictatorial regal, activitatea trădătoare a camarilei în frunte cu regele Carol al II-lea care jefuise țara în numele apărării patriei și inconsecvența palatului față de legionari. Acceptarea pătrunderii în țară în mai 1940 a unor lideri legionari în frunte cu Horia Sima⁸³, și mai ales includerea lor în guvernul Gigurtu⁸⁴, instalat la 4 iulie 1940, marca în mod oficial apogeul inconsecvenței palatului față de gardism, o încercare disperată de salvare. Tentativa colaborării în această perioadă cu generalul Ion Antonescu, pe care Berlinul îl fixase alături de H. Sima ca viitor dictator în România, avea să marcheze ultimele zile ale dictaturii regale. La 6 septembrie 1940, ca urmare a amestecului direct și brutal al Germaniei naziste, Carol al II-lea a fost nevoit să cedeze puterea generalului Antonescu și mișcării legionare⁸⁵. Dar Garda se prezenta acum, departe de ceea ce constituia în decembrie 1937; ea reprezenta o mișcare formată din grupuri izolate, dezorganizate, lipsite de legătura între ele⁸⁶, fără o concepție de guvernare, lipsită total de o bază de masă, urită de popor prin cirdășia cu o putere care semnifica principalul vinovat de sfirtecarea granițelor naționale clădite pe singele atitor eroi, condusă de elemente mediocre animate, în primul rînd, de sentimente meschine de răzbunare și asasinat.

Inconsecvența dictaturii regale față de gardism, concretizată în primul rînd prin incapacitate dovedită de a lichida total, atît pe plan armat cît și pe cel politic o mișcare dușmănoasă intereselor naționale, dublată de anticomunismul și reprimarea aspirațiilor forțelor populare de constituire a Frontului democratic, fapte care au facilitat uneltirile reacțiunii, se plătea acum scump, cu ani de întuneric și robie hitleristă în care legionarii vor arunca ceea ce mai rămăsese din trupul sfișiat al țării.

QUELQUES PROBLÈMES DE LA LUTTE POUR LE POUVOIR ENTRE LA DICTATURE ROYALE ET LA GARDE DE FER

RÉSUMÉ

L'acte politique du 10 février 1938 par lequel le roi Charles II, de concert avec une série d'hommes politiques et militaires, ont pris le pouvoir exécutif-administratif dans tout le pays a pris à l'improviste la totalité des formations politiques qui ne partageaient pas le nouveau cours des événements.

⁸³ vezi, Mihail Ghelmegeanu, *Reichul și legionarii în primăvara anului 1940*, în „*Impotriiva fascismului*”, Edit. politică, București, 1971, p. 162 și Mihai Fătu, *În anticamera dictaturii jasciste*, în „Magazin istoric”, nr. 10/1970.

⁸⁴ „Timpul”, nr. 1142 din 7 iulie 1940 și nr. 1145 din 10 iulie 1940.

⁸⁵ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *35 de ani de la marile manifestații populare îndreptate împotriva Dictatului de la Viena*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1975, p. 78.

⁸⁶ Lucrețiu Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 159.

Le contenu du nouveau pouvoir, illustré par le fait qu'il représentait et défendait le régime bourgeois, mais surtout par le fait qu'il limitait considérablement les libertés constitutionnelles elles-mêmes, dont certaines, telles que le vote universel, la liberté de la presse, la liberté d'association étaient des conquêtes de la classe ouvrière, parallèlement à l'institution de l'état de siège, l'extension des attributions des organes militaires constituent des éléments susceptibles de démontrer le caractère antidémocratique du nouveau pouvoir.

Mais le régime politique instauré le 10 février a déployé parallèlement pendant la période allant jusqu'au déclenchement de la deuxième guerre mondiale et à l'arrivée des troupes d'invasion de l'Allemagne aux frontières de la Roumanie (septembre 1939), une ample activité antiléonnaire orientées dans les domaines politique, militaire-policier, de propagande, etc.

En appuyant les actions antigardistes adoptées par la dictature royale, le Parti Communiste Roumain, les organisations de masse légales ou en clandestinité créées ou orientées par les communistes, les autres forces démocratiques soulignaient en même temps que la liquidation du mouvement léonnaire ne pouvait être parachevée que par un gouvernement de front populaire, coalisant tous les groupements antifascistes, antihitlériens.

En dépit des mesures antiléonnaires adoptées, mentionnons que l'existence au sein du nouveau régime de personnalités politiques qui, parallèlement à une ferme conviction antigardiste, nourrissaient des convictions anticommunistes, fait matérialisé aussi dans l'intensification des mesures contre l'activité du P.C.R. et l'aggravation des conditions d'emprisonnement des détenus politiques, des membres ou des sympathisants du P.C.R. a imprimé une ligne parsemée d'oscillation, malheureusement avec une inconséquence capitale envers le mouvement léonnaire.

Les succès enregistrés par l'impérialisme allemand au printemps 1940, couronnés de l'écrasement foudroyant de la France, en même temps que les malheurs qui se sont abattus sur la Roumanie aux frontières mutilées par les puissances révisionnistes, allaient révéler une fois de plus, en dehors de nombreux côtés négatifs du régime dictatorial royal, l'activité de trahison de la camarilla en tête avec le roi Charles II.

La tentative de collaboration pendant cette période avec le général Ion Antonescu, désigné par Berlin, aux côtés de H. Sima, comme le futur dictateur de Roumanie, allait marquer les derniers jours de la dictature royale; par suite de l'immixtion directe et brutale de l'Allemagne, dans la nuit du 5 au 6 septembre, le roi Charles II a été obligé de céder le pouvoir au général Antonescu et au mouvement léonnaire.

L'inconséquence de la dictature royale envers le gardisme, matérialisée en premier lieu par l'incapacité de liquider dans son ensemble tant sur le plan militaire que politique un mouvement hostile aux intérêts nationaux, doublée de l'anticommunisme et de la répression des aspirations de forces populaires à constituer un front démocratique ce qui a facilité la réaction, seront chèrement payés par les années d'esclavage hitlérien où les léonnaires jeteront tout ce qui était encore resté du corps mutilé du pays.

CUCERIREA INDEPENDENȚEI DEPLINE — CERINȚĂ VITALĂ A VIEȚII ECONOMICE ȘI SOCIAL-POLITICE A ÎNTREGII NAȚIUNI ROMÂNE

DE
ION PĂTROIU

Independența de stat devenise o cerință vitală pentru statul național modern român, care, după ce obținuse o serie de succese în dezvoltarea sa social-economică — grație reformelor înfăptuite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza —, constata din ce în ce mai mult și mai dureros cum suzeranitatea otomană și tutela marilor puteri garante îi închideau tot mai mult căile spre progresul social-economic.

Principalul sector al economiei sale, agricultura, care cunoscuse după 1864 o dezvoltare apreciabilă prin promovarea mai largă a muncii salariate și sporirea de aproape 4 ori a numărului mașinilor agricole¹, prin aproape dublarea suprafeței însămânțate² și a producției — primea o grea lovitură după 1870 datorită secetelor repetate, crizei agrare, ce începea să bîntuie Europa, dar mai ales datorită concurenței crescînde de pe piețele europene, unde de regulă își găseau cumpărătorii grînelor românești — producția de căpetenie a țării, în acea vreme, aflată pe primul loc la export, de care depindea în cea mai mare măsură bunăstarea și avuția națională. După recoltele abundente obținute în anii 1867—1869 au urmat ani în șir de secetă și foamete, de criză agrară prelungită, care s-au repercutat grav asupra agriculturii. Zone agricole dintre cele mai fertile altădată în preajma războiului pentru independență ofereau un tablou deprimant: „Parcure (parcure — n.n.) cineva cimpile Dunării — nota în acea vreme reporterul ziarului „Oltenia” — și ține-și suspinul de poate. Acea muncă de gigante, realizată (în 1874 — n.n.) spre reparațiunea a patru ani de fatală memorie, speranța întregului comerț s-a stins dintr-o suflare de vînt, o suflare de foc năpustită ca din gura infernului. Fiecare spera să găsească un mic refugiu în recolta porumbului; a trebuit ca fatalitatea să refuze ploaia și acestui product, o secetă de două luni a ars în germine porumbul. Țăranul d-astă dată atinge culmea nenorocirii (...) Spectrul mizeriei îl consternă. Sint sate pe care deja le-a decimat foamea; iarna le pregătește un cimitir (...) De cinci ani se observă niște

¹ În anul 1865 erau în întreaga țară 752 mașini agricole; numărul lor a crescut în 1869 la 1420, iar în 1875 la 2937. (Vezi, *Analele statistice pe anul 1865*, București, p. 240—241; *Analele statistice ale României pe anul 1869*, București, 1872, p. 81; *Statistica agricolă pe anii 1870—1872*, București, 1875, p. 73; *Statistica agricolă pe anii 1874—1875*, București, 1877, p. 36.

² Vezi, *Analele economice*, 1863, p. 78—79 și *Statistica agricolă pe anii 1874—1875*, București, 1877, p. 6—7.

călduri tropicale cum nu sînt în Italia, plouă foarte rar și parțial; în fine seceta prin succesivă sa reproducere nu mai este un fenomen, este o simplă consecință a climatului nostru”³. Ca atare se lansau apeluri către marele economist P. S. Aurelian, „acest neobosit luptător al economiei naționale”, cerîndu-i-se să reia problema irigațiilor și să arate românilor „ce avantaje enorme pot trage din alimentarea vegetațiunii cu apă condusă pe spațioase întinderi prin canale”, subliniindu-se, totodată, că „toate condițiunile fizice necesarii în realizarea irigațiunilor le posedăm cu prisos. Străbătută în toate sensurile de ape abundente, — nota autorul — România e aproape privilegiata naturii; seceta de cinci ani, care disperează populațiunea de un viitor mai bun, nu va mai fi văzută ca un sinistru”⁴. Dar a trebuit să treacă încă un secol pînă ce să se realizeze sistemul de irigații de care simțea atît de mult nevoia generația războiului pentru independență, care, înainte de a înfrunta gloanțele otomane, a fost nevoită să înfrunte flagelul ucigător al foametei.

Astfel, în anul 1873 se înregistra pe întreaga țară o scădere a populației cu 11532 locuitori⁵, adică mai multe victime decît a făcut războiul pentru independență. Consiliul medical superior, consultat asupra cauzelor care au provocat această mortalitate neobișnuită, constata că numărul mare al morților se datora foametei, la care se adăugaseră și epidemiile de holeră, anghină difterică și variolă⁶.

Lovit era în acești ani și comerțul cu cereale, sursa de venituri cea mai importantă a țării. Recoltele smulse secetelor cu atîtea jertfe și trudă își găseau loc din ce în ce mai greu pe piața europeană. Decăderea comerțului românesc cu cereale era recunoscută unanim. P. S. Aurelian atrăgea atenția permanent asupra greutăților din ce în ce mai mari pe care le întîmpina comerțul nostru cu cereale, asupra scăderii continue a prețului cerealelor pe piața din Occident, astfel încît numai în anul 1874 prețurile scădeau cu peste 30%, dar magaziile stăteau pline cu bucate⁷ (în timp ce marea masă a populației suferea de foame, întrucît moșierii și arendașii preferau piața externă). Același lucru era constatat, nu fără o notă de satisfacție și de consolatul austriac de la București, care scria în raportul său (inclus în Cartea brună austriacă supusă, la 24 mai 1876, dezbaterii delegațiilor parlamentare austriacă și maghiară): Comerțul cerealelor române suferă o mare concurență pe piețele europene și mai cu seamă pe importanta piață a Angliei. . . Exportul cerealelor române aducea, pînă acum cîțiva ani, mari foloase și promitea prea frumoase prospecte (perspective — n.n.) pentru țară, căci, pe de o parte, ele se produceau cu puțină muncă și mici cheltuieli, iar, pe de alta, erau foarte căutate pe

³ „Oltenia”, 1 august 1874, Craiova.

⁴ Ibidem.

⁵ Calculat de noi după *Statistica din România. Mișcarea populației pe anul 1873. După registrele stării civile*, București, 1876, p. 2.

⁶ Ibidem, p. (1). Vezi și articolul doctorului I. Felix, *Tratul țăranului* în „Economia rurală”, anul I, nr. 4, București, 25 aprilie 1876, p. 77, în care arată drept cauză a creșterii mortalității în anul 1873 traiul prost al țăranului, care era rău îmbrăcat, rău adăpostit și rău nutrit.

⁷ P.S. Aurelian, *Necesitatea industriei și a industriilor agricole în particular pentru agricultura română*, în „Revista științifică”, anul V, nr. 17, 15 octombrie 1874, p. 257.

acele piețe pe care nu se ivise încă o concurență străină”⁸. Avînd în vedere scăderea calității grînelor românești — care era o realitate⁹ — din cauza sistemelor înapoiate de cultură, cît și concurența sporită pe piață, se nota în continuare în raportul consulatului austriac: „Comerțul cerealelor române numai cu mari anevoinți se va mai putea menține pe piețele Occidentului, deoarece, pe de o parte, prin clădirea drumurilor de fier sudice rusești a început un viu și mare export de cereale din Odesa și Arhanghelsk, care împlie toate piețele Franței și Engliterei, principalii consumatori ai produselor române, iară, pe de alta, exportul produselor americane luînd tot mai mari dimensiuni pe piețele Angliei, astfel prețul cerealelor a început a scădea prea mult pe toate piețele europene”¹⁰. Dacă în anul 1866 Rusia procura 44% din grînele trebuincioase Angliei, iar S.U.A. 14%, în 1873 proporția se schimbă în favoarea S.U.A. care dădeau Angliei 44%, iar Rusia 21%¹¹. Numai în trei ani, de la 1872 la 1874, exportul de grîne american aproape se tripla, crescînd de la 5 450 000 hl. la 14 621 000 hl. dintr-o producție medie anuală ce era estimată la 94 814 511 hl.¹². Pericolul ce amenința grînele române și rusești se aprecia a deveni și mai mare dacă S.U.A. reușeau să reducă cheltuielile de export și aveau toate șansele deoarece se găsisse deja un mijloc mai eficace de transportare a cerealelor pe râul Mississippi către New Orleans, de unde se încărcau spre Europa. Ba mai mult, pe aceeași cale, urmau să apară în Europa și grînele de pe văile rîurilor Mississippi și Missouri. California era deja în stare de a trimite o mulțime de cereale și de o „calitate excelentă” și erau de așteptat odată cu înaintarea lucrărilor de comunicație și cerealele din fertilele regiuni ale Vestului S.U.A.¹³.

Camera de comerț din Odesa nu-și face iluzii asupra pericolului ce amenința și considera, în acea vreme, că „nu va trece mult timp și Staturile Unite vor deveni stăpîne pe tirgul de cereale din Engliterra și vor scădea prețurile în atît că orice concurență va fi cu neputință de făcut”¹⁴. Cu atît mai puține iluzii își făcea România în fața acestei dinamici necunoscută încă pînă atunci de economia mondială cu cît observa întărirea concurenței și datorită altor concurenți pe piața europeană: Australia, Noua Zeelandă, Chile, Argentina, India, care primejduiau și mai mult pozițiile cerealelor române pe piețele Angliei, Franței și Germaniei.

Așa cum observa atent consulatul austriac din București, toate acestea insuflau mari temeri cercurilor politice românești, care pînă atunci erau deprinse a crede că bunăstarea României atîrna „numai de evenimentele naturii, presupunînd că un seceriș bogat iarăși poate readuce binele din timpurile trecute”¹⁵. Dar acum, în condițiile creșterii fără

⁸ *Stăruințele României d-a-și crea o industrie națională*, în „Economia rurală”, nr. 8, 25 iunie 1876, p. 174—175.

⁹ P.S. Aurelian, *Cronica agricolă și economică*, în „Economia rurală”, anul I, nr. 1, 10 martie 1876, p. 8.

¹⁰ *Stăruințele României d-a-și crea o industrie națională*, în *loc. cit.*, p. 175.

¹¹ P.S. Aurelian, *Cronica agricolă și economică*, în „Economia rurală”, anul I, nr. 1, 10 martie 1876, p. 8.

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

precedent a concurenței pe piața europeană, își dădeau seama că o astfel de presupunere nu mai avea nici un temei. Un argument dureros de convingător pentru România era faptul că în anul 1875 valoarea cerealelor românești nevindute reprezenta suma de 80 milioane franci¹⁶. Norii amenințatori de deasupra României nu erau îndepărtați nici de secerișul mai bun al anului 1876, care nu a readus belșugul mult așteptat. Specialiștii, aflînd despre recoltele bune din alte țări producătoare de grîne, din S.U.A., mai ales, unde se aprecia recolta 1876 „a fi splendidă”, declarau încă din mijlocul verii anului 1876 că noi „nu ne putem aștepta la o mare exportatiune de cereale și prin urmare nici la prețuri mai mulțumitoare”¹⁷. Și magazinele cu cereale erau deja pline cu grîu nevindut din anul precedent¹⁸. Alarma cercurilor politice din România era cu atît mai mare cu cît restul său de cereale era primejduit pe piața pe care ea își desfăcea mai mult de jumătate din cerealele exportate — piața engleză și cea franceză — și nici nu vedea vreo posibilitate de a găsi curînd noi debușee. În Germania, Austro-Ungaria, Belgia, Italia, și Elveția era concurată de grînele ungare. Unica piață mai sigură era cea otomană. Deși exportul general românesc către Turcia a scăzut de la 1865 la 1875 cu mai bine de 20 milioane lei¹⁹, aceasta rămînea unul dintre cei mai importanți parteneri comerciali ai României. Chiar în deceniul independenței de stat Turcia era cu regularitate al doilea partener comercial general al României, iar la exportul de cereale cînd nu se afla pe locul al doilea era pe primul loc, ca, de pildă, în anii 1871, 1875 și 1876²⁰. Mai mult decît atît, în anii 1874, 1875 și 1876, balanța comercială cu Turcia, care era permanent pozitivă, înregistra cel mai avantajos schimb comercial, în timp ce balanța comercială cu Anglia era negativă în anii 1872, 1873, 1875, balanța comercială cu Franța negativă în anii 1872, 1873 și 1874, balanța comercială cu Rusia negativă în anii 1872, 1874, 1875, 1876, iar cu Germania balanța comercială era permanent negativă²¹. Și atunci se naște în mod firesc întrebarea: de ce România manifesta tocmai în această perioadă mai mult decît oricînd dorința de a se desprinde definitiv de Imperiul Otoman, de vreme ce Turcia era cel mai sigur și cel mai rentabil partener comercial pentru cerealele sale ce se vedeau eliminate de pe piețele din Occident? Părea o absurditate pentru România să lupte să scape de sub suzeranitatea statului care îi asigura o piață de desfacere pentru cerealele sale atît de amenințate acum pe alte piețe. Nu era cumva o greșeală din partea României să încerce tocmai acum obținerea independenței depline? Nu era

¹⁶ *Stăruințele României d-a-și crea o industrie națională*, în loc. cit., p. 178.

¹⁷ P.S. Aurelian, *Cronica agricolă și economică*, în „Economia rurală” nr. 10, 26 iulie 1876, p. 217.

¹⁸ *Ibidem*, în „Economia rurală”, nr. 2, 10 martie 1876, p. 25.

¹⁹ Dacă între anii 1861—1865 exportul României către Turcia atîngea o medie anuală de 56 611 241 lei, între anii 1871—1875 el cobora la o medie anuală de 35 980 663 lei, scăzînd, deci, cu 20 633.578 lei. Vezi C. I. Băicoianu, *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul organic și pînă în prezent*, vol. I, (partea I-a), București, 1904, p. 67.

²⁰ Vezi, *Statistica din România, Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1871*, București 1874, p. 4—20; *Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1872*, București, 1875, p. 4—20; *Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1873*, București, 1876, p. 4—20; *Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1874*, București, 1877, p. 4—14; *Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1875*, București 1877, p. 4—16; *Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1876*, București, 1881, p. 3—20.

²¹ *Ibidem*, Calculat de noi.

un risc prea mare pentru ea? Și totuși, deși pare paradoxal, era în interesul României să-și cîștige independența absolută acum mai mult decît oricînd. Obținerea independenței absolute devenise o necesitate vitală pentru România. Apriga concurență la care era expus exportul său de cereale pe piața europeană, dar, mai cu seamă, noua dinamică a economiei mondiale — mai mare ca niciodată pînă atunci — impuneau României pasul decisiv spre o schimbare a sistemului de apărare a intereselor sale de stat, îi impuneau pasul spre independență absolută. România trebuia să se smulgă din această situație dacă nu voia să împărtășească boala, axfisia Imperiului Otoman. Riscul de a pierde o piață de desfacere pentru cerealele sale, cum era piața Turciei, era prea mic întrucît marii protectori occidentali ai Turciei îi asigurau acesteia mărfurile industriale dar nu și cerealele de care ele însele aveau nevoie. Așa că Turcia însăși era constrinsă să nu renunțe deocamdată la cerealele românești chiar dacă România se rupea definitiv de Imperiul Otoman. Și că lucrurile stăteau așa ne-o dovedește din plin faptul că Turcia chiar în anii 1877—1878 continua să importe cereale din România, situîndu-se în acești ani pe locul III la exportul de cereale și pe locul II la exportul general românesc, iar în anul 1878 balanța comercială a României cu Turcia se încheia cu cel mai mare excedent din tot deceniul independenței²².

Așadar România nu avea nimic de pierdut rupîndu-și lanțurile dependenței față de Poartă. Ba chiar avea tot interesul să o facă. În limitele statutului său juridic internațional, așa cum fusese stabilit la 1858, România nu-și mai putea apăra interesele sale economice și politice, nu mai putea asigura bunăstarea și progresul poporului său. Concurenții cei mai puternici ai cerealelor românești de pe piețele europene erau state mari, puternice și independente, în fața cărora țara noastră nu putea lua nici o măsură de apărare a intereselor sale. România trebuia să-și dobîndească, pe cît posibil mai curînd, toate mijloacele de protejare a intereselor sale economice și politice, să-și apere într-o altă manieră interesele sale de stat, în orice caz în maniera unui stat care dispune de toate atributele independenței. Fără o deplină independență, fără posibilitatea de a se manifesta absolut independent în relațiile internaționale, fără un aparat de stat adecvat, riguros organizat, capabil să-i apere interesele în relațiile internaționale, România nu mai putea să-și asigure evoluția sa pe calea progresului.

Nu numai Poarta, dar nici marile puteri garante nu aveau vreun interes de a sprijini România în astfel de grele momente. Anglia, care își încheiase revoluția industrială și Franța, care era în plin progres al revoluției industriale, țineau mai mult decît oricînd la avantajele economice de care se bucurau în Imperiul Otoman, unde își plasau avantajos produsele lor industriale. De aceea orice încercare de emancipare economică sau politică a popoarelor aflate sub suzeranitatea otomană nu putea obține încuviințarea celor două mari puteri, interesate atît de mult în menținerea Imperiului Otoman și a stării sale de înapoiere.

²² Vezi, *Statistica din România. Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1877*, București, 1881, p. 5—45; *Comerțul exterior. Importul și exportul pe anul 1878*, București, 1882, p. 5—44.

Obținerea independenței absolute, îndepărtarea tutelei marilor puteri garante, îndepărtarea statutului juridic internațional care împiedica România să trateze, peste capul Turciei, cu puternici rivali ai intereselor sale economice devenea o chestiune de viață pentru statul român. Pentru că nu era vorba doar de comerțul nostru cu cereale, deși acesta era izvorul principal al avuției naționale și trebuia apărat. Era vorba de a asigura națiunii române drumul ascendent al progresului social-economic, progresul național serios periclitat de menținerea vestigiilor suzeranității otomane și a epitropiei celor șapte mari puteri.

În noul context economic mondial, în cadrul acestei dinamici nemai-întâlnite a economiei mondiale, reieșea cu limpezime pentru oricine că statele agricole, cum era și România, nu mai puteau să aibă nici un viitor, că erau condamnate să depindă — după cum demonstra și P. S. Aurelian în acea vreme — „mai mult sau mai puțin nu numai economicește dar și politicește de națiunile străine care le primesc produsele lor agricole în schimb cu articolele lor fabricate”²³. Statele agrare nu puteau niciodată să-și fixeze, să-și stabilească dinainte întinderea, volumul producției lor, trebuiau să aștepte ofertele din afară. În cazul unor recolte abundente în țările care aveau și o industrie puternică, magaziiile țărilor agricole rămăneau pline, cum rămăseseră de câțiva ani în România, lipsa unei industrii proprii, consumatoare a produselor agrare, resimțându-se mai mult ca niciodată.

Deși cu noi condiții de a progresa după 1864, industria României se vedea din ce în ce mai mult înăbușită de pătrunderea „în valuri rezistibile” a mărfurilor industriale ale marilor puteri²⁴, care loveau mai întâi în păturile mici și mijlocii ale meseriașilor și meșteșugarilor, dar și în întreprinderile industriale considerate „mari”, al căror număr crescuse în primul deceniu după aplicarea legii rurale²⁵.

Deseori se constata public decăderea continuă a meseriilor și industriei din cauza concurenței mărfurilor industriale străine. Astfel, făcându-se ecoul meseriașilor și industriașilor ruinați, care cereau tot mai mult măsuri protecționiste, taxe mai mari pe mărfurile străine intrate în țară, ziarul craiovean „Adevărul” scria la 1 ianuarie 1867 : „Apoi cîți industriași, în țară la noi, n-au văzut că-și abandonă meseria lor pentru ca să se ducă să se facă feciori, birtași, sluge pe la cafenele și cazinuri etc., numai pentru ca să poată să-și scoată hrana jurnalieră, fiindcă meseria lui nu era în stare ca să i-o procure din cauza mării concurențe ce le-o face străinul cu capitalul lui. În care țară decît numai în țara noastră vedem că meseriașul își abandonă meseria sa pentru că nu este în stare ca să-și procure hrana jurnalieră ? !”²⁶.

Cu cît ne apropiem de războiul pentru independență cu atît această stare a industriei se agravează. Marea majoritate a cercurilor politice românești, opinia publică au înțeles importanța dezvoltării industriei naționale — singura cale de asigurare a progresului social-economic al

²³ P.S. Aurelian, *Necesitatea întemțierii industriei române* (1), în „Economia rurală”, anul I, nr. 11, 10 august 1876, p. 249.

²⁴ Vezi G. Zane, *L'industrie roumaine au cours de la seconde moitié du XIX siècle*, București, 1973, p. 163.

²⁵ Vezi *Istoria României*, vol. IV, Edit. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 458.

²⁶ „Adevărul”, Craiova, 1 ianuarie 1867.

țării —, au înțeles, mai ales, că piedica principală care stătea în fața dezvoltării industriei, în fața progresului națiunii noastre era lipsa independenței depline, tutela marilor puteri industriale, care aveau tot interesul să-și păstreze o piață de desfacere sigură pentru mărfurile lor industriale într-o Românie eminentamente agrară, inapoiată. P. S. Aurelian constata atunci „aspirațiunea mai unanimă a populațiunii pentru creațiunea industriei naționale”²⁷. În același timp, consulatul austriac de la București care observa cu vădită îngrijorare în România „de mai mulți ani tendința d-a poseda un tărîm economic independent”, manifestată în special „prin stăruințele d-a crea o industrie națională”, aprecia că „nu este mic numărul acelor care ar voi cu orice preț să înființeze o mare industrie națională”²⁸. Dealtfel, despre aceste tendințe de independență economică (și nu numai economică) ale României, guvernul de la Viena luase cunoștință și mai înainte, și la 1873, cînd organizatorii expoziției economice de la Viena luaseră hotărîrea ca produsele românești să figureze în același pavilion ca ale Turciei, dar guvernul român a protestat prin ministrul agriculturii, comerțului și lucrărilor publice, dr. N. Krețulescu, arătînd guvernului austro-ungar că „România nu va lua parte la Expozițiunea Universală din Austria decît în aceleași condițiuni de independență în care a figurat la Expozițiunea Universală din Paris de la anul 1867”²⁹. Comenitînd în presă atitudinea Austro-Ungariei, P. S. Aurelian, arăta că dacă Turciei, „bolnav incurabil și capricios”, îi mai permitem încă să nu ne considere independenți, „căci, bun e Dumne-zeu, boala are să ia sfîrșit odată cu victima sa”, în schimb nu trebuie să tolerăm astfel de tratament din partea Austro-Ungariei. „Nu a fost și nici nu este treaba comisiei de la Viena — continua pe un ton tăios P. S. Aurelian — să se facă jude între treburile noastre și copilăriile turcilor”³⁰ (aluzie la pretențiile de suzeranitate otomane, considerate deja anacronice, absurde).

Carențele economiei românești, lipsa industriei naționale — lipsa de fapt a cheazășiei progresului general al țării —, lipsa independenței depline de stat ieșeau la iveală acum, mai dureros decît oricînd. Ecou al acestor cerințe obiective, imperioase, presa cerea adoptarea unei legi pentru crearea și dezvoltarea industriei în România. Așa, de pildă, la Craiova se lansa apelul: „românii să-și dea seama de starea umilitoare” în care se aflau și să se pronunțe categoric pentru luarea unor măsuri menite a crea „industria, p-o scară largă, în toate ramurile ei”, pentru ca în felul acesta românul să nu mai fie „condamnat rolului veșnic d-a plăti industria străină, astfel ca să nu iasă niciodată e-o linie măcar din pozițiunea primilor plugari”³¹. Apeluri similare erau lansate permanent către guvern și Corpurile legiuitoare ale țării pe un ton din ce în ce mai nerăbdător.

Pentru măsuri de protecție a industriei, pentru a nu mai fi „mereu tributarii străinilor, chiar în ceea ce privește primele noastre trebuințe”

²⁷ P. S. Aurelian, *Necesitatea întemeierii industriei române*, în *loc. cit.*, p. 247.

²⁸ *Stăruințele României d-a-și crea o industrie națională*, în *loc. cit.* p. 174.

²⁹ P. S. Aurelian, *Opere economice. Texte alese*. Ediție îngrijită, cu comentarii și adnotări de Mihai C. Demetrescu, Edit. Academiei R.S.R., București, 1967, p. 49.

³⁰ *Ibidem*, p. 50.

³¹ „Oltenia”, 19 aprilie 1875.

se pronunța și Comisia Adunării Deputaților în răspunsul său la mesajul domnitorului din 10/22 iulie 1876³². Trecerea la o politică vamală și industrială protecționistă se impunea de urgență cu atât mai mult cu cât în anul 1876, din cauza concurenței mărfurilor străine se ajunsese la închiderea tuturor fabricilor din România, cu excepția fabricii de luminări de stearină „Folequier Blanc et C-ie” din Galați și a fabricii de postav a lui Mihail Kogălniceanu³³. Dar adoptarea unei politici protecționiste era imposibilă în condițiile menținerii suzeranității otomane și a tutelei marilor puteri garante. *Independența era astfel soluția spre care țara era împinsă de întregul curs al vieții sale economice și social-politice. Independența era singura soluție salvatoare ce se oferea inevitabil poporului român.*

Marilor pierderi din agricultură și industrie, amplificate în principal de lipsa independenței de stat, le-au urmat în mod firesc altele în domeniul finanțelor. Criza financiară, care se desfășoară pe fondul general al crizei financiare din Imperiul Otoman și nu fără legătură, se agrava și ea în anii premergători războiului pentru independență. Deficitul bugetar variat în anii 1870—1875 între 7 și 14 milioane lei anual, ajungând la totalul de 65 870 019,49 lei³⁴. La aceste deficite bugetare permanente se adăugau în 1876 falimentul celei mai importante instituții bancare a țării, Societatea financiară a României, iar în 1877 cele ale Băncii de București și Băncii de Brăila³⁵. În aceste împrejurări guvernul conservator se vedea nevoit să se orienteze spre contractarea unor împrumuturi externe pentru a face față „deficitului produs de stagnarea afacerilor care ne apasă piețele și împiedică scurgerea cerealelor noastre”³⁶.

Obiect al îngrijorării tuturor, starea finanțelor țării, a economiei în general, în preajma războiului pentru independență, era recunoscută oficial, chiar și de membrii partidului aflat la putere. Așa de pildă, deputatul conservator G. Brătianu, referindu-se la condițiile deschiderii sesiunii parlamentare în curs, la 26 ianuarie 1876, arăta în Camera deputaților că „. . . o mare impaciență, o generală inchiitudine agitau spiritele în țară, căci criza financiară, necăutarea cerealelor noastre, vocile gueriere, confundase populațiunile într-o neliniște profundă” . . . și nu se sfia să declare că „țara e literalmente sărăcită”³⁷.

Îngrijorarea și nemulțumirea generală a populației fără de starea de axfixie în care era menținută economia românească din cauza lipsei independenței depline de stat răzbătea deseori și în presă. „Este mult

³² Vezi adresa de răspuns la mesajul domnitorului în „Monitorul Oficial”, 11 23 iulie 1876.

³³ G. Zane, *Industria din România în a II-a jumătate a secolului al XIX-lea*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1970, p. 167—168.

³⁴ În 1870 — 10 991 295,59 lei; 1871 — 7 470 379,09 lei; 1872 — 14 222 569,55 lei; 1873 — 13 419 141,19 lei; 1874 — 7 444 162,43 lei; 1875 — 12 322 471,64 lei (Vezi „Românul” 5 ianuarie 1877).

³⁵ *Istoria României*, vol. IV, p. 472, 474.

³⁶ *Documentele privind Istoria României. Războiul pentru independență* (în continuare D.I.R.R.I.) vol. I. (partea II-a), Edit. Academiei R.P.R., București, 1954, p. 118—119.

³⁷ *Ibidem*, p. 85. Vezi și declarația asemănătoare făcută, o lună mai târziu, în parlament de Vasile Boierescu (p. 130).

și prea mult timp — arăta răspicat la 16 ianuarie 1877 ziarul craiovean „Precursorul” — de când toate afacerile țării noastre și principalmente comerțul stau în amorțire, așa că ruina amenință completamente masa poporului, pe care astăzi stare de lucruri l-a găsit epuizat de orice resurse pecuniare. Toți în genere au simțit lipsa, toți se vaetă și au ajuns a cunoaște că la noi în țară numai comerțul cu cereale este care ține echilibrul între moarte și viață”³⁸.

Permanent se lua atitudine împotriva marilor puteri din Occident care sprijineau prelungirea existenței Imperiului Otoman, condamnând astfel România la acea „stare umilitoare”, precum și împotriva acelor mari puteri care profitau de faptul că România se zbătea între „viață și moarte”, profitau de lipsa posibilităților de apărare a intereselor sale economice, de stat și-i pregăteau un alt jug — cel economic — pentru eventualitatea în care reușea să-l îndepărteze definitiv pe cel otoman. Statornic și violent erau atacate astfel de intenții ale capitalului german și austro-ungar, dezvăluindu-se pagubele ce se aduceau țării de concesiunii căilor ferate sau prin încheierea convenției comerciale și vamale cu Austro-Ungaria³⁹.

Opinia publică își dădea seama astfel întru totul că tînărul stat național român, dator mai mult decît oricare alt stat să vegheze cu atenție deosebită asupra intereselor sale economice și politice, era surprins cu totul nepregătit, lipsit de independență, de noua mișcare economică a lumii, de noua dinamică a economiei mondiale. Era limpede pentru toată lumea că organizarea statului nostru național, mai ales în ce privește funcția sa externă, intrase în contradicție flagrantă cu stadiul de dezvoltare a națiunii, cu noile cerințe ale vremii, cu noua dinamică a economiei mondiale, cu noile raporturi economice și politice internaționale. Era cit se poate de clar că progresul țării nu se putea improviza, că trebuia asigurat prin dobîndirea cit mai grabnică a independenței absolute de stat. Poporul român știa prea bine însă că în drumul său spre independență deplină România avea de învins nu numai opoziția Porții, ci și a marilor puteri din Occident, care încă din anul 1856 zădărniseră încercarea Principatelor de a se separa de legăturile comerciale internaționale ale Turciei, hotărînd, în consecință, ca Principatele să se încadreze de la sine în tratatele comerciale internaționale ale Porții, atît de rentabile pentru aceste mari puteri. Ridicarea taxelor vamale de la 5 la 7,5% în anul 1866, precum și tariful vamal adoptat de statul român în anul 1875, prin care se stabileau taxe vamale între 4 și 20%⁴⁰, au întîmpinat rezistența marilor puteri. Astfel desprinderea noastră de Imperiul Otoman era frîntă permanent de marile puteri, mai ales cele industriale, care se bucurau de mari beneficii din menținerea acestui imperiu, unde aveau asigurată o piață de desfacere a mărfurilor lor industriale foarte avantajoasă prin apropierea ei, prin numărul mare al consumatorilor în permanentă creștere și prin siguranța ei. Pînă ce să-și alcătuiască întinse imperii coloniale în Asia, Africa și America Latină, marile puteri din Occident au exploatat popoa-

³⁸ „Precursorul”, Craiova, 16 ianuarie 1877.

³⁹ „Oltenia”, 15 februarie 1876; 14 martie 1876.

⁴⁰ C.I. Băicoianu, *op. cit.*, p. 48—57.

rele mici din această parte a Europei, între care și poporul nostru, contribuind la menținerea lor într-o stare de înapoiere, furându-le an de an părți însemnate din veniturile lor, luând un avans economic atât de mare, avans care crea și crează încă grave discrepanțe în societatea europeană.

Principalul protector al Imperiului Otoman, Anglia, spre exemplu, realiza din exportul mărfurilor sale industriale în România un profit comercial anual de aproximativ 1 200 000 lire⁴¹. În felul acesta opoziția îndirjită a acestei mari puteri industriale, ca și a celorlalte, față de încercările României de a-și dobîndi independența de stat⁴² este ușor de înțeles. Dealfel, Anglia nici nu-și ascundea interesul de a menține Imperiul Otoman. Așa, de pildă, cu prilejul întrevederii ce o avea la începutul anului 1876 ambasadorul Angliei la Viena, Andrew Buchanan, declara reprezentantului nostru diplomatic, Gh. Costaforu, că dacă ne proclamăm independența, într-un asemenea caz „nu vom avea niciodată garanția Engliterei (. . .) *Ca parte integrantă a Imperiului Otoman sîntem garantată, fiindcă Englitera are interes la existența acestui imperiu, iar ca stat independent puțin îi importă de este sau nu o Românie*”⁴³ (subl. n.). Pentru menținerea statuquo-ului în Balcani se pronunțau, în aceeași vreme, și Franța și Italia⁴⁴, iar Germania manifesta doar grija ca partenerii săi din Alianța celor trei împărați să nu ajungă la conflicte în competiția lor de moștenire a „omului bolnav”.

Încercările, preocupările evidente ale României de a-și dobîndi independența de stat în anii 1866 — 1868, 1871, 1873, 1875 — ele însele dovezi grăitoare ale necesității vitale pe care o resimțea statul român — s-au lovit astfel, de fiecare dată, de rezistența marilor puteri, cărora a trebuit să le facem mari concesii, să le asigurăm, cel puțin pentru o vreme, avantajele comerciale asemănătoare cu cele ce le acordau turcii pe piața noastră, dacă nu mai mari chiar, a ne permite să ridicăm steagul de luptă pentru independență, fără să ne dea și vreun ajutor, ci dimpotrivă. A trebuit astfel să le acordăm și noi avantajele ce le acorda Turcia, „poate în unele părți și mai multe avantaje — așa după cum recomanda în 1873 ministrul de externe român, V. Boerescu — pentru ca astfel, interesele lor fiind satisfăcute, nu vor ezita mult a recunoaște și dreptul nostru”⁴⁵. În felul acesta s-a încheiat mai întii convenția comercială și vamală cu Austro-Ungaria, care nu reprezenta nici pe departe rezultatul dorinței acesteia de a ne ajuta să scăpăm de jugul otoman, deși ea de mult urmărea destrămarea acestui imperiu. În fond semnînd cu România această convenție, Austro-Ungaria nu urmărea decît să-și asigure o piață de desfacere pentru produsele sale industriale și să atragă România în sfera sa economică și politică. Ba chiar unele cercuri politice habsburgice se pronunțau deschis,

⁴¹ R. Rosetti, *Relații anglo-române în perioada războiului din 1877—1878*, Vălenii de Munte, 1928, p. 12.

⁴² Vezi și D.P. Ionescu, *Atitudinea Angliei față de independența României*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. III, Edit. Academiei R.P.R., București, 1963, p. 83—110.

⁴³ D.I.R.R.I., vol. I (partea a II-a), p. 83.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ V. Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1973, p. 309.

la începutul anului 1877, pentru o politică agresivă față de România⁴⁶. Dacă avem în vedere și refuzul Austro-Ungariei de a recunoaște proclamarea independenței României la 9 mai 1877, atitudinea ei dușmănoasă din timpul războiului, cit și refuzul de a ne recunoaște apoi fără condiții independența cîștigată pe cîmpul de luptă, înțelegem mai bine decît oricînd că nu această convenție comercială și nici cele ce i-au urmat ne-au deschis drumul independenței absolute, ci eroismul armatei noastre pe cîmpul de luptă. Convenția cu Austro-Ungaria ca și aranjamentele comerciale asemănătoare încheiate de România cu Anglia, Franța, Italia etc., în anii următori reprezentau prețul plătit de România acestor puteri pentru cîștigarea dreptului de a se manifesta independent în relațiile comerciale internaționale, era o parte din prețul plătit pentru renunțarea marilor puteri la un statut juridic internațional căruia, își dădea seama, România nu mai era deloc dispusă să i se supună, că nu va trece mult timp și poporul român îl va înlătura singur.

În aceeași vreme, opinia publică, întregul popor român, urmărea cu multă atenție evoluția situației politice internaționale și, mai cu seamă, adîncirea continuă a crizei economice și social-politice a Imperiului Otoman. Cu cît ne apropiem de declanșarea fazei decisive a crizei orientale din anii 1875 — 1877, observăm că situația Imperiului Otoman era supusă tot mai des și mai amplu în dezbateră opiniei publice. Descriindu-se deruta în care se sbăteau cercurile politice de la Constantinopol, Turcia era criticată pe față pentru lipsa de orizont a politicii sale, pentru încălcarea tot mai gravă a drepturilor popoarelor din Balcani și ale statului suveran român⁴⁷. În toamna anului 1874, organul de presă craiovean „Oltenia” prezenta o analiză amplă a situației popoarelor din sud-estul și estul Europei împărțite între imperiile din această zonă, „supuse unui jug despotic”, „aservite unele de către altele” și toate de către monarhi, organizate anacronic într-o „specie de ierarhie feudală de populi și de

⁴⁶ Punînd în dezbateră problema dizolvării iminente a stăpînirii otomane în Europa de sud-est, ziarul „Neus Wiener Tageblatt” scria : „Austria nu poate admite ca Dunărea să fie închisă la Orșova. Dunărea este o vale austriacă, gurile ei nu pot fi ale Rusiei ; însă putem-le lăsa în posesiunea României „libere”? Această întrebare reclamă o grabnică examinare, pentru ca Austria să-și poată cit mai curînd croi atitudinea ce trebuie să observe față cu pretențiunea de independență a României. România, ca stat liber, nu oferă garanții că va menține îndatoririle ce le are un stat liber față cu statele sale vecine”. Apoi își dezvăluia deodată temerile că România „nu va înceta d-a pretinde Transilvania și Bucovina”.

Exprimîndu-și regretul că în 1854 Austria nu a păstrat „dreptul de proprietate asupra acestei frumoase și roditoare țări”, socotind o greșeală retragerea ei din Principate în 1857, ziarul continua pe un ton sugestiv : „S-ar putea ca situațiunea actuală să nu permită de astă dată Austriei a-și realiza și apăra interesele sale în Orient și în special în Principatele Dunărene, însă, cu toate acestea, aceste interese nu vor fi sacrificate pentru totdeauna. Această sacrificare negreșit că s-ar întîmpla cînd Principatele Dunărene ar fi declarate neutre și puse sub scutul colectiv al puterilor europene (așa cum ceruse reprezentantul României la Conferința de la Constantinopol în decembrie 1876 — n.n.). La acestea nu se poate învoi niciodată Austria, fără ca să renunțe de bunăvoie la Dunăre și la poziția ei în Orient în schimb pentru pozițiile pierdute în Italia și Germania prin rezebele nenorocite. E bine să avem acestea întotdeauna înaintea ochilor noștri — atrăgea atenția ziarul vienez — și credem că în această privință nu există diferențe de păreri în toată Austria căreia îi zicem : trebuie să volesti și vei putea”. (Vezi „Românul”, 1 ianuarie 1877).

⁴⁷ „Lumina”. Ziar politic, comercial și literar independent, Craiova, 21 martie 1874.

principii, ierarhie absurdă și nemaipomenită în timpii în care trăim”⁴⁸. Subliniind faptul că popoarele asuprite se aflau într-o „stare de revoltă morală și de agitațiune materială permanentă contra apăsătorilor lor, populi ori regi, stare care se manifesta deseori „prin insurecțiuni formidabile”⁴⁹, publiciștii craioveni demonstau necesitatea obiectivă a înlăturării asupririi popoarelor din această zonă, arătau că era în interesul Europei de a lichida acea organizare politică anacronică din est și sud-est, care menținea o stare continuă de tensiune în tot continentul, care genera în permanență stări conflictuale, periclitând pacea și împiedicând însuși progresul Europei. „Aceste țări nu numai că sînt gata a se răscula în orice moment contra opresorilor lor — se preciza cu o uimitoare clarviziune în ziarul craiovean — ci sînt un subiect continuu de ceartă și lupte pentru însuși opresorii lor, care-și dispută bucățile, precum își dispută prada fiarele sălbatice. Această stare de lucruri este un obstacol permanent al păcii și prosperității Europei”⁵⁰. Eliberarea acestor popoaie era socotită a fi inevitabilă : „A sili pe acești populi cu forța ca să se supună actualului ordin — scria gazetarul craiovean — este un vis, afară de aceea că ar fi contrariu tuturor drepturilor de naționalitate”⁵¹. Cercetînd această „chestiune serioasă și demnă de studiat” a dorințelor și tendințelor popoarelor subjugate, observatorii politici de aici arătau că dacă nu demult lordul Palmerston „zicea că nu discută cu cine nu admite ca evidentă necesitatea menținerii Imperiului Otoman, azi s-ar putea zice că nu se poate rezona (nu se poate ajunge la o înțelegere — n. n.) cu acela care nu recunoaște în principiu necesitatea disoluțiunii imperiului turc” și a celorlalte imperii asupritoare ale Europei⁵². Prezintănd statistic numărul românilor, bulgarilor, sîrbilor, croaților, muntenegrenilor, bosniacilor, herțegovinenilor, grecilor, albanezilor, polonezilor, cehilor, slovacilor etc., care gemeau sub jugul asupritor al imperiilor precum și opțiunile lor legitime, îndrumătorii opiniei publice din această parte a României scoteau în relief faptul că „toți acești populi diferiți sînt pasionați pentru autonomia lor, *fanatici de independență* (subl. n.) și că ei formează naționalități naturale care sînt toate vivaci și distincte, ca ori și care mare popor din Europa. Prin urmare — conchideau ei — ar fi o nebunie și vană tentative de a voi subordona una din aceste națiuni celeilalte”⁵³.

Dealfel întreaga presă democratică românească, în frunte cu ziarul „Românul”, se ocupa pe larg, mai ales după reizbucnirea crizei orientale în 1875, de situația din Balcani, unde ziarul „Românul” de pildă, aprecia în toamna anului 1875, că „siguranță de pace nu poate să fie (. . .) pînă ce populațiunile creștine nu se vor constitui în state autonome conform cererii lor . . . Această soluțiune, după noi — preciza ziarul — este fatală; orice se va face, nici Turcia, nici puterile (marile puteri — n.n.) nu vor putea s-o înlătore sau s-o amine încă mult timp”⁵⁴. Același organ de presă se ridica permanent împotriva acelor mari puteri care se pronunțau pen-

⁴⁸ „Oltenia”, 12 septembrie 1874.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ „Românul”, 7 septembrie 1875.

tru „menținerea guvernământului otoman în Europa pentru cîtva timp încă, mărginindu-se, deocamdată, a-i cere în favoarea popoarelor reforme ce ele însele știu și mărturisesc că ea nu va fi în stare, cu toată bunăvoința ce ar avea, să le puie în lucrare într-un mod regulat și eficace”⁵⁵. În repetate rînduri prin ziarul „Românul”, opinia publică își exprima dezaprobarea, nemulțumirea față de acele mari puteri care nu „lasă să moară” „omul bolnav”, „întreținîndu-i acea ațișoară de viață” și nu dă pas altor mlădițe mai virtuose din preajmă-i să se întemeieze și să salte mai cu tărie”⁵⁶. Arătînd că „niciodată Turcia n-a fost mai slabă (...) și niciodată încă n-au existat atîtea tendințe pentru însăși dizolvarea ei, căci mai cu seamă delabrarea ei financiară o prezintă ca necorigibilă și neapță de a figura între statele Europei”⁵⁷, periodicul liberal aprecia că popoarele balcanice aflate sub dominația otomană „nu mai pot să stea în starea de jaf, de destrămare, de sugrumare și de pieire în care sînt”, îndemnîndu-le la lupta pentru independență⁵⁸.

Poporul nostru i se vorbea astfel tot mai mult și mai des despre „anormala situațiune a bătrînei Europe”, despre „starea ei precară și imposibilă”, care „nu mai poate dura mult”⁵⁹, despre agravarea crizei Imperiului Otoman ajuns „la ultimul moment al vieții sale”, despre noile „zvîrcoliri de care fu cuprins Imperiul Otoman” în anii 1875—1876, care convinseseră pe deplin pe oricine că simptomele morții (Imperiului Otoman — n.n.) cu repeziciune se produc unele după altele”⁶⁰, și i se atrăgea atenția asupra necesității pregătirii sale de luptă. Prin chemarea devenită tradițională: „*Este timpul de a ne deștepta, de a ne uni și de a lucra*”⁶¹ (sublinierea noastră — I. P.) se îndemneau masele și mai cu seamă factorii de răspundere ai țării, guvernul, Corpurile legiuitoare, să facă totul în vederea pregătirii patriei pentru ceasul cel mare al eliberării care se apropia tot mai mult, pentru a fi gata atunci „cînd va suna ora”⁶².

Îndemnuri tot atît de clare pentru ridicarea poporului la lupta pentru independență veneau și de peste munți, de la frații români transilvăneni. A. P. Alessi — spre exemplu — unul dintre primii istorici ai războiului pentru independență⁶³, ca unul care întrevedea importanța cuceririi independenței depline a statului național român pentru soarta Transilvaniei, pentru viitorul întregii națiuni române, într-o corespondență expediată la 18 martie 1874 presei de la sud de Carpați, descriind pe larg suferințele românilor transilvăneni sub stăpînirea austro-ungară, adresa îndemnuri la lupta pentru făurirea statului național unitar și independent român⁶⁴. Subliniind necesitatea ridicării întregului popor

⁵⁵ Ibidem. 9 octombrie 1875.

⁵⁶ Ibidem, 1 februarie 1877.

⁵⁷ Ibidem, 26 octombrie, 1875.

⁵⁸ Ibidem. 6 mai 1876. Pentru detalii privind atitudinea presei române în această perioadă vezi C.N. Velicht, *Răscoala anticotomană bulgară din aprilie 1876*, în „Revista de istorie”, nr. 3, 1976, p. 390—393; Nicolae Ciachir, *România în sud-estul Europei 1848—1888*, Edit. politică, București, 1968, p. 149.

⁵⁹ „Oltenia”, 10 octombrie, 1874.

⁶⁰ „Românul”, 26 ianuarie, 1877.

⁶¹ „Oltenia”, 10 octombrie 1874.

⁶² Ibidem.

⁶³ A.P. Alessi, *Massimu Popa, Războiul orientat ilustrat*, Graz, 1878.

⁶⁴ „Oltenia”, 28 noiembrie 1874.

român la lupta pentru constituirea statului național unitar și independent român, istoricul transilvănean arăta, totodată, pericolele ce amenințau împlinirea idealului nostru național, întrucât, menționând el, „cadavrul Turciei” reprezenta „un pretext binevenit pentru cucerirea Principatelor dunărene”, Austro-Ungaria — „acest stat poliglot și semimort” — abia așteptând acest lucru și mai ales Germania⁶⁵. „Pericolul ce ne amenință venitoriu (viitorul — n.n.) — preciza el — angajează întreaga Românie la luptă, pretinde de la toți capi Daciei să se înroleze sub drapelul acțiunii”⁶⁶.

Obținerea cât mai grabnică a independenței absolute a statului nostru se impunea, era necesară și pentru rezolvarea unor stări conflictuale din ce în ce mai amenințătoare ce aveau loc în acești ani în sinul societății românești. Starea de imobilitate a economiei noastre, provocată de prelungirea suzeranității otomane și a tutelei marilor puteri garante, se repercuta grav asupra intereselor tuturor claselor și categoriilor sociale dar mai ales asupra maselor muncitoare. Însuși consulatul austriac din România observa, în ajunul războiului pentru independență, că din cauza „mișcării exportului și a slăbirei recolte din anii trecuți, mizeria a început a se ivi mai pretutindeni”⁶⁷. În aceste condiții, sărăcirea fără precedent a gospodăriilor țărănești, învoielile înrobitoare, execuțiile silite, fiscalitatea excesivă a unui aparat de stat care căuta să-și compenseze, pe seama maselor, pierderile economico-financiare tot mai mari provocate de criză și de lipsa independenței absolute de stat au determinat creșterea continuă a nemulțumirii maselor țărănești în anii premergători războiului. Refuzul țărănimii de a mai îndeplini învoielile agricole și înmulțirea, în consecință, an de an a suprafețelor agricole rămase doar cu lucrările agricole abia începute sau cu recolta nestrinsă, atestate documentar destul de frecvent⁶⁸, munca de formă, de mintuială, care atrăgea după sine o simțitoare reducere a unei producții agricole și așa necorespunzătoare⁶⁹ — sînt doar câteva din formele de luptă ale țărănimii cele mai des întâlnite. Dar n-au lipsit nici răscornalele : la Dăbuleni, Virtina — Romanați, Mădulari, Dăești, Sirineasa, Zătreni-Vilcea, Cremenea, Miculești-Mehedinți, Plenița, Galicea Mare, Ciuperceni, Tuglui, Secuiu, Vîrvor, Tatomirești, Poiana Mare, Drănic, Padea, Gîngiova, Comoșteni, Locusteni, Gura Motrului, Brădești, Podari, Mălăești, Adîncata, Breasta, Foișor, Moțaței, Valea Stanciului — Dolj, Edera (Prahova), Cucu și Măcăi (Argeș), Pătirlagele (Buzău), Derța, Buhaiu, Hănțești (Dorohoi), Ungureni (Bacău) Bucești

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ *Stăruințele României d-a-și crea o industrie națională*, în loc. cit., p. 178.

⁶⁸ Arh. st. Craiova, Tribunalul Dolj, secția I-a, dos. 16/1872, f. 1—6; dos. 50 1872, f. 1—7; dos. 28 1874, f. 1—33; dos. 43 1875, f. 1; dos. 48 1875, f. 2; dos. 83 1876, f. 1—7; secția II-a, dos. 71/1872, f. 1—24; dos. 85 1873, f. 1—35; dos. 71/1873, f. 1—26; dos. 37 1874, f. 1—45, etc.; Arh. st. Drobeta Turnu Severin, Primăria Baia de Aramă, dos. 15 1876, f. 123, Arh. st. R. Vilcea, Prefectura Vilcea, dos. 69 1873, f. 97—99; D.I.R.R.I. vol. 1, (partea I-a, p. 203—24, 207, 209—210).

⁶⁹ Arh. st. Craiova, Tribunalul Dolj, secția I-a, dos. 29/1876, f. 1—27; dos. 27 1874, f. 1—38; dos. 11/1872, f. 1—3; dos. 17/1872, f. 1—16; dos. 18/1872, f. 1—23; dos. 19 1872, f. 1—21; dos. 20/1872, f. 1—15; dos. 21 1872, f. 1—19; dos. 22/1872, f. 1—22; dos. 40 1872, f. 1—18; dos. 44/1872, f. 1—25; dos. 47/1872, f. 1—23; dos. 49/1872, f. 1—29; dos. 67 1876, f. 1—26 etc.;

(Tecuci), Galbenu, Visani, Cineni (R. Sărat), Paraipan, Strimba de Jos (Vlașca), Copăceni, Virteju, Nefliu, Chirca, Cervenia, Soimu, Storbăneasa, Pielea, Grosul, Dorobanțul, Călinești, Rădoești, Măgurele, Brinceni etc.⁷⁰. Specialistul acestei probleme, istoricul C. Corbu, constatînd intensificarea răscoalelor țărănești, arată că în ajunul războiului pentru independență lupta țărănimii ajunsese „să producă panică în rîndurile funcționarilor de stat și mai ales printre moșieri și arendași”⁷¹. De fapt și primul ministru Lascăr Catargiu, cînd încerca să ascundă cauzele mai profunde ale frămîntărilor țărănești din Moldova, ajunsese obiectul unor speculații pentru diplomația engleză⁷², declara că „nemulțumirea locuitorilor Moldovei nu poate proveni decît din proastele recolte ale mai multor ani” și recunoștea ca atare implicit extinderea mișcărilor țărănești⁷³.

În aceleași lipsuri economice, în aceleași carențe ale economiei noastre claustrată de lipsa independenței depline de stat își aveau izvorul, în bună măsură, și frămîntările din ce în ce mai puternice ale clasei muncitoare în preajma războiului pentru independență. Purtătoare a idealurilor patriotice ale poporului muncitor, cercurile socialiste ajungeau și ele în acea vreme la convingerea fermă că independența de stat constituia o condiție esențială pentru propășirea națională, pentru dezvoltarea economică și socială a țării ca bază necesară pentru continua creștere a mișcării socialiste și muncitorești⁷⁴.

Astfel, după nici un deceniu și jumătate de la reforma agrară din 1864, care diminuase simțitor contradicțiile sociale, în lumea satelor, acestea reizbuneau cu violență, — cu valențe noi adăugate de lupta proletariatului — amenințînd din nou societatea românească cu o gravă fragmentare tocmai într-un moment cînd se cerea imperios constituirea unui front comun de luptă al întregului popor român pentru cucerirea independenței depline de stat.

Guvernarea conservatoare se elătina din ce în ce mai mult. Expresie a intervenției marilor puteri garante în treburile noastre interne⁷⁵, a interesului lor de a avea aici guverne de dreapta pentru a asigura în această parte a Europei „ordinea” periclitată de nerezolvarea problemei naționale, de menținerea sub dominația unor imperii retrograde, într-o stare de înapoiere, a acestor popoare pe seama cărora ele realizau mari profituri, guvernarea conservatoare a țării s-a menținut timp de aproape un deceniu, 1868—1876, contribuind la scăderea vizibilă a ritmului de dezvoltare capitalistă a țării și la întărirea rămășițelor feudale din economie printr-o

⁷⁰ C. Corbu, *Țăranimea din România între 1864 și 1888*. Edit științifică, București, 1970, p. 136—177; Arh. st. Drobeta Turnu Severin, Tribunalul Mehedinți, dos. 1024/1876, f. 1; Arh. st. Craiova, Prefectura Dolj, dos. 31/1874, f. 66—70; Tribunalul Dolj, secția I-a, dos. 18 1874, f. 1—23; Dos. 53 1874, f. 1—21, dos. 9/1875, f. 1—3; dos. 36 1876, f. 5; dos. 22/1875, f. 1—22; Arh. st. R. Vilcea, Prefectura Vilcea, dos. 78 1873, f. 197—198; dos. 84/1873, f. 1; dos. 95/1873, f. 7; dos. 77 1874, f. 7—21; D. I. R. R. I., vol. I (partea I-a), p. 148, 207, 208, 232.

⁷¹ C. Corbu, *op. cit.*, p. 177.

⁷² D. I. R. R. I., vol. I. (partea II a), p. 67.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Ion Mamina, Vasile Niculae, *Mișcarea muncitorească — factor activ al luptei poporului român pentru independență, unitate și libertate națională (1877—1918)*, în „Anale de istorie”, nr. 5, 1975, p. 70.

⁷⁵ *Istoria României*, vol. IV., p. 519, 551, 560.

serie de măsuri legislative, cum ar fi, spre exemplu, modificarea într-un sens reacționar a legii învoielilor agricole în 1872⁷⁶. În acest timp forțele cele mai active și mai interesate în accelerarea ritmului de modernizare, de dezvoltare capitalistă a țării — care își probaseră îndeajuns aptitudinile anterior — erau ținute în opoziție. În felul acesta forța creatoare, capacitatea de organizare și conducere a națiunii noastre, ajunsă la maturitate, nu puteau fi puse în valoare în condițiile menținerii suzeranității otomane și a tutelei marilor puteri garante.

Pe de altă parte, interesul marilor puteri de a păstra „ordinea” în această parte a Europei se corobora cu teama moșierimii conservatoare române de compromitere a „ordinei” interne, ceea ce desigur, temporiza însuși procesul desprinderii noastre definitive de Imperiul Otoman. Însă, pe măsură ce ne apropiam de războiul pentru independență, mai ales după redeschiderea „chestiunii orientale” în 1875, misiunea guvernului conservator pare din ce în ce mai greu de îndeplinit. Presa conservatoare, împărtășind opinia unor periodice oficioase străine ca : „Le Nord”, „Politische Correspondenz”, „Standard” sau „Times”, „Spectator”, „Debats”, „L’Italie” etc., care se întreceau în „a consilia guvernul otoman să dea satisfacere creștinilor prin reforme serioase și eficace”, recunoaște că în vara anului 1875 ceea ce îngrijora mai mult publiciștii și diplomații marilor puteri și, bineînțeles, moșierimea română, era tocmai teama de extindere a valului revoluționar în Europa, teama „de a nu se putea limita acest incendiu crescând” din Balcani⁷⁷, de unde și tendința compromisului între marile puteri, care erau mai de grabă dispuse să sacrifice interesele vitale ale popoarelor din Balcani și să rezolve problema orientală prin „înțelegeri” care nu excludeau deloc aranjamentele teritoriale, împărțirea și reîmpărțirea zonelor de influență sau stăpînire. Și în parlamentul român unii deputați conservatori își manifestau neliniștea față de posibilitatea extinderii răscoalelor din sudul Dunării și în România⁷⁸. Chiar și guvernul, care în vara anului 1875 părea destul de stăpîn pe situația internă cînd însărcina pe reprezentantul său la Constantinopol să aducă la cunoștința guvernului otoman și a diplomaților străini că „va folosi cea mai strictă și activă vigilență pentru ca neutralitatea țării noastre să nu fie cu nimic compromisă și pentru ca ordinea noastră internă să nu fie nicidecum tulburată”, precizînd că pe acei ce ar avea interesul de „a tulbura această ordine sau de a menține oarecare legături cu elemente deopotrivă lor din țările vecine” îi „ținem strîns și la prima încercare pe care ar face-o de a tulbura ordinea legală, sîntem în măsură de a le paraliza acțiunea”⁷⁹, era nevoit peste o jumătate de an să-și reconsidere părerile asupra „capacităților” sale. Astfel, guvernul, care dăduse permanent marilor puteri garante asigurări de menținere a „ordinei” în România⁸⁰, în cele din urmă la 4 ianuarie 1876, nu mai putea face abstracție de creșterea valului de nemulțumire a poporului român, de exprimarea tot mai deschisă și fermă a dorinței sale de a fi absolut stăpîn pe destinul său, de a obține fără

⁷⁶ I. Pătroi, *Modificarea legii învoielilor agricole în 1872*, în „Studii Vîlcene”, nr. 2, 1972, p. 82—90.

⁷⁷ „Presa”, 15 august 1875.

⁷⁸ D.I.R.R.I., vol. I (partea II-a), p. 44.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 12.

⁸⁰ *Ibidem*.

întârziere independența de stat și împuțernicea pe agenții săi diplomați să aducă la cunoștința guvernelor și diplomaților străini acreditate în marile capitale europene părerea sa de rău că la 1856 marile puteri nu ne-au acordat „toate condițiile indispensabile pentru a alcătui la porțile Orientului (...) un stat puternic și complet independent” și că „atîta timp cît această problemă (problema independenței — n.n.) nu va fi rezolvată, va rămîne o cauză de tulburări, care, împotriva voinței guvernului român, va putea face să izbucnească conflicte”⁸¹.

Într-adevăr, frămîntările maselor populare au crescut în amploare și în intensitate în primăvara anului 1876, adîncind și mai mult criza guvernării conservatoare. La 7 martie 1876, în aceeași zi în care I. C. Brătianu, aflat în audiență la domnitor, își arăta „îngrijorarea pentru situația internă și externă”⁸², ziarul craiovean, „Oltenia”, scria că „Oltenia se află în fața unui nou 1821 și 1848”⁸³, iar cîteva zile mai lîrziu, C. A. Rosetti îl avertiza pe ministrul de externe că „va izbucni o revoluție în țară” dacă nu va fi înlăturat guvernul conservator și nu va fi încredințată puterea Coaliției de la Mazar Pașa⁸⁴.

Criza guvernării de „ordine” din România atinsese apogeul său; ea nu mai putea stăvili manifestarea deschisă a poporului spre independență, pe care și ea o dorea realizată dar pe cale diplomatică, fără contribuția poporului, fără înarmarea maselor populare de care se temea.

Înlăturarea guvernului conservator în primăvara anului 1876 nu a însemnat însă și încetarea frămîntărilor maselor populare, pentru că o altă „schimbare” doreau ele — independența —, care să le aducă totodată substanțiale îmbunătățiri ale condițiilor de muncă și viață. Deși noul guvern a manifestat un mult mai mare interes pentru apropierea independenței, nerăbdarea maselor populare, dorința lor de a intra în acțiune a sporit continuu. O mărturisire deschisă și Mihail Kogălniceanu, la 20 iulie 1876, cînd cerea agenților diplomați din străinătate să atragă atenția guvernelor pe lângă care sînt acreditați asupra nemulțumirii poporului român față de atrocitățile săvîrșite de către turci în Bulgaria și asupra faptului „că frămîntarea în sînul poporului nostru crește pe zi ce trece, că un mare partid politic de la noi s-a și pronunțat categoric în favoarea creștinilor, că armata română freamătă sub jugul disciplinei doritoare să ia parte la luptă”⁸⁵.

Toate clasele și categoriile sociale doreau obținerea cît mai grabnică a independenței depline de stat, toate resimțind direct lipsa independenței. Cu deosebiri doar de metodă, toate grupările și partidele politice se declarau din ce în ce mai deschise pentru obținerea independenței⁸⁶, pentru ruperea legăturilor cu Poarta, se pronunțau „să rupem singura legătură ce ne mai ține cu Turcia — așa cum se exprima în ianuarie 1876 agentul diplo-

⁸¹ *Ibidem*, p. 65.

⁸² *Memoriile regelui Carol I al României (De un martor ocular)*. (în continuare M.R.C.), vol. VIII, București (f. a.), p. 41.

⁸³ „Oltenia”, 7 martie 1876.

⁸⁴ M.R.C., vol. VIII, p. 41.

⁸⁵ D.I.R.R.I. vol. I (partea II-a), p. 294.

⁸⁶ Vezi N. Adăniloae, *Cucerirea independenței de stat a României 1877—1878*, Edit. politică, București, 1973, p. 27—29; A se vedea și V. Maciu, *Partidele și grupările politice și atitudinea lor față de problema independenței României*, în „Studii și articole de istorie”, XII, București, 1968, p. 7—24.

matic român de la Viena, Gh. Costaforu, către ambasadorul Angliei la Viena, Andrew Buchanan — capitalizînd tributul și proclamîndu-ne independenți cum și sintem; noi vrem — preciza el în continuare — să ținem relațiuni cu statele Europei ca un corp viu, iară nu axfixiat de boala Turciei”⁸⁷. Dealtfel, de aproape două decenii, de la constituirea statului național român, politica externă a României era orientată tot mai mult și mai deschis spre independență, căreia i s-a consacrat neputînd face abstracție de dorința unanimă a poporului român și pentru a-și întări pozițiile politice — și domnitorul Carol. În 1875, disociindu-se chiar de guvernul conservator, care se arăta adeptul unei politici de așteptare, domnitorul căuta să se disculpe în fața cercurilor politice din Berlin ce nu agreau politica de independență a României, scriind tatălui său, că de vreme ce „situațiunea noastră de atîrnare de Poartă vatămă dezvoltarea noastră economică, reformele noastre financiare, creditul nostru, putem cere pe bună dreptate ca să se tragă o linie de hotar lămurită între un imperiu care e rebel la orice reformă și un tinăr stat în floare care a dat Europei în acești ani din urmă garanții reale”...⁸⁸.

România trebuia să se desprindă de sub suzeranitatea otomană și controlul marilor puteri garante, trebuia să-și cucerească independența de stat pentru a-și regăsi izvorul progresului social-economic, izvorul propășirii națiunii cu atît mai mult cu cît ea avea de împlinit marea misiune istorică a eliberării românilor aflați încă sub ocupația străină și supuși după 1867 unui complex proces de asuprire națională.

Noul atentat otoman la drepturile poporului nostru, Constituția din decembrie 1876, încercarea de a constitui o Turcie modernă în granițele Imperiului Otoman și chiar peste ele prin înglobarea României și ștergerca străvechilor drepturi de suveranitate ale poporului român — salutăată cu satisfacție și „mari speranțe” de unele cercuri politice maghiare, care își dădeau seama că reușita politicii lor de alipire a Transilvaniei la Ungaria era „strîns legată de integritatea și suveranitatea Imperiului Otoman”⁸⁹ — a sporit îngrijorarea românilor. Exprîmînd indignarea opiniei publice românești, ziarul „Românul” condamna Constituția lui Midhat pașa, considerînd-o a nu fi altceva decît „orbirea neputinței”⁹⁰ și critica totodată pe cei veniți la Constantinopol să se solidarizeze fățiș cu autorii Constituției otomane și împreună, „sub ochii plenipotenților Europei” și „într-o beție de antuziasm (...) sfidau Europa printr-o manifestațiune al cărei înțeles nu poate rămînea nimănu ascuns”⁹¹, precizînd încă o dată și pentru unii și pentru alții că e „o greșeală din cele mai periculoase d-a-și întemeia existența națională pe suprimarea dreptelor cerințe ale altor popoare”⁹². Întreaga națiune română a ajunsese la convingerea că numai prin cucerirea independenței de stat, prin consolidarea și dezvoltarea ei

⁸⁷ D.I.R.R.L., vol. I (partea II-a), p. 81.

⁸⁸ M.R.C., vol. VIII, p. 27.

⁸⁹ „Românul”, 12 ianuarie, 1877.

⁹⁰ *Ibidem*, 1 februarie 1877.

⁹¹ În ianuarie 1877 o delegație maghiară sosea la Constantinopol, aducînd cu sine o scrisoare din partea lui L. Kossuth și o „sabie de onoare învingătorului slavilor din Orient”. Guvernul otoman a primit delegația „printr-o adevărată serbare oficială”. (*Ibidem*, 12 ianuarie 1877).

⁹² *Ibidem*.

continuă se puteau crea condițiile desăvârșirii unității naționale. Ridicarea întregului popor român la luptă în 1877, participarea efectivă și a românilor din Imperiul austro-ungar la război, constituie dovezi sigure ale marelui interes al întregii națiuni pentru cucerirea independenței de stat a României, prelungirea suzeranității otomane asupra tinăului stat național modern român afectând deopotrivă pe toți românii. De aceea, chiar mai înainte de trecerea armatei române la sudul Dunării, românii transilvăneni, prin „Gazeta Transilvaniei”, dădeau de știre tuturor: „Cauza ostașului român e o cauză generală românească; victoria lui e a întregii națiuni, fie aceea risipită în oricare parte a lumii”⁹³. Cerută și făurită de întregul popor român, independența era asociată în gândul tuturor cu ideea eliberării de sub asuprirea străină; ba chiar în timpul războiului se exprima deschis speranța că Plevnei balcanice îi va urma o Plevnă transilvană⁹⁴ din care va rezulta unirea cea mare.

Cerință vitală a întregii națiuni române, proclamarea și cucerirea independenței de stat a României nu poate reprezenta așadar un act izolat și întâmplător în istoria noastră, o consecință a conjuncturii externe. De n-ar fi fost redeschisă criza orientală în 1875 ea trebuia declanșată de români și cu siguranță că astfel s-ar fi întâmplat și fără întârziere.

„Dobindirea independenței de stat a României — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — nu a fost deci rezultatul unor împrejurări întâmplătoare sau ale unei conjuncturi politice, nu a reprezentat un dar primit din afară, ci este rodul luptelor purtate timp de veacuri de înaintași, lupte care au culminat cu marea victorie obținută în 1877 pe cimpul de bătălie împotriva Imperiului otoman — ce a deschis o eră nouă în dezvoltarea liberă și independentă a patriei noastre”⁹⁵.

Cucerirea independenței de stat absolute a României și reinscrierea țării pe coordonatele progresului economic și social devenise, deci, o necesitate istorică obiectivă, a cărei împlinire nu mai suferea nici o întârziere. Războiul pentru independență apare astfel ca o manifestare firească și logică a evoluției poporului nostru și a situației internaționale; el apare firesc și inevitabil din lanțul transformărilor economice, social-politice și culturale în care poporul nostru era angrenat de aproape un veac.

Ridicarea energică a întregului popor român la lupta pentru cucerirea independenței de stat în 1877 face astfel parte integrantă din amplul proces revoluționar de eliberare socială și națională, de făurire a României moderne început la 1821. Totodată, mobilizând întregul său potențial economic și militar în lupta antiotomană la 1877, poporul român a făcut din participarea sa activă la lupta pentru înlăturarea dominației Imperiului Otoman în Balcani o componentă a procesului revoluționar început tot de aici în 1821 și încheiat în 1918 prin prăbușirea tuturor imperiilor asupritoare din această zonă.

⁹³ „Gazeta Transilvaniei”, 2/14 iunie 1877.

⁹⁴ V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848—1881)*, Edit. științifică, București, 1974, p. 403.

⁹⁵ *Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată sărbătorit centenarului proclamării independenței de stat a României, 9 mai 1877*, Edit. politică, București, 1977, p. 63.

Prezent, ca întotdeauna, și în această fază decisivă a luptei de eliberare națională în Balcani, sprijinind direct și necondiționat popoarele din Balcani, luptind pentru cauze sa și pentru cauza celorlalte popoare balcanice, angajindu-se în modul cel mai activ cu întreaga sa armată, cu toate forțele sale materiale și umane, poporul român avea în 1877 satisfacția unei contribuții dintre cele mai însemnate la înfringerea principalului dușman al libertății și progresului popoarelor din această parte a Europei. Poporul român dădea astfel încă o dată dovada capacității sale, a voinței sale de libertate, de independență și progres, a spiritului său de solidaritate internațională — rezultate ale unei milenare experiențe istorice.

LA CONQUÊTE DE L'INDÉPENDANCE PLEINE ET ENTIÈRE — NÉCESSITÉ VITALE DE LA VIE ÉCONOMIQUE ET SOCIO-POLITIQUE DE TOUTE LA NATION ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de faire une ample analyse de la situation économique, sociale et politique de la nation roumaine et de l'Etat national pendant la période qui précéda la guerre pour l'indépendance d'Etat.

Démontrant la claustration continuelle de la vie économique de l'Etat roumain par suite du maintien de la suzeraineté ottomane et de la garantie des grandes puissances — de sorte qu'en 1875—1876 l'on aboutit à une faillite presque totale de l'économie roumaine — relevant ses effets négatifs sur le plan socio-politique de même que la nouvelle dynamique de l'économie mondiale pendant le troisième quart du XIX-e siècle, l'auteur conclut que le statut politique de la Roumanie était entré en flagrante contradiction avec le stade de développement de la nation roumaine, avec les nouveaux rapports économiques et politiques internationaux. On souligne clairement que le progrès de la nation ne pouvait être assuré que par la conquête aussi rapide que possible de l'indépendance d'Etat pleine et entière. Il ressort de manière naturelle et nécessaire que la conquête de l'indépendance totale du jeune Etat national roumain constituait une nécessité vitale de la nation roumaine tout entière.

La conquête de l'indépendance pleine et entière de la Roumanie et le rétablissement du pays sur les coordonnées du progrès économique et social étaient devenus une nécessité historique objective dont l'accomplissement s'imposait sans retard. La guerre pour l'indépendance apparaît de la sorte comme une manifestation naturelle et logique de l'évolution de la nation roumaine et de la situation nationale; elle découle de la série des mutations économiques, sociales, politiques et culturelles enregistrées par le peuple roumain depuis près d'un siècle.

COMERȚUL BRITANIC PRIN GALAȚI ȘI BRĂILA ÎNTRE 1837—1852

DE

PAUL CERNOVODEANU, BEATRICE MARINESCU și IRINA GAVRILĂ

Dacă tratatul de pace de la Adrianopol (1829), încheiat în urma războiului ruso-turc din 1828—1829, a neliniștit într-o anumită măsură cercurile conducătoare britanice prin ponderea accentuată dobândită de Imperiul rus nu numai în bazinul Mării Negre și la gurile Dunării dar și pe litoralul asiatic al Pontului, totuși inconvenientele momentane au fost într-un fel recompensate prin posibilitățile extinse de comerț, dobândite prin desființarea monopolului turcesc în Țara Românească și Moldova și extinderea relațiilor cu țările din zona balcanică. Într-un interval de numai două decenii Marea Britanie împinzește litoralul pontic și regiunea Dunării de Jos cu o serie de reprezentanțe cu caracter diplomatic și comercial (unele, însă, cu o existență efemeră) la Trapezunt (1830) pe coasta Asiei Mici, la Varna (1847) în Bulgaria, la Galați (1835), Brăila (1835), Tulcea (1848), Giurgiu (1849) și Ismail (1851) pe Dunăre, fără a mai vorbi de stabilimentele mai vechi fiind în Rusia de sud la Odesa, Taganrog ș.a.

Perspectivile unui comerț englez dinamic întrezărite după 1829 s-au concretizat în special în zona porturilor Galați și Brăila, cele mai active centre de desfacere și achiziționare de mărfuri ale principatelor dunărene.

Într-adevăr în perioada Regulamentului Organic, prima legislație cu caracter administrativ modern intrată în vigoare în principate după 1831, porturile Galați, în Moldova și Brăila în Țara Românească au cunoscut o dezvoltare intensă, sporind activitatea șantierelor navale din cele două așezări, construindu-se cheiuri de acostare pentru încărcarea și descărcarea navelor, precum și magazii pentru depozitarea de mărfuri; de asemenea forțe fluviale de poliție au fost însărcinate, alături de serviciile de carantină, cu paza și supravegherea în bune condiții a desfășurării traficului. Domnitorul Moldovei Mihail Sturza (1834—1849) a acordat, în mod special, o deosebită atenție înfloririi negoțului la Galați pe care a dorit chiar să-l transforme în „Marsilia Dunării” și a acordat orașului la 17 martie 1837 statut de *porto-franco*, intrat în vigoare la 1 iunie al aceleiași an¹. Autoritățile din Țara Românească, s-au preocupat, la

¹ Constantin Bușe, *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837—1883)*, București, 1976, p. 30—36.

rîndul lor, de propășirea Brăilei, devenită port cu drept de antrepozit la 2 martie 1836 ². În porturile dunărene românești au început să activeze acum, ca reprezentanți diplomatici cu rang de vice-consuli — însărcinați cu supravegherea comerțului supușilor englezi — doi funcționari onești și capabili, anume Charles Cunningham ³ la Galați și St. Vincent Lloyd ⁴ la Brăila. Datorită conștiinciozității și capacității profesionale a acestor vice-consuli și în special a lui Cunningham s-au întocmit cu începere din 1837 — aproape anual — statistici cu date deosebit de prețioase privind mișcarea vaselor în amintitele porturi dunărene, cantitățile de produse achiziționate și desfăcute, prețul acestor produse, condițiile generale de schimb, tarife, echivalențe monetare ⁵ etc. Aceste statistici încetează

² Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1968, p. 145—157 și Sergiu Columbeanu, *Date inedite privind traficul maritim la Brăila după tratatul de la Adrianopol (1829)*, în vol. *Sub semnul lui Clis. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 239.

³ La origine negustor, numit vice-consul la 7/19 septembrie 1836 cu un salariu anual fixat în 1837 la £ 200; a fost ridicat la rang de consul la 6 18 septembrie 1860 și a decedat la Galați la 9/21 noiembrie al aceluiași an, cf. Public Record Office, Foreign Office, *Turkey*, dos. 78 313, f. 157 v; dos. 78/339, f. 382—383 v.; dos. 78 1201, f. 168 v.; dos. 78/1528, f. 83. Vezi unele știri asupra lui și la Radu Florescu, *The struggle against Russia in the Romanian Principalities 1821—1854*, München, 1962, p. 190.

⁴ Fost secretar al consulatului britanic din București, a fost numit vice-consul la Brăila de lordul Palmerston la 9 decembrie 1837, luîndu-și funcția în primire la 1 ianuarie 1838 cu un salariu anual de £ 200 (cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dos. 78/336, f. 219—220; dos. 78/445, f. 250) și a funcționat pînă în 1848, fiind apoi înlocuit de F.C. Brown.

⁵ Statisticile — examinate de autorii studiului de față care și-au extras din ele datele necesare — sînt următoarele: a) cele mai complete întocmite de Charles Cunningham, anume *Information on the Trade of the Danube* pe anii 1837—1838 pentru Galați și Brăila (P.R.O., F.O., *Turkey*, dos. 78/364, f. 33—38); dare de seamă pe 1839 doar pentru Galați (*Ibidem*, dos. 78/409, f. 185—199); *Information on the trade of the Danube* pe anul 1840, pentru Galați și Brăila (*Ibidem*, dos. 78/446, f. 278—288 v.); *Remarks on the trade of Galatz and Ibraila from the beginning of 1841 to this present date 13 July 1843* (*Ibidem*, dos. 78/528, f. 145—172 v.) situații separate pentru traficul la Galați (*Ibidem*, dos. 78/567, f. 91—107) și Brăila în 1843 (*Ibidem*, dos. 78/566, f. 104—112), *Report on the trade of the lower Danube in 1844 chiefly of Galatz and Ibraila* (*Ibidem*, dos. 78 608, f. 149—173); *Report on the trade of Galatz and Ibraila in 1845* (*Ibidem*, dos. 78/649, f. 103—115); situații pentru Galați și Brăila între 1846—1848 (*Ibidem*, dos. 78/792, f. 122—140 v.); *Review of the Trade of Galatz & Ibraila for the years 1837 a 1848 both inclusive* (*Ibidem*, dos. 78/792, f. 168 177; publicat cu comentarii de Paul Cernovodeanu, *An unpublished British source concerning the International trade through Galatz and Brăila, between 1837—1848* în „Revue roumaine d'histoire”, XVI (1977), no. 3, p. 517—531; situația pentru Galați în 1819 (P.R.O., F.O., *Turkey*, dos. 78 829 f. 45—56); *Trade Report for Galatz & Ibraila for the year 1850* (*Ibidem*, dos. 78/865, f. 85—103) *Interest of England in the Navigation of the Danube (30 sept. 1850)* (*Ibidem*, dos. 78/977 f. 111 v—116 v.); *Trade Report for Galatz and Ibraila, for the year 1851* (*Ibidem*, dos. 78 901, f. 159—177); situația pentru Galați și Brăila în 1852 (*Ibidem*, dos. 78/1014, f. 204—216); b) statistici întocmite de St. Vincent Lloyd: *Return of the British Trade at the Port of Ibraila during the year ending 31st December 1840* (*Ibidem*, dos. 78/445, f. 277—281); situația pentru Brăila pe anul 1843 (*Ibidem*, dos. 78/566, f. 104—112); c) statistici datorate vice-

a mai fi efectuate din 1853, odată cu începerea războiului ruso-turc și cu acel al Crimeii, când și comerțul internațional pe Dunăre cunoaște o întrerupere temporară.

O atenție deosebită a fost acordată, în mod firesc, de amintii vice-consuli producției cerealiere a principatelor, deoarece principalele articole de import — achiziționate de britanici, ca și de alți străini — le-au alcătuit grinele ⁶, adică grîul și porumbul în cantități mai mari, secara și orzul în proporții mai puțin însemnate. O creștere masivă a cerealelor procurate din principate de către negustorii englezi se înregistrează după abrogarea în Marea Britanie, la 6 iunie 1846, a faimoaselor *Corn Laws*, introduse în 1815 și care urmăriseră interzicerea importurilor de grîne din străinătate spre a proteja desfăcerea produselor agricole de pe întinsele domenii ale marilor proprietari funciari („landlords”) ⁷. Izbucnirea cumplitei foamete din Irlanda la 1847 datorită distrugerii recoltei de cartofi din părțile locului a determinat, comparativ cu trecutul, cumpărarea unei cantități apreciabile de cereale în special de porumb, în acel an și în cei următori, din porturile dunărene ⁸, înregistrîndu-se astfel o creștere substanțială în livrarea acestui produs.

Dacă comparăm achizițiile de cereale din principate cu cele efectuate de Marea Britanie din alte părți ale lumii, în special din Statele Unite ale Americii, înainte și mai ales după 1846 ⁹, ele apar, relativ, neînsemnate, procentele variînd în perioada 1840—1846 între 0,05 și 2,45 %, iar pentru anii 1847 —1853, între 2,41 și 9,19 %. Raportînd în schimb cifrele cantită-

consulului F.C. Brown; situația pentru Brăila pe anul 1849 (*Ibidem*, dos. 78/829, f. 49—52); d) statisticii alcătuite de consulul britanic din Iași, Samuel Gardner: *Return of British Trade at Galatz . . . during the year ending the 31 December 1846* (*Ibidem*, dos. 78 697, f. 149—152); situația comerțului exterior al Moldovei pe anul 1851 (*Ibidem*, dos. 78/901, f. 41—45 v.).

⁶ Calculate în quarters (1 quarter, ca măsură de capacitate echivala cu 2,90 hl.); în acea vreme 1 1/2 quarter ca măsură de greutate corespundea cu o kilă de Galați, iar 2 1/4 quarters cu o kilă de Brăila, cf. Ch. Cunningham, *Informations of the trade of the Danube*, Bucharest, ed. Fr. Walbaum, 1841, p. 6 (P.R.O., F.O., *Turkey*, dos. 78 446, f. 282 v.).

⁷ Cf. G. Kitson Clark, *The repeal of the corn laws and the politics of the forties* în „The Economic History Review”, 2nd Series, IV (1951—1952), p. 1—13. Efectele abolirii acestei legi asupra comerțului britanic la Dunărea de jos sînt remarcate de Cunningham în raportul său trimis din Galați la 23 iulie 1846, cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dos. 78/649, f. 127—130 v.)

⁸ Vezi raportul consulului general britanic în principate, Robert G. Colquhoun, trimis din București la 6 august 1847 (cf. *Ibidem*, dos. 78/696, f. 74—76 v.).

⁹ Datele statistice folosite de noi pentru importurile britanice de grîne din Rusia de sud și de nord, din Imperiul otoman (în afara principatelor dunărene), și din Statele Unite ale Americii, au fost preluate din situațiile întocmite, după izvoare, de V.A. Zolotov, *Vnešnja ja torgovlja Južnoj Rossii v pervoj polovine XIX v.* (Comerțul exterior al Rusiei de sud în prima jumătate a secolului al XIX-lea), Rostov, 1963, p. 77, table 24 și Orhan Kurmuş, *Britain's Dependence on foreign food and some railway projects in the Balkans* în „Orta Doğu Teġnik Universitesi” (Middle East Technical University), Ankara, 2/1971, p. 265—272, tables 1—7. Vezi și Beatrice Marinescu, *Economic relations between the Romanian Principalities and Great Britain (1848—1859)* în „Revue roumaine d'histoire”, VIII (1969), nr. 2, p. 271—281.

ților de creale cumpărate din Moldova și Țara Românească la acelea procurate din restul Imperiului otoman sau porturile din Rusia de sud, semnificația lor este alta iar ponderea dobândită devine evidentă. Astfel procentul cerealelor achiziționate de englezi de la Brăila și Galați în 1847, de pildă, de 4,85% (raportat la totalul importului britanic de grîne din întreaga lume) a întrecut pe acel al cumpărăturilor din porturile rusești de la Marea Neagră, atingînd doar 4,46%; în 1848 diferența a fost mică, (3,65% pentru principate, 4,55% pentru porturile din Rusia de sud), ca și în 1851 (6,49% principatele, 7,92%, porturile rusești). La fel, procurarea de grîne din Moldova și Țara Românească de către englezi între 1847 — 1853, a reprezentat ca proporții cel puțin jumătate iar în unii ani chiar 3/4 din totalul achizițiilor făcute din restul întregului Imperiu otoman, în special din Egipt (de pildă în 1847, 4,85% din principate față de 7,39% din restul teritoriului otoman; în 1848, 3,65% față de 6,66%, în 1849 3,73% față de 6,97%, iar în 1852, 9,19% față de 12,59%!).

Importanța creșterii cumpărării de mărfuri — cu precădere cereale — de la Galați și Brăila de către negustorii englezi este dovedită și prin numărul sporit de vase britanice sau de vase închiriate pentru transport în porturile britanice, navigînd pe Dunăre, în special după 1847. Astfel dacă numărul vaselor arborînd pavilionul englez raportat la totalul navelor străine făcînd comerț la Galați a atins cele mai ridicate procente în 1847 (20,39%), 1851 (28,75%) și 1852 (26,27%), în schimb procentul numărului vaselor închiriate spre a transporta mărfuri în Marea Britanie,¹⁰ a înregistrat pentru aceeași perioadă o creștere și mai evidentă de 31,11% în 1847, 47,81% în 1851 și 49,52% (aproape jumătate!) în 1852. La Brăila cifrele au fost mai modeste; procentul vaselor sub pavilion britanic n-a depășit 16,7% înregistrat în 1847, iar acel al vaselor închiriate de englezi de 30,5% în 1851.

După cereale, articolele din principate cu oarecare căutare pe piața engleză sau destinate reexportului în colonii, dar la mare distanță de cereale, au constat din produse animaliere, adică oase calcinate, piei de vită, seu, lînă, carne conservată¹¹ și limbi de vită; cantitățile cumpărate la Brăila și Galați au fost însă totdeauna mici iar o evidență statistică a lor mai puțin precisă.

Materiile prime pentru textile (sămînța de in, rapiță și cînepă) sau mătasea au fost iarăși cumpărate de britanici în proporții infime

¹⁰ Măsură adoptată în urma tratatului de comerț din 3 iulie 1838 încheiat la Viena între Marea Britanie și Austria, ce prevedea această clauză în cadrul articolului IV, precum și a convenției comerciale anglo-ruse semnate la St. Petersburg la 11 ianuarie 1843, cf. Henry Hajnal, *The Danube. Its historical, political and economic importance*, The Hague, 1920, p. 59.

¹¹ Aceasta era desfăcută de întreprinderca de conservare a cărnii de vită înflințată la Galați în 1844 din inițiativa antreprenorului englez Stephen Goldner, cf. P.R.O., F.O., *Turkey*, dos. 78/608, f. 92—94, 98—100 v., 112—117 v.

de pe piața principatelor ; aceeași pondere modestă au avut-o în comerțul englez de la Galați și Brăila și doagele de butoaie, lumînările, stucăria, iarba galbenă și cantarida¹².

În ceea ce privește exporturile britanice în Țara Românească și Moldova prin porturile lor dunărene, ele au constat mai ales în produse manufacturate („Manufactures & Cotton Twist”), zahăr rafinat și tos („Refined sugar & crushed), fier („Iron”) și cărbune („Coals”)¹³. Statisticile indică o pondere accentuată a achizițiilor de mărfuri engleze la Galați în special pentru produsele manufacturate, a căror valoare (socotită în lire sterline) reprezentau de pildă 57,8% din totalul importurilor românești pe anul 1847, 76,2% pe 1848, 47,9% pentru 1852 etc. ; la Brăila procentul cel mai ridicat pentru valoarea achizițiilor de produse manufacturate engleze a fost de 64,40% în anul 1844, 60,2% în 1847, 58,4% în 1851, 58,3% în 1852. Zahărul, fierul și cărbunele englezesc, cumpărate atât la Galați cât și la Brăila, au deținut — în raport cu totalul valorii importurilor românești — o poziție mult mai slabă. Astfel, procentul valorii zahărului n-a depășit la Galați, de pildă, [cifra de 22,8% atinsă în 1838, iar la Brăila, de 25,8% pentru anul 1849, procentul valorii fierului s-a ridicat la Galați de abia la 8,4% pentru 1838 și de 14,4% la Brăila în 1849. Cărbune englezesc n-a fost achiziționat decît la Galați și în proporții infime (valoarea raportată la aceea a totalului importurilor românești variind pentru întreaga perioadă 1837 — 1852 între 0,02 și 3,3%).

În concluzie, deși comerțul britanic la Dunărea de Jos cu porturile românești, Brăila și Galați reflectat în statisticile engleze din perioada celor 15 ani analizați, a avut o pondere modestă raportată la ansamblul activității generale de schimb a Regatului Unit, totuși el suportă o comparație destul de avantajoasă cu cel efectuat de negustorii englezi pentru unele produse cu porturile Rusiei de sud sau restul teritoriului Imperiului otoman și explică în mare măsură interesul manifestat nu numai de cercurile de afaceri din City dar și de diplomația britanică, în cadrul politicii orientale a Cabinetului de la Londra, față de acest colț al continentului european¹⁴.

¹² Toate aceste mărfuri erau achiziționate — după măsurile de unități engleze — în tone (1 t. = 1016 kg.), „hundred weight” (1 cwt. = 50,8 kg), libre (1 pound = 0,453 kg.), quarters și bucăți (pieces).

¹³ Cantitățile erau redată în următoarele unități de măsură : „bales” pentru „Manufactures & Cotton Twist”, „heds” pentru „Refined sugar & crushed” și „tons” pentru „iron” și „coals”.

¹⁴ Pentru care vezi, mai ales, lucrările mai recente ale lui Harold N. Ingle, *Nesselrode and the Russian Rapprochement with Britain 1836—1844*, Berkeley — Los Angeles — London, 1976, XI + 196 p. ; Paul W. Schroeder, *Austria, Great Britain and the Crimean War*, Ithaca—London, 1972, XXII + 544 p. etc.

A N E X E

Vase engleze la Galați și Brăila

GALAȚI

Anul	Nr. vase engleze	Nr. total vase	Procent
1837	13	431	3,01 °
1838	1	517	0,18 °
1839	7	628	1,11 °
1840	5	645	0,77 °
1841	1	280	0,36 °
1842	6	309	1,94 °
1843	3	327	0,91 °
1844	9	509	1,76 °
1845	5	464	1,08 °
1846	43	644	6,67 °
1847	135	662	20,39 °
1848	72	397	18,13 °
1849	76	588	12,92 °
1850	50	391	12,78 °
1851	178	619	28,75 °
1852	165	628	26,27 °

BRĂILA

Anul	Nr. vase engleze	Nr. total vase	Procent*
1837	2	448	0,44 °
1838	5	451	1,1 °
1839	5	575	0,9 °
1840	3	661	0,45 °
1841	2	238	0,84 °
1842	8	411	1,94 °
1843	4	772	0,52 °
1844	17	875	2 °
1845	14	832	1,6 °
1846	9	911	0,9 °
1847	259	1553	16,7 °
1848	60	726	8,2 °
1849	53	587	9,03 °
1850	56	505	11,09 °
1851	126	1049	12,01 °
1852	174	1128	15,04 °

Vase transportind mărfuri în Anglia

GALAȚI

Anul	Nr. vase	Nr. total vase	Procent
1843	4	327	1,22 °
1844	10	509	1,96 °
1845	9	464	1,94 °
1846	57	644	8,85 °
1847	206	662	31,11 %
1848	115	397	28,97 °
1849	164	588	27,88 °
1850	133	391	34,01 °
1851	296	619	47,81 %
1852	311	628	49,52 %

BRĂILA

Anul	Nr. vase	Nr. total vase	Procent
1843	3	772	0,39 °
1844	16	875	1,8 °
1845	35	832	4,2 °
1846	11	911	1,2 °
1847	362	1553	23,3 °
1848	115	726	15,8 °
1849	133	587	22,6 %
1850	120	505	23,7 °
1851	320	1049	30,5 °
1852	339	1128	30 %

Import de grâne din Galași în Anglia

a) grâu

Anul	Exp. total grâu quarters	Preț 1/qrs.	Preț total	Grii imp. qrs.	Preț	Cantitate %	Preț %
1843	107.634	17 s.	91.489	—	—	—	—
1844	166.535	16 s.	133.228	1326	1059	0,8	0,8
1845	180.032	24 s.	216.038	2328	2794	1,2	1,2
1846	110.902	27 s.	149.718	—	—	—	—
1847	180.860	32 s.	289.376	23281	37249	12	12
1848	113.605	22 s.	124.966	31702	34872	27	27
1849	173.797	23 s.	199.866	47405	54515	27	27
1850	140.652	23 s.	161.750	78871	90701	56	56
1851	134.474	21 s.	141.198	35368	37136	26	26
1852	187.555	22 s.	206.310	98586	108442	52	52

b) porumb

Anul	Exp. total porumb qrs.	Preț 1 qrs.	Preț total	Porumb importat	Preț	Cantitate %	Preț %
1843	140.662	10 s.	70.331	—	—	—	—
1844	174.023	11 s.	95.713	4724	2598	2,7	2,7
1845	157.101	13 s.	102.116	735	477	0,5	0,5
1846	336.627	20 s.	336.627	52863	52863	15	15
1847	318.605	25 s.	398.256	176878	221097	55	55
1848	143.727	19 s.	136.541	95497	90722	66	66
1849	258.763	18 s.	232.887	163671	147304	63	63
1850	122.875	18 s.	110.588	82810	74529	67	67
1851	350.682	16 s.	280.545	295200	236160	84	84
1852	329.279	16 s./6d	271.655	28550	22890	8,6	8,6

Import de grâne din Galași în Anglia

c) secară

Anul	Exp. total quarters	Preț 1 Qrs.	Preț total £	Secară import Qrs.	Preț £	Cantitate %	Preț %
1845	13.804	11 s.	7592	1107	608	8	8
1846	46.106	18 s.	41995	—	—	—	—
1847	26.697	20 s.	26697	3033	3033	11,3	11,3
1848	28.446	14 s.	19912	986	690	3,4	3,4
1849	60.617	14 s.	42432	3182	2227	5,2	5,2
1850	52.776	14 s.	36943	3897	2728	7,4	7,4
1851	71.024	14 s.	49716	15664	10964	22	22
1852	96.900	13 s.	62985	15845	10249	16,3	16,3

d) creț

1845	—	—	—	—	—	—	—
1846	—	—	—	—	—	—	—
1847	13.536	12 s.	8121	3019	1811	22,3	22,3
1848	684	9 s.	308	—	—	—	—
1849	—	—	—	—	—	—	—
1850	—	—	—	—	—	—	—
1851	—	—	—	—	—	—	—
1852	—	—	—	—	—	—	—

Import de grâne din Brăila în Anlia

a) grâu

Anul	Exp. tot. Qrs.	Preț 1 Qrs.	Preț total £	Grâu importat Qrs.	Preț £	Cant. %	Preț %
1843	322.343	16 s.	257.874	—	—	—	—
1844	347.888	17 s.	295.705	18.607	15815,9	5,3	5,3
1845	319.940	23 s.	362.181	17.917	20604,5	5,7	5,7
1846	327.526	26 s.	425.784	2.653	3448,9	0,8	0,8
1847	390.818	30 s.	586.227	—	—	—	—
1848	159.484	20 s.	159.484	6.305	6305	4,0	4,0
1849	117.346	20 s.	117.346	4.655	4655	4,0	4,0
1850	283.290	19 s.	269.026	83.113	78957,3	29,3	29,3
1851	283.106	18 s.	254.795	100.593	90533,7	35,5	35,5
1852	343.584	20 s.	343.584	85.336	85.336	24,8	21,8

b) porumb

1843	121.309	9 s. 6d	57.622	—	—	—	—
1844	128.221	10 s. 6d	67.316	698	366,4	0,5	0,5
1845	124.714	12 s.	74.828	7 704	4622,4	6,2	6,2
1846	163.145	19 s.	154.988	4 228	4016,6	2,6	2,6
1847	619.115	25 s.	773.894	—	—	—	—
1848	292.115	18 s.	262.904	120.640	108575,9	41,3	41,3
1849	332.532	16 s.	266.026	168.161	134528,8	50,6	50,6
1850	149.734	15 s. 6d	116.044	64.055	49642,6	42,8	42,8
1851	646.617	12 s. 6d	404.136	286.882	179301,3	44,4	44,4
1852	725.259	13 s. 6d	489.550	337.948	228114,9	46,6	46,6

c) orz

Anul	Exp. total Qrs.	Preț 1 Qrs.	Preț total £	Orz import Qrs.	Preț £	Cant. %	Preț %
1843	168.669	6 s.	50.601	—	—	—	—
1844	211.972	7 s.	74.290	338	118,3	0,2	0,2
1845	175.802	11 s.	96.691	3479	1913,4	2	2
1846							
1847	300.552	12 s.	180.349	—	—	—	—
1848	193.435	9 s.	87.046	9479	4265,5	4,9	4,9
1849	72.936	9 s.	32.821	2700	1215	3,7	3,7
1850	44.593	9 s.	20.167	2273	1022,8	5,1	5,1
1851	105.597	10 s.	52.799	—	—	—	—
1852							

d) mei

1843							
1844							
1845	5.139	10 s.	2569	3935	1967	75 %	75 %
1846							
1847							
1848							
1849							
1850	68	10 s.	34	68	34	100 %	100 %
1851							
1852	5.180	12 s.	3.108	2.853	1712	55 %	55 %

Importurile de grâne în Anglia înainte de abrogarea legii cerealelor 1840 - 1846 (în trimestre)

Anul	Din Rusia	Din Principate	Total (Din întreaga lume)	Procent %	
				Din Rusia	Din Principate
1840	443.946	20.669	39.200.144	1,13	0,05
1841	130.274	13.649	3.627.562	3,69	0,38
1842	358.696	19.900	3.697.279	9,70	0,54
1843	82.178	35.115	1.433.891	5,73	2,45
1844	201.435	31.782	3.030.681	6,65	1,05
1845	190.262	44.531	—	—	—
1846	473.810	64.710	—	—	—

Importurile de grâne în Anglia după abrogarea legii cerealelor 1847 - 1853 (în trimestre)

Anul	Din Rusia			Din Principate	Din Imperiul otoman (Turcia și Egipt)
	de nord (porturi la Baltica)	de sud (porturi la M. Neagră)	Total		
1847	1.620.026	531.742	2.152.768	577.837	880.678
1848	371.829	342.823	714.652	273.355	501.045
1849	340.633	572.735	913.368	398.392	743.439
1850	363.779	589.250	973.029	217.505	834.591
1851	572.257	762.160	1.344.417	624.242	1.433.932
1852	343.949	957.877	1.301.826	713.876	977.766
1853	638.404	1.070.483	1.704.887	665.106	1.387.213

Anul	Din S.U.A.	Din restul lumii	Total
1847	4.288.239	4.014.342	11.912.864
1848	1.290.303	4.749.117	7.528.472
1849	1.816.425	6.798.037	10.669.661
1850	1.082.755	5.911.710	9.019.590
1851	1.211.365	5.004.070	9.618.026
1852	1.900.420	3.370.781	7.764.669
1853	1.821.484	4.494.445	10.173.135

Procent %

Anul	Din Rusia			Din Principate	Din Imperiul otoman	Din S.U.A.	Din restul lumii
	De Nord	De Sud	Total				
1847	13,60	4,46	18,06	4,85	7,39	36,00	33,70
1848	4,94	4,55	9,49	3,65	6,66	17,14	63,06
1849	3,19	5,37	8,56	3,73	6,97	17,02	63,72
1850	4,03	6,53	10,56	2,41	9,25	12,00	65,78
1851	5,95	7,92	13,87	6,49	14,91	12,59	52,14
1852	4,43	12,34	16,77	9,19	12,59	18,04	43,41
1853	6,28	10,52	16,80	6,54	13,64	17,90	45,12

Cantităţi şi preţuri grîne încărate pe vase engleze la Galaţi (destinaţii diverse)

a) gruu

Anul	Exp. total gruu Qrs.	Preţul 1 Qrs.	£ Preţ total	Gruiu încărcat pe vase engleze Qrs.
1837	98.360	15 s.	73.785	—
1838	171.813	16 s.	137.450	—
1839	150.378	24 s.	180.455	1.121
1840	230.568	26 s.	299.738	3.014
1841	100.855	24 s.	121.020	675
1842	154.675	21 s.	162.408	270
1843	107.634	17 s.	91.489	898
1844	166.535	16 s.	133.228	789
1845	180.032	24 s.	216.038	1.143
1846	110.902	27 s.	149.718	882
1847	180.860	32 s.	289.376	—
1848	113.605	22 s.	124.966	11.567
1849	173.797	23 s.	199.866	28.776
1850	140.652	23 s.	161.750	26.624
1851	134.474	21 s.	141.198	25.378
1852	187.555	22 s.	206.310	56.570

Cantităţi şi preţuri grîne încărate pe vase engleze la Galaţi (destinaţii diverse)

b) porumb

Anul	Exp. total porumb Qrs.	Preţul 1 Qrs.	£ Preţ total	Porumb încărcat pe vase engleze Qrs.	Cant. ° Qrs.	Preţ °
1837	86.964	8 s.	34.778	—	—	—
1838	58.371	8 s.	23.350	—	—	—
1839	128.649	12 s.	77.189	1.363	1,1	1 1
1840	189.037	17 s.	166.682	—	—	—
1841	35.394	16 s.	28.313	—	—	—
1842	93.531	12 s.	56.118	—	—	—
1843	140.662	10 s.	70.331	—	—	—
1844	174.023	11 s.	95.713	5.671	3,3	3,3
1845	157.101	13 s.	102.116	735	0,5	0,5
1846	336.627	20 s.	336.627	37.161	11,1	11,1
1847	318.605	25 s.	398.256	—	—	—
1848	113.727	19 s.	136.541	55.681	38,7	38,7
1849	258.763	18 s.	232.887	19.111	19	19
1850	122.875	18 s.	110.588	22.506	18,3	18,3
1851	350.682	16 s.	280.545	175.737	50,1	50,1
1852	329.279	16 s. 6 d.	271.655	133.695	40,6	40,6

Cantităţi şi preţuri grîne încărate pe vase engleze la Galaţi (destinaţii diverse)

c) secară

Anul	Export total secară Qrs.	Preţul 1 Qrs.	£ Preţ total	Secară încărcată pe vase engleze Qrs.	Preţ	Cant. Qrs. °	Preţ £ %
1849	60.617	14 s.	42.132	3.192	2224	5,2°	5,2°
1850	52.776	11 s.	36.913	696	187	1,3°	1,3°
1851	71.024	14 s.	49.716	1728	1209	2,4°	2,4°
1852	96.900	13 s.	62.985	1257	1765	4,3°	4,3°

Cantități și prețuri de grâne încărcate pe vase engleze la Brăila (destinații diverse)

a) grâu

Anul	Exp. total grâu	Prețul 1 Qrs.	£ Preț total	Grâu încăr- cat pe vase engleze Qrs.	Preț	Cant. ° Qrs.	£ Preț %
1837	75.792	14 s.	53.054	—	—	—	—
1838	61.524	15 s.	46.143	—	—	—	—
1839	143.184						
1840	132.596	21 s.	159.118	913	1131,6	0,7	0,7
1841	81.692	22 s.	93.161				
1842	160.121	20 s.	160.121	2999	2999	1,9	1,9
1843	322.313	16 s.	257.874	1442	1153,6	0,4	0,4
1844	347.888	17 s.	295.705	10267	8726,9	3	3
1845	314.940	23 s.	362.181	5733	6592,9	1,8	1,8
1846	327.526	26 s.	425.784	2658	3455,4	0,8	0,8
1847	390.818	30 s.	586.227				
1848	159.184	20 s.	159.484	4169	1169	2,6	2,6
1849	117.346	20 s.	117.346	1186	1186	1	1
1850	283.290	19 s.	269.026	35957	34159,1	12,7	12,7
1851	283.106	18 s.	254.795	34385	30946,5	12,1	12,1
1852	314.584	20 s.	313.561	28536	28536	8,3	8,3

Cantități și prețuri grâne încărcate pe vase engleze la Brăila (destinații diverse)

b) porumb

Anul	Exp. total Porumb Qrs.	Prețul 1 Qrs.	£ Preț total	Porumb încărcat pe vase engleze Qrs.	Preț	Cant. ° Qrs.	Preț %
1837	24.313	8 s.	9725		—	—	—
1838	37.200	8 s.	14180		—	—	—
1839	57.172				—	—	—
1840	68.556	16 s.	54868				
1841	26.818	15 s.	20113				
1842	10.221	11 s.	5621				
1843	121.309	9 s 6 d.	57622				
1844	12.221	10 s 6 d.	67316				
1845	124.714	12 s.	71828	1795	2877	3,8°	3,8°
1846	163.115	19 s.	154988	3913	3714	2,4°	2,4°
1847	619.115	25 s.	773691				
1848	292.115	18 s.	262901	51050	45945	17,4°	17,4°
1849	332.532	16 s.	266.026	54.866	43.892	16,5°	16,5°
1850	149.734	15 s 6 d.	116.014	29.576	22.916	19,8°	19,8°
1851	616.617	12 s 6 d.	104.136	119.517	74.717	18,5°	18,5°
1852	725.259	13 s. 6 d.	489.550	198.529	134.007	27,3°	27,3°

Cantități și prețuri grâne încărcate pe vase engleze la Brăila (destinații diverse)

c) orz

Anul	Export total orz Qrs	Pret 1 qrs	£ Pret total	Orz încărcat pe vase engleze Qrs	Pret	Cantitate %	Pret %
1837	28.142	51	7028	—	—	—	—
1838	106.230	51	26558	—	—	—	—
1839	42.822	—	—	—	—	—	—
1840	80.045	12 s.	48027	653	392	0,8%	0,8%
1841	20.954	9 s.	9429	—	—	—	—
1842	73.892	6 s 3 d.	26091	—	—	—	—
1843	168.669	6 s.	50601	—	—	—	—
1844	211.972	7 s.	74290	1012	354	0,4%	0,4%
1845	175.802	11 s.	96691	—	—	—	—
1846	177.343	10 s.	88672	—	—	—	—
1847	300.552	12 s.	180349	—	—	—	—
1848	193.435	9 s.	87046	4451	2003	2,3%	2,3%
1849	72.936	9 s.	32821	—	—	—	—
1850	44.593	9 s.	20167	2272	1022	5%	5%
1851	105.597	10 s.	52799	—	—	—	—
1852	80.278	10 s.	40139	—	—	—	—

Cantități și prețuri grâne încărcate pe vase engleze la Brăila (destinații diverse)

d) mei

Anul	Exp. total mei Qrs	Pret 1 qrs.	Pret total £	Mei încărcat pe vase engleze Qrs.	Pret	Cantitate	Pret %
1845	5139	10 s	2569	3935	1967	76,5%	76,5%
1846	—	—	—	—	—	—	—
1847	—	—	—	—	—	—	—
1848	—	—	—	—	—	—	—
1849	—	—	—	—	—	—	—
1850	68	10 s	34	—	—	—	—
1851	—	—	—	—	—	—	—
1852	5180	12 s	3108	2853	1712	55%	55%

e) secară

Anul	Exp. total secară Qrs	Pret 1/Qrs	Pret total £	Secară încărcată pe vase engleze Qrs	Pret	Cantitate	Pret %
1852	1296	12 s	778	1296	778	100%	100%

Export de produse alimallere din Galați in Anglia (Oase calcinate, piei de vită, seu, lână, carne conservată, limbă de vită) -

a) oase calcinate

Anul	Oase calci- nate exp. total tone	Preț 1 tonă.	Preț total £	Oase import tone	Preț £	Cantitate %	Preț %
1812	850	35 s	1187	700	1225	92,3 %	82,3 %
1843	345	30 s	517	315	517	100 %	100 %
1845	145	30 s	218	145	145	100 %	100 %
1846	255	30 s	283	255	383	100 %	100 %
1818	226	50 s	565	226	565	100 %	100 %
1851	160	65 s	520	160	520	100 %	100 %
1852	197	65 s	631	197	631	100 %	100 %

b) piei de vită

Anul	Exp. total piei vită	Preț	Preț total £	Piei vită import	Preț £	Cantitate %	Preț %
1845	32	15 s	21	32 buc.	21	100 %	100 %
1851	1547	10 s	773	1517	773	100 %	100 %
1852	—	—	—	—	—	—	—

Export de produse animaliere din Galați in Anglia
c) seu

Anul	Seu exp. total cwt	Preț 1 cwt	Preț total £	Seu. Imp. cwt.	Preț £	Cantitate %	Preț %
1839	—	—	—	—	—	—	—
1811	2657	32 s	1251	725	1160	27,3	27,3
1812	9922	32 s	15875	2553	4084	25,7	25,7
1813	22212	30 s	33318	2050	3135	9,4	9,4
1814	20180	30 s	30720	7033	10549	34,3	34,3
1845	12683	30 s	20293	1589	2383	12,5	12,5
1846	12423	32 s	19877	1413	2316	11,7	11,7
1847	12020	32 s	19232	2089	3342	11,4	11,4
1848	6207	32 s	9931	4507	7211	72,6	72,6
1850	10610	35 s	18620	164	287	1,5	1,5
1851	4349	34 s	7393	1925	3272	44,3	44,3
1852	866	34 s	1172	866	1472	100 %	100 %

d) lână

Anul	Lână total	exp. lb.	Preț 1 lb	Preț total	Lână imp. lb. £	Preț	Cantitate %	Preț %
1839	1750	cwt	40 s	3500	684 cwt			
1841								
1842								
1813	144000	lb.	80	1800	4500 lb.			
1844								
1815								
1816								
1817								
1818								
1850								
1851	12240	lb.	10 d	510	12 balot			
1852	229120	lb.	10 d	5517	251 balot			

Export de produse animaliere din Galați în Anglia

e) carne conservată

Anul	Total exp. carne cons.	Pret	Pret total £	Carne conserv. import	Pret	Cantitate %	Pret %
1845	34654	37	5198	30748 canistre			
1846	71640	37	10746	71640	10746	100 %	100 %
1817	79293	37	11894	79293	11891	100 %	100 %
1848	81253	37	12188	81253	12188	100 %	100 %
1849	1104536	37	13806	110000			
1850	1291000	37	16137	4199 cwt.			
1852	170280	37	2128	53376 canistre 170280 lb.	2128	100 %	100 %

f) limbă de vită

Anul	Limbă de vită buc.	Pret	Pret total £	Limbă de vită imp.	Pret £	Cantitate %	Pret %
1845	1337	47	22	1337	22	100 %	100 %
1846	360	47	6	360	6	100 %	100 %
1847							
1848							
1849							
1850							
1852							

Export produse animaliere din Brăila în Anglia (Oase calcinate, piei vită, piei iepure, seu, lină).

a) oase calcinate

Anul	Oase exp. total tone	Pret 1 tonă	Pret total £	Oase imp. tone	Pret £	Cantitate %	Pret %
1841	882	30 s	1323	244	366	27 %	27 %
1843	80	30 s	120	10	15	12,5	12,5 %
1844	524	30 s	786	293	439,5	50 %	53 %
1845	360	35 s	630	360	630	100 %	100 %
1846	356	35 s	623	356	623	100 %	100 %
1848	220	30 s	330	220	330	100 %	100 %
1851	705	65 s	2291	705	2291	100 %	100 %
1852	282	65 s	917	282	917	100 %	100 %

b) piei de vită

Anul	Exp. total piei vită	Pret	Pret total £	Piei vită imp.	Pret	Cantitate %	Pret %
1845	—	—	—	—	—	—	—
1850	355	10 s	178	355	178	%	%

c) piei de iepure

Anul	Piei de iepure	Pret	Pret total £	Pret iepure imp.	Pret £	Cantitate %	Pret %
1845	90	1 s	5	90 buc.	5	100 %	100 %
1850	—	—	—	—	—	—	—

Export de produse animale din Brăila în Anglia

d) *Seu*

Anul	Seu exp. total cwt.	Preț 1/cwt	Preț total £	Seu imp. cwt	Preț £	Cantitate %	Preț %
1840	35939	36 s	61650	594	1069	1,6%	1,6%
1842	48470	34 s	82399	1266	2152	2,6%	2,6%
1843	13101	30 s	64651	1381	2071	3,2%	3,2%
1844	43603	30 s	65404	9398	14097	21,5%	21,5%
1845	19732	32 s	79571	2183	3493	4,4%	4,4%
1848	28018	30 s	42027	5166	8199	19,1%	19,1%
1849							

e) *Lină*

Anul	Lină exp. total lb.	Preț 1/lb	Preț total £	Lină e imp.	Preț £	Cantitate %	Preț %
1840							
1841	122500 lb.	87	4097	60 bal.			
1843							
1844	473356	87	15778	36550 lb.	1218	7,7%	7,7%
1845	34196 lb.	87	1140	114700			
1848							
1849	1411751	87	47058	29155 lb.	972	2%	2%

Export de produse textile din Galați în Anglia

a) *sămînță de in*

Anul	Sămînță de in	Preț Qrs	Preț total £	Sămînță in imp. Qrs	Preț	Cantitate %	Preț %
1847	2258	32 s	3613	1010	1616	44,7%	44,7
1848	1990	30 s	3184	538	807	27%	27%
1849	1521	27 s	2053	635	857	41,7%	41,7%
1851	503	27 s	679	503	679	100%	100%

b) *sămînță de rapiță*

Anul	Sămînță de rapiță	Preț Qrs	Preț total £	Sămînță rapiță imp.	Preț	Cantitate %	Preț %
1847							
1848	38	26 s	49	38	49	100%	100%
1849	350	22 s	385	1393 Bags			
1851							

Anul	In exp. total cwt	Preț cwt	Preț total £	In imp. cwt	Preț	Cantitate %	Preț %
1839	354	18 s	318	137	123	38,9%	38,9%

Export de produse textile din Brăila în Anglia (sămînță de in, sămînță de rapiță, sămînță de cînepă, mătase).

a) sămînță de in

Anul	sămînță in exp. total qrs	Preț qrs	Preț total £	sămînță imp. qrs.	Preț	Cantitate %	Preț %
1840	1117	37 s	1843	750	1387	67,1%	67,1%
1811	2214	30 s	3366	302	435	13,4%	13,4%
1846	—	—	—	—	—	—	—
1818	320	32 s	513	135	216	42%	42%
1819	438	32 s	702	164	262	37,4%	37,4%
1850	—	—	—	37	—	—	—
1851	37	32 s	59	—	59	100%	100%
1852	849	32 s	1358	775	1176	91,7%	91,7%

b) sămînță de rapiță

Anul	Sămînță rapiță qrs	Preț 1 qrs	Preț total £	Sămînță rapiță imp.	Preț	Cantitate %	Preț %
1810							
1814							
1846	1970	26 s	2661	706	912	36,3%	36,3%
1848	781	26 s	1015	101	131	12,9%	12,9%
1819	1411	26 s	1834	1402	1822	99,3%	99,3%
1851	1200	26 s	1560	1200	1560	100%	100%
1852	2261	26 s	2943	596	774	26,3%	26,3%

c) sămînță de cînepă

Anul	Sămînță de cînepă	Preț Qsr	Preț total £	Sămînță cînepă imp.	Preț	Cantitate %	Preț %
1810	8	25 s	10	8	10	100%	100%

d) mătase

Anul	Mătase exp. lb.	Preț 1 lb	Preț total £	Mătase imp.	Preț	Cantitate %	Preț %
1840	137	10 s	63	137	63	100%	100%

Export diverse de la Brăila în Anglia

a) doage de butoaie, luminări, stucărie

Anul	Exp. total doage de butoaie	Preț 1 buc.	Preț total £	Doage butoaie imp.	Preț	Cantitate %	Preț %
1840							
1843							
1844	1 453991	47	21233	4700	78	0,3%	0,3%
1845	992308	47	16538	57090	951	5,7%	5,7%
1850							

b) iarbă galbenă, cantaridă

Anul	Iarbă galbenă cwt	Preț 1 cwt	Preț total £	Iarbă galbenă imp.	Preț £	Cantitate %	Preț %
1840	145	30 s	217	12	18	8,2%	8,2%
1843	165	30 s	247	165	247	100%	100%
1844							
1845	3701 cwt	30 s	5552	779 cwt	1168	21%	21%
1850	120 qrs	30 s	180	120 qrs	180	100%	100%

Anul	Exp. total luminări	Preț 1 cwt	Preț total £	Luminări imp. cwt	Preț	Cantitate %	Preț %
1840	160	40 s	32	16	32	100%	100%
1845							

Anul	Cantaride butoaie	Preț	Preț total £	Cantaride butoaie imp.	Preț	Cantitate %	Preț %
1840	4	10 s	20	4	20	100%	100%
1845	24 cwt	9 £	216	24 cwt	216	100%	100%

Anul	Stucărie	Preț	Preț total £	Stucărie imp.	Preț	Cantitate %	Preț %
1840	151	20 s	151	130	130	86%	86%

Export de produse manufacturate, zahăr, fier și cărbune englezeze, la Galați

a) produse manufacturate

Anul	Cantitate baloturi	Prețul £ 1 balot	Prețul £ total	Valoare totală £ importuri	%
1837	917	32	29.370	86.674	33,9
1838	1038	32	33.216	136.998	24,2
1839	1300	32	41.600	146.483	28,4
1840	1200	50	60.000	200.294	30,0
1841	1150	50	57.500	162.452	35,4
1842	1350	50	67.500	169.191	39,9
1843	1488	50	74.400	187.505	39,7
1844	1880	50	94.000	223.635	42,0
1845	2001	40	80.040	223.978	35,7
1846	nu s-a făcut situația				
1847	5994	40	239.760	415.007	57,8
1848	4181	40	167.240	219.403	76,2
1849	4842	40	193.680	410.728	47,2
1850	3344	55	183.920	435.090	42,3
1851	4242	55	233.310	500.803	46,6
1852	3849	55	211.695	441.759	47,9

b) zahăr

Anul	Zahăr lăzi	Prețul £ 1 ladă	Prețul £ total	Valoare totală £ importuri	°o
1837	601	20	12.020	86.674	13,9
1838	1564	20	31.280	136.998	22,8
1839	1205	20	24.100	146.483	16,5
1840	1621	25	40.525	200.294	20,2
1841	1130	25	28.250	162.452	17,4
1842	1050	25	26.250	169.191	15,5
1843	1757	15	26.355	187.505	14,1
1844	2197	15	32.955	223.635	14,7
1845	1617	20	32.940	223.978	14,7
1846	nu s-a făcut situația				
1847	2707	20	54.140	115.007	13,0
1848	2916	20	58.920	219.403	26,9
1849	4504	20	90.080	410.728	21,9
1850	5619	15	84.285	435.090	19,1
1851	3190	18	57.420	500.803	11,5
1852	3089	18	55.602	441.759	12,6

c) fier

Anul	Fier tone	Prețul 1 tonă	Prețul total £	Valoare totală importuri £	%
1837	480	14,7	7078	86.674	8,1
1838	1060	10,8	11.489	136.998	8,4
1839	410	10,8	4.435	146.483	3,0
1840	803	11,9	8.912	200.294	4,8
1841	453	12	5.436	162.452	3,3
1842	685	12	8.220	169.191	4,9
1843	874	8	7.392	187.505	3,7
1844	752	8	6.016	223.635	2,7
1845	1728	10	17.280	223.978	7,7
1846	nu s-a făcut situația				
1847	2086	12	25.032	415.007	6,0
1848	1315	12	15.780	219.403	7,2
1849	1807	9	16.263	410.728	4,0
1850	2460	9	22.140	435.090	5,1
1851	2794	8	22.352	500.803	4,5
1852	1450	9	13.050	441.759	3,0

d) cărbune

Anul	Cărbuni tone	Prețul 1 tonă £	Prețul total £	Valoare totală importuri £	%
1837	280	30 s.	440	86.674	0,5
1838	20	30 s.	30	136.998	0,02
1839	570	30 s.	855	146.483	0,6
1840	1459	30 s.	2188	200.294	1,1
1841	600	28 s.	840	162.452	0,5
1842	1600	26 s.	2080	169.191	1,2
1843	905	26 s.	1176	187.505	0,6
1844	1966	30 s.	2949	223.635	1,3
1845	1688	30 s.	2532	223.978	1,1
1846	Nu s-a făcut situația				
1847	4928	25 s.	6160	415.007	1,5
1848	5065	25 s.	6331	219.403	2,9
1849	3518	25 s.	4397	410.728	1,1
1850	7434	25 s.	9292	435.090	2,1
1851	14.540	23 s.	16.721	500.803	3,3
1852	10.531	26 s.	13.690	441.759	3,1

Export de produse manufacturate, zahăr și fier englezesc la Brăila

a) produse manufacturate

Anul	Cantitate baloturi	Prețul £ 1 balot	Prețul £ total	Valoarea totală £ importuri	%
1837	40	20	800	10.731	1,5
1838	nu s-a făcut situația				
1839	47	20	940	47.388	2,0
1840	590	50	29.500	90.781	32,5
1841	1070	50	53.500	132.938	40,2
1842	1930	50	96.500	178.149	54,2
1843	1675	50	83.750	177.749	47,1
1844	2213	50	110.650	171.892	61,4
1845	2727	40	109.080	208.051	52,4
1846	nu s-a făcut situația				
1847	4175	40	167.000	277.219	60,2
1848	3540	40	141.600	287.229	49,3
1849	3558	40	142.320	388.596	36,6
1850	4140	55	227.700	463.615	44,6
1851	4206	55	231.330	396.092	58,4
1852	4718	55	261.140	447.906	58,3

b) zahăr

Anul	Zahăr lăzi	Prețul £ 1 ladă	Prețul £ total	Valoare totală £ importuri	%
1837	135	20	2 700	10.731	25,2
1838	nu s-a făcut situația				
1839	564	20	11.680	47.388	24,6
1840	683	25	17.075	90.781	18,8
1841	1295	25	32.375	132.938	24,4
1842	915	25	22.875	178.149	12,8
1843	1200	15	18.000	177.749	10,1
1844	1025	15	15.375	171.892	8,9
1845	1038	20	20.760	208.051	10,0
1846	nu s-a făcut situația				
1847	1908	20	38.160	277.219	13,8
1848	2394	20	47.880	287.229	16,7
1849	5010	20	100.200	388.596	25,8
1850	5557	20	111.140	463.615	24,0
1851	2134	18	43.812	396.092	11,1
1852	3290	20	65.800	447.906	14,1

c) fier

Anul	Cantități tone	Prețul £ la 1 tonă	Prețul £ total	Valoare totală importuri	%
1837	66	11	726	10.731	6,8
1838	nu s-a făcut situația				
1839	250	12	3480	47.388	7,3
1840	346	12	4152	90.781	4,6
1841	420	12	5040	132.938	3,8
1842	495	12	5940	178.149	3,3
1843	480	8	3840	177.749	2,2
1844	560	8	4480	171.892	2,6
1845	650	10	6500	208.051	3,1
1846	nu s-a făcut situația				
1847	1761	12	21.132	277.219	7,6
1848	2781	12	33.372	287.229	11,6
1849	4674	12	48.888	388.596	14,4
1850	1932	9	17.388	463.615	3,8
1851	2991	7	20.937	396.092	5,3
1852	1400	9	12.600	447.906	2,8

LE COMMERCE BRITANNIQUE PAR GALATZ ET
BRĂILA PENDANT LA PÉRIODE 1837 — 1852

RÉSUMÉ

Après l'abolition du monopole économique de la Porte Ottomane comme suite de la conclusion du traité de paix russo-turc d'Andrinople (1829), le commerce britannique dans les Principautés danubiennes s'est concentré notamment dans la zone des ports de Galatz et de Brăila, les centres roumains d'échange les plus actifs. Les vices-consuls de ces ports, respectivement Charles Cunningham et St. Vincent Lloyd, ont dressé presque chaque année — à partir de 1837 — des statistiques contenant des données particulièrement précieuses en ce qui concerne le déplacement des bateaux dans les ports mentionnés, les quantités de produits achetés et vendus, le prix de ces produits, les conditions générales d'échange, les tarifs, les équivalences monétaires. Mais en 1853, lorsque le commerce international sur le Danube est temporairement interrompu comme suite de la guerre russo-turque et de Crimée, on cesse de dresser ces statistiques.

Les négociants anglais achetaient aux Principautés Roumaines surtout du blé et du maïs. Parmi les autres produits sollicités sur le marché britannique ou destinés à la réexportation aux colonies notons les produits animaux, à savoir : os calcinés, peaux, suif, laine, viande conservée etc. ; mais les quantités de ces produits achetés à Brăila et à Galatz n'ont jamais

été trop importantes et une évidence statistique de celles-ci est moins précise.

Peu importants aussi furent les importations anglaises de semences de lin, de colza et de chanvre, de soie, ainsi que de douves, cierges, stuc et cantharide.

Pour ce qui est des exportations de l'Angleterre en Valachie et en Moldavie par les ports danubiens, elles ont consisté surtout en produits manufacturés, sucre, fer et charbon.

Bien que le commerce britannique au Bas Danube avec les ports roumains de Brăila et Galatz, tel qu'il se reflète dans les statistiques anglaises de la période des 15 années soumises à l'étude, que l'on présente en annexes, ait représenté un modeste taux par rapport à l'ensemble de l'activité générale d'échange du Royaume Uni, il est supérieur au commerce anglais pour certains produits, avec les ports de la Russie du sud ou avec le reste du territoire de l'Empire ottoman, expliquant dans une grande mesure l'intérêt manifesté non seulement par les milieux d'affaires du City, mais aussi par la diplomatie britannique dans le cadre de la politique orientale du cabinet de Londres envers cette zone du continent européen.

OPERA CULTURALĂ A LUI SAMUEL VON BRUKENTHAL LA SIBIU

DE

ADOLF ARMBRUSTER

Vizitatorul de astăzi al oraşului Sibiu capătă, după prima luare de contact cu această aşezare urbanistică tipic medievală prin structura ei internă şi arhitectonică, o imagine fidelă a istoriei multiseculare a comunităţii săseşti. Oricare vizitator — fie autohton, fie străin — rămîne impresionat de grosimea zidurilor de apărare, de cele câteva turnuri de apărare bine conservate, de străduţele întortochiate, de casele cu portaluri grele cu inscripţii indicînd anii de construcţie, de piaţa oraşului, de impo-santa biserică evanghelică construită într-un original stil gotic. Lîngă ea, parcă menit să restabilească echilibrul centrului urbanistic medieval, se ridică Turnul sfatului. Între aceste două piscuri se întinde un edificiu de dimensiuni impresionante, un adevărat palat, construit în stilul barocului tirziu cu vădite influenţe vieneze. Este palatul Brukenthal, ţinta ultimă a oricărui vizitator al Sibiului, căci el găzduieşte un muzeu bogat — atît cantitativ cît şi calitativ — în piese de o inestimabilă valoare.

Puţini dintre cei în medie 500 de vizitatori pe zi ştiu mai mult decît faptul că fondatorul muzeului a ajuns guvernatorul Transilvaniei în a doua jumătate a veacului luminilor, ghizii neacordînd nici ei vreo importanţă deosebită iniţiatorului muzeului. Se impune aşadar o succintă alcă-tuire a etapelor principale din biografia lui Samuel von Brukenthal¹.

El s-a născut la 26 iulie 1721 în tîrgul Noerich (Leschkirch), nu departe de Sibiu (Hermannstadt), ca fiul mezin al judeului regal (*judex regius*) Michael Brekner, înnobilit cu cîţiva ani în urmă cu predicatul „von Brukenthal”. După studii gimnaziale la Sibiu şi Tîrgu Mureş, tînărul Brukenthal lucrează doi ani (1741 — 1743) în cancelaria gubernială unde ia primul contact cu normele juridice ale Transilvaniei şi obiceiurile statutare ale comunităţii săseşti. Între timp îi muriseră ambii părinţi, moştenirea sa imobilă el o convertise în bani — 867 fl. — sumă ce i-a permis frecventarea unei universităţi germane. Tînărul Samuel se decide pentru universitatea din Halle. Samuel von Brukenthal studiază la Halle

¹ Cea mai bună lucrare de referinţă este cea a lui Georg Adolf Schuller, *Samuel von Brukenthal*, I — II, München, 1967, 1969; întrucît, însă, ea este scrisă în perioada interbelică, opera istoricului sas G.A. Schuller (1862—1939) este depăşită în multe privinţe de interpretare, demnă de toată încrederea însă în latura ei factologică, mai ales şi datorită faptului că autorul ei a putut beneficia de unele fonduri arhivistice, distruse apoi în timpul celui de-al doilea război mondial.

(1743 — 1744) și apoi la Jena (1744 — 1745) în primul rînd științele juridice și politice, dar și istoria în general, cea a Transilvaniei în special, catedrele acestea avîndu-l ca titular pe un conațional al său, pe brașoveanul Martin Schmeizel. El a urmat și cursuri de filozofie și teologie. Dar stagiul universitar al lui Brukenthal nu este de importanță hotărîtoare numai pentru așezarea bazelor profesionale ale viitoarei sale cariere; în acest timp el a inițiat cunoștințe și relații personale ce se vor dovedi ulterior de cea mai mare importanță. Aceste relații el le-a inițiat prin intermediul francmasoneriei, Brukenthal devenind membru al filialei din Halle a logei berlineze „Zu den drei Weltkugeln”. Brukenthal devine chiar „maître député” al logei din Halle „Aux trois clefs d’or”². Cîștigul decisiv pentru tînărul „maître député” a fost contactul său cu cercurile înalte ale societății germane, cu anturajul spiritual al iluminismului german și îndeosebi familiarizarea sa cu un mod de viață și cu maniere de conduită socio-culturală net deasupra celor mai rafinate maniere săsești din mediul său natal. În vara anului 1745 Samuel von Brukenthal se întoarce la Sibiu ca un „von Wissenschaft und feiner Kultur glänzender junger Mann” și „eine Schönheit eines Mannes”³ cu care el impresionează pe conaționali săi, chiar dacă nu este pentru nimeni un secret că el este complet lipsit de avere, cheltuindu-și toată moștenirea de nici 1 000 fl. în timpul studiilor sale universitare. Manierele sale elegante și aspectul său fizic agreabil îl așază totuși în centrul atenției patriciatului săsesc din Sibiu, el devenind chiar subiect de competiție matrimonială. El optează pentru fiica unuia din cei mai bogați și mai influenți sași ai vremii, anume pentru Sofia Katharina von Kloknern, mezina lui Daniel von Kloknern, primarul provincial al Sibiului. Ea îi aduce deocamdată o avere mobilă considerabilă pentru condiția patriciatului săsesc (anume 30 000 fl.), dar mai ales îi asigură tînărului Brukenthal casă și gospodărie în Sibiu și cu aceasta cetățenia urbană, condiția *sine qua non* a unei funcții și slujbe comunale. El și capătă acestea încă în toamna anului 1745, chiar dacă e vorba doar de un umil post de secretar adjunct în magistratul Sibiului. Cu aceasta se părea că Brukenthal, ca tînăr jurist, optase pentru cariera juridică în slujba naționalității săsești, care l-ar fi putut conduce pe scara carierei pînă la posturile-limită, anume la funcția de primar provincial sau de comite al națiunii săsești. Alternativa la cariera în serviciul magistratului și al națiunii era garantată prin Diploma Leopoldină (1691) și ea se consuma la nivelul serviciului în cancelaria gubernială a Transilvaniei, postul-limită al acestei cariere fiind cel de consilier gubernial dintre cei trei consilieri trebuind să fie unul sas de origine. Cariera lui Brukenthal va oscila la început între această alternativă pînă ce va depăși net cadrele ei totuși înguste și-l va purta pe sasul acesta pînă la un post de extremă importanță în ansamblul întregului Imperiu habsburgic.

² F.A. Eckstein, *Geschichte der Freimaurerloge im Orient von Halle*, Halle, 1844, p. 2—3 citează diploma de numire a lui Brukenthal ca „naestru deputat” în care tînărul sas din Transilvania este caracterizat de francmasonii din Berlin ca un „très digne et très respectable frère”.

³ Michael Conrad von Heydendorff, *Eine Selbstbiographie*. Mitgetheilt von Dr. Rudolf Theil, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XVIII, 2 (1884), p. 279. Același primar al Mediașului și văr cu Brukenthal, pretinde că acesta din urmă era — pe cînd se afla în culmea gloriei sale — „unstreitig das schönste Mannsbild unter den Grossen Siebenbürgens”, *ibidem*, XVI, 3 (1881), p. 665.

Dar să nu anticipăm. Deocamdată ginerele bogatului și influentului Daniel von Kloknern se mulțumește cu o slujbă extrem de umilă, care îi asigură o avansare lentă, mecanică ce se orientă după decesele superiorilor și nu după meritele titularilor subalterni. Relațiile sale familiale și mai puțin felul funcționăresc îl propulsează totuși în patru ani într-un post de prim secretar și după alți doi ani în funcție de vice-notar, performanța aceasta enunțând încă de acum o carieră mai puțin obișnuită pentru aparatul funcționăresc al magistratului sibian. Acest post de vice-notar prilejuiește lui Brukenthal un adânc contact cu arhiva naționalității săsești; acum el studiază temeinic istoria sașilor, acum își dă seama de ceea ce au reprezentat sașii în trecutul Transilvaniei, ce reprezintă ei în noua conjunctură habsburgică și ce perspective le-au rămas deschise pentru supraviețuire și afirmare — cunoștințe extrem de valoroase pentru aprecierea întregii opere a lui Brukenthal raportate la comunitatea săsească. Participând ani în șir la dezbaterile din magistratul orășenesc el s-a familiarizat cu toate problemele de strictă actualitate pentru comunitatea urbană, național-săsească dar și pentru principatul Transilvaniei și intrucitva pentru întregul imperiu.

Un eveniment ce se va dovedi decisiv pentru cariera lui Brukenthal se petrece în primăvara anului 1753, când vice-notarul își înaintează demisia pentru a pleca la Viena „în interese particulare”. Scopul acestei călătorii rămîne și astăzi necunoscut. Cert este că la scurt timp după sosirea sa la Viena, Brukenthal este primit de Maria Theresia, prilej cu care el „și-a așezat temelia unei strălucite cariere diplomatice”⁴. Efectele misterioasei audiențe nu se lasă așteptate, ele permițînd concluzia că augusta suverană a fost realmente puternic impresionată de tînărul sas din colțul sud-estic al vastului ei imperiu.

În baza rescriptului aulic din 18 ianuarie 1754 Brukenthal este numit „wegen seiner Capazität”, secretar gubernial, funcție pe care n-o mai deținuse nici un alt sas transilvan pînă la el. Cu această numire, Brukenthal părăsește raza de funcționare îngustă a municipalității, el intrînd într-o funcție gubernială care îi permitea să se întrebuițeze mai eficient pentru interesele sașilor.

În această calitate, Brukenthal va avea ocazia în următorii ani să-și dovedească acea „capacitate” recunoscută cu atîta operativitate și înțeleală de curtea de la Viena. El îndeplinește cu succes și spre satisfacția imperială mai multe misiuni guberniale, dar știe să-și pună influența sa și în interesele comunității săsești. Sporesc și vizitele sale la Viena, unde zăbovește tot mai mult, el pricepîndu-se de minune să se folosească de vădita simpatie a împărătesei atît în interesul general al Transilvaniei cît și în cel special al sașilor. Recunoașterea meritelor sale se materializează într-o debordantă succesiune de promovări, cu o augustă nesocotință a obligativității birocratice a promovărilor nemijlocite și a faptului că Brukenthal refuza cu încăpăținare să-și schimbe confesiunea luterană a comunității săsești cu cea oficială catolică a imperiului. Și nu puține din

⁴ Johann Georg Schaser, *Denkwürdigkeiten aus dem Leben Freyherrn Samuel v. Brukenthal, Gubernators von Siebenbürgen*. Aus archivalischen Quellen gesammelt von... Hermannstadt, 1848, p. 7. Acest istoric sas fixează memorabila întîlnire la 25 martie 1753. Lucrarea aceasta valorifică multe documente din arhiva familiei Brukenthal care s-au pierdut la scurt timp după apariția ei în împrejurările revoluției din anii 1848-49 cînd Sibiu a fost jefuit.

numeroasele „Handbillets” ale Mariei Theresia îl dojenesc într-un ton totuși nu lipsit de simpatie și resemnare pentru stăruința și încăpăținarea sa „acatolică”. Împărăteasa îl numește totuși guvernator al Transilvaniei (iulie 1777), iar într-o instrucție autografă a Mariei Theresia din 17 septembrie aceluiași an întâlnim memorabilul pasaj: „Prin numirea sa în funcția de guvernator, i-am dovedit încrederea mea într-un chip nemăjintit până acum, în ciuda faptului că el împărtășește o altă confesiune”⁵. Brukenthal a deținut această funcție timp de zece ani. Cîtă vreme a trăit protectoarea sa imperială, poziția sa a rămas constant strălucitoare. Ea a condiționat, însă, și sporirea invidiilor și intrigilor împotriva sasului, considerat în cercurile vieneze și transilvane ca fiind un parvenit. Atmosfera creată în jurul lui Brukenthal a fost surprinsă cu o rară pertinentță de fiul Mariei Theresia, arhiducele de Toscana, Peter Leopold (viitor urmaș al lui Iosif al II-lea, ca împărat Leopold al II-lea), chemat la Viena să gireze treburile Imperiului în timpul ultimei confruntări militare dintre Maria Theresia și Frederic al Prusiei (războiul pentru succesiunea bavareză). În acest interval arhiducele Leopold a avut prilejul unei serioase analize a Imperiului habsburgic, ale cărei probleme le măsoară și apreciază raportate la propriul său program de reforme iluministe, pe care tocmai îl aplica în Toscana. Observațiile sale el și le-a notat într-un jurnal de dimensiuni impresionante (1136 pagini în folio!), unde întâlnim și caracterizarea lui Brukenthal: „Transilvania: guvernatorul ei se cheamă Brukenthal, un om de condiție socială inferioară, sas protestant foarte capabil, talentat și cu putere de muncă extremă, mergînd pînă la epuizare, care-și cunoaște temeinic țara, dar foarte ambițios, intrigant, care alege toate căile și mijloacele pentru a-și ajunge țelul, coruptibil și de aceea el este acuzat de mai multe afaceri dubioase; el este fanatic, viclean, nutrind mari proiecte și speranțe; el a știut să ajungă în puțini ani de la un copist simplu guvernatorul țării și s-o cucerească pe augusta împărăteasă în chip necondiționat, să modifice cu totul atît cancelarul aulic cît și cancelaria și să numească aci oameni devotați lui⁶, să împiedice sau să respingă orice plîngeră împotriva sa și să-și mențină astfel întotdeauna această faimă și încredere”⁷. Observatorul imparțial Leopold de Toscana a surprins prin ultima constatare o realitate, care era evident condiționată de durata favoarei împărătesei. Odată cu dispariția acesteia la finele anului 1780, „ricorsi” împotriva lui Brukenthal se înmulțesc, iar acel „credito” de care amintise arhiducele scade necontenit. Raporturile dintre noul împărat Iosif al II-lea și guvernatorul Transilvaniei⁸ se alimentează vizibil cu tensiuni; latente încă din perioada coregenței

⁵ J.G. Schaser, *op. cit.*, p. 50; G.A. Schuller, *Samuel von Brukenthal*, I, p. 377.

⁶ În caracterizarea dată cancelariei Transilvaniei și cancelarului Reischach arhiducele Leopold reafirmă acest lucru: „(Cancelliere) Cancelarul Reischach/ habar nu are de Transilvania, el este un om foarte slab care nu pricepe nimic; toți ceilalți consilieri aulici sînt la fel, fiind fie foarte debili fie oameni dependenți și supuși guvernatorului țării, Brukenthal, care i-a lăsat pe toți să devină astfel pentru a-i face pe toți dependenți de el”; Adam Wandruszka, *Leopold II. über Samuel von Brukenthal*, în „Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde”, III. Folge, I (1971), 3, p. 98.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Un rezumat din monografia lui G.A. Schuller privind raporturile complexe dintre Brukenthal și Iosif la Carl Göllner, *Der Kaiser und sein Gubernator. Joseph II. Samuel von Brukenthal*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, XIII (1970), 2, p. 5—18.

sale și mai mult ca o consecință subsidiară a animozității dintre fiul coregent și mama imperială, aceste tensiuni sporesc din cauza firilor deosebite ale celor doi bărbați de stat : lentoarea ponderată și înclinarea spre conservatorism ale lui Brukenthal l-au pus în evidentă contradicție cu graba și inconsecvența lui Iosif al II-lea cuprins parcă de frenezie reformatoare ce se abate și asupra Transilvaniei cu instituții rigide, tradiționale, ostile schimbărilor de fond. Brukenthal reușește totuși să-și mențină postul încă pînă la începutul anului 1787, și aceasta nicidecum din simpatia ce i-o purta Iosif al II-lea, ci mai mult din cauza indispensabilității lui Brukenthal în condițiile în care Viena nu putea afla un succesor pe placul și în conformitatea cu cerințele și așteptările lui Iosif al II-lea. În cele din urmă guvernatorul este eliberat din „fatigantul serviciu” sub un pretext ce nu a putut înșela pe nici unul dintre contemporani : „din cauza vârstei și a puterilor sale epuizate”. Pînă la moartea sa (9 aprilie 1803), Brukenthal trăiește retras în palatul său, se consacră colecțiilor sale, dar continuă să fie consultat neoficial de cercurile săsești în chestiuni ce priveau comunitatea săsească.

Samuel von Brukenthal a fost cel mai mare om de stat ieșit vreodată din sinul comunității săsești și unul din cei mai de seamă oameni politici din Imperiul habsburgic din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Această dublă însemnătate l-a și așezat sub semnul unei dileme care îi va condiționa și dicta întreaga sa activitate, îi va aduce deopotrivă admirația, critica nimicitoare, invidia și birfa. El este și rămîne sas de condiție modestă la origine, dar devine instrumentul politicii imperiale îndreptate nu de puține ori împotriva intereselor propriei comunități, își păstrează confesiunea evanghelică dar este exponentul catolicismului politic și își încheie cariera politică după o veche dizgrație imperială, și viața după o îndelungată decepție provocată în cercurile săsești care așteptau de la exponentul ei o politică exclusiv săsească pentru care Brukenthal ar fi trebuit, de fapt, să fi ocupat tronul imperial și admitînd această ipoteză, cu amendamentul în nici un caz în epoca absolutismului luminat. Dar sașii, obișnuiți să-și întoarcă privirea înăuntrul propriei comunități și complet miopi pentru spațiul dinafara acesteia — care le rămăsese de prea multă vreme o *terra incognita* —, nu l-au înțeles pe Brukenthal, marcat de dilema susmenționată, s-au distanțat de produsul lor politic cel mai mare. Într-o solitudine dureroasă și nemeritată își încheie Brukenthal zilele — e drept într-o strălucire de bogății, fală, pompă și lux cum — iarăși — nici un alt sas nu a avut-o în toate timpurile. Neîndoios că și această depășire a condiției săsești i-a adus înstrăinarea și distanțarea conaționalilor, obișnuiți cu modestie și educați în spiritul respingerii oricărei manifestări nobiliare, fie și în aspecte exterioare în spatele căruia bănuiau automat un exponent al stării nobiliare maghiare, adică un dușman declarat al propriilor alcătuirii de stare privilegiate.

O deviză preferată a lui Brukenthal a fost *fidem genusque servabo*. El a slujit într-adevăr confensiunea și neamul său, cărora le-a rămas credincios și supus neclintit. El a făcut tot ce permiteau împrejurările și îi îngăduia poziția sa pentru ridicarea neamului său din neantul în care îl aruncase nefericitul veac XVII transilvan. Excelent cunoscător al istoriei Transilvaniei, pe care o studiasse prin intermediul surselor de arhivă, dar și al politicii imperiale și al cerințelor vremii, Brukenthal

și-a dat seama ca nici un alt sas din acea vreme că singura șansă de supraviețuire și de reevaluare a rolului sașilor în Transilvania era pe de o parte o adaptare rapidă la noile condiții socio-economice și politice — ceea ce implica însă nu puține renunțări și distanțări față de conservatorismul privilegiatei comunități săsești, depășite de mult de istorie, iar pe de altă parte o recunoaștere deschisă și o stăruitoare cultivare a singurei căi care le mai rămăsese sașilor de a-și sublinia prestigiul și locul fruntaș în ansamblul multinațional și multiconfesional al Transilvaniei.

Nu stă în intenția noastră de a prezenta opera de reforme fiscale, militare, administrative și socio-economice și bisericești care s-au întreprins în Transilvania cu directa participare a lui Brukenthal. Această operă s-a bucurat de cea mai competentă atenție din partea istoricului sas Georg Adolf Schuller. Această latură a activității lui Samuel von Brukenthal a înregistrat cele mai spectaculoase și imediate rezultate — cum au fost de altfel și eșecurile ei. Atenția noastră se dirijează asupra operei culturale a lui Samuel Brukenthal, adică într-o direcție în care rezultatele nu au apărut de azi pe mâine, nici de la un an la altul; roadele ei au apărut mai greu și mai lent, dar ele au fost cu atât mai dăinuitoare. Opera culturală a lui Brukenthal se limitează — spre, deosebire de cea enunțată mai sus și care viza ansamblul principatului Transilvaniei — aproape în exclusivitate la comunitatea săsească, dar cu precădere la orașul Sibiu în calitatea sa de capitală a principatului și de sediu al organelor ei centrale de conducere. Brukenthal a fost cu atât mai preocupat de opera culturală la Sibiu cu cât el era cetățean al orașului și primul autohton care a ajuns guvernator al Transilvaniei, el nevăzînd în această funcție numai o etapă trecătoare a unei cariere în ansamblul funcționăresc al Imperiului habsburgic pe care urma s-o treacă pentru a-și lua rămas bun pentru totdeauna de la Sibiu ca sediu al guvernului, și de la Transilvania ca regiune peste care se întindea autoritatea sa efemeră. Așa procedaseră toți premergătorii săi guvernatori. Brukenthal vine primul cu o optică profund schimbată; el este și transilvan și sas și sibian; ca atare el este un înrădăcinat ce-și cunoaște cu precizie rolul hrănitor, nevoile și cerințele sale; pentru el a întreprins totul spre a-l ameliora sau a-i cultiva acele însușiri care predestinau și garantau, după legile istoriei, roadele.

Opera culturală a lui Samuel von Brukenthal la Sibiu debutează cu un eșec. Este vorba de proiectul înființării unei universități protestante la Sibiu destinată în primul rînd tineretului „acatolic” săsesc. În timpul războiului de șapte ani, Maria Theresia interzisese frecventarea universităților germane și tinerilor sași din Transilvania. Interdicția nu fusese ridicată la încheierea războiului, împărâteasa adresîndu-se clerului săsesc cu cererea de a elabora un plan vizînd înființarea unei universități săsești în Transilvania. Maria Theresia intenționa prin această măsură să bareze „infestarea” tinerilor sași cu idei și concepții periculoase alcătuirii ideologice a imperiului și să se opună scurgerii banilor prin intermediul studenților. Episcopul sas Georg Jeremias Haner alcătuieste un proiect al viitoarei universități, iar sinodul bisericii evanghelice îl discută (1763) cu convingerea că ar lucra „la sarcina cea mai importantă de la Reformă încoace”,

dar nu-și încheie dezbaterile niciodată. Brukenthal intervine personal și elaborează un proiect nou, pe cât de realizabil pe atât de modern și raționalist. Întregul plan vizează o instrucție superioară (de menționat atenția acordată științelor exacte și ale naturii) a tineretului sas în conformitate cu cele mai înaintate idei ale timpului. Elaborarea sa detaliată ni-l trădează pe autorul planului ca pe un excelent cunoscător al mecanismului universitar, al posibilităților concrete și al căștigurilor reale pentru propășirea culturală a sașilor. Proiectul însă nu s-a realizat. Și aceasta nu din cauza opoziției Mariei Theresia ci a clerului catolic, îndeosebi a episcopului Bajthay care reușește să-și impună propriul plan : transformarea colegiului iezuit din Cluj într-o universitate catolică⁹. Acest prim eșec mai mare al lui Brukenthal a trezit în unele cercuri săsești bănuiala și acuzația că Brukenthal nu și-ar fi exploatat la maximum influența la Viena pentru cauza sașilor¹⁰, acuzația aceasta fiindu-i adusă nu de puține ori și în anii următori. Aceste bănuieli și acuzații sînt tipice pentru optica îngustă imperio-centristă a comunității săsești, ele nu-l pot însă viza pe Brukenthal întrucît el depășise această optică, fiind preocupat de soarta comunității săsești ca parte integrantă atât a Transilvaniei cît și mai ales a imperiului.

Opera culturală a lui Brukenthal s-a desfășurat pe mai multe planuri și s-a realizat prin mijloace complexe. Se înțelege așadar că nu în puține realizări de acest gen rolul lui Brukenthal este destul de dificil de stabilit cu exactitate, întrucît la ele au concurat și alte personalități săsești uneori chiar și curtea de la Viena, Brukenthal devenind un executor ascultător al politicii cultural-civilizatorii imperiale. Conștiința superiorității culturale a sașilor nu o dobîndise numai Brukenthal, ci și numeroși contemporani sași, dovada numeroasele reglementări noi ale gimnaziilor săsești menite să adapteze instrucția medie la cerințele vremii și la consolidarea acestei superiorități. Ajuns guvernator, Brukenthal s-a îngrijit în chip special de calitatea învățămîntului gimnazial din Sibiu¹¹, printre altele el reușind să impună o substanțială ameliorare a salarizării personalului didactic¹². Această latură a activității culturale a lui Samuel von Brukenthal ne introduce în acea sferă din ansamblul operei culturale

⁹ Vezi G.A. Schuller, *Brukenthals Hochschulplan*, în „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt“, nr. 14496 (21 aug. 1921), 14498 (24 aug. 1921), 14500 (26 aug. 1921), 14502 (28 aug. 1921) și „Kronstädter Zeitung“, nr. 207 (11 sept. 1921), un fragment din „preaumița notă” a lui Brukenthal în volumul *Aufklärung. Schriftum der Siebenbürger Sachsen und Banater Schwaben*. Herausgeber : Carl Göllner, Heinz Stănescu, Bukarest, 1974, p. 118-120.

Schuller a putut consulta la Viena întreaga documentație a acestui plan, actele acestea au fost distruse în timpul ultimului război mondial ; dar vezi și documentele CD 1-51, nr. 1, nr. 38 și Q 1-4, nr. 39 de la Arh. Stat Sibiu cu referire nemijlocită la planul universității săsești și nevalorificate încă.

¹⁰ C.M. v. Heydendorff, *op. cit., loc. cit.*, XVIII, 2, p. 282.

¹¹ Friedrich Teutsch, *Die siebenbürgisch sächsische Schulordnungen*, I- II, Berlin, 1888, 1892 (*Monumenta Germaniae Paedagogica*, VI, XIII) ; idem, *Geschichte des evangelischen Gymnasiums A.B. in Hermannstadt*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XVII, 1 (1883), p. 1-132 ; XIX, 2 (1884), p. 326-197 ; Carl Albrich, *Geschichte des evangelischen Gymnasiums A.B. in Hermannstadt*, în „Programm des ev. Gymnasiums A.B. 1895/1896”, p. 1-221.

¹² Arh. Stat. Sibiu, Q 1-1, nr. 39.

a lui Brukenthal în care acesta din urmă nu a făcut de fapt nici o investiție concretă, bănească, ci numai una de influență. Această componentă a operei culturale brukenthaliene nu se limitează de regulă la orașul Sibiu, uneori nici numai asupra comunității săsești, ci ea se întinde asupra întregii Transilvanii. Nu e mai puțin adevărat că și în această direcție se poate depista o predilecție nedisimulată a lui Brukenthal pentru conaționalii săi sași în general, pentru concitadinii săi sibieni în special. În realizarea acestor măsuri civilizatorii și de cultură cu o orientare vădit prosăsească concură și pătrunderea unor influențe externe, de esență iluministă dar și anumite decizii și rescripte imperiale, menite să modernizeze viața orașelor transilvane, a celei sibiene cu precădere, știindu-se că în calitatea sa de capitală, Sibiuul va prelua rolul de exemplu pentru celelalte centre urbane. Sibiuul celei de a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea cunoaște așadar profunde schimbări și înnoiri care înlătură câteva relice medievale și imprimă orașului un aspect modern. Ordinele Vienei găesc în această direcție adevărată promptă a municipalității Sibiuului, Brukenthal fiind cel ce mijlocește și ocrotește această confluență de intenții și realizări. El nu investește însă nici un florin în această operă de culturalizare și de civilizare ale structurilor urbane. Rolul său este unul de strictă influență, investiția sa de influență fiindu-i posibilă datorită poziției sale politice. Se înțelege că în aceste împrejurări devine imposibilă orice încercare de a se fixa cu precizie rolul și participarea lui Brukenthal în opera de culturalizare și civilizare a orașului Sibiu în ceea ce privește de exemplu, pavarea unor străzi, extinderea canalizării orașului, interzicerea de construcții în lemn, îndepărtarea stîlpului infamiei, înființarea de orfelinate (unul evanghelic, 1758 și unul catolic, 1767), secarea lacurilor înconjurătoare, construcții de instituții obștești, deschiderea unor școli, teatre și librării, înființarea unor tipografii, editarea primelor jurnale și periodice, constituirea unor societăți de lectură, de muzică și științifice¹³. Toate aceste realizări întăriseră și mai mult impresia pe care Sibiuul o făcuse încă în prima jumătate a veacului al XVIII-lea asupra vizitatorilor străini ca fiind un autentic „Klein-Wien”. Dintre aceste realizări, o mențiune specială se cuvine spectacolelor de muzică și teatru, sașii sibieni avînd acum ocazia să facă prima cunoștință cu Shakespeare („Romeo și Julieta”) dar și cu creații contemporane cum ar fi „Emilia Galotti” a lui Lessing, oratoriul „Anotimpurile” al lui Haydn sau operele lui Mozart. De o importanță majoră au fost însă librăriile și tipografiile înființate la mijlocul celei de a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea. Librăriile au mijlocit cititorilor sibieni contactul prompt cu cele mai înaintate produse literare, filozofice și științifice ale vremii, enciclopediștii francezi,

¹³ Vezi pentru aceasta Eduard Wertheimer, *Hermannstadt in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts. Mit Benützung ungedruckter Quellen* în „Ungarische Revue”, 1881, p. 721—740, 825—845; Emil Sigerus, *Vom alten Hermannstadt*, I—III, Hermannstadt, 1922, 1923, 1928; Idem, *Chronik der Stadt Hermannstadt, 1100—1929*, Hermannstadt, 1930, mai vezi Hermann Hienz, *Bücherkunde zur Volks- und Heimatforschung der Siebenbürger Sachsen*. München, 1960, nr. 3514—4024, p. 281, 320.

Voltaire și Rousseau fiind citați cu asiduitate, chiar dacă întâmplarea narată de secretarul lui Brukenthal la 14 decembrie 1769 ar crea impresia că literatura franceză nu era tocmai căutată la Sibiu : „La licitația Schuller am achiziționat 12 cărți franțuzești după greutate. Nu era nimeni de față care ar fi putut să concureze la această achiziționare și astfel am avut șansa să cumpăr cărți destul de bune la un preț foarte mic, care se stabilea după formatul și greutatea cărții”¹⁴.

Pentru prima și ultima oară în istoria sașilor se realizează acum un contact nemijlocit cu cele mai valoroase realizări ale culturii scrise apusene în toată complexitatea ei, depășind mult limita spațiului de rostire germană. Niciodată pînă atunci și niciodată după aceea, sașii nu au avut acces la producțiile scrise *contemporane* franceze, engleze și italiene; ei îl avuseseră și-l vor avea apoi doar cu cele germane, lucru valabil oarecum pînă în zilele noastre! Tiparul, în sfîrșit, i-a informat pe sași nu numai despre evenimentul la zi din marea politică universală și europeană, dar și cu cele mai recente apariții editoriale externe. Tiparul săsesc din Sibiu a reluat, în fine, o tradiție din epoca Reformei: tipărirea de scrieri românești, în această privință rolul lui Brukenthal fiind hotărîtor¹⁵. Acestei tradiții reînodate i se adaugă o premieră care se va transforma într-o tradiție ce continuă și astăzi: recenzarea unor tipăriri românești sau cu tematică românească în reviste de specialitate tipărite la Sibiu pe de o parte, iar pe de alta o importanță tot mai crescîndă acordată fenomenului românesc de către presa cotidiană săsească.

În memoriile și proiectele lui Brukenthal vizînd reformarea Transilvaniei se găsesc de numeroase ori propuneri pentru ridicarea culturală a întregii țări care trebuia să se realizeze pe fondul unei economii avansate. Nu de puține ori sașii se situează în centrul acestor planuri. Raportul dintre aceste proiecte și realizările cultural-civilizatorii amintite mai sus este dificil de stabilit. Se impun aici anumite remarci și observații menite să reducă aportul lui Brukenthal la dimensiunile sale istorice. Prima observație ce se impune se referă la faptul că neori Brukenthal nu făcea altceva decît să individualizeze, să concretizeze niște indicații generale venite de la Viena sau răspundea unor dorințe „aulice” explicite sau implicite. Excelent cunoscător al Transilvaniei, Brukenthal a reușit să îmbine în chip fericit astfel de impulsuri centrale cu nevoile concrete ale provinciei. A doua observație se referă la faptul că de regulă se poate constata o apreciazabilă întindere în timp între data redactării și înaintării proiectelor lui Brukenthal și realizările concrete ale unora dintre propunerile lui. Luîndu-se însă în considerație funcționarea greoaie și birocratică a mecanismului administrativ austriac, acest lucru nu ar părea să suscite obiecții; pe de altă parte rămîne însă semnul de întrebare deasupra unora dintre realizările culturale sibiene în care magistratul sau Universitatea

¹⁴ *Aus den Briefen des Gubernialsekretärs Johann Theodor von Herrmann*, ed. Julius Gross, in „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XXIII, 1 (1890), p. 129; pentru răspîndirea lecturii iluminiștilor francezi în mediul săsesc mai vezi C.M.v. Heyden-dorff, *Eine Selbstbiographie*, loc. cit. și H. Herberth, *Briefe an den Freiherrn Samuel von Brukenthal*, in „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XXXI, 1–3 (1903–1905), passim.

¹⁵ Vezi H. Herberth, loc. cit., 3 (1905), p. 937–938 (scrisoarea tipografului Peter Barth către Brukenthal din 21 ianuarie 1786).

Săsească (organul executiv și reprezentativ al întregii stări — națiuni — săsești) au avut rolul decisiv, sau deasupra celor care s-au înfăptuit în perioade, în care Brukenenthal nu deținea funcții ce să-i fi permis vreo eficiență practică de anvergură.

Oricum ar fi, un fapt este cert : Brukenenthal s-a preocupat cel mai stăruitor de-a lungul întregii sale vieți de o continuă ridicare a culturii sale generale, conștient fiind de faptul că odată ajuns la conducerea țării, exemplul său personal va avea o înfrîurare importantă asupra contemporanilor săi de o condiție materială, socială și politică apropiată cu a lui. Cu această remarcă pătrundem în sfera operei culturale a lui Brukenenthal care a debutat ca o întreprindere particulară, pentru a sfârși ca o instituție culturală obștească. Este vorba de activitatea sa de colecționar de opere de artă, cărți, monede, antichități, minerale, tezaurul acesta transformându-se după moartea lui Brukenenthal, conform dispozițiilor sale testamentare, în Muzeul Brukenenthal.

Activitatea semiseculară de colecționar ni-l trădează pe Brukenenthal ca unul din cele mai vii și complexe spirite ale vremii. Mobilurile acestei activități au fost multiple. Ea se încadrează într-un larg curent la modă prin care reprezentanți de seamă ai societății veacului al XVIII-lea european căutau să-și sublinieze statutul prin strălucirea unor colecții artistice și științifice de valoare, ele reprezentînd și un mijloc de investiții bănești dacă nu rentabile cel puțin sigure, presupunînd în acest caz că era vorba de valori autentice. Pentru aceasta era necesară o anumită pregătire a colecționarului sau cel puțin concursul unor specialiști în serviciul colecționarului. La Brukenenthal se constată atît o cultură estetică, artistică și științifică ieșită din comun cît și specialiști librari, bibliofili, artiști și savanți angajați de el și care l-au sfătuit, cu mici excepții, într-un chip admirabil. Se constată în plus la Samuel von Brukenenthal un fapt remarcabil. Activitatea sa de colecționar nu este un scop în sine ; ea este dimpotrivă axată și dirijată spre cunoașterea patriei, fie că e vorba de trecutul ei, de istoria ei din cele mai vechi timpuri, fie de bogățiile ei naturale, fie de încurajarea artiștilor sau oamenilor de știință din Sibiu. Se adaugă forța pilduitoare a premierei transilvane inaugurate de Brukenenthal prin colecțiile sale, exemplul său avînd darul să molipsească în scurt timp pe cîțiva dintre sași și nobili maghiari, performanțele acestora neavînd desigur darul să se apropie cît de cît de cele reușite de Brukenenthal. Oricum, el are meritul de a fi trezit gustul colecționării valorilor băștinașe (antichități, monede, manuscrise, tablouri și gravuri) și prin aceasta a contribuit la salvarea și conservarea lor.

Pentru o stabilire cantitativă a investițiilor culturale ale lui Samuel von Brukenenthal în colecțiile sale de tablouri și gravuri, cărți și manuscrise, monede și medalii, antichități, și minerale și alte obiecte de preț care se încadrează în așa-zisa artă minoră este necesară o scurtă privire asupra surselor de venituri ale lui Brukenenthal. Acesta se întorsese de la studiile sale universitare fără nici un ban. Dispunea, în schimb, de o excepțională cultură generală, maniere elegante, multe relații în străinătate și... de o bijuterie în valoare de 1500 fl¹⁶. El își începe cariera funcționărească în

¹⁶ C. M. v. Heydendorff, *op. cit.*, XVIII, 2 (1884), p. 279.

magistratura Sibiului cu un salariu anual de 150 fl. Ca vice-notar încasează deja 300 fl. pe an¹⁷. În anul 1754 Brukenthal devine secretar gubernial cu un salariu de 1000 fl., iar în 1760 este numit consilier gubernial, funcție remunerată atunci cu 2000 fl. (fusese anterior plătită doar cu 1500 fl.)¹⁸. Promovarea sa în postul de cancelar provincial (1762) îi aduce o considerabilă sporire de salariu : 7900 fl¹⁹. În timpul misiunilor sale la Viena încasează în plus o diurnă de 12 fl²⁰. Preluând președinția cancelariei aulice (1766), Brukenthal încasează un salariu de 9900 fl., diurnele și alte venituri zilnice sporind în chip corespunzător, mai ales că din anul 1767 Brukenthal devine și consilier secret²¹. Odată cu numirea sa de comisar și președinte al guberniului (31 august 1774), salariul lui Brukenthal se fixează la 24000 fl. anual pentru o perioadă mai lungă, această sumă menținându-se și în timpul cît el a fost guvernator al Transilvaniei²². Eliberîndu-l din postul de guvernator, Iosif al II-lea i-a acordat lui Brukenthal o pensie foarte mică, 4000 fl. anual, acest „Gnadengehalt”²³ subliniind și el disgrăția în care Brukenthal căzuse la Viena, el întărind de altfel și în mintea contemporanilor această impresie. În ciuda repetatelor încercări întreprinse de Brukenthal, pensia nu i-a fost majorată pînă la moartea sa²⁴.

La aceste venituri fixe și regulate se adaugă veniturile lui Brukenthal din domeniile sale. După căsătoria sa cu bogata Sofia von Kloknern, Brukenthal devenise în ochii sibienilor un om foarte înstărit. Ea îi adusese cîteva stăpîniri funciare, clădiri și o sumă de 30000 fl. Suma pare cu totul derizorie dacă ea se raportează însă la averea lui Brukenthal. Acest lucru l-au resimțit deja contemporanii. Brukenthal mai achiziționase cîteva terenuri în hotarul Sibiului, el avea o stăpînire modestă, la Avrig și un domeniu la Sîmbăta de Jos, dintre care numai acesta din urmă i-a adus venituri reale lui Brukenthal. Socotelile din arhiva de casă a lui Brukenthal permit afirmația că domeniul acesta i-a adus lui Brukenthal în medie 24000 fl. pe an dar cu observația că această sumă se poate stabili abia de la anul 1770 încoace. Pînă la această dată nici acest domeniu nu era rentabil, așa cum celelalte stăpîniri au rămas nerentabile, Brukenthal neîntrerupînd investițiile și cheltuielile pentru amenajarea și modernizarea lor²⁵. Simpla confruntare a acestor date cu averea vizibilă a lui Brukenthal (cifrată la peste un milion de florini la moartea sa !) trebuia să trezească anumite bănuieli, exprimate de altfel de un fin observator contemporan : „Toată lumea știa că el nu moștenise de la părinții săi aproape nimic, iar de la socrii săi căpătase aproximativ 30000 guldeni, sumă cu totul modestă în raport cu averea sa. Veniturile gospodăriei sale erau cunoscute ; se puteau verifica și veniturile sale în forma salariilor

¹⁷ G.A. Schuller, *Samuel von Brukenthal*, I, p. 69, n. 182.

¹⁸ George Michael Gottlieb von Herrmann, *Das alte und neue Kronstadt. Ein Beitrag zur Geschichte Siebenbürgens im 18. Jahrhundert*, bearbeitet von Oscar von Meltzl, I (1688–1780), Kronstadt, 1883, p. 240–241.

¹⁹ J. G. Schaser, *op. cit.*, p. 17.

²⁰ *Ibidem*, p. 18.

²¹ *Ibidem*, p. 26.

²² *Ibidem*, p. 42, 50 și *Anhang*, XI, p. 64–65.

²³ *Ibidem*, p. 115.

²⁴ Vezi G.A. Schuller, *op. cit.*, II, p. 184–227.

²⁵ Arh. Stat Sibiu CD 1–51, nr. 33, 46, 47, 49–55, 84–96 ; vezi și G.A. Schuller, *op. cit.*, II, p. 228–251 (*Die wirtschaftliche Seite des Privatlebens*).

și diurnelor și se putea astfel reconstitui averea sa regulată. Dacă însă se confrunța aceasta cu domeniile sale nobiliare din districtul Făgăraș și cu cele civile din Sibiu și Avrig, cu clădirile impozante și grădinile luxuriante aflătoare pe acestea, cu palatul și cu mobilierul său, cu cabinetul său numismatic, cu biblioteca sa, cu galeria sa de tablouri, cu bijuteriile, argintăriile, caleștile, hergheliile etc. sale, toate trebuincioase și corespunzătoare poziției sale politice și a nivelului său de trai, ele nu se puteau împăca în nici un chip, fapt pentru care s-a ivit bănuiala, că surplusul ar fi provenit din partea comunității săsești și a corporațiilor sale”.

Aceste bănuieli se fac auzite și la Viena, de unde se întreprind în repetate rânduri cercetări „aber es fanden sich auch keine Spuren” „dar nu s-au aflat dovezi cît de cît convingătoare, care să ateste că baronul Brukenthal ar fi primit ceva bani din partea comunității săsești în vederea sporirii averii sale. Acesta este și adevărul, căci comunitatea săsească și el au fost prea cinstiți ca să poată să dea și să primească ceva”²⁶. Heyendorff adaugă deci singura explicație a surplusului covârșitor din averea lui Brukenthal raportat la veniturile sale fixe, dar oricum modeste : daruri în bani oferite de Maria Theresia unuia dintre cei mai apropiați „slujitori și favoriți”²⁷. Admițînd această explicație e de presupus că în desele și destul de lungile sale vizite la Viena, Brukenthal trebuie să se fi odihnit mult pe canapeaua imperială cu șatula. Ceea ce rămîne sigur de stabilit este faptul că Brukenthal a dispus pînă la numirea sa ca președinte al guvernului și comisar regal de un venit anual de circa 10000 fl. iar apoi, pînă la pensionarea sa, de aproximativ 50.000 fl. iar în timpul pensionării, de circa 30000 fl. Registrele de venituri și cheltuieli ale lui Brukenthal, aflate actualmente la Arhivele de Stat din Sibiu, arată că aceste sume s-au cheltuit de regulă integral. Între aceste cheltuieli, aproximativ 10% sînt destinate scopurilor culturale, adică achizițiilor de cărți, manuscrise, tablouri, gravuri, minerale, monede și antichități. Sumele variază între cîțiva florini și mii de florini, incluzîndu-se în aceste cheltuieli și sumele plătite pentru frumoasele legături în piele de vițel ale cărților, pentru ramele aurite și sculptate pentru tablouri²⁸, pentru lăzile și vitrinele destinate monedelor și mineralelor ca și taxele de transport. Aceste cheltuieli variază după cum urmează :

1764 : 3 fl. (pentru cărți).

1768 : 2 fl. (pentru cărți).

1770 : 69 fl. (pentru tablouri).

²⁶ C.M. v. Heyendorff, *loc. cit.*, p. 302, vezi și p. 320.

²⁷ *Ibidem*, p. 302—303. „Gubernatorul baron Brukenthal, mi a povestit ocazional odată, cînd s-a discutat această chestiune, cum că împărăteasa ar fi avut obiceiul să i se dea din tezaurul ei personal săptămînal plicuri conținînd cite 10, 20, 50 sau 100 de galbeni, pe care le-ar fi pus în sertarele biroului ei aflat în dreptul canapelei ei, din care sertărașe le-ar fi făcut cadou aceste plicuri persoanelor pe placul ei și anume astfel ca la sfîrșitul fiecărei săptămîni, plicurile acestea să fi fost donate integral. Și că el ar fi beneficiat din plin de aceste cadouri regale, din partea comunității săsești însă n-ar fi primit un ban și că împărăteasa l-ar fi asigurat că după moartea ei, nimeni n-ar afla vreodată de asemenea cadouri și cheltulele făcute de ea lui și altor semenii de-ai săi. împărăteasa anulîndu-le săptămînal în registrele ei de casă” (p. 303, n. 1 — adaus ulterior al lui Heyendorff).

²⁸ În decembrie 1793 se găsește următoarea însemnare de cheltuială : „Vor vier Bilder Rahmen zu schnitzen, den Schuh 9 kr., au einen Wallachischen Buben 4, 18 fl. ; Arh Stat. Sibiu, CD 1—51, nr. 55.

1771 : 1232 fl. (268 pentru cărți, 464 pentru tablouri, 500 pentru monede).

1772 : 267 fl. (264 pentru tablouri, 3 pentru monede).

1774 : 592 fl. (pentru cărți).

1775 : 652 fl. (pentru cărți).

1776 : 66 fl. (26 pentru cărți, 40 pentru tablouri).

1777 : 506 fl. (pentru cărți).

1778 : 322 fl. (pentru cărți).

1779 : 257 fl. (174 pentru cărți, 73 pentru tablouri, 10 pentru monede).

1781 : 207 fl. (pentru cărți).

1782 : 177 fl. (30 pentru cărți, 147 pentru tablouri).

1784 : 156 fl. (pentru cărți).

1785 : 1018 fl. (899 pentru cărți, 119 pentru tablouri).

1786 : 6065 fl. (3246 pentru cărți, 2431 pentru tablouri, 388 pentru monede).

1787 : 3791 (3175 pentru cărți, 600 pentru tablouri, 16 pentru monede).

1788 : 10754 fl. (6198 pentru cărți, 4384 pentru tablouri, 172 pentru monede).

1789 : 5749 fl. (4052 pentru cărți, 1560 pentru tablouri, 137 pentru monede).

1790 : 1724 fl. (1524 pentru cărți, 70 pentru tablouri, 130 pentru monede).

1791 : 442 fl. (437 pentru cărți, 5 pentru tablouri).

1792 : 4031 fl. (3931 pentru cărți, 49 pentru tablouri, 51 pentru monede).

1793 : 2146 fl. (1422 pentru cărți, 85 pentru tablouri, 127 pentru monede, 512 pentru minerale).

1794 : 1712 fl. (1528 pentru cărți, 36 pentru tablouri, 148 pentru minerale).

1795 : 6375 (5708 pentru cărți, 4 pentru tablouri, 618 pentru monede, 45 pentru minerale).

1796 : 3398 fl. (841 pentru cărți, 29 pentru tablouri, 2120 pentru monede, 408 pentru minerale).

1797 : 1716 fl. (1082 pentru cărți, 62 pentru tablouri, 572 pentru minerale).

1798 : 2265 fl. (1226 pentru cărți, 28 pentru tablouri, 1011 fl. pentru monede).

1799 : 1503 fl. (1341 pentru cărți, 144 pentru tablouri, 18 pentru monede).

1800 : 2561 fl. (1818 pentru cărți, 743 pentru tablouri).

1801 : 880 fl. (850 pentru cărți, 30 pentru monede).

1802 : 1022 fl. (953 pentru cărți, 30 pentru tablouri, 39 pentru monede).

1803 : 521 fl. (114 pentru cărți, 407 pentru tablouri), în aprilie se cheltuiseră 2677 fl. pentru înmormântarea lui Brukenthal²⁹. Totalul

²⁹ Arh. Stat Sibiu, CD 1—51, nr. 33, 46, 47, 49—51, 55, 84, 85, 87, 94, 96. H. Herberth, *loc. cit.*, passim; *Aus den Briefen der Familie von Heydendorff*, în „Archiv des Vereins für sachsenbürgische Landeskunde“, XXV, 1—3 (1894—1896,) passim; La indicarea sumelor s a recurs la rotunjirea subdiviziunilor monetare; au fost de asemenea transformate și acele sume care se află indicate cu alte monede decât florini renani.

cheltuielilor culturale pentru colecțiile sale 1764—1803 : 62.181 fl. (43283 pentru cărți, 11843 pentru tablouri, 5370 pentru monede, 1685 pentru minerale).

Aceste cifre au valoarea lor de investiții culturale numai și numai raportate la veniturile fixe ale lui Brukenthal. Comparându-le și mai ales corespondentele lor artistico-științifice, cu ceea ce știm că reprezentau colecțiile lui Brukenthal la moartea sa, ne putem da seama de relativitatea lor dar și de dimensiunile veniturilor obscure ale lui Samuel von Brukenthal. Cîteva date luate din izvoarele vremii și din inventarele alcătuite la moartea fostului guvernator devin deosebit de relevante : Biblioteca cuprindea aproximativ 16000 de volume și circa 200 de manuscrise. Suma mai sus menționată cheltuită pentru cărți acoperă cîteva sute de volume și nici zece manuscrise (inclusiv transportul, legarea lor și comisi-oanele pentru agenții lui Brukenthal din străinătate, care achiziționau cărți pentru acesta, îndeosebi prin intermediul licitațiilor sau al reprezentanților diplomației de la Viena), se mai pot adăuga cîteva donații de cărți, cum ar fi cele ale iluministului sas din Sibiu, ajuns profesor universitar la Göttingen, Michael Hissmann³⁰. O scrisoare a secretarului lui Brukenthal, Johann Theodor von Herrmann din 6 mai 1770 devine deosebit de relevantă : El susține că Brukenthal cheltuise deja pînă la acea dată „cîteva mii de florini” pentru biblioteca sa³¹; documentele însă păstrează doar 5 fl. cheltuieli pentru cărți pînă în anul 1770.

Galeria de artă cuprindea aproximativ 1200 de tablouri și vreo 900 de gravuri. Ea era deja în anul 1774 o raritate la Viena³² și valoarea în 1775 30000 fl.³³. La moartea lui Brukenthal galeria este evaluată la 200000 fl.³⁴. Registrele de cheltuieli consemnează față de cele 30.000 fl. în anul 1775 doar 797 fl. ! Suma menționată mai sus și care reprezintă cheltuielile pentru tablouri nu acoperă nici o sută de piese. Gravurile nici nu sînt pomenite printre cheltuielile artistice.

Asemănător se prezintă lucrurile pentru colecția de monede (17510 piese) minerale și antichități, ultimele neapărînd nici ele între cheltuielile din registrele de socoteli. Corespondența științifică a vremii atestă existența cabinetului numismatic și a colecției de minerale cu mult anterioară primelor consemnări de cheltuieli pentru achiziții de monezi și minerale. În cazul acestei categorii de colecții se impune o remarcă : nu puține dintre aceste piese au provenit din donații. Sursele contemporane permit afirmația că în cîteva rînduri Brukenthal a primit cadouri în monede, minerale de aur sau antichități în semn de „discreție” sau pur și simplu pentru a-i îmbogăți colecția ; de regulă, însă, asemenea daruri erau menite să-i creeze donatorului un ascendent la omul atot-influent care a fost vreme îndelungată Brukenthal în Transilvania, ba chiar și la Viena. Să nu uităm că Heydendorff afirmă că Brukenthal însuși plecase în prima

³⁰ Vezi scrisoarea sa însoțitoare la donațiile unor opere proprii la H. Herberth. *loc. cit.*, p. 116, vezi și p. 288.

³¹ *Loc. cit.*, XXIII, 1, p. 140.

³² „Almanach von Wien zum Dienste der Fremden”, 1774, p. 159 : galeria se afla în clădirea cancelariei aulice și se număra printre primele patru „cabinete particulare excelente”

³³ C.M. v. Heydendorff. *loc. cit.*, XVI, 3, p. 665.

³⁴ Lucas Joseph Marienburg, *Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, II, Hermannstadt, 1813, p. 246.

sa călătorie la Viena cu un impresionant număr de monede romane cunoscând pasiunea numismatică a lui Francisc I ³⁵.

Aceste constatări explică imposibilitatea atât a stabilirii exacte a investigațiilor culturale cât și a valorii bănești cât de cât corespunzătoare a colecțiilor lui Samuel von Brukenthal. Aceasta explică și dificultățile pe care le-a avut comisia, care la moartea lui Brukenthal a alcătuit inventarul averii defunctului la Sibiu. Aceasta a fost evaluată după cum urmează : 129110 fl. (dintre care 125580 reprezintă inventarul din palatul Brukenthal și 3530 valoarea reședinței și a grădinilor din hotarul Sibiului) ³⁶. În chip semnificativ sînt omise din acest inventar (făcut între 3 iunie — 29 august 1803) tocmai valoarea palatului și a colecțiilor. Despre acestea dispunem numai de inventare fără indicarea prețului ³⁷. Aceste cataloage și inventare ca și registrele de cheltuieli și îndeosebi corespondența lui Brukenthal permit reconstituirea creșterii colecțiilor dar permit și o surprinzătoare introspecție în mecanismul comerțului cu cărți, de artă, numismatică și de antichități. Arta se vindea și cumpăra uneori extrem de ieftin, la fel și cărțile, manuscrisele și monedele antice (uneori după formatul tabloului sau greutatea cărților și monedelor !). Aparițiile contemporane (Enciclopedia franceză, Gibbon, Voltaire și Rousseau) nu se deosebeau ca preț bănesc prea mult de tipărituri vechi și rare. Prețul de aceiași cărți varia uneori cu diferențe de 100 — 200 fl., se semnalizează și falsuri, valori pretinse ; prețul era uneori dictat și de proveniența obiectului, un posesor notoriu avînd șansele să-și vindă colecțiile mai scump decît un anonim. Concurența era dictată de asemenea de astfel de împrejurări, Brukenthal de exemplu neputînd face față ofertelor unui Kaunitz. În comerțul de artă competența merge mîna în mîna cu dilentatismul așîfat cu naivitate și credulitate, ceea ce a făcut ca Brukenthal însuși să achiziționeze numeroși Dürer, Guido Reni, Rubens, Rembrandt, Tizian și Rafael care s-au dovedit a fi ieșite doar din atelierile sau epocile acestor celebrități. Ignoranța era însă de bună credință și nu se pot constata — în cazul achizițiilor lui Brukenthal — falsuri și pretinse originale cu scopuri speculative.

Înainte a acestor colecții impresionante atât prin calitatea cât și prin cantitatea lor se impune de la sine întrebarea despre eficiența și rolul lor social în orașul Sibiu. Răspunsul este greu de dat și el diferă de la o colecție de alta. Biblioteca a avut un rol decisiv în vitalizarea vieții spirituale a Sibiului. Intelectualitatea a avut prilejul să cunoască nemijlocit cele mai reprezentative creații ale spiritualității veacului luminat ³⁸. Datorită orientării ei cu predilecție spre istorie, ea a contribuit

³⁵ *Loc. cit.*, XVI, 3, p. 666, XVIII, 2, p. 279—281, vezi și scrisoarea lui Brukenthal din 5 febr. 1754 în *Aus den Briefen der Familie von Heydendorff*, *loc. cit.*, XXV, 1, p. 8.

³⁶ Biblioteca Muzeului Brukenthal, Ms. 89.

³⁷ *Ibidem*, Ms. 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 94 (monede), 83 (medalii și ștampile artă plastică antică) 87, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 212, 213, 214 (biblioteca manuscrise și cărți), 90, 91, 92, 95 (minerale), 102 (gravuri), 432, 433, 434 (tablouri); *Arh. Stat. Sibiu*, CD 1—51, nr. 29, 47.

³⁸ Cităm din Joh. Theodor von Herrmann dintr-o scrisoare din 6 mai 1770 : „Cele mai plăcute preocupări științifice ale mele sînt disciplinele cu înfrîuriri asupra artei guvernării, a politologiei și a moralei. urmează apoi studiul istoriei vechi și mai recente. Cu acestea îmbin desfătarea în științele frumoase, galante, cum ar fi poezia, arta desenului,

la înflorirea cercetării și scrierii istoriei patriei, centrul istoriografiei săsești mutându-se tocmai acum, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, de la Brașov la Sibiu unde își va păstra înțietatea pînă în zilele noastre tocmai datorită bibliotecii lui Brukenthal (dar și a arhivei naționalității săsești!). Brukenthal însuși a sprijinit cercetarea istoriei sașilor, printre altele prin intervenția sa la alcătuirea primei publicații de documente săsești de către istoricul german L. A. Schlözer, culegerea fiind precursorul celebrului *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, ce debutează peste un veac (sfîrșitul secolului al XIX-lea) și continuă și astăzi. Istorici tineri încurajați de Brukenthal vor înființa după patru decenii de la moartea inspiratorului faimosul „Verein für siebenbürgische Landeskunde”.

Colecția numismatică și mineralogică a prilejuit intrarea în circuitul european a doi dintre cei mai mari istorici sași din toate timpurile: Martin Felmer (1740 — 1767) și Johann Carl Eder (1760 — 1810). Numismatica, ca disciplină auxiliară a istoriei Transilvaniei, s-a născut și afirmat în cabinetul numismatic al lui Samuel von Brukenthal, arheologia în schimb a avut foarte puțin de cîștigat de pe urma anticităților culese de Brukenthal, dintre care doar cea inscripție *Ego Zenovius votum posui* de la Biertan (sec. IV) va face o carieră excepțională în demonstrarea continuității romane după retragerea legiunilor romane din Dacia și în istoria creștinismului din România. Valoarea ei însă nu a fost sesizată nici de Brukenthal și nici de către cei care i-au semnalat această inscripție³⁹ pentru că nu se punea atunci la îndoială continuitatea romano-românească și pentru că istoria creștinismului era cu totul altfel prezentată decît înspre zilele noastre. Aceste colecții de cărți, manuscrise, monede și anticități se înscriu în vechi tradiții și preocupări săsești și de aceea au găsit un profund ecou și o priză constructivă la sașii din Sibiu. Colecția mineralogică a avut o destinație ce depășea cu totul Sibiu, ba îl excludea chiar. Ea aduna aproape în exclusivitate minerale din Transilvania, dar din regiuni îndepărtate Sibiului. Ea a dat — așa cum a fost și în intenția lui Brukenthal — un puternic avînt exploatării și cercetării mineralogice în Transilvania. Ea a trezit, însă, la Sibiu curiozitatea pentru științele naturii, colecția aceasta avînd și ea un rol asemănător în istoria „Societății pentru științele naturii” cu patronajul istoriografic al lui Brukenthal în cea a „Societății pentru istoria patriei”.

Cu totul altfel se prezintă efectele galeriei de artă. Ea ocupa la moartea lui Brukenthal 15 săli de expoziție din palatul său construit în timpul

pictura, arhitectura și muzica. Pentru primele recurg la biblioteca impresionantă a baronului; pentru alcătuirea ei el a cheltuit multe mii de galbeni, ea este accesibilă permanent aceluia care au norocul de a se afla în preajma sa; ea îmi oferă posibilitatea să cercetez totul ce au scris cele mai mari spirite ale omenirii în aceste discipline. Simplul fapt că te afli sub protecția baronului îți deschide accesul — și de acest lucru m-au asigurat toți care au avut acest noroc — peste tot și într-un chip foarte lesnicios ca să admiri capodoperele de tot felul și care se încadrează disciplinelor mai sus menționate”, „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, XXIII, 1, p. 140.

³⁹ *Aus den Briefen der Familie von Heydendorff, loc. cit., XXV, 1, p. 147—149; H. Herberth, loc. cit., XXXI, 1, p. 340—341.*

guvernării sale în Transilvania. Însuși acest palat făcea la momentul construirii sale notă discordantă în peisajul urbanistic al Sibiului, el fiind și astăzi cea mai mare construcție civilă din Sibiu și una din cele mai mari din toată România. În toate scrierile săsești contemporane, palatul este numit . . . Casă „das Haus nr. 121” ! Sașii sibieni au resimțit această construcție (actualmente Muzeul Brukenthal) ca pe un intrus și au respins-o întrucît ea reprezenta un simbol ce ascundea o realitate ce le depășea condiția. Acest sentiment — și resentiment — se vădește și în atitudinea față de colecția de tablouri. Ea era desigur accesibilă sibiienilor împreună cu celelalte colecții — „după o anunțare prealabilă a ofițerului Casei”⁴⁰ încă pe cînd mai trăia Brukenthal. Dar în zadar vom căuta competențe judecătorești de valoare din partea sașilor contemporani și multă vreme după moartea colecționarului. În afara unor remarci ca „excelentă”, „foarte frumoasă” galerie de tablouri a „Excelenței Sale” sașii au fost timp de un veac incapabili să recepționeze arta universală expusă în palatul Brukenthal. Ghidul sibian din anul 1790 enumeră cîteva piese de rezistență⁴¹ dar descrierea lor naivă nu face decît să confirme constatarea de mai sus. Fenomenul își află explicația desigur în completa nepregătire artistică a sașilor pentru a primi în chip corespunzător această galerie. Ea a fost un transplant înfăptuit cu bune intenții de Brukenthal dar transplantul a fost resprins instinctiv de sași, obișnuiți și ei cu ornarea locuințelor cu tablouri, dar de un cu totul alt gen. Semnificativ în acest sens este denumirea aplicată picturilor de peisaj și naturilor moarte ale școlii flamande de către ghidul sibian : „Viehstücke”⁴². Un fenomen asemănător de inaderență și respingere se constată și în atitudinea sașilor sibieni față de seratele muzicale și literare ale lui Brukenthal cu observația suplimentară că aici se opunea și o anumită etichetă de curte complet nefamiliară firii burgheze, directe și deschise a sașilor.

Cu totul altfel a fost recepționată galeria de artă a lui Brukenthal de către călătorii străini. Ea a devenit un punct de atracție al Sibiului, mărindu-i apreciabil prestigiul. Tablourile sînt mult mai lăudate decît celelalte colecții în descrierile călătorilor străini. Încă pe cînd era guvernator, colecțiile, reședințele și personalitatea lui Brukenthal făcuseră o impresie profundă asupra lui Sir John Petty și a familiei sale, ca și asupra călătoarei Lady Elizabeth Craven⁴³. Alți doi englezi îl vizitează pe Brukenthal spre apusul vieții sale : 1797 : Oricare vizitator al acestui oraș, dacă are cunva un răgaz de două ceasuri, n-ar trebui să se lipsească de vizitarea cuprinzătoarelor colecții ale baronului Brukenthal, care conține picturi de cea mai mare valoare, în care se întîlnesc mulți maeștrii de primă mîină ca Guido Reni, Rubens, Rembrandt etc. Monedele sale antice, medaliile și alte curiozități merită de asemenea să fie vizitate.

⁴⁰ *Hermannstadt im Jahre 1790. Versuch eines kurzgefassten Handbuchs zur näheren Kenntniss dieser Stadt in politischer, merkantilischer, und Wissenschaftlicher Rücksicht. Zum Gebrauch für Einheimische und Reisende*, Hermannstadt, 1790, p. 114, vezi și p. 100—102, la fel și în *Hermannstädter Handlungs-, Gewerbs- und Reisekalender 1790*, Hermannstadt, 1790, aceeași paginație.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 102.

⁴³ Vezi scrisorile lui Sir J. Petty. la H. Herberth, *loc. cit.*, p. 679—680, 685—686, 707—709, 718—719, 751—758, 783, 972—973; Lady E. Craven, *Reise durch die Krim nach Konstantinopel*, Leipzig, 1789, p. 275.

Biblioteca sa este foarte vastă și considerată a fi de mare valoare”⁴⁴. 1802 : „Am vrut mai întâi să-l vizităm pe Baronul Brukenthal⁴⁵, după ce am avut o oarecare discuție cu îngrijitorul casei sale, apoi însă am petrecut întreaga perioadă înainte de masă cu vizitarea colecțiilor sale de tablouri care este, poate cea mai mare galerie particulară din Europa. Ea conține numeroase lucrări purtând semnătura celor mai buni măștri și ele sînt cu certitudine lucrări originale”⁴⁶. Aceste relatări engleze, la care se pot adăuga și numeroase descrieri ale unor călători din țările vecine⁴⁷, ilustrează prestigiul și faima europeană a colecțiilor lui Brukenthal⁴⁸. Ele au devenit cu promptitudine o atracție internațională din Transilvania și ca atare ele au devenit în imaginația călătorilor străini un focar de cultură săsească, călătorilor scăpîndu-le din vedere distanțarea comunității săsești de obiectele de artă universală din colecția Brukenthal. J. C. Eder a surprins însă și o funcție politică a colecțiilor lui Brukenthal. El afirmă că goana și plăcerea lui Brukenthal după bogății artistice și literar-științifice nu au fost un scop în sine. Ele urmau să-i impresioneze pe călătorii străini venind din Imperiul otoman, creîndu-le de la intrarea în Imperiul habsburgic imaginea unei țări civilizate, iluminate și bogate. Eder susține că firma acestei imagini trebuiau — și au fost — tocmai colecțiile, reședințele, grădinile lui Brukenthal⁴⁹. În prima intenție a lui Brukenthal, reședințele, grădinile cu serele și domeniile sale trebuiau să fie un model pentru conaționalii săi, ele trebuiau să indemne la imitații, la introducerea unor noi culturi agricole la o mai rațională exploatare a solului. Și aceste intenții nu s-au realizat, sașii „prudenți și circumspecți” dovedindu-se din nou extrem de conservatori și inaccesibili oricăror inovații⁵⁰. Decăderea acestor realizări și folosirea lor în cu totul alte scopuri decît fuseseră concepute de Brukenthal, imediat după moartea acestuia vine să confirme încă o dată neparticiparea sașilor la eforturile lui Brukenthal.

Toate acestea explică și mai mult izolarea lui Brukenthal din ultimii săi ani de viață. Explică însă și tonul rezervat al presei săsești la consemnarea morții sale, tonul acesta făcîndu-se resimțit și în memorialistica săsească contemporană. Toate acestea poate și datorită faptului că nu se

⁴⁴ John Jackson, *Journey from India towards England in the year 1797*, London, 1799, p. 270.

⁴⁵ „A venerable nobleman, who had been the reputed favourite of Maria Theresia” care avea o „immense collection of pictures, antiquities and natural history”, Edward Daniel Clarke, *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, VIII, London, 1818, p. 287.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 288, urmează o descriere competentă și detaliată a galeriei și una mai sumară a celorlalte colecții, p. 288—293.

⁴⁷ De exemplu, *Reisen von Pressburg durch Mähren, beyde Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zurück nach Pressburg*, Frankfurt und Leipzig, 1793, p. 232—259. Autorul acestei relatări anonime este Chr. Seipp, fost director al teatrului din Sibiu.

⁴⁸ Să nu uităm că tot niște călători englezi hipercritici vor desflința galeria de tablouri a lui Brukenthal negîndu-i orice valoare pe la mijlocul veacului al XIX-lea, vezi Emil Sigerus, *Beiträge zur Geschichte der Baron Brukenthalischen Gemäldegalerie*, în „Mittelungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum”, V, 1935, p. 25—42; G.A. Schuller, *op. cit.*, II, p. 291—296.

⁴⁹ Arh. Stat Sibiu, CD 1—51, nr. 28 : copia manuscrisă a unui articol publicat de Eder la moartea lui Brukenthal într-o revistă vieneză !

⁵⁰ Acest lucru l-a surprins cu o rară pertinență Chr. Seipp în relatările călătorilor sale *Reisen von Pressburg...*, p. 257—259.

cunoștea testamentul lui Brukenthal⁵¹ prin care colecțiile sale împreună cu palatul erau predate comunității săsești ca muzeu. Muzeul s-a deschis abia în 1817, atât datorită proceselor dintre moștenitori, cât și a unei anumite indolențe a conducerii Sibiului, explicabilă prin atitudinea sașilor față de aceste colecții. Această incapacitate intelectuală — dar nici decum răuvoitoare — a sașilor în receptarea cu deplina lor semnificație a colecțiilor lui Brukenthal a făcut ca acest muzeu să devină mult mai târziu ceea ce-și imaginase fondatorul lui : un centru de educație estetică autentică și de nivel universal. Se adeverește încă o dată poziția anticipativă a lui Brukenthal și distanța considerabilă a acestuia față de conaționalii săi contemporani.

Prin testamentul său, Brukenthal mai donase viitorului muzeu 36000 fl. (necesari îngrijirii și sporirii colecțiilor) și 8000 fl. bisericii evanghelice din Sibiu, din care trebuiau să se investească sume însemnate pentru îmbunătățirea salarizării profesorilor de la gimnaziu, și să se angajeze un cadru didactic pentru desen și tehnologie. Această sumă pare însemnată, dar raportată la averea sa și mai ales la donațiile de 5000—10.000 fl. ale unor negustori și meseriași sibieni, făcute în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea bisericii și gimnaziului, ea apare destul de mică. Pentru că Brukenthal nu a fost ceea ce se obișnuiește a se numi un Mecena al Sibiului. Cât a trăit el nu a fost deloc darnic cu donații bănești. Registrele de cheltuieli menționează anual sume extrem de mici de vreo câțiva florini date elevilor, săracilor, comedianților și artiștilor. La doi studenți plecați în străinătate le trimite 40 fl. respectiv 25 fl.⁵² Mai darnic — dar și prima și ultima oară în viața sa ! — se dovedește Brukenthal în anii 1797—1798 când finanțează construirea unei orgi în biserica evanghelică, ceea ce l-a costat după propriile sale însemnări în registrele de cheltuieli 1682 fl. la care se mai adaugă 188 fl. dați bisericii în anul 1802⁵³. E drept că accesul la colecțiile sale era liber, avem chiar dovada că el împrumuta cărți și manuscrite din biblioteca sa — dar numai în schimbul unei chitanțe și taxe, cum a fost cazul împrumutării unui dicționar manuscris latin-român⁵⁴ lui Ioan Piuariu-Molnar la 14 martie 1786⁵⁵.

Pentru construcțiile și decorațiile sale interioare Brukenthal a apelat de regulă la arhitecți și artiști străini ; se găsesc însă și note de plată către artiști sibieni pentru lucrări mai simple. În serviciul său s-au aflat doi pictori cu renume și însemnătate în istoria picturii săsești — unul de origine sibiană, Johann Martin Stock, celălalt de origine vieneză dar încetățenit la Sibiu, Franz Neuhauser (angajat apoi aici ca profesor de desen în conformitate cu prevederile testamentare). Amândoi l-au ajutat pe Brukenthal în achiziționări de tablouri și au executat picturi pentru colecțiile sale, pentru care

⁵¹ Arh. Stat Sibiu, CD 1—51, nr. 28 și J.G. Schaser, *op. cit.*, *Anhang*, p. 135—139.

⁵² Arh. Stat Sibiu, CD 1—51, nr. 55 (august 1792 : „An H. Studiosus Binder ein Geschenk in Göttingen — 45 fl.”; martie 1793 : „des Michelsberger Pfarrer seinem Sohn auf die Academie — 25 fl.”).

⁵³ Arh. Stat Sibiu, CD 1—51, nr. 55 și 33.

⁵⁴ Actualmente la Arh. Stat Sibiu, P1—6, nr. 30.

⁵⁵ Vezi Rudolf Spek, *Brukenthal und Ioan Piuariu Molnar*, in „Mitteilungen aus den Baron Brukenthalischen Museum”, XI, 1946, p. 5—8, despre vestitul oculist român vezi acum Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj-Napoca, 1976.

Brukenthal i-a plătit după cum credea el că se cuvine⁵⁶. Ajutorul acesta a fost desigur important pentru cei doi pictori, dar el nu îndreptățește calificarea lui Brukenthal de Mecena.

Opera culturală a lui Samuel von Brukenthal la Sibiu s-a desfășurat așadar pe mai multe planuri. Datorită poziției sale el a influențat numeroase realizări cultural-civilizatorii înfăptuite la Sibiu în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Acestea nu l-au costat nici un florin. El a fost preocupat să înfăptuiască o considerabilă ridicare cultural-artistică și științifică a Sibiului prin exemplul său personal; în acest scop și-a alcătuit colecții de excepție în ansamblul Imperiului habsburgic, a ridicat palate și reședințe de un gust arhitectonic rafinat, a făcut grădini și parcuri englezești și a introdus culturi agricole noi. Aceste eforturi nu au găsit ecoul așteptat de Brukenthal, sașii economicoși și de o condiție socială și materială incomparabilă cu cea a guvernatorului neluându-le în seamă și ignorându-le însemnătatea; le lipsea și pregătirea necesară receptării lor. Numai acele colecții cu o vădită orientare tradițional-săsească spre cercetarea trecutului au avut o însemnătate excepțională în viața culturală a Sibiului contemporan cu Brukenthal. Timp de un veac a fost necesar pentru atingerea nivelului și gândurilor lui Brukenthal de către exponenții cei mai înaintați ai sașilor — abia atunci, la finele veacului trecut, Muzeul Brukenthal a devenit ceea ce-și dorise fondatorul lui: un puternic focar de cercetare și de cultură sibiană, care astăzi a depășit mult chiar și granițele României.

L'OEUVRE CULTURELLE DE SAMUEL VON BRUKENTHAL DANS LA VILLE DE SIBIU

RÉSUMÉ

Dans la première partie de la communication nous nous sommes penchés sur la biographie de Samuel von Brukenthal, dans le but de reconstituer les coordonnées spirituelles et matérielles de son oeuvre politique et culturelle. Son héritage paternel — assez modeste par rapport à la condition d'un saxon aisé, mais vraiment ridicule par rapport aux richesses de Brukenthal au sommet de sa condition et carrière — fut dépensé à l'époque de ses études universitaires. Son mariage avec une riche saxonne et sa carrière bureaucratique à Sibiu (Hermannstadt) se placent aux débuts de son ascension politique et matérielle — appuyée d'une manière généreuse par les cercles de Vienne — et qui devait le conduire jusqu'à la fonction de gouverneur de la Principauté de Transilvanie.

Dans la seconde partie de la communication nous avons entrepris une analyse des informations contenues dans les riches matériaux documentaires des archives (Hausarchiv) de la famille Brukenthal pour dépister les sources de ses revenus et ses dépenses. Nous sommes arrivés à des

⁵⁶ Vezi E. Sigerus, *loc. cit.*, Julius Bielz, *Kunsttischler Johann Bauernfeind und seine Arbeiten*, in „Mittelungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum", VII, 1938, p. 19 și urm.; idem, *Galeriestudien*, *ibidem*, XII, 1947, p. 3—10; idem, *Johann Martin Stock. Siebenbürgischer Bildnismaler des 18. Jahrhunderts*, in „Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări", IV, 1956, p. 31—37; Arh. Stat Sibiu, CD 1—51 passim.

conclusions assez déconcertantes, c'est-à-dire que les revenus enregistrés couvrent seulement une petite partie de l'immense fortune de Brukenthal et — par conséquence — les dépenses enregistrés sous le titre dépenses culturelles ne justifient que d'une manière assez modeste les acquisitions des tableaux, des livres, des antiquités etc. Les donations d'argent et d'objets d'art ou de livres ne combleront pas ce décalage.

Dans la partie finale nous avons examiné l'oeuvre culturelle proprement-dite de Brukenthal dans la ville de Sibiu ; cela s'est développée sur plusieurs registres. De par sa position, il a pu exercer son influence bénéfique sur bon nombre d'œuvres culturelles, civilisatrices réalisées à Sibiu pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle. Mais il n'eut rien à déboursés pour ce faire. Son dessein fut d'élever le niveau culturel, artistique et scientifique de la ville de Sibiu par la force de son exemple personnel. C'est à cette fin qu'il a créé ses collections exceptionnelles même pour l'ensemble de l'Empire des Habsbourg ; ce fut aussi le but de ses palais et résidences d'un goût architectonique raffiné, de même que celui de ses jardins et parcs anglais ou des nouvelles cultures agricoles introduites par lui. Ces efforts de Brukenthal n'eurent pas l'écho escompté. Économiques et d'une condition sociale et matérielle qui ne pouvait guère prétendre à une comparaison avec celle de leur gouverneur, les Saxons ont méconnu ses desseins, tout à fait ignorants de leur portée, car ils n'étaient pas préparés à les comprendre. De ses collections, seules celles axées sur une tradition vraiment saxonne, comme l'étude du passé de leur pays, ont été à même de revêtir une importance exceptionnelle pour la vie culturelle de Sibiu contemporaine de Brukenthal. Tout un siècle a dû s'écouler avant que les représentants les plus avancés des Saxons de Sibiu soient arrivés à saisir la pensée de Brukenthal. Ce n'est qu'alors, à la fin du siècle dernier, que le Musée Brukenthal prit le caractère que son fondateur avait voulu lui conférer, à savoir, le caractère d'un puissant foyer de recherche et de culture, rayonnant de nos jours bien au-delà des limites de la ville qui l'abrite, au-delà même des frontières roumaines.

125 DE ANI DE EXISTENȚĂ A UNEI PUBLICAȚII
ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA
(„TELEGRAFUL ROMÂN”)

DE

VASILE NETEA

Cunoscător profund al stărilor din Transilvania, și îndeosebi a celor de ordin cultural, al presei și al mișcărilor literare, M. Eminescu, redactor în 1876 al ziarului „Curierul de Iași”, reproducea în paginile acestuia un articol apărut recent în „Foișoara Telegrafului român” de la Sibiu. Odată cu reproducerea Eminescu ținea în același timp să precizeze că limba în care fusese scris articolul era „*de o curățenie abia obișnuită în jurnalistică română*”. În anul următor, de astă dată prin „Convorbiri literare”, Eminescu revenea asupra publicației de la Sibiu, afirmând că „*Telegraful român*” este „*cea mai modernă (foaie) de peste Carpați*”. Foaia atît de lăudată de Eminescu împlinea atunci aproape 25 de ani de apariție, fiind înființată de arhiepiscopul Andrei Șaguna la 3 ianuarie 1853.

★

Deși era un oraș cu o veche și numeroasă populație românească, care-și avea aici și principala sa instituție ecleziastică și culturală — episcopia ortodoxă română — în jurul căreia funcționa și un seminar pentru preoți și o preparandie pentru învățători, totuși Sibiuul nu avusese pînă atunci nici o publicație și nici o tipografie românească. Din acest punct de vedere atît Brașovul, în care apăreau de la 1838, înființate de G. Barițiu, „Gazeta Transilvaniei” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, cît și Blajul unde apăruseră pînă la 1848, sub direcția lui Timotei Cipariu, „Organul luminării” („Organul național”) și „Învățătorul poporului”, întrecuseră cu mult Sibiuul care rămăsese numai un centru ecleziastic. Și totuși, prima inițiativă de a se înființa o publicație românească se luase la Sibiu încă în anul 1789, cînd medicul Ioan Piuariu Molnar, o strălucită figură iluministă a timpului, ceruse autorizație pentru a edita o gazetă intitulată „Foaie română pentru econom”. Același medic, sprijinit și de Ienăchiță Văcărescu, încercase în 1795 să dea viață, în același oraș, unei reviste științifice numită „Vestiri filozofești și moralicești” care urma să fie organul „Societății filozofești a neamului românesc din Mare Prințipatul Ardealului”.

Ambele inițiative au fost respinse, Sibiuul, în care apăreau totuși diferite periodice în limbile germană și maghiară, rămînînd astfel numai

un consumator al produselor publicistice ale Braşovului şi Sibiului şi, evident, ale presei din Bucureşti puternic îmbrăţişată de sibieni.

Lucrurile aveau să se schimbe abia în 1853 când arhiepiscopul Şaguna, om cu vederi moderne şi cu întinse legături în cercurile guvernamentale, a obţinut autorizaţia într-un moment în care Transilvania nu mai dispunea decît de publicaţiile de la Braşov, de la conducerea cărora Bariţiu fusese însă îndepărtat, de a înfiinţa atît o tipografie românească, aceasta fiind prima tipografie românească la Sibiu. Cit şi un ziar, care la început a avut o periodicitate bisăptămînală. Primul redactor al „Telegrafului român” a fost eruditul Florian Aaron, fost profesor pînă la 1848 la colegiul Sf. Sava de la Bucureşti, directorul întîiului cîrtidian în limba română — „România”, Bucureşti, 1838 — şi autor al unei apreciate istorii a Principatului Ţării Româneşti.

Fiind chemat curînd după aceea la Viena pentru a lucra în comisia pentru traducerea legilor în limba română, Aaron a fost silit să părăsească redacţia „Telegrafului”, locul său luîndu-l în acelaşi an medicul Pavel Vasici, viitor membru al Academiei Române. Alţi redactori de seamă în viitor aveau să fie pedagogul şi economistul Visarion Roman, întemeietorul băncii „Albina”, profesorul şi poetul Zaharia Boiu, luptătorul politic şi talentatul ziarist Nicolae Cristea, ctitorul primei reuniuni de meseriaşi români din Sibiu. Mai tirziu, funcţia avea să fie preluată de geograful şi etnograful Silvestru Moldovan, de asesorul Miron Cristea, viitorul patriarh, de istoriograful Teodor V. Păcăţian şi profesorul Nicolae Mladin şi alţii.

Preconizat la început ca un organ informativ pentru clerici, preoţi şi învăţători, „Telegraful”, datorită redactorilor şi colaboratorilor săi, s-a impus repede ca un apreciat organ cultural literar, preocupat de educaţia maselor populare, de valorificarea limbii şi literaturii populare, de dezvoltarea învăţămîntului, de consolidarea, prin cultură, a legăturilor între românii de pretutindeni şi de afirmarea spiritului patriotic românesc.

Foiletoanele sale au fost printre cele mai îngrijite şi mai interesante ale timpului, ele fiind dedicate îndeosebi creaţiilor literare, problemelor de limbă şi pedagogie, preocupărilor artistice. Marele merit cultural al „Telegrafului român”, a fost acela — părăsind ortografia etimologică cipariană în care se scriau atunci toate periodicele şi cărţile transilvănene — de-a adopta ortografia „Junimii”, care va deveni apoi ortografia Academiei Române, prin aceasta aducîndu-se o strălucită contribuţie la unificarea ortografiei române. Din acest punct de vedere — cum scria unul din vechii istorici literari — „Telegraful român” a făcut o adevărată revoluţie culturală.

Deşi ostile atîtor deprinderi şi tradiţii lingvistice transilvănene, „Telegraful român” a îmbrăţişat totuşi cu o accentuată simpatie criticile de această natură ale lui Alecu Russo şi ale lui Titu Maiorescu, din scrierile acestuia din urmă reproducînd în întregime şi studiul *Despre poezia română*.

Pentru a da o mai vie pregnantă preocupărilor literare şi folclorice ale ziarului, redactorii „Telegrafului” — Ioan Bechnitz şi Eugen Brote — au înfiinţat în 1876 suplimentul literar intitulat „Foişoara Telegrafului Român”. În programul „Foişoarei” se arăta că acesta urmăreşte, după

exemplul lui Maiorescu, să susțină acțiunile și operele al căror scop este de a spori „fondul de idei sănătoase și folositoare care să țină cumpăna superficialității și a frazelor fără cuprins”. Faima literară a „Telegrafului român”, a determinat pe tânărul poet Alexandru Macedonschi să trimită redacției de la Sibiu primele sale versuri destinate tiparului (*Dorința poetului*, 1870, n. 94). În coloanele „Telegrafului” va desfășura o viguroasă activitate publicistică și Ion Slavici, iar mai târziu Ilarie Chendi.

Continuând tradiția „Foi pentru minte, inimă și literatură”, „Telegraful român” a reprodus și el numeroase creații din scriitorii de peste Carpați, obținând totodată și anumite colaborări directe, fapt ce a făcut ca în paginile ziarului de la Sibiu să poată fi citați — pe lângă scriitorii transilvăneni — V. Alecsandri, Anton Pan, D. Bolintineanu, B. P. Hasdeu, Titu Maiorescu, M. Eminescu, I. L. Caragiale, I. Creangă, Petre Ispirescu, Al. Vlahuță, M. Sadoveanu, C. Gârleanu și alții¹.

Bogatei sale activități în direcția culturii și a literaturii, avea să i se adauge totodată și o însemnată activitate politică cu caracter patriotic.

După Congresul de la Paris din 1856, „Telegraful român” a urmărit astfel cu o accentuată atenție și însuflețire lupta — cum afirma într-un articol — pentru „împreunarea Principatelor” care a ajuns să fie, „cuvîntul de parolă” al moldovenilor”. În același articol ziarul relatează că „în toate orașele (moldovene) se țin adunări și se scriu protocoale (proces verbale), numite acte naționale. În adunarea de la Tecuci — preciza „Telegraful român” — s-a arătat că „împreunarea amînduror principaturi” este „singura mîntuire a țerei”, iar Galațul, „a doua cetate a Moldovei — se arăta mai departe — pofteste cu dor împreunarea în interesul comerțului său”. Despre Focșani, oraș locuit atît de populație moldoveană cît și munteană, ziarul anunța că începe a se numi cu mîndrie *Cetatea românească*. Ziarul releva de asemenea și apariția broșurii unioniste a lui Neofit Scriban — *Unirea și neunirea Principatelor* — subliniind semnificația ei. Alte numeroase informații și comentarii au fost publicate în legătură cu lupta pentru unire a muntenilor. După alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, „Telegraful român” anunța cu satisfacție că „unioniștii au învins”, remarcînd cu această ocazie „voioșia poporului” și marele său aport la alegerea domnitorului, salvele de tunuri trase în cinstea sa, precum și impresionanta paradă militară de la Iași.

În timpul războiului pentru Independență, ziarul sibian a fost unul din cele mai însuflețite organe de presă românească din Transilvania. În coloanele sale s-au publicat rînd pe rînd, pentru a potența entuziasmul patriotic al românilor transilvăneni, principalele documente diplomatice ale războiului, începînd cu declarația de independență rostită de M. Kogălniceanu la 9 mai 1877, ample reportaje despre marile bătălii de la Grivița, Rahova, Plevna, precum și numeroase articole cu privire la semnificația pentru România a acestui aprig război.

Ziarul sibian a reprodus de asemenea din revista „Convorbiri literare” poeziile eroice consacrate de V. Alecsandri dorobanților și curcanilor români: *Peneș Curcanul*, *Sergentul*, *Oda ostașilor români*, *Păstorii și plugarii*, *Hora Griviței*, precum și nuvela lui N. Gane: *Andrei Florea Curcanul*.

¹ Vezi Elena Dunăreanu, *Literatura în „Telegraful român” (1853—1873)* Sibiu, 1973.

Cea mai însemnată contribuție a „Telegrafului român” la susținerea războiului de Independență, a fost însă atenția acordată listelor de subscripție lansate de comitetele din Transilvania pentru ajutorarea cu bani, alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte și medicamente a ostașilor de pe front, a răniților, a familiilor lor, văduvelor și a orfanilor. La 10 mai „Telegraful român” publica astfel *Apelul către române* al Comitetului de femei din Sibiu, la 31 mai *Apelul filantropic* al Comitetului din Brașov, și apoi la 9 iunie, după dizolvarea de către guvern a acestor comitate, o altă chemare a brașovenilor intitulată *Apel la români*. Subscripțiile neputându-se face prin comitete, s-au făcut pe cale individuală ziarul publicînd număr de număr numele tuturor contribuitorilor precum și sumele și darurile oferite de ei.

Listele publicate de „Telegraful român”, ca și cele publicate de „Gazeta Transilvaniei”, au avut un mare ecou în opinia publică, colectele făcîndu-se pe o scară din ce în ce mai întinsă. Pînă la urmă, după calculele făcute de istoricul Mircea Păcurariu, sumele colectate în Transilvania s-au ridicat la : 8196,17 florini v.a., 3616,05 lei, 7630 franci aur, 2777,66 franci, 61 galbeni, 14,50 napoleoni, 10 taleri².

La sfîrșitul războiului Nicolae Cristea, redactorul ziarului, scria în „Telegraful român”, ca un „memento” al timpului, că după „victoriile obținute de armata română în Balcani, „nimeni nu mai cutează a deosebi pe român de român, fie oriunde, în Moldova, în Muntenia, în Ardeal, în Banat, în Bucovina... fiindcă acesta e român și toți românii (unul și același). *Astane leagă, ne împreună și ne încheagă, asta silește lumea să recunoască în noi un popor compus din oameni de acelaș fel binecuvîntat*”³.

Ca și în legătură cu lupta pentru Unirea Principatelor și războiul pentru independență, „Telegraful român” a susținut și oglindit fără încetare și lupta din toamna anului 1918, pentru Unirea tuturor românilor proclamată la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia. Manifestațiile respective au fost relevate îndeosebi după moartea mitropolitului Vasile Mangra (31 octombrie 1918), care, devotat al contelui Tisza, primul ministru al Ungariei, frînase o bună bucată de vreme atitudinea patriotică a ziarului. La 9 noiembrie st.n. 1918, „Telegraful” înregistra astfel discuțiile „demne de istorie” ale românilor din Cluj, care au ales în unanimitate un Senat național român care, prezidat de Amos Frîncu, a hotărît „pe temeiul dreptului sfînt, ca națiunea independentă română să-și croiască singură soarta”. Senatul a hotărît totodată recunoașterea acelorași drepturi și pentru naționalitățile conlocuitoare. La 14 noiembrie „Telegraful român” anunța hotărîrea Consiliului național român de la Arad — cărui îi erau subordonate toate celelalte consilii județene — de a-și asuma fără întîrziere, pe baza dreptului „de liberă dispozițiune a neamurilor, administrația tuturor județelor românești din Ungaria, hotărîre care fusese comunicată și guvernului de la Budapesta.

² Mircea Păcurariu, *Ecoul războiului de independență în „Telegraful român” din Sibiu*, 1967.

³ „Telegraful român”, 1877, 29 dec., nr. 103.

În același timp „Telegraful român” își arunca privirile și în largul lumii diplomatice, comunicînd cititorilor săi că Wilson, președintele Statelor Unite, a declarat că guvernul american va susține „dorințele de unire ale poporului român de pretutindeni”.

Ziarul sibian a publicat de asemenea toate comunicatele și proclamațiile Consiliului național român, de la Arad precum și chemarea pentru adunarea de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918 care avea să decreteze unirea tuturor românilor.

★

„Telegraful român” este astăzi cel mai vechi ziar românesc, apărînd fără întrerupere timp de 125 de ani. Ca și coloanele publicațiilor mai tinere, și coloanele „Telegrafului” de la Sibiu sînt puse astăzi în serviciul mării cauze a construirii socialismului, redactorii și colaboratorii săi fiind călăuziți de aceleași comandamente ale patriei.

ÎNSEMNE ALE SOCIETĂȚILOR NAȚIONAL-CULTURALE ROMÂNEȘTI REFLECTÎND LUPTA PENTRU DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII DE STAT

DE

MARIA DOGARU

Simbolul a constituit de-a lungul anilor una din formele de exprimare a dezideratelor existenței românești, un mijloc de luptă pentru realizarea idealurilor naționale.

Secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, perioadă în care lupta pentru unitate statală cunoaște o evidentă intensificare, marchează și în domeniul însemnului heraldic o etapă nouă, caracterizată prin apariția unor compoziții noi, grăitoare exprimând doleanțele neamului în centrul cărora se afla dorința vie de înfăptuire a unității naționale.

Înainte de a trece la prezentarea emblemelor principalelor societăți culturale¹, ce și-au desfășurat activitatea între 1868—1918 se impun unele considerații generale. Din analiza reprezentărilor, desemnând prin mijlocirea simbolului asociațiile culturale constatăm că predomină elementele heraldice evocînd, în forme variate, ideea unității naționale. Astfel marea majoritate a societăților culturale din Transilvania și chiar din România și-au inclus în embleme zeități romane, cea mai des întîlnită fiind zeița Minerva. Cu toate că Minerva era zeița înțelepciunii, protecția artelor frumoase și a științei, considerăm că sensul includerii ei în compozițiile heraldice ale numitelor societăți era în primul rînd de-a exprima originea latină a poporului nostru. Afirmăm aceasta cunoscînd că deși exista o zeiță cu același atribut în mitologia greacă — Atena — marea majoritate a societăților create în această perioadă pe teritoriul actual al României², au adoptat, și credem că nu întîmplător o zeităte romană, precizîndu-se în actele de constituire că personajul feminin este Minerva. Adăugăm argumentului de mai sus faptul că atributul culturii poate fi exprimat heraldic prin mai multe elemente cele mai des întîlnite fiind torța și cartea. Astfel Societatea pentru învățătura poporului român, Filiala Iași, creată în 1867, avea în emblemă o carte deschisă pe care era gravat un text edificator (ÎNVĂȚĂ ȘI VEI ȘTI /LUMI-

¹ Vezi V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Edit. Meridiane, București, 1968.

² Atena constituie emblema Societății numismatice române înființată în 1903. Vezi Medaliiile dedicate acestei societăți: Gh. Buzdugan, Th. Neculiță, *Medalii și plachete românești. Memoria Metalului*, Edit. științifică, București, 1971.

NEAZĂ-TE ȘI VEI FI /STRÎNGE ȘI VEI AVEA /VOEȘTE ȘI VEI PUTEA ³.

O altă concluzie care se desprinde este că în general compozițiile heraldice utilizate de societățile culturale își au originea în momentul 1848, constituie o perfecționare a însemnelor inițiate de revoluționarii pașoptiști ale căror revendicări le-au preluat, pentru concretizarea cărora luptau ⁴.

Alte elemente exprimând de asemenea ideea originii latine a poporului nostru sînt Columna lui Traian, actul de naștere al românilor dăltuit în piatră și acvila, în antichitate cel mai reprezentativ însemn al legiunilor romane.

Rețin atenția reprezentările heraldice în care întîlnim două brațe care își strîng mîinile, element heraldic preluat din heraldica societăților secrete europene, semnificînd de această dată credința în idealul național, o angajare totală în luptă pentru realizarea aspirației de veacuri, unirea românilor de pretutîndeni într-un singur stat.

Adoptarea — uneori chiar ca denumire — a unor devize expresive, deseori incluse în compoziții heraldice, constituie de asemenea o exprimare concisă a unui ideal, a țelului unor colectivități. Cea mai expresivă și concisă dintre acestea este VIRTUS ROMANA REDIVIVA ⁵. Devenită imbold în lupta pentru cîștigarea de drepturi naționale deviza VIRTUS ROMANA REDIVIVA sintetiza trecutul glorios al neamului, evidenția comunitatea românilor de pretutîndeni, exprima hotărîrea neclintită a acestui popor de-a trăi liber. „Virtus romana rediviva” era expresia conștiinței dreptății cauzei pentru care românii luptau, era deviza ce afirma dreptul lor la demnitate, era argumentul prin care solicitau să fie socotiți egali în drepturi cu celelalte naționalități, era dovada convingerii lor ferme că progresul nației se poate asigura numai prin unitate.

³ Aceasta se păstrează la Arh. St. Iași, colecția Matrice sigilare nr. 1396. Vezi M. Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 225—226.

⁴ S-a remarcat faptul că pentru a sublinia originea latină a poporului român frunțașii revoluționari din Transilvania au propus adoptarea unei steme în care să fie reprezentat, pe lângă elementele cunoscute din stema Ardealului, un personaj feminin însoțit de un leu și vultur. M. Popescu, *Stema Ardealului cerută de românii după 1848*, în „Convorbiri literare, LVIII, 1926, nr. 2, martie, p. 216—218; Dan Cernovodeanu, *Heraldica în sprîjinul idealurilor pașoptiste*, în „Revista muzeelor și a monumentelor istorice”, Muzeu, XI, 1971, nr. 3, p. 67 71; Această reprezentare, ce trebuia să justifice drepturile românilor din Austro-Ungaria, era preluată de pe moneda „Provincia Dacia” care prin intermediul metalului atesta continui tatea autohtonilor pe teritoriul fostei Dacii și indirect contopirea celor două popoare. Pe moneda amintită descifrăm un personaj feminin (Dacia) purtînd într-o mînă sabia curbă, în cealaltă un stîndard cu literele D F (Dacia Felix); personajul este flancat în dreapta de o acvilă și în stînga de un leu. Compoziția de pe monedă exprimă faptul că „liniștea” în acest colț îndepărtat al imperiului era asigurată de legiunile romane, reprezentate prin leu și vultur completeate cu unități formate din localnici ce continuau să lupte cu arma tradițională, sabia curbă. Iudita Winkler, *Moneda „Provincia Dacia”*, în „Studii și cercetări de numismatică”, vol. V, 1971, p. 149.

⁵ Această deviză arborată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de Regimentul de graniță românesc din Năsăud, a fost intens folosită în timpul revoluției de la 1848—1849 în Transilvania, imprimată pe steagul tricolor ce a fluturat deasupra măilor de românii adunați la Blaj la 3/15 mai 1848. Ștefan Pascu, *Avram Iancu*, Editura Meridiane, București, 1972, p. 85.

Dintre asociațiile culturale care au activat la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului nostru, cea mai importantă este *Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA)* înființată la Sibiu în 23 octombrie/4 noiembrie 1861.

Astra, centrul vieții culturale românești din Austro-Ungaria, a fost reprezentată heraldic de către zeița Minerva ⁶.

Dacă în primii ani de activitate personajul menționat este reprezentat cu mâna ridicată însoțit de scut (Fig. 1), treptat imaginea se completează prin introducerea sulii care este plasată în spatele scutului, subliniind caracterul militant al societății și a acvilei așezată în stînga Minervei. În noua înfățișare zeița ține în mâna stîngă o cunună, simbolizînd laurii cu care nașă voiește să-i încununeze pe cei victorioși, iar deasupra raze de soare dovedă a aspirației spre libertate și o viață mai bună. Această emblemă o întilnim în antetul actelor emanate de la ASTRA și în sigiliile cu care acestea au fost autentificate⁷ Fig. 2).

Faptul că introducerea Minervei în emblema Astei avea scopul de a evidenția originea latină a românilor este confirmat odată în plus prin imprimarea pe paginile de titlu ale tipăriturilor editate de această societate a Columnei lui Traian.

Astfel în 1903 cu ocazia adunării generale a Asociației de la Baia Mare se editează o foaie volantă „în sens de suvenir de la acest eveniment” pe care se reproduce monumentul ce evocă, în centrul Romei, faptele de vitejie ale strămoșilor noștri ⁸.

Societatea Academica Română — înființată în România în 1866, întemeiată tot pe conceptul de unitate culturală și solidaritate națională, a arboiat o emblemă asemănătoare: zeița Minerva avînd în mâna stîngă o victorie înaripată, în mâna dreaptă ținînd sulii, însoțită în dreapta de bufniță, simbolul înțelepciunii, în stînga de scut ⁹.

Societatea culturală „Măriana” creată în 1872, la Năsăud, și-a preluat numele de la cel mai activ sprijinitor al școlii românești din ținutul Năsăudului Ion Mărian ¹⁰. În actul de constituire, intitulat „statutul reuniunii învățătorilor din districtul Năsăudului și giurul aceluia” se prevede că Reuniunea va avea un sigiliu propriu cu emblema Minervei și inscripțiunea REUNIUNEA MĂRIANA NĂSĂUD ¹¹.

Minerva — cu atributele cunoscute, sulii și scutul, este inclusă și în emblema *Societății Academice „România jună” de la Viena* ce și-a desfășurat activitatea între 1883—1888 ¹².

„*Asociația națională Arădeană pentru cultura și conservarea poporului român*” ¹³, înființată în 1862 în numitul centru urban, societate ce a avut

⁶ Arh. St. Sibiu, fond Astra, nr. 6. Matricea sigilară a ASTREI se conservă la Muzeul Brukenthal.

⁷ Ibidem, nr. 594 din 2 iunie 1905.

⁸ Vezi *Îndrumător în Arhivele Statului Maramureș*. București, 1974, p. 86.

⁹ Matricea sigilară a acestei instituții se află la Muzeul de istorie al R.S.R. Vezi M. Dogaru, *op. cit.*, p. 227.

¹⁰ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 30.

¹¹ Arh. St. Bistrița Năsăud, fond Reuniunea învățătorilor Măriana, din districtul Năsăudului, P. I 1.

¹² *Presa literară românească*, vol. I, p. 364.

¹³ În legătură cu activitatea acestei societăți vezi I. Brateș, *Asociația națională arădeană pentru cultură și conservarea poporului român*, în „Înnoirea”, nr. 13—14/1939; V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 48—58.

un rol însemnat în propășirea cultural-națională a românilor din monarhia habsburgică a difuzat, celor înscriși, diplome de membru având imprimare însemne heraldice semnificative¹⁴. Astfel într-un medalion se afla zeitatea romană protectoare a artelor, în altul erau înfățișate două brațe care își strâng minile, element heraldic denumit în știința blazonului „credință”, însemn folosit de societățile secrete pentru a evidenția tăria convingerilor lor și încrederea în realizarea aspirațiilor.

Simbolul *Reuniunii sodalilor români din Sibiu*, este tot cele două brațe care se strâng încadrate într-o cunună formată din două ramuri¹⁵; se exprimă astfel atât scopul asociației cât și aspirația spre victoria finală când efortul generațiilor va fi încununat de lauri.

Dintre emblemele societăților culturale care au activat în România reține atenția reprezentarea imprimată pe broșurile și actele „*Societății Transilvania (din București) pentru sprijinul studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria*”: columna încadrată circular de cuvintele și cifrele AN. DAC. ROM. MDCCLXI¹⁶. Este interesantă data inserată, 1761, care credem că evocă mișcarea condusă de Sofronie din Cioara împotriva unirii cu Roma, mișcare începută în 1757, care în 1761 cunoaște punctul culminant ca urmare a atacării Blajului de către răsculați și a convocării, la Alba Iulia, a unui sinod în cadrul căruia s-a revendicat deplina libertate a cultului¹⁷.

„*Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor*”, creată în 1891 în România¹⁸ în vederea intensificării luptei pentru desăvârșirea unității naționale a avut de asemenea un însemn propriu. În statutul acestei asociații se menționa că „fiecare secțiune va avea un steag compus din culorile naționale: albastru, galben, roșu și purtând pe partea albastră inscripțiunea LIGA PENTRU UNITATEA CULTURALĂ A TUTUROR ROMÂNILOR, 24 IAN<U>ARIE 1891, iar pe suprafața roșie cuvintele „IN HOC SIGNO VINCES”. Tot prin statut s-a stabilit componența emblemei matricei sigilare ce urma să fie folosită de secțiunile ligii și s-a instituit o cocardă pentru membri având (mărimea de un leu) în centru o bulină roșie, bordura din mijloc galbenă iar pe cea de la margine, albastră, cuvintele LIGA ROMÂNILOR¹⁹.

Cartea de membru al Ligii era bogat ornamentată incluzând și unele elemente heraldice semnificative (Fig. 3). În centrul său se află un personaj feminin ce taie cu sabia din mâna dreaptă lanțurile robiei, iar cu mâna stângă sprijinită un scut pe care sînt inserate cuvintele CULTURĂ, NAȚIONALITATE, LIBERTATE; pe pieptul personajului menționat este repre-

¹⁴ Vezi pagina de titlu a „*Catalogului membrilor și statutelor Asociației naționale arădene pentru cultura și conservarea poporului român*, Arad, 1864.

¹⁵ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, reprezentarea de pe suprapertă.

¹⁶ Vezi *Actele Societății Transilvania (din București) pentru sprijinul studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria*, București, 1867.

¹⁷ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, Edit. Acad., R.P.R., 1963, p. 242–244. Nu este exclus ca cifra respectivă să evidențieze data înființării Regimentului de graniță românesc din Năsăud.

¹⁸ În legătură cu activitatea sa vezi Barbu Teodorescu, *Date istorice din viața Ligii Culturale*, în „Boabe de griu”, an I, 1930, nr. 8, p. 457–463; N. Iorga, *Liga culturală*, în „Boabe de griu”, an I, 1930, nr. 8, p. 451–456; V. Netea, *Les antécédents et la lutte de la Ligue Culturelle pour l'unité nationale*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, IV, 1965, nr. 3, p. 547–570; I. Burlacu, Tr. Rus, *Contribuții documentare privind rolul Ligii culturale în făurirea statului național unitar român*, în „Revista Arhivelor”, XI, nr. 2, 1968, p. 105–119.

¹⁹ *Statutele Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, București, 1893, art. 71.

zentat scutul cu armele României susținut de doi lei (simbolizînd Dacia). În fața personajului se afla o acvilă în zbor ce poartă în gheare o eșarfă pe care este scrisă denumirea societății, în partea inferioară este așezată pe o pernă, deasupra unei ramuri, coroana de oțel a României, confecționată în 1881, în mod simbolic, dintr-un tun capturat la Plevna; alături globul crucifer, însemn al puterii. În bordura care înconjoară emblema menționată sînt inserate, în partea superioară, 10 scuturi pe care sînt scrise localitățile TURDA, CERNĂUȚI și numele unor consecvenți luptători pentru progresul nației române: P. MAIOR, ȘINCAI, MUREȘANU, ȘAGUNA, AR. PUMNU, S. MICU, BĂRNUȚIU, LAZĂR. Lateral și în partea inferioară se află personaje feminine purtînd scuturi sau eșarfe cu denumirea provinciilor istorice ale țării, și medalioane cu chipul unor ilustre personalități ale istoriei românilor²⁰.

În scopul stimulării sentimentelor naționale, un grup de transilvăneni stabiliți în România, au creat la 24 ianuarie 1882 cu contribuția lui C. A. Rosetti „Societatea Carpații”. Aniversînd în 1884 scurgerea unui secol de la răscoala condusă de Horia, Cloșca și Crișan, societatea a arborat un drapel tricolor pe care s-au scris cu litere de aur numele provinciilor românești, care se aflau sub dominație străină: ARDEAL, BANAT CRIȘANA, MARAMUREȘ, BUCOVINA²¹.

În vederea participării la lupta întregului popor pentru înfăptuirea statului unitar, la 6 august 1914, se constituie de către un grup de transilvăneni din România, asociația „Legiunea ardeleană”²². Pe steagui acesteia, tricolorul românesc, figurau alături, de acvilă, portretele lui Horia, Cloșca, Crișan și Avram Iancu. Se exprima astfel faptul că unitatea statală este aspirația românilor de veacuri, iar acțiunile întreprinse erau legate de marile frămîntări sociale din trecut. Se atestă plastic prin această reprezentare faptul că „Legiunea ardeleană” a preluat și duce mai departe idealurile pentru care s-au jertfit conducătorii mării răscoale țărănești din 1784, cărora în secolul al XIX-lea Avram Iancu le-a închinat viața.

S-a conservat matricea sigilară a Societății de lectură „Inocențiu Micu Clain” a studenților din Blaj. În emblema sa se află un arbore pe o terasă avînd ramurile dispuse 3. 3. Cum se știe arborii au ocupat un loc important în însemnele populației românești. Exprimînd în general fenomenul dendrolatic în sigiliul la care ne referim arborele credem că semnifică atît rădăcinile adinci ale românilor pe acest teritoriu cît și rolul innoitor al societăților de acest fel²³.

²⁰ Nicolae Iorga. *op. cit.*, p. 451.

²¹ Vasile Netea, Vasile Curticăpeanu, *Contribuția societăților culturale patriotice românești la realizarea unității naționale*, „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, an XIV, 2-3, 1968, p. 167.

²² Vezi Ioana Burlacu, Viorel Grozav, *Pagini din lupta românilor transilvăneni aflații în România (1908-1916)*, în „Revista Arhivelor”, an XI, nr. 1968, p. 127-132.

²³ Ioan Pleșa, *Sigiliile din colecția Filialei Arhivelor Statului a județului Alba*, în „Apulum. arheologic, istoric, etnografie”, XII, 1974, p. 426.

Societatea pentru cultura și literatura poporului român, Sesiunea Iași, constituită în 1916, moment hotărîtor pentru destinele poporului român, și-a putut preciza deschis scopul. În statutele sale se menționa că societatea avea drept țel, înălțarea neamului românesc, asigurarea unei existențe neatirnite, a stimula și dezvolta conștiința națională, spiritul de solidaritate națională, cum și tendința pregătirii neconținute de către statul român a realizării idealului național²⁴.

În articolul 35 al Statutului său se preciza că societatea va avea o emblemă pentru membri, și va fi reprezentată printr-un drapel cu cele trei culori naționale purtînd o alegorie (emblemă) hotărîită de regulament. În vederea încurajării faptelor de vitejie și a recompensării membrilor, care se distingeau prin activitatea desfășurată, în actul fondator se menționa totodată că emblema smălțuită a societății, va putea fi oferită ca decorație²⁴.

În privința asociațiilor culturale exprimîndu-și scopul prin deviza adoptată consemnăm în primul rînd *Societatea literară a junimii studențești de la gimnaziul fundațional din Năsăud* care s-a numit între 1870 — 1890 „Virtus romana rediviva”²⁵. Desigur activitatea intensă desfășurată și această denumire, au atras atenția autorităților de la Viena și Budapesta care au interzis un astfel de titlu ca atare, după 1890, societatea va funcționa sub denumirea „Societatea de lectură”²⁶.

Societatea de lectură a studenților români din Satu Mare a avut deviză „mult e dulce și frunoasă limba ce-o vorbim”²⁷ iar *Societatea academică studențească română de la Viena* a arborat o deviză sintetizînd imperativul epocii, chemarea adresată de poetul Andrei Mureșanu românilor de pretutindeni, „Deșteaptă-te române”²⁸ completate de parafrazarea cunoscutelor versuri ale lui A. Birseanu „Uniți-vă în cuget, uniți-vă în simțiri”²⁹.

Am depistat și descris în rîndurile de mai sus cîteva din emblemele societăților culturale³⁰. Importanța lor deosebită ca izvoare heraldice exprimînd concepțiile generației care a militat și a înfăptuit marele act istoric din 1 decembrie 1918 — impune luarea unor măsuri grabnice pentru cercetarea și conservarea lor ca prețios teaur de gîndire românească dovada grăitoare a spiritualității românești.

²⁴ Statutele Societății pentru cultura și literatura poporului român. Secțiunea Iași, 1916.

²⁵ V. Curticăpeanu, *op. cit.*, p. 31.

²⁶ Idem.

²⁷ Idem, p. 26.

²⁸ Idem, p. 149. Versurile fac parte din poezia „Un răsunset”.

²⁹ A. Birseanu, *Steagul nostru*, în vol. „Poezia românească clasică”, vol. III, Editura Minerva, București, 1976, p. 89.

³⁰ S-au conservat și unele însemne aparținînd participanților la activitatea unor societăți culturale. Astfel cunoaștem un sigiliu ce însoțește semnătura autografă a lui Macedoniu Maniu, unul dintre membrii fondatori ai Reuniunii învățătorilor populari din districtul Năsăudului; în partea superioară a cîmpului sigilar este gravată o acvilă, iar în partea inferioară s-a scris cu litere latine numele posesorului M. Maniu. Art. St. Bistrița Năsăud, fond Reuniunea învățătorilor populari din districtul Năsăudului, P. II/3.

Fig. 1. — Impresiune obținută prin aplicarea în ceară a matricei ASTREI.

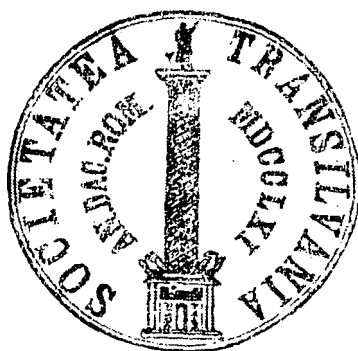

Fig. 2. — Emblema Societății „TRANSILVANIA”.

Fig. 3. — Antetul cărții de membru al LIGII CULTURALE”.

O IDENTIFICARE DIN POEMUL „ZLATNA” AL LUI MARTIN OPITZ

DE

PAVEL BINDER

Relațiile poetului german Martin Opitz (1597 — 1639) cu Transilvania și cu colegiul din Alba Iulia sînt relativ binecunoscute de literatura de specialitate. De asemenea este relevat, că Opitz, unul din cei mai de seamă cînturari ai vremii sale, a compus un poem de peste 500 versuri alexandrine intitulat „Zlatna sau liniștea sufletească” (Zlatna oder von Ruhe des Gemütes, 1623) în care se manifestă ca un adept al latinității limbii române. În cuvinte avîntate, el exprimă admirația față de poporul român, a cărui experiență a continuat pe aceste meleaguri „prin/mijlocul/furiei barbare”¹.

În cele ce urmează dorim să elucidăm doar problema localizării satului românesc situat între Alba Iulia și Zlatna („in pago Walachico inter Albam et Salatnam”) de unde Opitz a cules textele unor inscripții latine. În versul 47 al poemului Zlatna poetul face următoarea precizare : „Dass hier (wo Petrodana stund vor diesen auffgebawt) Petrodava, welcher Prolemaeus erwehnet, gestanden sey, meinen etliche darumb, weil noch jetz-und neben der alten Statt ein Walachisch Dorff Pedredan heisset. Aber Zeugma, die eben er Ptolemaeus nennet, scheint sich besser hieher zu fügen, inmassen auch solches die Inwohner bestâtigen”². Pînă acum nu s-a reușit localizarea acestui stat, deoarece s-a crezut în mod eronat, că cetatea Petrodava este vechea vatră a Albei Iulii³.

Literatura de specialitate a fost de părere, că Martin Opitz a cules date despre latinitatea limbii române în orașul Zlatna. În această localitate, în evul mediu într-adevăr locuiau numai români. În anul 1496 Zlatna făcea parte din satele românești din proprietatea capitlului din Alba Iulia, care prestau datul oilor. Numele german de Schlatten în această perioadă se referea numai la orașul Abrud⁴. Astfel, într-un act din 1556

¹ Ioana Ursu, „*Daeta Antiqua*”, una din „*fiicle*” lui Martin Opitz, în „Magazin istoric” X (1976) nr. 5 (110), p. 41 — 42.

² Karl Kurt Klein, *Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum*, în „Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde”, 50, 1927, nr. 7—8, p. 97.

³ Ioana Ursu, *op. cit.*, p. 41.

⁴ Astfel mențiunea de Schlatten pe harta lui Johannes Honterus din 1532 se referă la Abrud, și nicidecum la Zlatna. Numai după așezarea unor mineri germani la Zlatna (1622) primește acest oraș numele german de Kleinschlatten, iar de acum înainte Abrudul se numea Gross-Schlatten.

se făcea deosebire netă între Zlatna română (Olah Zlatna) și Abrud (Szasz Zlatna) ⁵.

Această situație se schimbă radical după campania lui Gabriel Bethlen împotriva imperialilor din anii 1619—1620, când principele Transilvaniei a dislocat sute de mineri germani și slovaci și i-a adus în Transilvania cu scopul de a sprijini mineritul ⁶. Cronicarul elujan Valentin Segesvári scrie că în „Ianuarie 1622 au fost aduși mulți mineri și aurari, peste cinci sute, pe care i-a adus din Kremnitz împreună cu soțiile și copiii lor. Ei nu au venit de bună voie, ci au fost aleși fiind trimiși în Transilvania de mărița sa Gabriel Bethlen; printre ei au fost și monetari care au fost siliți să vină aci” ⁷.

Martin Opitz însă a putut să găsească viața românească curată în satul Petroșani situat la est de Zlatna. În anul 1556, Abrud, Zlatna și Petroșani erau zălogite de capitlul din Alba Iulia nobilului Melchior Balassa. Peste doi ani când patricianul brașovean Johannes Benkner cumpără de la Martin Literatul din Bărbănt spălătoriile de aur din Zlatna (auriloturae in fluvio Ompay in territorio possessionis Zalatna et in comitatu Albensi existentis), în Zlatna și Petroșani (possessione Szalathna in dicta Pethrosan) *sînt menționați numai vecini români.* Este probabil că urmașii românilor din 1558 — (Stanislau Berbec, Ioan Moga, Toma Ganea din Petroșani, Ioan și Nicolae Căndea, Ștefan Popa, Ieremia Liberținul, Matia Borza, Ștefan Crețu, Ioan Cristian, Petru Petrașcu, Ioan Popa, Filip Matei, Matei Teorescu, Gavril Lazăr, Ioan Oprea, Petru Zaria, Gavrilă Oprea, Petru Corpadi, Mihai Munte, Ștefan Horgaș, Miluț Iancu, Petru Zora, Ștefan Here, Toma Șorban, Bosota Părul, Petru Cimpian, Drăgăilă Bosat, Lupu Căndea, Oprea Bosat, Petru Petriman, Dan Poroslo și Ioan Cence) ⁸ — locuitori în Zlatna și Petroșani erau

⁵ Pavel Binder, *Geografia istorică a Munților Apuseni în ordinea a fudulă (s. c. XIII—XVII)* în „Apulum”, XIII (1975) p. 527—528.

⁶ Gustav Gündisch, *Die Peregrination des Valentin Frank in „Neuer Weg”, 1976*, nr. din 27 martie și Gustav Gündisch, *Valentin Frank d.Ä. als erzherzog der Enkel des Lazarus Henckel von Dannersmark*, in *Korrespondenzblatt des Arbeitskreises für Siebenbürgische Landeskunde*, 6 1976, nr. 3—1, p. 118.

⁷ 1622. 22. 23. 21 Ianuarii nozanak sok banyasz aranyaszo legenyeket, tobbet ot szaznal, felesgek-gyermekekkel egyetemben Kormocz (s az tobb banyakhol onnet feljul; de nem jo akaratjok szerint, hanem mond valoaltva, irva voltanak, kiket Bethlen Gabor o felsége kuld Erdelyben; pinzveroh is vullanak koztok, kerelenseg alatt kellett eljonniek. cf. *Erdelyi Tortenelmi Adatok*, vol. IV, Kolosvar, 1862, p. 189. Mai vezi și Monumenta Comitatalia Regni Transylvaniae, vol. VII, p. 478 și vol. VIII, p. 113 — 371.

⁸ „Dictum Joannem Benckner heredesque et posteritas suas universites as factae ac iuris regionalis Maiestatis vestrae in eadem habiti. Vicinis et commentaneis eiusdem ut pute providis Berbecz zanislo, Moga lunon, gania Thoma de pethrosan, Ioanne et Nicolao Kende, Stephano popa, Jeremia libertino, Matthia borza, Stephano fodor, Ioanne kristhian, Petro perhraska, Ioanno popa, Philippo matthe, Mattheo theoresk, libertino, Gawrigh laza, Ioanne opra, Petro Zaaria, Gaurilla opra, Petro korpady. Michaela monthe, Stephano horgas, Michaela janko, Petro zora, Stephano herre, Thoma sorban, Bosotha perwl, Petro kempeu, Dragilla bosath, Volfgango kende, opra bosath, Petro pethrman, Dan porozlo, Ioanne Chenche, opris herre, omnino jobagonibus magnifici domini Melchioris balassw de gyarmath in possessione Szalathna ac in dicta Pethrosan commorantibus...”, cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, vol. VI, Brassó, 1915, p. LXI.

informatorii poetului german. În secolul al XVII-lea satul Petroșani (azi Pătrîngeni)⁹ alături de Galați, Presaca și Feneș (Filești) făcea parte din domeniul de jos al Zlatnei¹⁰.

Prin urmare cu siguranță putem constata că satul situat între Alba Iulia și Zlatna, menționat de Opitz [*pago Walachico inter Albam et Salatnam*] este identic cu satul Petroșani (azi Pătrîngeni, contopit cu Zlatna) pe care Martin Opitz îl numește „Ein Walachisch Dorff Petredan (recte Pedrosan!) heisset”, lângă care el a găsit ruine romane identificându-l cu Petrodava. Cercetările recente identifică Petrodava cu Piatra Neamț. În descrierea Daciei de Ptolemeu, există și un oraș numit Patridava¹¹. Rămîne de datoria arheologilor să stabilească, dacă se poate admite identificarea făcută de Martin Opitz între satul Petroșani de lângă Zlatna cu Petrodava amintită de Ptolemeu¹².

⁹ La Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, vol. II, 1968, p. 31, această localitate este menționată abia din anul 1733 (Petreselyem).

¹⁰ Pavel Binder, *Munții Apuseni, op. cit.*, p. 528.

¹¹ „... Porolissum, Arcobadara, Triphulum, Patridava, Carsidava, Petrodava, Ulpianum, Napoca, Potaissa, Salinae” etc. cf. *Izvoare privind istoria României* (Fontes ad historiam Dacoromanae pertinentes), vol. I, București, 1964, p. 545.

¹² Nu de mult am putut constata, că indentificarea dintre Petrodava cu Petroșani-Pătrîngeni a fost făcută deja la începutul sec. XVII-lea de istoricul Ștefan Szamosköri, care deci a putut să fie izvorul pentru Marin Opitz pentru localizarea în cauză. „La 2000 de pași încoace de Zlatna – serie istoricul Szamosköri, care trăia la Alba Iulia – pe malul Ampolului pînă în zilele noastre se văd urnele acelei așezări romane, pe care după părerea noastră este identică cu Petrodava, amintită de Ptolemeu între localitățile din Dacia și indică și latitudinea nordică, dar avem impresia că cifrele nu sînt redade corect. Pe hotarul (acestui Petrodava) pînă azi se găsește satul românesc Petredan”. Cf. Szamosköri Istvan, *Erdely Története* (Stephanus Zamosius: *Rerum Transylvanicarum* ibid. Monumenta Hungaria VII) Budapest, 1963, p. 255.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (S T U D I I D O C U M E N T A R E)

PROBLEME ALE ISTORIEI GERMANE ÎN LUCRĂRILE LUI GOLO MANN

Cercetarea problemelor istoriei și istoriografiei germane nu poate fi înțeleasă fără raportarea dialectică la contextul social-politic în care aceasta din urmă și-a desfășurat activitatea creatoare, ca și la angajarea politică a intelectualității germane în diverse etape de dezvoltare istorică.

În atmosfera de echivoc care a pluit asupra nou-născutei republici de la Weimar, contestată de puternice grupe de presiune, intelectualii germani vor fi gata să omologheze, o dată mai mult, noile planuri politice și militare puse la cale tot mai febril la Berlin. Dar atmosfera se va schimba rapid după 1933, când numeroși intelectuali vor lua poziție împotriva regimului hitlerist și vor părăsi Germania sau, rămânând în patrie, vor căuta totuși să contribuie la surparea bazelor regimului nazist.

În cele ce urmează vom expune concepțiile istoricului' Golo Mann, fiul marelui romancier Thomas Mann, refugiat în perioada hitlerismului împreună cu tatăl său, în Statele Unite.

★

Fiul al marelui romancier european Thomas Mann, Golo Mann s-a născut la München în 1909. În 1932 a obținut doctoratul în filozofie la Heidelberg, cu marele ginditor Karl Jasper și în 1933 a părăsit Germania împreună cu familia sa. Angajat în armata americană între 1943—1946, Golo Mann a fost numit profesor de istorie contemporană la Claremont Men's College (California) și a funcționat în această calitate pînă în 1957, revenind, în patrie în 1958.

Specializat în istoria modernă a Europei, Golo Mann părea a-și fi închinat viața elaborării monumentalei biografii, plină de atîtea vederi noi, închinată aceluia ciudat personaj istoric care a fost Wallenstein¹. Dar, cu mult înainte de data publicării sintezei finale a acestei biografii, Golo Mann se simțise obligat să ia poziție în polemicile stîrnite de problema răspunderilor poporului german în cele două războaie mondiale. După o serie de recenzii critice împotriva tezelor unor A.J.P. Taylor sau Fritz Fischer, fiul lui Thomas Mann a publicat în sfîrșit prima ediție a sintezei sale consacrate analizei critice și filosofice a istoriei Germaniei între 1789—1960.

S-ar putea spune că Golo Mann și-a pus o problemă de conștiință, atunci cînd a început să-și elaboreze sinteza pe care, revenit în Europa în 1958, și chemat la catedra de istorie modernă a Universității din Münster (apoi la cea din Stuttgart), a publicat-o sub titlul de *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts* (Frankfurt am Main, Büchergilde Gutenberg, S. Fischer Verein). Cînd, mai ales după apariția acestei prime ediții, o serie de lucrări istorice de mare vîlvă au apărut în problematica respectivă, mai ales aceea, de atîta notorietate, a lui Fritz Fischer, Golo Mann s-a simțit obligat să ia poziție, fie sub forma unei pătrunzătoare critici făcute tezelor lui Fischer, ca și celor susținute de istoricul englez A.Y.P. Taylor, fie, mai ales, sub forma unor completări aduse primei ediții a operei sale, în 1968 și în 1974, data ultimei ediții a ei.

¹ Sinteza a apărut în 1972 la Frankfurt, în 1360 pagini, sub titlul de *Wallenstein, Sein Leben erzählt*, și constituie o încercare de reabilitare a generalului considerat de numeroși istorici drept un simplu condotier.

În esență, sinteza consacrată de Golo Mann istoriei moderne și contemporane a poporului german (căci el ține seama, în expunerea lui, de statul habsburgic ca și de statele Germaniei propriu-zise) caută să elucideze o serie de *structuri istorice* și de *devieri*, motivate riguros conjunctural.

Cum s-a ajuns de la Germania *Aufklärung*-ului, a lui Frederic II și a lui Goethe, la Bismarck, la Wilhelm II și la Adolf Hitler?

Explicația, istorică, filozofică, sociologică, psihologică, a acestei evoluții, constituie, evident, una din cele mai substanțiale sarcini care poate ispiti pe un istoric polivalent, accesibil în egală măsură la investigațiile sociologiei, la analizele diferențiate ale psihologiei istorice și la marile perspective ale istoriei culturii. Căci istoria Europei și a lumii au depins, în mare măsură, de tendințele ambițioase ale unei *Weltpolitik* preconizate de virtuțile aristocrației bancare și industriale din acea țară.

La timpul său, Bismarck, printr-un adevărat tur de forță, izbutise să serieze, în timp și spațiu, problemele și adversarii, și să-i biruie pe rind pe aceștia din urmă, după ce-i izolase diplomatic și psihologic. Dar Bismarck nu va practica niciodată o *Weltpolitik*; el prefera să jongleze cu celelalte mari puteri ale Europei, avînd grija, ca un îndemnitic jongleur, să păstreze cel puțin una din bile în suspensie, în aer, bila respectivă fiind Marea Britanie. Dar nici unul din succesorii lui Bismarck nu s-a priceput să-i învețe marile secrete politice.

Întreaga lucrare a lui Golo Mann încearcă, recurgînd la toate metodele de investigație îngăduite istoricului, să explice cauzele complexe pentru care Germania a fost, succesiv, ciocan și nicovală, contribuînd, prin politica atît de catastrofală a conducătorilor ei, începînd chiar cu Bismarck, la devierea marilor linii ale civilizației europene.

Golo Mann expune desfășurarea istoriei Germaniei, și evoluția culturii germane, începînd cu Revoluția franceză și pînă în zilele noastre, în 12 mari capitole. La încheierea unora din ele (IV, VI, IX, X și XI), autorul se oprește și judecă, foarte de sus, sensul marilor evenimente narate și explicate de el, trîgînd concluziile de ordin istoric, sociologic și politic, degajate de aceste evenimente. La alte capitole însă, el lasă această sarcină exegetică pe seama marilor spirite critice ale Germaniei din epocile respective: Hegel (cap. I); Heinrich Heine și Karl Marx (II); Ferdinand Lassalle și Arthur Schopenhauer (V); Friedrich Nietzsche (VII). Cît despre Max Weber, al cărui discipol este, acest profund sociolog este citat la fiecare capitol, formulările lui succinte în judecarea faptelor istorice fiind reproduse de obicei fără comentarii.

Germanii au avut, de două milenii, prilejul unor linii de comunicații terestre spre toate punctele cardinale, dar rare prilejuri de contact cu marea largă. La acești factori geografici, Golo Mann adaugă următorii factori produși ai istoriei: moștenirea imperială romană (Carol cel Mare și Otto I) și rebeliunea spirituală a lui Luther care a împărțit, pînă astăzi, masa poporului german, ca și Europa occidentală și centrală, în două tabere confesionale multă vreme învrăjbite ireductibile.

Niciodată spiritul german nu a fost mai aproape de spiritul european și, în același timp, mai liber, mai inspirat, mai aproape de popor, ca în epoca *Aufklärung*-ului. Niciodată cultura germană n-a vibrat mai autentic ca în epoca marcată de lunga existență a lui Goethe. Dar consecințele europene ale Revoluției franceze și, mai ales, ale Imperialismului napoleonian au deviat în mod fatal spiritul german.

Friedrich Hegel, moștenitor al optimismului raționalist al epocii luminilor și-a construit întreaga filozofie pe baza ideii optimiste după care „realul este rațional și tot ce este rațional este real”. Faptul că, pentru Hegel, profesor la Universitatea regală din Berlin, *realul* va sfîrși prin a se identifica tocmai cu statul monarhic și birocratic prusian, a însemnat prima deviere esențială a gîndirii germane de la spiritul generos, european, progresist, al *Aufklärung*-ului. Dinamismul dialectic conceput de Hegel nu se putea complăce, evident, cu modelul conservator, dar european, al Confederației germane, conceput de Metternich după 1815. Între modelul „Europei în miniatură” care tindea să fie Austria lui Metternich, și modelul „Germaniei în miniatură”, cum tindea să fie Prusia, cel din urmă a biruit, grația dinamismului oamenilor de stat prusieni care s-au priceput să realizeze *Zollverein*-ul și să confere astfel o infrastructură economică puternică modelului *Klein Deutschland* pe care-l va realiza, ca suprastructură politică, Bismarck.

Și pe plan politic, Prusia se dovedea mai progresistă decît Austria. În vreme ce la Viena nu exista nici o urmă de sistem parlamentar, nici măcar sub gotma medievalelor *Stände*, la Berlin se experimenta un embrion de Parlament, încă aristocratic și anodin: dar, scrie Golo Mann, indiferent de modalitățile după care este recreat un Parlament, dacă discuțiile pot fi libere, membrii săi cei mai destoinici vor tinde să reprezinte — cum a fost cazul în Marea Britanie în tot decursul secolului al XVIII-lea — dacă nu interesele populare, cel puțin curențele de opinii, în general progresiste, ale epocii respective.

Toate curente de gândire politică s-au încrucișat în anii 1848 și 1849 în Europa și în Germania, rezultând un paralelogram al forțelor specific pentru fiecare țară europeană. La Berlin, la Frankfurt și la Viena, ca și în celelalte state germane și provincii austriece, se experimentau tot felul de soluții, într-un climat de dezvoltare socio-economică asincronică și în funcție de jocul valențelor naționale. Poporul german, aspirând la unitate politică, vedea oferindu-i-se soluția prusiană și protestantă (*Klein Deutschland*) în contrast cu soluția „Imperiului de 70 de milioane de suflete” concepută la Viena mai ales de ministrul de finanțe von Brück și urmărind dominarea întregii Europe centrale, de la Anvers la gurile Dunării, de o mare formație politică și economică orientată de la Viena. Acesta este contextul în care s-a priceput să le dea coeziune și eficiență forțelor sociale care l-au susținut. După celebra formulă a marelui jurist francez François Gény, Bismarck a realizat un „construit” remarcabil, dintr-un „donné” istoric cât se poate de complex.

Revenită din iluziile în care crezuse în prima jumătate a veacului al XIX-lea, pînă la revoluția din 1848, națiunea germană, angajată pe linia expansionismului economic, năzuia acum să fie organizată astfel încât să-și poată dezvolta cât mai liber și mai rodnic activitatea materială. Bismarck a izbutit să-i asigure acest cadru statal, dar marea problemă era acum aceea de a continua politica lui Bismarck, fără a se ajunge la un deznodământ fatal pricinuit de o politică imprudentă. Dacă nimeni n-a izbutit această performanță, nu e mai puțin adevărat că, în chiar succesiunea lăsată de Bismarck, pe lângă unele elemente de prudență politică (evitarea cu orice preț a unui conflict cu Rusia și cu Anglia, a unei expansiuni coloniale și navale; limitarea la politică de hegemonie în Europa centrală) existau coordonate pe care nu succesorii săi le mai puteau schimba. Două din aceste coordonate s-au dovedit, mai ales, fatale Imperiului german și anume: anexarea forțată, fără plebiscit, a Alsaciei și Lorenei, anexare pe care Bismarck a pretins, în memoriile sale, că a fost silit s-o accepte sub presiunea cerurilor militare, dar și a opiniei publice; și îngrădirea cu grijă a oricărui regim parlamentar autentic și a oricăror forme politice și sociale cu adevărat democratice.

Anexarea celor 2 provincii a creat în coasta Germaniei imperiale o tensiune revendicativă neîmpăcată, care va deveni în mod firesc centrul de polarizare al tuturor adversităților pe care și le va suscita Imperiul prin politica tot mai imprudentă a conducătorilor săi. În același timp, descurajarea instituirii unui regim cu adevărat democratic va împiedica în permanență controlul politicii imperiale de către masele largi ale poporului german și de către intelectualii care reprezentau adevăratele năzuințe ale poporului. Sistemul parlamentar era așa alcătuit încât cele mai importante partide politice ale Germaniei albele, Partidul Social Democrat și Partidul Centrului, cu tot numărul mare de deputați în Reichstag nu vor izbuti niciodată să devieze cituși de puțin linia unei politici de megalomanie tot mai accentuată, ducînd inevitabil la catastrofă.

„Nici un om de stat de pe lume n-a desfășurat — în afară, poate, de Metternich — în vederea menținerii păcii în Europa, o mai mare energie decît Bismarck, la sfîrșitul carierei sale, între 1871 — 1890” spune autorul. Cancelarul înțelegea perfect că faza scurtă a războaielor limitate în timp și spațiu era definitiv încheiată și că, într-un eventual război, Germania urma inevitabil să confrunte o coaliție europeană al cărui element dinamic trebuia să fie Franța. Bismarck avea, cum i-a spus contele Suvalov, „coșmarul coalițiilor”, al oricăror coaliții, fie aceea de tipul Kaunitz-Choiseul, fie aceea care a dus la războiul Crimeei. Este suficient să parcurgem *Memoriile* cancelarului pentru a urmări evoluția acestei temeri permanente, care l-a făcut pe Bismarck să frîneze cit a putut explozia planetară a energiilor germane, pentru a nu spori numărul adversarilor latenți ai Imperiului. Dar optarea finală în favoarea Austriei a asociat Germaniei un stat în declin. „Soarta Germaniei și a Europei împreună cu Germania — s-a pecetluit în ziua de 4 octombrie 1879”, scrie Golo Mann. Adică în ziua în care contele Andrassy a semnat la Viena cu ambasadorul Germaniei tratatul de alianță al Duplicei.

Rezultatele politicii incoerente a lui Wilhelm II au devenit vizibile în preajma primului război mondial. Chiar un economist ca Werner Sombart își îngăduia să scrie în lucrarea sa *Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert*: „Frazele găunoase slujesc numai să astupe vidul intelectual. Secolul al XIX-lea se încheie cu un fel de oportunism utilitarist și afacerist, care a dus națiunea unor Stein și Hardenberger la un adevărat nadir politic”. Tot astfel, Thomas Mann, tatăl autorului, va zugrăvi, în celebrul său roman *Casa Buddenbrock* cu accente sflșietoare de prooroc, destrămarea unei societăți în care se adincea prăpastia între mintea creatoare și burocrăția imperială cîrmuitoare. Iar Heinrich Mann, fratele lui Thomas, stigmatiza prototipul birocratului josnic în romanul său de mare vîlvă *Der Unterthan*.

Jucînd totul pe cartea militară, pe izbinda planului Schlieffen — de altfel și acest plan pus în aplicare cu șovăială de un strateg ales exclusiv pentru prestigiul numelui său, și al cărui sistem nervos deficitar nu putea rezista tensiunii unei răspunderi gigantice — Germania s-a aflat, după Marna, în cea mai dificilă situație strategică și politică, cu atît mai mult cu cît

niciodată diplomația și conducerea politică a Imperiului nu fusese mai slab dotată cu oameni de valoare. Ţelul de război urmărit de Împărat, crede Golo Mann — care nu adoptă teza lui Fritz Fischer — era acela de a face din Germania o *putere mondială*, independentă, ca atare, de rigorile politicii europene, iar nu puterea mondială prin excelență. Ambiguitatea, voită, dar naivă, a titlului inului imperial german *Deutschland über alles*, titlu care putea însemna și o firească și entuziastă precizare patriotică, dar și un întreg program de *Weltpolitik*, a jucat și aici în defavoarea Germaniei, în toate sensurile.

Wilhelm II avea suficientă intuiție politică — apreciază Golo Mann — ca să-și dea seama că Germania pierduse războiul în septembrie 1914, la Marna. Stăruința Împăratului de a nu-l demite pe cancelarul Bethmann-Hollweg, dușinăt de toate cercurile militare și pan-germaniste, se explică prin această intuiție. Cancelarul a fost demis în vara anului 1917, tocmai când mai era cu puțință o pace europeană de compromis. Și tocmai atunci armata preia conducerea Germaniei, prin persoana lui Erich Ludendorff, care-i va domina pe toți cancelarii succesori ai lui Bethman-Hollweg, cu demiterea căruia se încheie, de fapt, istoria celui de-al doilea Reich și a Germaniei wilhelmiene, cum a observat atât de judicios A.J.P. Taylor ².

„O bucată de hirtie obișnuia să spună Metternich pe la 1830 — nu înseamnă o constituție. Numai timpul, trecerea timpului, pot face o constituție viabilă”. Analizând soarta tragică a Republicii de la Weimar, concepută sub semnul înfrîngerii, Golo Mann scoate în relief faptul că, în vreme ce adversarii Republicii erau solidari și dinamici, partidele care susțineau sistemul de la Weimar nu s-a priceput să consolideze un regim politic patronat, din 1925 înainte, de figura de bronz a mareșalului von Hindenburg. Totuși, susține autorul, nu *Reichswehr*-ul organizat de generalul Hans von Seeckt, dar menținut mai presus de partide — l-a adus la putere pe Adolf Hitler, ci totala incapacitate politică a tuturor adversarilor săi. Regimul național-socialist scrie Golo Mann — constituie un fenomen unic în istorie, din fericire nerepetabil. Ceea ce a adus nou regimul nazist a fost revenirea la tezele de tip *Grossdeutschland* și *Mittel-europa*, astfel cum fuseseră susținute și în 1848 și 1916—1917. În 1939, Hitler realizase dominația germană asupra Europei centrale. Satisfacția puerilă a fostului caporal austriac de a-și face intrarea triumfală la Praga și de a dormi la Hradčany, cum făcuse Împăratul Franz-Iosef, a schimbat brusc o politică pe care complicitatea puterilor occidentale o tolerase pînă atunci, și a orientat-o spre o nouă formă de *Weltpolitik*. Când Hitler se lauda, pueril, în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial, „Acum am întreaga lume în buzunar”, el nu făcea altceva decît să invedereze nocivitatea catastrofală a diletanților în politica mondială.

Hitler — arată G. Mann — s-a străduit să evite un război pe două fronturi și să înfrîngă armata franceză, ceea ce a și reușit în primul an de război, pentru ca în final să ducă un război pe trei fronturi terestre și pe frontul aerian, cu un aliat energetic, este drept, dar care nici o clipă n-a căutat să-și coordoneze strategia globală cu propria sa strategie.

Golo Mann consacră un mare număr de pagini organizării rezistenței interne împotriva regimului hitlerist. În vreme ce în cursul primului război mondial, scrie el opoziția politică împotriva regimului imperial se manifestase precumpănitor la stînga, prin partidul social-democrat, și în mult mai mică măsură prin partidul catolic al Centrului, condus mai ales de Matthias Erzberger, între 1933—1945 acțiunea de critică a regimului și de rezistență activă, culminînd cu atentatul și puciul de la 20 iulie 1944, a fost reprezentată de numeroase cercuri sociale și, precumpănitor, de elemente militare din fosta conducere a armatei germane. El neglijează astfel rolul important al comuniștilor în cadrul rezistenței antihitleriste.

Cea mai importantă consecință a războiului pentru Germania a fost eliminarea păturii reacționare a Junkerilor prusieni. Dar teza lui Golo Mann este că Prusia, mai ales sub domnia lui Wilhelm al II-lea și ulterior, se destrămase în corpul Germaniei mari și receptase de la aceasta noi tendințe, niciodată experimentate de monarhia prusiană, cum ar fi fost avîntul economic, colonial și, mai ales, naval. Deplasarea centrului politic al Germaniei spre Vest, pe Rin și în Bavaria, prin consolidarea politică și economică, cu sprijinul aliaților occidentali, a Republicii federale, și-a aflat ca pivot nucleul vechiului *Zentrum*partei, în frunte cu abilitul burgmeister al Coloniei, bătrînul Konrad Adenauer, care a izbutit să asigure, pentru întîia oară în istoria Germaniei, primatul politic al claselor mijlocii.

„Politica — spunea un senator american de pe vremea Președintelui Lincoln — nu este în esență o luptă de idei. Ea constă mai ales în a ști să te porți cu oamenii”. Această arță, scrie Golo Mann, a avut-o în cel mai înalt grad Konrad Adenauer. Deși nu pare a nutri vreo simpatie deosebită pentru bătrînul om de stat german, Golo Mann îi găsește unele calități politice

² A. J. P. Taylor, *Course of German History*, London, 1961, p. 324

superioare celor invederate de Bismarek. Dar consemnează că, mai ales din 1959, cancelarul german pare a fi început să piardă contactul cu realitatea, consecință frecventă a unei îndelungate exercitări a puterii supreme.

Marea realizare a epocii antebelice rămâne pentru Germania, scrie Golo Mann, faptul că gândirea germană a început să renunțe la visările idealiste și șovine și s-a consacrat din nou, cu mai multă grijă decât în veacul Aufklärung-ului, la menirea ei firească de a descoperi, în diferite domenii, adevărul pe cale experimentală. „Statul german nu mai este vechiul *Obrigkeitsstaat*, care cerea jertfe de la supuși; el stimulează egoismele pozitive ale unor cetățeni” scrie Golo Mann. „Germanii au suferit prea mult de pe urma autorității politice controlate a unui stăpînit^{or} hariamatic pentru a-și mai îngădui experimentarea unui asemenea model politic astăzi perimat. Trecutul a încetat să mai orienteze tiranic identitatea societății germane. Scara de valori economice tinde să precumpănească scara de valori politice. Lipsa congenitală de formă substanțială, racila gândirii germane, îngăduie astăzi, totuși, realizarea imaginii unei lumi noi, substanțial diferită de lumea veche și năzuind spre ecumenicitate. Dacă poporul german a înțeles temeinic rezultatul greșelilor săvîrșite de el în trecut, el mai poate spera să joace un rol pozitiv în lumea de azi”. Cu aceste rînduri pline de speranță își încheie autorul lucrarea lui curajoasă de sinteză și de analiză, sub semnul sincerității.

Cu unele scăderi, datorate preponderenței factorului spiritual, idealist în explicarea fenomenelor istorice și a supralicitării rolului personalităților în istorie, Golo Mann rămîne un gînditor lucid. Considerăm de aceea că această privire sintetică asupra concepției și viziunii sale istorice își găsește justificarea de a face cunoscută publicului larg opera unui reprezentant original al istoriografiei germane din secolul nostru.

Dan A. Lăzărescu

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA” ÎN ANUL 1977

Anul 1977 a fost marcat de trei mari aniversări — centenarul proclamării independenţei de stat, şapte decenii de la marile răscoale ţărăneşti din 1907 şi treizeci de ani de la proclamarea republicii — aniversări care au solicitat în chip firesc contribuţia frontului istoric, şi deci, şi a unuia din principalele sale baze de investigaţie, Institutul de istorie „N. Iorga”. An de evocare al unor mari momente ale istoriei naţionale, 1977 a fost şi anul Conferinţei Naţionale a Partidului Comunist Român, înalt for de analiză şi dezbateră a modalităţilor de aplicare a hotărârilor Congresului al XI-lea al P.C.R. şi, în acelaşi timp, de fixare a direcţiilor şi obiectivelor de dezvoltare a României Socialiste, care în cincinalul 1981—1985 urmează să treacă din rindul ţărilor în curs de dezvoltare în acela al ţărilor cu nivel mediu de dezvoltare. 1977 a fost, aşadar, un an care a relevat mai mult ca oricare altul asocierea strinsă dintre cercetarea istorică şi activitatea politico-ideologică de ridicare a conştiinţei socialiste a maselor, de educare revoluţionară a poporului, de formare a omului nou, un an care a permis istoricilor români — şi deci şi cercetătorilor Institutului nostru — să integreze domeniul lor ştiinţific efortului întregului popor român, călăuzit de partid, de a face din România o ţară de prosperitate sub raportul condiţiilor materiale şi de înaltă cultură sub raportul condiţiilor spirituale.

Cercetătorii Institutului „N. Iorga” s-au considerat deopotrivă oameni de ştiinţă şi activiști politici şi s-au călăuzit în întreaga lor activitate de sarcinile fixate frontului istoric şi, în genere, celui ideologic, în documentele de partid şi de stat, în cuvântările secretarului general al P.C.R., tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

Recolta ştiinţifică a anului încheiat stă mărturie prezenţei Institutului, deopotrivă pe frontul ideologico-politic şi în cimpul anchetei istoriografice. Se cuvin remarcate cu precădere acele lucrări care au fost realizate în cadrul planului şi care relevă, deci, gradul înalt de conştiinciozitate profesională şi spiritul de disciplină. La sărbătoarea centenarului independenţei, care a prilejuit apariţia unui lung şir de ediţii de izvoare, monografiile şi studii consacrate acestui eveniment de însemnătate capitală în istoria poporului român, Institutul a fost prezent prin colaborarea la lucrări de mare întindere, precum colecţia tematică *Independenţa României. Documente*, la alcătuirea căreia şi-au dat concursul N. Adăniloae, D. Berindei şi Ap. Stan.

La publicarea primului volum al altei colecţii tematice — *Documente privind marea răscoală ţărănească din 1907* o importantă contribuţie au adus Coralia Fotino şi Mircea Iosa.

În acelaşi domeniu al istoriei moderne a României este de semnalat tipărirea tezei de doctorat a lui Gh. Cristea, *Contribuţii la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole 1866 — 1882. Legislaţie şi aplicare*, lucrare întocmită pe o largă bază de informaţii şi înnoitoare în aspecte esenţiale ale unei probleme mult dezbătute în istoriografia românească, şi lucrarea lui M. Iosa şi Tr. Lungu, *Viaţa politică în România între 1899—1910*, întemeiată pe valorificarea unui abundant material înedit şi bogată în interpretări şi opinii noi asupra unei perioade puţin abordate în istoriografia noastră.

Sursele istoriei medievale româneşti s-au îmbogăţit cu cel dintâi volum al îndelung aşteptatei serii D a corpusului naţional *Documenta Romaniae Historica* — consacrată relaţiilor dintre ţările române la a cărui realizare Damaschin Mioc a adus un aport substanţial în cantitate şi de înaltă rigoare în calitate.

Au văzut de asemenea lumina tiparului lucrările comisiei mixte de istorie româno-ungare, sesiunile I şi II, volum coordonat de Dan Berindei şi reunind, printre altele, contribuţii, rapoarte de cercetare întocmite de Dan Berindei, Eliza Campus, Ioan Chiper, Fl. Constantin şi L. Demény.

Un alt rod al colaborării istoricilor români cu colegii lor de peste hotare — de astă dată italieni — este volumul *Colocviul româno-italian. Genova:ii în Marea Neagră în secolele XIII—XV*,

care include și studiul exemplar al lui Șerban Papacostea privind relațiile Moldovei cu Genova și Caffa în anii 1453—1484.

Literatura privind antichitatea timpurie s-a îmbogățit prin publicarea tezei de doctorat a Ceciliei Ioniță, *Relațiile agrare în Grecia veche de la începuturi pînă în pragul epocii clasice*, investigare temeinică a unei perioade și a unei probleme, ambele la fel de bogate în obscurități.

În sfîrșit, pentru a încheia semnalarea celor mai importante realizări ale cercetătorilor Institutului „N. Iorga” este de amintit traducerea în limba franceză a lucrării lui Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei (La Romanité des Roumains. Histoire d'une idée)*, care după ce s-a bucurat de elogiase aprecieri în versiunea românească, capătă acum posibilitatea unei largi difuzări internaționale, pe măsura meritelor ei.

Să amintim, apoi, că volumul de documente de la Mihai Viteazul ca domn al Țării Românești, apărut cu prilejul împlinirii a 375 de ani de la înția unire a românilor, a primit premiul Academiei „N. Bălcescu”. E o distincție care răsplătește munca unui colectiv, care aduce importante servicii medievisticii noastre.

Realizări importante sînt de semnalat și în activitatea desfășurată de cercetătorii institutului în afara obligațiilor de plan. Dan Berindei s-a numărat printre coordonatorii și coautorii volumului *Independența, lupta milenară a poporului român (Iași 1977)*; lucrarea sa *România independentă*, editată în 1976, a cunoscut și o ediție chineză, apărută la Pekin. În cadrul unei colecții speciale a Frontului Unității Socialiste, s-a publicat de asemenea lucrarea sa consacrată Cuceririi independenței României; o altă lucrare întocmită de Dan Berindei și Ștefan Csuesuja tratează ecoul transilvănean al războiului de independență (1877) (*A függetlenségi háboru és Erdely*).

Tot în domeniul istoriei moderne, este de amintit apariția primei părți din vol. IV al Operelor lui M. Kogălniceanu, îngrijit cu competență de Georgeta Penelea.

Sprijinite pe datele fondului documentar al sectorului de istorie medie, Maria Bălan și Olimpia Diaconescu au contribuit la întocmirea hărților *Etnotoponimul român și Apelativul Vad* din cadrul *Atlasului Republicii Socialiste România*.

Două contribuții de înaltă ținută științifică la studiul raporturilor dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare sînt cele două cărți ale lui Ludovic Demény, *Paraszbator Bábálnée* (Tabăra țărănească de la Bohilna) și *A székelvek és Mihály vajda 1593—1601* (Secuții și Mihai vodă 1593—1601).

Destinată deopotrivă specialiștilor și marelui public, lucrarea lui Paul Cernovodeanu și Ion Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă la 1859*, abordează documentat un subiect nou pentru istoriografia noastră.

Un foarte util instrument de lucru îl constituie bibliografia „Revistei istorice române” întocmită de Paul Cernovodeanu.

Activitatea de cercetare științifică a Institutului de istorie „N. Iorga” s-a desfășurat ca și în anul trecut pe baza planului unitar care cuprinde șase teme principale și direcții de cercetare, ce se realizează în cadrul a 41 de contracte.

În urma hotărîrii Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. privind întocmirea unui nou *Tratat de istorie a României*, Institutului „N. Iorga” i-a revenit sarcina elaborării volumelor III, VI și VII, precum și colaborarea la celelalte volume, aflate sub răspunderea altor institute de cercetare din Capitală și provincie.

Activitatea desfășurată în vederea pregătirii tratatului a îmbrăcat în acest an trei forme: organizare, dezbateri și redactare. Au fost definitivate tematicile volumelor și repartitia pe autori a capitolelor. Sub egida Ministerului Educației și Învățămîntului și a Academiei de Științe Sociale și Politice s-a organizat o dezbateri privind periodizarea, în cadrul căreia, din Institutul „N. Iorga”, în afara altor contribuții la discuții, Fl. Constantiniu a prezentat o comunicare privind cronologia trecerii de la feudalism la capitalism în țările române. S-a trecut de asemenea la redactarea unor capitole. Astfel D. Mioc a încheiat capitolul despre *Mircea cel Bătrîn*, N. Stoicescu paragrafele *Organizarea politică, administrativă și militară a Țării Românești și Moldovei în secolele XIV—XV* și *Rezistența antitomană a Țării Românești după moartea lui Mircea cel Bătrîn (1412—1428)*; Ș. Papacostea, capitolul *Dezvoltarea societății și a raporturilor internaționale în sud-estul Europei în secolele XIV—XV*; *Consolidarea poziției Țării Românești (1364—1386)* și *a Moldovei (1355—1401)* și *Politica externă a lui Ștefan cel Mare (1457—1504)*; L. Demény, *Răscola populară din Țara Românească în 1655*. Capitolele și paragrafele enumerate relatează evenimentele și analizează problemele istoriei noastre medievale în lumina celor mai noi descoperiri de surse și a ultimelor cercetări.

La *Corpusul național de izvoare*, în cadrul colecției *Fontes historiae dacoromanicae*, Virgil Ciociltan a depistat, transcris, tradus și adnotat texte arabe menite să completeze seria *Izvoare orientale* a amintitei colecții.

La colecția *Documenta Romaniae Historica*, colectivul alcătuit din Damaschin Mioc, Marieta Adam, Maria Bălan, Ruxandra Cămrășescu, Olimpia Diaconescu, Coralia Fotino, Ștefan Ștefănescu, s-a continuat pregătirea volumelor din seria B : V (1551—1561), VI (1566—1570) și XXV (1635—1636) precum și a indicelui vol. IV (1535—1550). În acest scop au fost depistate noi documente recent intrate în depozitele publice, s-au făcut transcrieri, traduceri, colaționări, rezumate și descrieri arheografice, s-au întocmit prefețele și indicii de rigoare (fișare, redactare etc.).

Un însemnat progres s-a realizat și la întocmirea volumelor din colecția de surse externe *Hurmuzak-seria nouă*. Paul Cernovodeanu a continuat transcrierea *Rapoartelor consulare engleze din anii 1835—1848 privind țările române*. Aceste rapoarte reflectă interesul cercurilor politice și de afaceri engleze pentru Principatele dunărene, ca parte componentă a problemei orientale, și efortul lor de a-și asigura poziții privilegiate în comerțul internațional dunărean. *Documentele diplomatice engleze din anii 1848—1859* au fost transcrise în continuare de Beatrice Marinescu, actele din anii 1853—1857 — tema din acest an — aruncând lumini noi asupra poziției Marii Britanii față de Moldova și Țara Românească în timpul războiului Crimeii și a Congresului de la Paris precum și a situației celor două țări românești în contextul rivalității ruso-austro-turce.

Traian Ionescu și Lucia Taftă, în cadrul temei *Rapoarte diplomatice franceze din anii 1871—1873*, au transcris documente din anii 1872, 1875—1877. Rapoartele diplomatice franceze oferă date de cel mai mare interes pentru cunoașterea fazei imediat premergătoare proclamării independenței, atît pe plan intern cit și internațional.

În colecția tematică *Răscoalele fărânești din 1907*, tipărită sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de istorie „N. Iorga” și Direcția Generală a Arhivelor Statului a fost pregătit pentru tipar al doilea volum — din cele zece programate — referitor la desfășurarea răscoalei în județele Vaslui, Bacău, Tutova și Fălciu, Teleorman, Vlașca, Olt și Romanaii (8 februarie — 9 martie), institutul nostru fiind reprezentat prin Coralia Fotino și Mircea Iosa.

N. Liu a urmărit *Lupta pentru desăvîrșirea unității naționale în corespondența lui Nicolae Iorga*, ediție adnotată de peste 200 pagini, cuprinzînd texte în cea mai mare parte inedite, precedate de un amplu studiu introductiv.

Sub titlul *Oameni politici și istorici străini despre Unirea Principatelor și personalitatea lui Alexandru Ioan Cuza*, Elisabeta Oprescu a alcătuit o culegere de texte, parte dintr-o lucrare mai amplă, realizată în colaborare cu Institutul „A.D. Xenopol” din Iași.

Lucrînd împreună cu prof. Pataki Josef, Ludovic Demény a încheiat al doilea volum de *Documente privind istoria seculor*.

În cadrul colecției *Inscripțiile medievale ale României*, Constantin Bălan a încheiat pregătirea pentru tipar a volumului ce cuprinde inscripțiile din județul Argeș. Textul lor împreună cu prefața, adnotările de rigoare și diverse anexe însumează 20 coli editoriale.

Detectarea și editarea izvoarelor realizate în cuprinsul temelor enumerate mai sus asigură istoriografia românești o bază de informații pe cît de largă pe atît de temeinică. Pregătirea pentru tipar, efectuată de specialiști cu o bogată experiență în acest domeniu, răspunde exigențelor actuale ale tehnicii de editare a textelor și continuă astfel bunele tradiții ale școlii românești de arheografie. Izvoarele editate de Institutul „N. Iorga” s-au bucurat de aprecieri favorabile în publicațiile de specialitate din țară și de peste hotare, aceste surse așezîndu-se în fruntea lucrărilor românești de istorie recenzate în străinătate ; o adevărată carte de vizită științifică, care ne onorează dar ne și obligă.

Al doilea mare sector al activității institutului nostru, îl constituie, alături de editarea izvoarelor, cercetarea în cadrul unor studii sau monografiilor a problemelor de bază ale istoriei românești în epocile medievale, modernă și contemporană. În cadrul temei „Formarea poporului român și a statelor medievale românești”, Adolf Armbruster a continuat să lucreze la problema *Unitatea spațiului românesc în terminologia medievală*, urmărind îndeosebi chipul în care conștiința unității de neam a românilor s-a reflectat și prin terminologia medievală (sec. X—XVI).

Ioana Constantinescu a redactat capitolul *Structuri demografice rurale din lucrarea Satul românesc în perioada destrămării feudalismului în Moldova și Țara Românească*. Folosind statistica fiscală din 1820, autoarea a stabilit structura socio-economică a fiecărui sat în raport cu caracterul proprietății pe care era așezat (boierească, bisericăscă, răzeșească).

O altă temă de istorie socială *Procesul de așezare a fărânimii din Țara Românească. Date statistice* a fost încheiată de Lia Lehr. Lucrarea cuprinde 42 hărți cu toate satele atestate documentar în perioada secolor al XIV-lea — prima treime a secolului al XVII-lea și cu indicații privind schimbările survenite în statutul lor social, precum și un text de 215 pagini (introducere, tabele etc.).

Un studiu sintetic, bazat pe o amplă informație, privind *Răscoalele fărânești din Europa centrală, răsăriteană și de sud-est în secolele XV—XVII* a fost întocmit de L. Demény.

Studiul structurilor sociale în faza de tranziție de la feudalism la capitalism a fost întreprins prin lucrarea de microistorie a lui Ștefan Csucsujă, *Contribuții la structura satului transilvănean din secolele XVIII—XIX (Unghitul Cătaiei)* și cealaltă de macroistorie a Georgeiței Penelea, *Structuri ale mobilității sociale în Țara Românească în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XIX-lea (până la 1831)*, ambele deopotrivă de interesante prin domeniul investigației.

O contribuție la cunoașterea instituțiilor medievale este lucrarea lui Carol Vekov, *Locurile de adevărit din Europa centrală*, din care s-a întocmit primul capitol privind cadrul european (sec. XII—XV) și originile instituționale și diplomatice ale apariției și dezvoltării locurilor de adevărit.

Istoria politică a statelor feudale românești a continuat să se afle în sfera de preocupări a cercetătorilor Institutului „N. Iorga”, atenția îndreptându-se cu precădere asupra uriașului efort de luptă politică, militară și diplomatică pentru a salva ființa etnică și cadrul statal de sub dominațiile străine și asupra direcției de cercetare sintetizate de titlul cunoscutei lucrări a lui N. Iorga *La place des Roumains dans l'histoire universelle*.

Astfel Lia Lehr a urmărit *Lupta Țării Românești pentru independență în 1611—1660*, redactând capitolul consacrat domniei lui Mihnea al III-lea.

Un alt aspect al luptei poporului român împotriva dominațiilor străine a fost abordat de C. Rezachevici în lucrarea *Lupta pentru păstrarea stinței de stat a Moldovei și Țării Românești (1550—1711)*, din care s-a redactat un capitol introductiv și un altul consacrat eforturilor de menținere a statutului de autonomie și de refacere a unității teritoriale a Moldovei de la Ilieș Rareș la Alexandru Lăpușeanu.

Cel de al doilea aspect — locul românilor în istoria universală — este analizat în lucrările lui Constantin Șerban, *Relațiile româno-ruse în secolul al XVIII-lea* și Fl. Constantiniiu, *Formule de pace în Europa răsăriteană la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, ambele lucrări urmărind locul țărilor române în politica de expansiune a Imperiilor habsburgic și țarist, concurente în moștenirea Imperiului otoman în declin.

Interesând în egală măsură istoria universală și cea națională, lucrarea Ștefanei Dăscălescu, *Începutul politicii habsburgice în sud-estul Europei (sfârșitul sec. XV — Începutul sec. XVI)*, subliniază apariția unui nou factor politic pe eșichierul sud-est european în momentul cînd imperiul otoman se apropia de apogeul puterii sale, țările române fiind pentru prima dată prinse în rivalitățile dintre cele două imperii: habsburgic și otoman.

Deși axată pe epocile modernă și contemporană, lucrarea lui Sergiu Columbeanu, *Marea Neagră în istoria României (1878—1940)*, se cuvine amintită aici, întrucît primul capitol redactat de autor privește *Marea Neagră și țările române înainte de dominația otomană și înlăturarea țărilor române de la Marea Neagră de către Poartă*.

O importantă realizare în domeniul istoriei moderne o constituie ampla monografie *Epoca Unirii*, autor D. Berindei, care reconstituie nu numai succesiunea evenimentelor legate de săurirea și consolidarea României moderne, dar analizează și cadrul politic al Unirii din 1859: probleme economice, structurile sociale, reformele și noile instituții, viața politică, afirmarea externă a statului național, dezvoltarea culturii.

Studiul istoriei instituțiilor României moderne și, în genere, a vieții politice, va trage desigur un însemnat folos din lucrarea *Istoria parlamentului și a vieții parlamentare românești în epoca modernă*, cercetare de mare întindere realizată de un colectiv alcătuit din Apostol Stan, Mircea Iosa (coordonator), N. Adăniloie, Paraschiva Cincea, Anastasie Iordache, Anicuța Popescu și Valeriu Stan.

Au fost încheiate alte două lucrări de istorie modernă: una consacrată unui aspect esențial al politicii externe românești în timpul crizei orientale din anii 1875—1878, *Relațiile româno-ruse între anii 1875—1878* (N. Adăniloie), cealaltă unei teme puțin abordate în istoriografia noastră *Prezențe românești la congresele științifice internaționale din secolul al XIX-lea* (Paraschiva Cincea).

Se află în curs de cercetare un șir de teme axate pe aspecte și probleme majore ale istoriei moderne a României, precum *Statutul internațional al Principatelor române între anii 1829—1859* (Apostol Stan și Anastasie Iordache); *Locul și însemnătatea adunărilor ad-hoc în săurirea României moderne* (Grigore Chiriță); *Desăvîrșirea Unirii pe plan administrativ 1859—1864* (Valeriu Stan); *Dezvoltarea agriculturii României în perioada 1864—1877* (Gh. Cristea); *Unificarea și modernizarea legislației în Principatele Unite 1859—1864* (Anicuța Popescu); *Statele Antante și frontul din România în timpul primului război mondial* (Paul Opreșcu).

Tema *Colaborarea româno-sirbă în parlamentul de la Budapesta împotriva dualismului austro-ungar*, încredințată lui Al. Porțeanu, a fost scoasă în cele din urmă din plan în absența unor izvoare documentare de însemnătate majoră, urmînd ca cercetările întreprinse să fie valorificate printr-o culegere de texte (presă și alte surse) precedate de un studiu introductiv.

Relațiile internaționale ale României, studiul politicii externe a statului român, lupta pentru apărarea suveranității naționale și a integrității teritoriale au făcut obiectul a două teme. Tr. Udrea a încheiat lucrarea *Relațiile politico-diplomatice româno-cesoslovace în anii 1939—1940*, problemă pe cît de importantă pe atît de puțin cercetată. Ioan Chiper urmărește, pe baza unui abundent material documentar, în parte inedit, cules din arhivele est și vest germane, *Relațiile româno-germane în anii 1919—1939*, în acest an încheind capitolul consacrat perioadei 1919—1928.

Relațiile comerciale ale României cu partenerii ei din Mica Înțelegere, sînt studiate de Nicolae Dascălu, iar *Relațiile culturale dintre România și S.U.A. în anii 1930—1939* de Ion Stanciu, ambii autori utilizează un bogat și interesant material de arhivă. I. Oprea examinează *Problemele economiei românești la conferințele internaționale 1900—1920*, lucrare în curs de elaborare.

Istoria revoluției populare din România postbelică este abordată în lucrările lui Mihai Rusculescu, *Transformări revoluționare în anul 1948* și Venera Teodorescu, *Transformările revoluționare în România (martie 1949—decembrie 1951)*, ambele încheiate. Cele două lucrări cuprind un bogat material documentar și permit astfel abordarea pe plan tematic a particularităților trecerii la revoluția socialistă din România.

Problemele filozofiei istoriei și a noilor metode de investigație s-au aflat de asemenea în planul de cercetare al Institutului „N. Iorga”. La tema *General și particular în istorie cu aplicabilitate la istoria lumii antice*, Cecilia Ioniță a redactat capitolul *Legătura în istorie*. La tema *Asupra elaborării unui model matematic al sistemului muncii în dijmă*, Vasile Liveanu și Irina Gavrilă au redactat capitolele *Matematica și istoria social-economică* și *Factori determinanți ai intensității răscoalelor țărănești din 1907*.

Prezentarea stadiului de realizare a planului de cercetare pe anul 1977 pune în lumină efortul Institutului de istorie „N. Iorga” de a-și axa direcțiile de investigație pe probleme și aspecte fundamentale ale istoriei patriei, de a urmări continuitatea luptei poporului român și a naționalităților conlocuitoare, pentru apărarea libertății și a pămîntului strămoșesc, de a conferi cercetării noutate sub dublu aspect al documentării și interpretării.

Nu este mai puțin adevărat însă, că nu s-a reușit întotdeauna să se asigure modernitatea dorită tematicii sau mijloacelor investigației.

Un rol esențial în stimularea cercetării istorice, valorificării rezultatelor ei și a aprecierii acestora din urmă îl au cele două publicații de specialitate care își desfășoară activitatea sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice și în cadrul Institutului „N. Iorga”: „Revista de istorie” (aparatură de redacție alcătuită din: Vasile Maciu, apoi Aron Petric, redactor responsabil, Ion Apostol, redactor responsabil adjunct, Marian Stroia, Gelu Apostol, Mihai Opreșescu Ruxandra Bolintineanu) și „Revue Roumaine d’Histoire” (aparatură de redacție, acad. E. Condurachi, redactor responsabil, N. Fotino, redactor responsabil adjunct, Vasile Netea, Șt. Andreescu, Paula Niculescu). Cele două reviste — adevărate oglinzi ale istoriografiei românești — au asigurat în mare măsură o tematică majoră, interesantă și variată.

În paginile „Revistei de istorie” au apărut studii și articole consacrate aniversărilor și comemorărilor anului 1977: 450 de ani de la înscăunarea lui Petru Rareș, 70 de ani de la Marea răscoală țărănească din 1907, 60 de ani de la bătăliile de la Mărești, Mărășești și Oituz, 125 de ani de la moartea lui N. Bălcescu, 150 de ani de la moartea lui Al. Papiu Ilarian, 50 de ani de la moartea lui V. Pârvan, 60 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Contribuții, pe cît de numeroase, pe atît de valoroase au marcat centenarul independenței, căruia i-a fost dedicat un număr special.

De asemenea o bună parte a sumarelor din „Revue roumaine d’histoire” a fost rezervată contribuțiilor privind războiul de independență al României, asigurîndu-se, astfel, o difuzare internațională punctului de vedere al istoriografiei românești despre desfășurarea crizei orientale 1875—1878 și rolul jucat de România. „Revue roumaine d’histoire” și-a asigurat colaborarea unor specialiști străini, precum David Funderburke, Trevor Hope, Ev. Kofos și Robert Demoulin, care au studiat cu rezultate notabile efortul românesc de cîștigare a independenței.

În legătură cu revista în limbi străine amintim și activitatea de calitate desfășurată de Madelaine Costescu, care în afara traducerilor destinate acestei publicații a asigurat traducerea altor materiale ale institutului.

Deși integrată Bibliotecii Centrale Universitare, biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga” nu poate lipsi din cuprinsul unei dări de seamă a activității acestui institut. Adevărat laborator al cercetării istorice, biblioteca noastră, care deține unul din cele mai importante fonduri de carte de istorie din țară, a continuat să pună la dispoziția cititorilor săi lucrările și publicațiile pe care le conservă. Personalul bibliotecii (C. Popescu, Th. Zabalovici, C. Moldoveanu, L. Vulcu) s-a achitat cu conștiințozitate de îndatoririle ce-i revin, asigurînd înre-

gistrarea promptă a noilor achiziții, îndeplinind conștiincios operațiile de schimb de publicații cu străinătatea și permițând astfel funcționarea satisfăcătoare a sălii de lectură.

O problemă de cea mai mare însemnătate în activitatea bibliotecii și cu grave repercusiuni — în cazul cînd nu va fi rezolvată — este aceea a sporirii fondului de cărți și publicații. În condițiile „exploziei bibliografice” pe care știința istorică, alături de mai toate științele, o înregistrează astăzi, procurarea literaturii de specialitate implică o informare amplă și eforturi financiare deosebite. Pentru a ține pasul cu progresul științei istorice este absolut necesar să fim la curent cu rezultatele celor mai noi cercetări. Se impune, în primul rînd, dezvoltarea schimbului de cărți și publicații cu străinătatea. Intensificarea acestui schimb are un întreg folos : economii de valută, sporirea tirajului lucrărilor și publicațiilor românești, afirmarea pe plan internațional a istoriografiei noastre.

Cel de al doilea an al integrării învățămînt-cercetare a apropiat cele două cîmpuri de manifestare a științei istorice. Antrenarea cercetătorilor în diverse activități de natură didactică (cursuri, conducători de doctoranzi, îndrumări pentru lucrările de diplomă etc.), reprezintă tot atitea aspecte ale pozitivă a integrării.

Membrii în titlului au desfășurat în acest an bogat în mari aniversări o susținută activitate de propagare și popularizare a istoriei. Conferințe în întreprinderi și instituții culturale, comunicări la sesiunile festive, emisiuni la radio și televiziune, articole de presă, au fost tot atâtea prilejuri pentru cercetătorii institutului de a-și îndeplini o îndatorire patriotică, de a face dovada unui profund simț de responsabilitate socială și politică.

Cifric, bilanțul acestei activități se prezintă astfel : 30 de comunicări prezentate la sesiunile din țară, 24 comunicări și conferințe ținute în străinătate, 103 conferințe în instituții și întreprinderi, atenee, cîmine culturale din București și provincie, 91 emisiuni la radio și televiziune, 119 articole în presă. Au fost tipărite 83 de studii și articole în revistele de specialitate din țară și 4 în cele de peste hotare.

Anul 1977 a însemnat și un remarcabil pas înainte în întărirea relațiilor cu istoricii din țările socialiste și din alte țări. S-au desfășurat lucrările Comisiei mixte româno-polone (cu participarea lui Ștefan Ștefănescu, Șerban Papacostea, Ștefana Dăscălescu, Fl. Constantiniu), Comisiei mixte româno-maghiare (cu participarea lui Dan Berindei, Al. Porțeanu, Venera Teodorescu), ale Comisiei internaționale pentru studiul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (cu participarea lui I. Chiper, Emil Lazea) și ale Comisiei mixte româno-sovietice (cu participarea lui Șt. Ștefănescu, Aron Petric, I. Chiper, Venera Teodorescu).

Membrii institutului au participat la numeroase manifestări științifice internaționale. O delegație de istorici români, care a numărat pe Ștefan Ștefănescu, Paul Cernovodeanu și Ioan Stanciu, a luat parte la colocolviul organizat la Madison (Wisconsin), consacrat temei *Independență și modernizare în Istoria României*. Ștefan Ștefănescu și Paul Cernovodeanu au participat la colocolviul istoricilor români și turci prilejuit de același eveniment. Dan Berindei a reprezentat țara noastră la Conferința istoricilor din R.D.G. și a participat la colocolviul prilejuit de centenarul independenței României, organizat de Institutul de înalte studii internaționale de la Geneva. La colocolviul româno-francez de la Aix-en-Provence, organizat cu această ocazie, au luat parte Cornelia Bodea, Dan Berindei și Fl. Constantiniu. În cadrul colocolviului „Criza orientală din anii 1875-1878”, desfășurat la Paris au participat Dan Berindei și Fl. Constantiniu. Vasile Liveanu a prezentat o comunicare (realizată în colaborare cu Irina Gavrilă) la conferința internațională „Prelucrarea electronică a datelor în istorie” ținută la Bielefeld (RFG). Ioana Constantinescu a participat la colocolviul internațional de la Moscova consacrat *Structurilor sociale în perioada destrămării feudalismului și apariției capitalismului*, iar Carol Vekov a luat parte la Conferința *Luptele sociale și politice în Slovacia în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*. Au ținut conferințe sau comunicări consacrate centenarului independenței și proclamării Republicii, Aron Petric (U.R.S.S. și Olanda), Traian Udrea (U.R.S.S. și R.S. Cehoslovacia), Paul Oprescu (R.P. Ungară), Dan Berindei (Belgia și Franța).

Cercetători ai institutului au făcut stagii de documentare în S.U.A. (N. Dascălu, Stan Apostol, Ion Oprea), Franța (Fl. Constantiniu), Anglia (Irina Gavrilă); s-au întreprins călătoriile de documentare în U.R.S.S. (Ioana Constantinescu), Polonia (Irina Gavrilă), R.D. Germană (L. Demény).

Cutremurul catastrofal din 4 martie care a afectat grav clădirea Institutului a împiedicat cîtva timp desfășurarea în condiții normale a activității de cercetare. Dovedind un puternic atașament față de Institut, întregul personal a contribuit la înlăturarea rapidă a urmărilor

seismului. S-a asigurat rearanjarea și darea în folosință a marilor depozite ale bibliotecii. Cercetătorii au participat cu dăruire la lucrările de reparații ale clădirii Institutului.

Activitatea Institutului de istorie „N. Iorga” a constituit în 1977 — în ciuda dificultăților — un însemnat pas înainte.

Realizările științifice relevate în prezentul raport, întărirea disciplinei de muncă, solidaritatea manifestată într-un moment greu afirmă instituția noastră.

La chemarea lansată intelectualității muncitoare de secretarul general al P.C.R. la Conferința națională a Partidului, de a traduce în viață revoluția tehnico-științifică, de a-și însuși cele mai înalte cunoștințe, de a munci pentru concretizarea lor și de a lupta pentru aplicarea hotărârilor Congresului al XI-lea al P.C.R., cercetătorii Institutului de istorie „N. Iorga” răspund unanim printr-o prezență, întruchipată în lucrări de mare valoare științifică și adâncă semnificație politică, prin participarea lor activă în viața social-politică a țării.

A N E X A I

PUBLICAȚIILE MEMBRILOR INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA” PE ANUL 1977

I. CĂRȚI

- ✗ Armbruster Adolf, *La romanité des roumains. Histoire d'une idée*, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 280 p.
- Atlasul Republicii Socialiste România*, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, planșa VII 3. Hărțile : „Etnotoponimul român” și „Apelativul vad”.
- Coautori din Institut : Maria Bălan și Olimpia Diaconescu.
- ✗ *Independența. Lupta milenară a poporului român*. Coordonatori : Dan Berindei, Leonid Boicu, Gheorghe Platon, Editura Junimea, Iași, 1977, 132 p.
- Berindei Dan, *Cucerirea Independenței (1877—1878)*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 133 p. (Știința pentru toți, 14).
- Berindei Dan și István Csucsuj, *1877. A függetlenség káborie és Erdély [1877. Războiul de independență și Transilvania]*, Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1977, 237 p.
- Cernovodeanu Paul, *Revista Istorică Română. Bibliografie critică*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 179 p. + ilustrații.
- ✗ Cernovodeanu Paul și Stanciu Ion, *Imaginea Lumii Noi în țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până la 1859*, Editura Academiei R. S. România, București, 1977, 178 p. (Colecția „Istorie și civilizație”).
- Cristea Gheorghe, *Contribuții la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole (1866—1882). Legislație și aplicare*, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 196 p. (Academia de Științe Sociale și Politice. Institutul de istorie „N. Iorga”. Biblioteca istorică, XLVII).
- ✗ Demény Lajos, *Parasztlábor Bábólnán [Tabăra țărănească de la Bobilna]*, Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977, 288 p.
- Demény Lajos, *A székelyek és Mihály vajda 1593—1601 [Secuții și Mihai vodă 1593—1601]*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977, 162 p.
- Documenta Romaniae Historica. D. Relații între țările române*. Comitetul de redacție : Acad. Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad G. Gündrisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 532 p.
- Documente privind marea răscoală a țăranilor din 1907. vol. I. Situația economică și social-politică a țăranimii din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*. Volum Ingrijit de : Ion Popescu-Puturi, acad. Andrei Oțetea (coordonatori), Damian Hurezeanu, Mircea Iosa, Vasile Niculae.

Au colaborat : Marin Bădea, Augustin Deac, Ion Felea, Marin Florescu, Coralia Fotino, Titu Georgescu, Ion Ilincioiu, Anastasie Iordache, Traian Lungu, Rodica Șoimescu, Georgeta Tudoran, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 573 p. (Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Institutul de istorie „N. Iorga”, Direcția Generală a Arhivelor Statului).

Autori din institut : Mircea Iosa, Coralia Fotino, Anastasie Iordache.

Independența României. Documente. Coordonator : Ionel Gal. Redactor responsabil : Ștefan Hurmuzache. Redactor responsabil adjunct : Ioana Burlacu, Ioana Alexandra Negreanu. Ediție de documente întocmită de Alexenia Andone, Vasile Arimia, Ioana Burlacu. Vol. I : *Documente și presă internă*, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, LII + 421 p. cu reproduceri și facs. (Direcția Generală a Arhivelor Statului. Institutul de istorie „N. Iorga”, Academia R.S. România, Academia de Științe Sociale și Politice).

La realizarea volumului au colaborat din Institut : Nichita Adăniloae, Apostol Stan și Paul Oprescu.

Independența României. Documente. Coordonator : Ionel Gal. Redactor responsabil : Vasile Arimia. Redactor responsabil adjunct : Iosif I. Adam, Dan Berindei. Ediție de documente întocmită de Ielița Gămulescu, Vasile Matei, Gabriela Mărășoiu ... vol. II. Partea I : *Correspondență diplomatică străină 1853 - 1877 mai*. Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 1XIV + 429 p. cu reproduceri și facsimile (Direcția Generală a Arhivelor Statului. Institutul de istorie „N. Iorga”. Academia R.S. România. Academia de Științe Sociale și Politice).

„Introducere” de Dan Berindei, p. IX—XXXI.

Independența României. Documente. Coordonator : Ionel Gal. Redactor responsabil : Vasile Arimia. Redactor responsabil adjunct : Iosif I. Adam, Dan Berindei. Ediție de documente întocmită de : Ielița Gămulescu, Vasile Matei, Gabriela Mărășoiu ... vol. II, Partea a II-a.

Correspondență diplomatică străină 1874 mai - 1878 decembrie. Editura Academiei R.S. România, București, 1977, LIV + 382 p. cu portr., ilustr. și facs. (Direcția Generală a Arhivelor Statului, Institutul de istorie „N. Iorga”, Academia R.S. România, Academia de Științe Sociale și Politice).

„Introducere” de Dan Berindei, p. VII—XXI.

Independența României. Documente. Coordonator : Ionel Gal. Redactor responsabil : Ștefan Hurmuzache. Redactor responsabil adjunct : Mircea Spiridonceanu, Gheorghe Socol. Ediție de documente întocmită de Dumitru Bolontoc, Ileana Chirtu, Mihaela Ioniță ... Vol. III. *Presa străină*, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, LIII + 339 p. cu fasc. și reproduceri (Direcția Generală a Arhivelor Statului, Institutul de istorie „N. Iorga”, Academia R.S. România, Academia de Științe Sociale și Politice).

„Introducere” de Apostol Stan, p. VII—XXVI.

Independența României. Comitetul de redacție : Acad. prof. Ștefan Pascu, redactor responsabil Acad. Constantin C. Giurescu, prof. I. Ceterchi, Ștefan Ștefănescu, membri corespondenți ai Academiei R.S. România, general Constantin Olteanu, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 526 p.

Ioniță Cecilia, *Relații agrare în Grecia veche*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 256 p.

Iosa Mircea și Traian Lungu, *Viața politică în România 1899 - 1910*. Editura Politică, București, 1977, 292 p.

Lucrările Comisiei mixte de istorie româno-ungară. Sesiunile I și a II-a. Sub redacția : Dan Berindei, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 163 p. (Academia de Științe Sociale și Politice a R.S. România).

Mioc Damaschin și Vasile Mioc, *Cronica observațiilor astronomice românești*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 360 p.

Mihail Kogălniceanu. *Opere. IV. Oratorie II 1864—1878*. Partea I 1864—1868. Text stabilit, introducere, note și comentarii de Georgeta Penelea, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, 667 p.

Petric Aron, *Curs de istorie contemporană a României. De la insurecția națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944 până la Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945*. Editura didactică și pedagogică, București, 1977, 110 p. (Universitatea din București, Facultatea de istorie).

Stan Valeriu, *Nicolae Bălcescu 1819—1852*. Editura științifică și enciclopedică, București, 1977, 106 p. (în limbile engleză și franceză).

II. STUDII, ARTICOLE ȘI BIBLIOGRAFII ÎN PUBLICAȚIILE PERIODICE DE SPECIALITATE

Adâniloaiie Nichita, *1877 — A Decisive Moment in Modern Romanian History*, in „Pages of history”, 2nd year, nr. 1/1977 (Agerpres).

Adâniloaiie Nichita, *Cucerirea independenței naționale încununare a aspirațiilor seculare de libertate ale poporului român*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 1, p. 569—595.

Adâniloaiie Nichita: *Noi documente privitoare la războiul pentru independență (1877—1878)*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 5, p. 861—881.

Adâniloaiie Nichita, *Proclamarea independenței naționale, moment istoric hotărâtor în evoluția României moderne*, în vol. „Independența României”, Editura Academiei R.S. România, București, 1977, p. 135—156.

Adâniloaiie Nichita, Viorica Moisuc și Mircea Mușat, *Proclamarea independenței naționale a României. Închetera procesului de formare a statului național unitar român (1877—1918)*, în vol. „Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român. Prelegeri”, Editura didactică și pedagogică, București, 1977, p. 94—120.

Adâniloaiie Nichita, *1877 — Încununare a luptei de vârstă a poporului român pentru nealiniere*, în „Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena”, XVI, 1977, p. 88—96.

Adâniloaiie Nichita, *Statele feudale românești în luptă pentru independență (capitol)*, în monografia *Independența, luptă milenară a poporului român*, Ed. Junimea, Iași, 1977, p. 7—19.

Adâniloaiie Nichita, *Cucerirea independenței pe calea armelor — operă a întregului popor (capitol)*, în monografia *Independența, luptă milenară a poporului român*, Edit. Junimea, Iași, 1977 p. 62—86.

Adâniloaiie Nichita, *Cucerirea independenței de stat a României și însemnătatea ei istorică*, în „Studii și articole de istorie”, vol. XXXIII, 1977, p. 35—49.

Adâniloaiie Nichita, *Cucerirea independenței naționale, rod al luptei poporului român, moment istoric hotărâtor în evoluția României moderne* în „Anale de istorie” nr. 1/1977.

Alianțele social-politice în istoria Partidului Comunist Român, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 9, p. 1681—1707: Dezbateri. Participanți din institut: Aron Petric și Traian Udrea.

Andreescu Ștefan, *En marge des rapports de Vlad Țepeș avec la Hongrie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, nr. 3, p. 507—515.

Berindei Dan, *Romanian itsenäistyminen ja Suomi* [Cucerirea independenței României și Finlanda], în „Historiallinen Aiskakauskirja”, Helsinki, 1977, nr. 2, p. 110—118.

Berindei Dan, *Constantin Moisi și Comisia Consultativă Heraldică a României*, în „Revista Arhivelor”, LIV, 1977, vol. XXXIX, nr. 1, p. 81—82.

Berindei Dan, *Statul național în lupta pentru independență*, în vol. „Independența. Lupta milenară a poporului român”, Iași, Editura Junimea, 1977, p. 35—45.

Berindei Dan, *Premise diplomatice ale cuceririi independenței statale*, în „Era socialistă”, LVII, 1977, nr. 7, p. 36—38.

Berindei Dan, *De la Unirea Principatelor la independența României*, în vol. „Independența României”, București, Editura Academiei R.S. România, 1977, p. 115—133.

Berindei Dan, *De la Unire spre Independență*, în vol. „România în războiul de independență” București, Editura Militară, 1977, p. 29—52.

Berindei Dan, *Făurirea statului modern român*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 3, p. 511—521.

Berindei Dan, *Représentants étrangers à Bucarest et l'indépendance de la Roumanie (1875—1877)*, în „Revue Roumaine. d'Histoire”, XVI, 1977, nr. 2, p. 279—295.

Berindei Dan, *Cucerirea independenței, un moment decisiv în istoria României*, în „*Rekishigakukenkyu*” [„Revista de studii istorice” a Societății de studii istorice a Japoniei], Tokio, 1977, nr. 44 (mai), p. 29–36 (în limba japoneză).

Berindei Dan, *Ultimii ani de viață și activitate ai lui Nicolae Bălcescu (125 de ani de la moarte)*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 11, p. 1993–2008.

Berindei Dan, *Reforma agrară în Principatele Unite Române în contextul evoluției agrare din centrul și sud-estul Europei*, în vol. „*Lucrările Comisiei mixte de istorie româno-ungară*”, București, Editura Academiei R.S. România, 1977, p. 129–135.

Berindei Dan, *Premizele economico-sociale ale constituirii României independente*, în „*Carpica*”, IX (1977), p. 61–79.

Berindei Dan, Eliza Campus, Ioan Căpăruș, Augustin Deac, Ludovic Demény, Camil Mureșan și Radu Popa, *Dezvoltarea științei istorice în România în ultimul deceniu. Rezultate și perspective*, în vol. „*Lucrările Comisiei mixte de istorie româno-ungară*”, București, Editura Academiei R.S. România, 1977, p. 61–108.

Cernovodeanu Paul, *Un manuscris de istorie veche din biblioteca lui Eminescu*, în „*Caietele Mihai Eminescu*”, vol. IV, București, Editura Eminescu, 1977, p. 55–67.

Cernovodeanu Paul, *Istoria științelor și a culturii universale într-un manuscris românesc din veacul al XVIII-lea*, în „*Revista de istorie și teorie literară*”, 26, 1977, nr. 3, p. 431–440.

Cernovodeanu Paul, *Izvoare engleze privitoare la istoria românilor (Arhiva Finch)*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 8, p. 1519–1529.

Cernovodeanu Paul, *An unpublished British source concerning the international trade through Galatz and Braila between 1837 and 1848*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XVI, 1977, nr. 3, p. 517–531.

Cernovodeanu Paul și Nicolae Vătămanu, *Un médecin princier moins connu de la période phanariote: Michel Schendes Van der Bech (1691-env. 1736)*, în „*Balkan Studies*” (Thessaloniki), XVIII, 1977, nr. 1, p. 13–30.

Cernovodeanu Paul, *A New Approach towards Vlad Țepeș* în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XVI, 1977, nr. 2, p. 339–346.

Cernovodeanu Paul și Ileana Verzea, *A Roumanian Image of American literature in the XIX-th Century*, în „*Synthesis*”, București, IV, 1977, p. 191–210.

Chiriță Grigore, *Atitudinea puterilor europene față de proclamarea independenței României*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 4, p. 673–690.

Columbeanu Sergiu, *Mărăști, Mărășești, Oituz în documente militare străine*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 7, p. 1227–1242.

Constantiniu Florin, *Țărănimia, forță motrice a dezvoltării societății românești în evul mediu*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 3, p. 497–510.

Constantiniu Florin, Hadrian Daicoviciu și Radu Popa, *Marginales historiques à un volume d'éthnographie anhistorique*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XVI, 1977, nr. 4, p. 751–761.

Constantiniu Florin, *Conștiința națională la români și formarea statului național român (în l. japoneză)* în „*Rekishigakukenkyu*” (Revista de studii istorice), 1977, no 441, p. 18–26.

Csucsujă Ștefan, *Războiul pentru independență în opinia publică progresistă maghiară a epocii*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 4, p. 649–672.

Csucsujă Ștefan, *Manifestări ale solidarității maselor populare maghiare în războiul pentru independența României*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 5, p. 811–827.

Csucsujă Ștefan, *A fűgel lensegi háború viszhangja az erdélyi magyar sajtóban és magyar nép Körében* [Ecoul războiului de independență în presa și în rîndul poporului maghiar din Transilvania], în vol. *1877 – Tóttat, Segyverrel* [1877. Cu scrisul, cu arma]. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1977, p. 67–94.

Dascălu Nicolae, *Ecourile reintroducerii serviciului militar obligatoriu în Germania (1935) în documente diplomatice românești*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 3, p. 475–496.

Demény Lajos, *Berezető* (Cuvînt înainte) la Vajda Lajos, *1907 és Erdély (1907 și Transilvania)*, Bukarest, Politikai Könyvkiadó, 1977, p. 5–20.

Iosa Mircea, *Răscoala țărănilor din 1907. Premise și semnificații* în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 2, p. 183–198.

- Iosa Mircea, *Urmările economice și sociale ale dobândirii independenței de stat a României*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 4, p. 709—732.
- Iosa Mircea, *Încercări de modificare a legii electorale în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 8, p. 1419—1431.
- Liu Nicolae, *Două jertfe ale dragostei de țară* [N. Bălcescu și N. Iorga], în „România literară”, 1977, nr. 47, 24 noiembrie 5 p.
- Liu Nicolae, *Răscoala din 1907. Ecouri în corespondența primită de N. Iorga și în acțiunea sa politică*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 2, p. 199—218.
- Liu Nicolae, *Independența națională în conștiința românească a secolului al XIX-lea*, în „Era socialistă”, LVII, 1977, nr. 3, p. 37—41.
- Liveanu Vasile, *Cu privire la începutul insurecției din August 1944. Despre preliminariile arestării lui Antonescu* în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 9, p. 1587—1606.
- Marinescu Beatrice, *Anglia și neatîrnarea de stat a României*, în „Revista Arhivelor”, LIV, 1977, vol. XXXIX, nr. 1, p. 62—75.
- Marinescu Beatrice și Șerban Rădulescu-Zoner, *Rapoarte consulare inedite cu privire la activitatea diplomatică de la București, în ajunul și în timpul războiului pentru independența României*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 5, p. 829—842.
- Papacostea Șerban, *Vlad l'Empaleur, prince de la Valachie (1456—1462). Réalité et mythe*, în „Revue internationale d'histoire militaire”, 36, 1977, p. 202—210.
- Papacostea Șerban, *Lupta pentru independență în istoria poporului român: premisele medievale*, în „Transilvania”, VI, 1977, nr. 5, p. 27—28.
- Papacostea Șerban, *Caffa et la Moldavie face à l'expansion ottomane (1453—1484)*, în vol. „Colloquio romeno-italiano. I. Genovesi nei Mar Nero”, București, 1977.
- Penelea Georgeta, *M. Kogălniceanu despre independența de stat a României*, în „Revista Arhivelor”, LIV, 1977, vol. XXXIX, nr. 2, p. 187—193.
- Penelea Georgeta, *Bibliographie historique 1975 (I)* în „Revue Roumaine l'Histoire”, XVI, 1977, nr. 1, p. 201—221.
- Penelea Georgeta, *Bibliographie historique 1975 (II)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, nr. 2, p. 383—407.
- Penelea Georgeta, *Bibliographie historique, 1975 (III)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, nr. 3, p. 573—595.
- Petric Aron, *Consolidarea independenței naționale — factor de bază în dezvoltarea României*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 4, p. 733—748.
- Petric Aron și Nicolae Copoiu, *Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în România și oglindirea lui în istoriografia noastră contemporană*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 1, p. 47—54.
- Porțeanu Alexandru, *Documente ale Consiliului Național Român din Arad, 1918*, în „Ziridava” (Anuarul Muzeului din Arad), vol. VI, p. 407—439.
- Porțeanu Alexandru, *Unirea Principatelor—eveniment cu profunde semnificații istorice*, în „Era socialistă”, LVII, 1977, nr. 2, p. 45—47.
- Porțeanu Alexandru, *Mișcarea socialistă și problemele independenței, suveranității și unității naționale*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 4, p. 625—643.
- Porțeanu Alexandru, *Les socialistes roumains dans la lutte pour l'indépendance, la souveraineté et l'unité nationale*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, nr. 3, p. 423—438.
- Porțeanu Alexandru, *Prezența lui Mihai Viteazul la Alba-Iulia, în istorica zi de 1 Decembrie 1918*, în vol. „Mihai Viteazul și Sălajul — Guruslău 375”, Zalău, 1977, p. 471—479.
- Rezachevici Constantin, *Politica internă a lui Petru Rareș (a doua domnie 1541—1546)*, în „Revista de istorie”, 30, 1977, nr. 1, p. 67—93.
- Rezachevici Constantin, *Bătălia de la „Cornul lui Sas” (3/13 iulie 1612) — Reconstituire*, în „Studii și materiale de geografie și istorie militară”, 9/1976, București, 1977, p. 59—70.
- Rezachevici Constantin, *Secuții și Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea*, în vol.

„Lupta secuilor în a doua jumătate a secolului al XVI-lea împotriva exploatării feudale, participarea la lupta antiotomană”, Miercurea Ciuc, 1977, p. 101–125.

Rezachevici Constantin, „*Neam*” și „*națiune*”. *Unirea politică a țărilor române sub Mihai Viteazul. Critica unor interpretări*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 9, p. 1709–1727: Studiu documentar.

Rezachevici Constantin, *Mihai Viteazul – de la Praga la Guraslău*, în vol. „*Mihai Viteazul și Sălajul. Guraslău 375*”, Zalău, 1977, p. 139–168.

Rezachevici Constantin, *Tabăra de lângă Turda (pe cîmpia Turdei) și sfîrșitul lui Mihai Viteazul*, în vol. „*Mihai Viteazul și Sălajul Guraslău 375*”, Zalău, 1977, p. 441–470.

Rezachevici Constantin, *Neobișnuitul drum peste Carpați al oștii lui Radu Șerban, înaintea bătăliei de la Brașov cu Gabriel Báthory (iulie 1611)*, în „*Cumidava*” (Anuarul Muzeului din Brașov), VIII, 1974–75, Brașov, 1977, p. 119–131 + 1 hartă.

Rusenescu Mihail, *Problema constituțională și monarhia (1922–1927)*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 11, p. 2025–2042.

Simionescu Ștefana, *Relațiile internaționale ale Moldovei în timpul domniei lui Petru Rareș*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 1, p. 95–106.

Simionescu Ștefana, *Les relations de la Moldavie avec les Habsbourg pendant le règne de Petru Rareș (1527–1538, 1541–1546)*, în „*Revue Roumaine d’Histoire*”, XVI, 1977, nr. 3, p. 455–467.

Stan Apostol, *La révolution roumaine de 1848 vue par ses adversaires* în „*Revue Roumaine d’Histoire*”, XVI, 1977, nr. 2, p. 347–357.

Stan Apostol, *Gîndirea și activitatea social-politică a lui Dinicu Golescu (200 de ani de la naștere)*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 6, p. 1071–1088.

Stanciu Ion, *John Kasson, diplomaț american și independența României (1877–1880)*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 6, p. 1035–1050.

Stoicescu Nicolae, *Lucrări noi despre Mihai Viteazul și epoca sa*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 7, p. 133–143 (Studiu documentar).

Șerban Constantin, *Tipologia orașelor din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane (secolele XV–XIX)*, în „*Peuce*”, V, 1977, p. 243–249.

Șerban Constantin, *Negustori argeșeni la începutul secolului al XIX-lea*, în „*Studii și comunicări*” (Muzeul din Pitești), 1977, p. 66–77.

Șerban Constantin, *Bibliografia istorică selectivă comentată* în „*Studii și articole de istorie*”, XXXIII–XXXIV, 1977, p. 212–217.

Ștefănescu Ștefan, *Lupta pentru afirmarea de-sine-stătătoare a poporului român, constantă a istoriei medievale românești* în vol. „*Independența României*”, București, Editura Academiei R.S. România, 1977, p. 45–55.

Teodorescu Venera, *Consecințele ale crizei dinastice. Regența (1927–1930)*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 11, p. 2043–2060.

Taftă Lucia, *Les Roumains dans le contexte de la lutte nationale des peuples balkaniques dans l’Empire Ottoman (1856–1878)*, în „*Revue des études sud-est européennes*”, p. 695–704, 1977, nr. 4.

Udrea Traian, *Îndepărtarea partidelor burgheze din viața politică a României*, în „*Revista de istorie*”, 30, 1977, nr. 12, p. 2145–2162.

A N E X A II

COMUNICĂRI PREZENTATE DE MEMBRII INSTITUTULUI DE ISTORIE „N. IORGA”
LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE ȘI INTERNAȚIONALE ÎN 1977A. COMUNICĂRI PREZENTATE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE CU CARACTER
INTERNAȚIONAL ORGANIZATE ÎN ȚARĂ ȘI PESTE HOTARE

A III-a Conferință a Comisiei de studii slave din Republica Democrată Germană (Baertzen, 15 februarie 1977).

Dan Berindei, *Revoluția română burghezo-democratică de la 1848. Trăsături fundamentale și corelări europene.*

Comunicare la Școala superioară post-universitară de la Metz (9 martie 1977).
Dan Berindei, *Istoria României — Trăsături generale.*

Conferință-lecție în cadrul seminarului cursului de istorie a Europei de Est, Universitatea din Strassbourg (15 martie 1977).

Dan Berindei, *Politica externă a Republicii Socialiste România și premisele sale istorice.*

Conferință-lecție în cadrul seminarului cursului de istorie a Europei de Est, Universitatea Toulouse Le Mirail (18 martie 1977).

Dan Berindei, *Originile Republicii Socialiste România.*

Comunicare la Asociația France—Roumanie (Paris, 22 martie 1977).

Dan Berindei, *Cucerirea independenței României.*

Sesiunea celei de-a IX-a Săptămâni a Fundației Francesco Datini (Prato/Florența (Italia) 24 aprilie 1977).

Adolf Armbruster, *Opera culturală a lui Samuel Brukenthal, guvernatorul Transilvaniei, la Sibiu în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.*

Sesiunea științifică cu participare internațională cu tema „Lupta seculară a poporului român pentru independență națională”, organizată de Academia R.S. România, Academia de Științe Sociale și Politice, Academia „Ștefan Gheorghiu”, Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Educației și Învățământului și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P.C.R. (București, 4—6 mai 1977).

În ședință plenară :

Ștefan Ștefănescu, *Lupta pentru libertate, unitate și independență națională — permanență a istoriei poporului român.*

În secția I „Lupta poporului român pentru unitate statală și independență națională”.

Nichita Adăniloae și Augustin Deac, *Contribuția maselor populare din toate provinciile românești la cucerirea independenței naționale a României.*

În secția a III-a „Independența și suveranitatea — principii de bază ale dezvoltării societății contemporane”.

Aron Petric, *Ideile independenței și suveranității naționale în Programul Partidului Comunist Român.*

Adolf Armbruster, *România în poezia medicală germană*, München 5 mai 1977 la Institutul de studii sud-est europene.

Romanitatea românilor la Seminarul de istorie est-europeană din cadrul Universității din Köln — la 9 mai 1977.

Simpozionul organizat de Asociația culturală „Belgia—România” (Bruxelles, 13 mai 1977).
Dan Berindei, *Cucerirea independenței României. Condiții istorice și internaționale.*

Comunicare în cadrul cercului lingvistic și folcloric Luxemburg — România (Luxemburg, 16 mai 1977).

Dan Berindei, *Centenarul independenței de stat a României (1877—1977).*

Cea de-a doua sesiune a Comisiei istorice româno-polone (Suceava 27—30 mai 1977).
Florin Constantiniu, *Cercetări istorice privind perioada postbelică în România.*

Comunicare ținută la Academia di Romania (Roma, 2 iunie 1977).

Dan Berindei, *Ecourile procesului de constituire a Italiei în presa română (1869—1871).*

A XV-a Sesiune anuală a „Cercului de studii transilvane” (Arbeitskreis für siebenbürgische Landeskunde) din Heidelberg (Sibiu, 1—3 august 1977).

Dan Berindei, *Războiul de independență 1877/78 — moment crucial în istoria României.*

Al VI-lea Congres internațional de filozofie medievală (Bonn, 28 august — 3 septembrie 1977).

Constantin Șerban, *Ideea de progres în lucrările de filozofie medievală din Biblioteca Stolnicului Constantin Cantacuzino.*

Sesiunea științifică consacrată aniversării a 200 de ani de la înființarea tipografiei de la Buda (Budapesta, 4—8 septembrie 1977).

Denény Lajos, *Rolul cărții de istorie editată la tipografia de la Buda în formarea conștiinței naționale române.*

Sesiunea comisiei mixte de istorie româno-ungară (București și Suceava, 12—17 septembrie 1977).

Venera Teodorescu, *Manifestări ncofasciste în S.U.A.*

Conferința internațională „Prelucrarea electronică a datelor în istorie” (Bielefeld, R.F. Germania, 5—6. noiembrie 1977).

I. Gavrilă, V. Liveanu, *Studierea secvențelor istorice de date prelucrate.*

Colocviul istoricilor români și americani cu tema „Independența și modernizarea în istoria României”, organizat de Universitatea statului Wisconsin — S.U.A. (Madison, 7—9 octombrie 1977).

1. Ștefan Ștefănescu, *Modernitate și independență în România secolului al XIX-lea.*

2. Paul Cernovodeanu, *Mărturii documentare americane privind războiul de independență.*

3. Ion Stanciu, *Diplomația americană și recunoașterea independenței românești.*

Masa rotundă pe tema „Tradițiile latine în cultura și civilizația românească” organizată de Biblioteca română din New York (12 octombrie 1977).

1. Ștefan Ștefănescu, *Ideea de latinitate în conștiința poporului român.*
2. Paul Cernovodeanu, *Mărturiile ale istoricilor și cronicarilor medievali sași și unguri privind romanitatea românilor.*
3. Ion Stanciu, *Mărturiile americane din secolul XIX privind romanitatea și continuitatea românilor.*

Colocviul internațional cu tema „Criza orientală (1875—1878). Problematika unui centenar” (Paris, 15 octombrie 1977).

1. Dan Berindei, *România și problema orientală (1875—1878).*
2. Fl. Constantiniu, *Factorul politic și factorul militar în războiul de independență a României.*

Colocviul istoricilor români și turci de la Ankara consacrat independenței României (21 octombrie 1977).

1. Ștefan Ștefănescu, *Considerații cu privire la natura relațiilor româno-turce și impactul lor asupra dezvoltării istorice a celor două popoare.*
2. Paul Cernovodeanu, *Relațiile economice româno-turce, factor important în dezvoltarea legăturilor dintre cele două popoare.*

Sesiunea științifică privind mișcările stărilor din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea (8—10 noiembrie 1977, Prešov, R.S. Cehoslovacă).
Carol Vekov — *Rezultatele istoriografiei românești în această problemă.*

Colocviul internațional consacrat Structurii sociale în perioada destrămării feudalismului în centrul și sud-estul Europei (Moscova, noiembrie 1977).
Ioana Constantinescu, *Structuri sociale în perioada destrămării feudalismului în Moldova și Țara Românească.*

Comunicare în cadrul Colocviului franco-român (Aix-en-Provence, 9—10 decembrie 1977).

1. Dan Berindei, *Tineri patrioți români și cercurile democratice franceze în preajma revoluției de la 1848.*
2. Fl. Constantiniu, *Politică și strategie în războiul de independență a României (1877—1878).*

Conferința „România la aniversarea centenarului independenței”, ținută de Paul Oprescu în R.P. Ungară (între 11—20 decembrie 1977) în orașele Siofók, Adant (jud. Somogyi), Széged.

Colocviul româno-elvețian consacrat centenarului independenței României, organizat de Institutul Universitar de Relații Internaționale (Geneva, 16 decembrie 1977).
Dan Berindei, *Diplomația europeană și cucerirea independenței României.*

B. COMUNICĂRI ȚINUTE LA MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNE.

Comunicare la Secția de istoria medicinei și a farmaciei a Uniunii Societăților de Științe Medicale, Filiala București (3 ianuarie 1977).
Dan Berindei, *Date noi despre doctorul Carol Davila.*

Simpozionul organizat de Comitetul orașenesc de cultură și educație socialistă Curtea de Argeș și Institutul de istorie „N. Iorga” cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la răscoala din 1907 (Curtea de Argeș, 18 februarie).

Ștefan Ștefănescu, *Cuvint înainte*.

Mircea Iosa, *Situația social-economică a țărânimii în ajunul izbucnirii răscoalei din 1907*.

Coralia Fotino, *Răscoala din 1907. Desfășurarea ei în județul Argeș*.

Nicolae Liu, *Un mare istoric N. Iorga și răscoala din 1907*.

Simpozionul cu tema „Solidaritatea forțelor democratice din București cu răscoala țărănilor din 1907”, organizat de Cabinetul Municipal de Partid (22 februarie 1977).

Dan Berindei, *Intellectualitatea bucureșteană și răscoala din 1907*.

Sesiunea Cercului științific integrat de bibliologie (București, 25 februarie 1977).

Dan Berindei, *Războiul de independență văzut de martori străini*.

Simpozionul organizat la Flămânzi cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la răscoala din 1907 (5 martie 1977).

Coralia Fotino, *Participarea femeilor la răscoala din 1907*.

Sesiune organizată cu ocazia centenarului independenței de stat a României (Vaslui, 2 aprilie 1977).

Nichita Adăniloae, *Proclamarea independenței și însemnătatea sa istorică*.

Sesiunea științifică cu tema „Lupta pentru unitate statală și independență națională permanentă a istoriei poporului român” (Bacău, 8 aprilie 1977).

1. N. Adăniloae, *Cooperarea militară româno-rusă în războiul din 1877-1878*.

2. Dan Berindei, *Premis le economice ale cuceririi independenței*.

Sesiunea științifică consacrată solidarității maselor populare maghiare cu războiul de independență (Oradea, 8 aprilie 1977).

Csucsujă Ștefan, *Războiul de independență și maghiarii din Bihor*.

Sesiunea științifică consacrată solidarității maselor populare maghiare în războiul de independență (Miercurea Ciuc, 9 aprilie 1977).

Csucsujă Ștefan, *Războiul de independență și secții*.

Sesiunea festivă organizată de muzeele bucureștenesci, cu ocazia centenarului Independenței (București, 18 aprilie, 1977).

N. Adăniloae, *O lucrare maghiară mai puțin cunoscută despre războiul din 1877*.

Sesiune omagială pentru independența de stat (Constanța, 20 aprilie 1977).

N. Adăniloae, *Atitudinea puterilor jurate față de decăderea independenței*.

Sesiunea festivă organizată de Ministerul Afacerilor Interne cu ocazia centenarului Independenței (București, 21 aprilie 1977).

Dan Berindei, *Acțiuni diplomatice ale României pentru recunoașterea independenței ei*.

Sesiunea festivă a Societății de Științe Istorice consacrată centenarului Independenței (București, 23 aprilie 1977).

1. N. Adăniloae, *Contribuția țăranimii în războiul de independență*.
2. Dan Berindei, *Marile furturi și cucerirea și recunoașterea Independenței României*.

Sesiunea științifică pe tema „File din lupta poporului român pentru libertate, unitate și independență națională”, organizată de Comitetul județean Maramureș al P.C.R. (Baia Mare, 23 aprilie 1977).

Alexandru Porțeanu, *Ecourtle și importanța cuceririi independenței de stat a României*.

Sesiunea științifică a Muzeului Militar Central (București, 25 aprilie 1977).

N. Adăniloae, *Capitularea lui Osman Pașa*.

Sesiunea științifică de la Sebeș-Alba din 26 aprilie 1977 închinată independenței de stat a României.

1. B. Marinescu, *Ecoul internațional al proclamării independenței*.
2. Tr. Udrea, *Victoria insurecției din August 1944 moment important în redobândirea independenței și suveranității de stat a României*.
3. N. Stoicescu, *Lupta de veacuri a poporului român pentru independență*.

Sesiunea științifică cu tema „Lupta poporului român pentru libertate și independență”, organizată de Academia de Științe Sociale și Politice și Muzeul de istorie al R.S.R. (București, 26—27 aprilie 1977).

În secția I „Lupta poporului român pentru unitate și libertate”.

Carol Vekov, *Date noi despre războiul țăranesc din 1514*.

În secția a II-a „Cucerirea independenței naționale a României. Aspecte politico-militare”.

Dan Berindei, *Cucerirea independenței reflectată în corespondența vremii*.

Paul Cernovodeanu, *Războiul de independență în lumina rapoartelor atașatului militar american lt. F.V. Greene*.

Alexandru Porțeanu, *Preludiile diplomatice ale războiului de independență*.

În secția a III-a „Cucerirea independenței României — cauză a întregului popor”.

Nicolae Liu, *Intelectualitatea românească în războiul de independență*.

Comunicare la A.D.I.R.I. (București, 28 aprilie 1977).

Ion Stanciu, *Recunoașterea independenței României de către Statele Unite*.

Sesiune la A.D.I.R.I. în legătură cu centenarul independenței (București, 29 aprilie 1977).

V. Liveanu, *„Vizita delegației guvernamentale române la Moscova (ianuarie 1945)*.

Sesiunea de comunicări a Universității din București consacrată aniversării centenarului independenței de stat a României (3—4 mai 1977).

Ștefan Ștefănescu, *O sută de ani de la cucerirea independenței de stat a României*.

Nichita Adăniloae, *Asistența sanitară a armatei în timpul războiului de independență*.

Dan Berindei, *Premisele economice și sociale ale cuceririi independenței*.

Nicolae Liu, *Ideea independenței naționale în istoria modernă a României*.

Paul Opreșcu, *Statutul internațional al României după 1859 în doctrina de drept internațional a vremii*.

Alexandru Porțeanu, *Considerații asupra rolului mișcării muncitorești și socialiste în lupta pentru libertatea, unitatea, independența și suveranitatea patriei.*
 Apostol Stan, *Adunările obștești ale Principatelor Române și lupta pentru apărarea autonomiei (1831—1848).*

Sesiunea științifică omagială consacrată Centenarului independenței de stat a României organizată de C.C. al U.T.C. (București, 5 mai 1977).
 Marian Stroia, *Problema independenței în gândirea social-politică românească.*

Comunicări ținute la Biblioteca Americană din București (12 mai 1977).
 Paul Cernovodeanu, *Publiciști americani despre războiul de independență.*
 Ion Stanciu, *Atitudinea Statelor Unite față de războiul pentru independență (1877—1880).*

Sesiune consacrată centenarului Independenței — Facultatea de medicină (București 20 mai, 1977).
 N. Adăniloaic, *Organizarea serviciului sanitar al armatei române în timpul campaniei din 1877-*

Sesiunea de comunicări cu tema „Lupta poporului român pentru libertate, unitate și independență națională” (Comana, Costache Negri județul Galați, 21 mai 1977).
 Alexandru Porțeanu, *Revoluția de la 1848, model pentru mișcarea socialistă din România.*

Sesiunea științifică anuală a Institutului consacrată aniversării a 60 de ani de la luptele de la Mărăști, Mărășești, Oituz (13 iunie 1977).
 Ștefan Ștefănescu, *Cuvînt de deschidere.*
 Anastasie Iordache, *Declarația de război a României împotriva Puterilor Centrale.*
 Mircea Iosa, *Lupta populației din România împotriva ocupanților germani.*
 Nicolae Liu, *Epopeea de la Mărăști, Mărășești, Oituz și scriitorii vremii.*
 Paul Oprescu, *Aliații și frontul din Moldova în vara anului 1917.*

Sesiunea științifică cu tema „Eroismul poporului român în lupta pentru apărarea țării” consacrată împlinirii a 60 de ani de la bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, organizată de Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe Sociale și Politice, Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Educației și Învățămîntului și Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (București, 5 august 1977).
 Florin Constantiniu și Ion Stanciu, *Contribuția românilor din străinătate la realizarea idealului național, desăvîrșirea unității statale.*

Comunicare ținută la Secția istorică a Academiei R.S. România (București, 28 octombrie 1977).
 Sergiu Columbeanu, *Documente din arhivele americane privind situația internațională a României în anii 1939—1944.*

Sesiunea științifică organizată cu prilejul împlinirii a 700 de ani de atestare documentară a cetății Bran (Bran, 28 octombrie 1977).
 Aron Petric, *Cuvînt introductiv.*
 Constantin Rezachevici, *Radu Șerban și Branul.*

Masa rotundă la Biblioteca Americană (București, 14 noiembrie 1977).
Ștefan Andreescu, *Comoara lui Dracula și tezaurul lui Decebal*.

Sesiunea de comunicări pe tema „Activitatea revoluționară a lui Nicolae Bălcescu și rolul său în desfășurarea revoluției române de la 1848” organizată de Academia de Științe Sociale și Politice și Institutul de studii istorice și social-politice (București, 19 noiembrie 1977).
Ștefan Ștefănescu, *Cuvînt de deschidere*.
Dan Berindei, *Bălcescu — om de cultură și istoric militant*.

Comunicare ținută la Societatea de istoria medicinei din București (5 decembrie 1977).
Paul Cernovodeanu, *Relațiile protomedicului moldovean Gheorghe Cuciureanu cu lumea medicilor englezi între 1841-1847*.

Secțiunea științifică consacrată însemnătății și rolului Goleștilor în istoria României, organizată de Muzeul din Golești (17 decembrie 1977).
Anastase Iordache, *Două memorii ale lui Dinicu Golescu despre importanța Principatelor Române și necesitatea abolirii protectoratului țarist*.

Comunicare la Secția de științe istorice a Academiei R.S. România (București, 30 decembrie 1977).
Aron Petric, *Proclamarea Republicii Populare Române, stat al oamenilor muncii*.

Simpozionul cu tema „Viața și activitatea lui Dinicu Golescu”, organizat de Academia de Științe Sociale și Politice, Ministerul Educației și Învățămîntului și Comitetul județean de cultură și educație socialistă Argeș (Pitești, 7 februarie 1977).
Anastase Iordache, *Dinicu Golescu, cărturar, patriot și promotor al iluminismului românesc*.

Anexele I și II au fost întocmite
de Ștefana Simionescu-Dăscălescu.

* * * *Probleme de politică externă a României, 1918 — 1940. Culegere de studii*, vol. II, București, Edit. Militară, 1977, 456 p.

Cel de-al doilea volum din seria *Probleme de politică externă a României, 1918 — 1940*, apărut sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și având coordonator pe dr. Viorica Moisuc, abordează câteva aspecte de seamă ale istoriei diplomației românești interbelice, punând în circuitul științific o seamă de teze și idei noi sau reinterpretând o serie de date deja cunoscute. Autorii — Viorica Moisuc, Dumitru Tuțu, Eliza Campus, Constantin Botoran, Ion Calafeteanu și Gh. Zaharia abordează în studiile lor sintetice problemele complexe privind actele fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918—1940, alianțele militare ale României, poziția acesteia față de politica agresivă a marilor puteri fasciste în Europa, Asia și Africa, precum și unele chestiuni privind inițiativa românești în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial. Așadar, o problematică extrem de complexă ce a putut fi abordată grație unei strălucitoare investigații științifice în arhivele românești, franceze sau germane, ca și bune cunoașteri a istoriografiei perioadei.

Viorica Moisuc, analizând *Actele fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada 1918—1940* (p. 13—107) prezintă sintetic „... caracterul și semnificația instrumentelor politice pe care s-a întemeiat și s-a consolidat suveranitatea națională a României, precum și degradarea treptată, până la anulare, în vara anului 1940, a valorii acestor instrumente” (p. 14). La baza acestei analize stă adevărul incontestabil că realizarea suveranității României în cadrul teritoriului național și în raporturile internaționale, consolidarea acestei suveranități prin promovarea unei politici dinamice de pace reprezintă o experiență istorică pozitivă.

Între actele fundamentale ale statutului politico-juridic al României în perioada dintre cele două războaie mondiale, Viorica Moisuc situează în primul rând actele Unirii din 1918 a Transilvaniei cu Țara, acte ce au primit recunoașterea internațională prin tratatele de pace din 1919—1921 (p. 14—31). După ce evidențiază valoarea Pactului Societății Națiu-

nilor (p.32—35) autoarea insistă pe larg asupra tratatelor și acordurilor multilaterale încheiate de România în spiritul și sub egida forului de la Geneva (p. 35—95).

Analizând conținutul și semnificația seriei de acorduri, pacte regionale și tratate încheiate, Viorica Moisuc accentuează că toate aceste alianțe nu mai funcționau în toamna anului 1939, deci exact în momentul de maximă necesitate. Noua conjunctură internațională, generată de victoriile inițiale ale fascismului, a dus la redeschiderea problemei revizuirii frontierelor statului național român. „Vitalitatea națiunii române, care a reușit să-și păstreze statul — concludă Viorica Moisuc — rezistența ei pe multiple planuri, în fruntea căreia se aflau comuniștii, capacitatea de a-și concentra eforturile pentru salvarea ființei sale, a valorilor morale și materiale, au fost elemente de permanență în istoria românilor care au asigurat prin lupta maselor, restabilirea independenței și suveranității poporului român, dezvoltarea națiunii în epoca contemporană” (p. 95).

Alianțele militare ale României (1921—1939) sînt analizate de către Dumitru Tuțu care pornește de la statutul politico-diplomatic, esențialmente nou, al statului român după primul război mondial. „Desfășurându-și activitatea diplomatică în cadrul Societății Națiunilor — afirmă autorul — România a militat în același timp, pentru încheierea unor alianțe politice și militare defensive, alianțe ce aveau rolul de mijloace pentru realizarea obiectivului central al politicii sale externe, consolidarea unității statale și păstrarea integrității teritoriale împotriva oricărui agresor” (p. 100).

În acest spirit a fost încheiată convenția militară între statele Micii Înțelegeri, cea româno-polonă semnată la 3 martie 1921, precum și cea dintre statele Înțelegerii Balcanice parafată în noiembrie 1935. Sînt analizate, cu precizie și competență, clauzele acestor convenții reliefîndu-se ideea justă că aceste clauze au fost în mod direct influențate de către obiectivele militare și politice ale statelor interesate. De asemenea, nu este omis contex-

tul internațional care a dus la încheierea alianțelor militare ale României, după cum nu scapă atenției autorului analiza aplicării prevederilor convențiilor. Concluzia finală a autorului este că în ajunul izbucnirii celui de-al doilea război mondial alianțele militare ale României nu au prezentat nici o garanție pentru securitatea și independența națională, pentru apărarea hotarelor țării (p. 149).

Poziția României față de politica de revanșă și agresiune a marilor puteri fasciste din Europa (p. 163—242) este cu siguranță reconstituită de către Eliza Campus care, în fapt, insistă asupra atitudinii diplomatice românești în fața actelor agresive ale Italiei fasciste și Germaniei naziste pe continentul nostru. Trezind în revistă relațiile româno-italiene după instaurarea fascismului în putere (p. 166—183) și româno-germane înainte și după instaurarea lui Hitler la putere (p. 183—220) autoarea se oprește pe larg asupra poziției consecutive a diplomației românești de apărare și promovare a principiilor de drept internațional, de inițiere a acțiunii menite a întări securitatea și suveranitatea statului, a apăra integritatea teritorială fondată în 1918 și consacrată în tratatele de pace.

„Se poate conchide — afirmă Eliza Campus — că atita vreme cit climatul internațional a îngăduit o cit de slabă exercitare a forței dreptului, atita vreme cit marca aliată, Franța, a rezistat, România a rezistat și ea. Cind al treilea Reich a inpus, temporar, dreptul forței, cind aproape întreaga Europă se găsea în mla cotropitorului nazist, România a căzut și ea sub dominația Germaniei hitleriste” (p. 229).

Completind, în mod firesc, problematica abordată de Eliza Campus, Constantin Botoran se oprește asupra *Poziției României față de politica agresivă a marilor puteri fasciste în Asia și Africa* (p. 243—325). Autorul, subliniază, cu drept temei, că tratatele de pace din 1919—1920 au avut o serie de carențe „... au consmnat perpetuarea unor stări de lucruri vechi, anacronice, contrare principiilor de echitate internațională; chestiunea colonială a fost una dintre aceste stări de lucruri pe care Conferința de pace de la Paris, departe de a o soluționa în interesul popoarelor respective, i-a păstrat neschimbat fondul, esența, chiar dacă le-a inclus în tipare noi” (p. 243).

Cum însă perpetuarea sistemului colonial a fost profitabilă în principal Marii Britanii și Franței, celelalte mari puteri învingătoare, deci Italia și Japonia, căci Statele Unite ale Americii au respins orice participare, au fost nemulțumite. Această atitudine care era desigur comună și statelor învinse, a căpătat forme concrete agresive, de manifestare odată cu instaurarea regimurilor fasciste (p. 244—249). În ce ne privește credem că trebuia subliniată ideea că Hitler nu a formulat niciodată

revendicări reale, ferme, în materie colonială și că, în ciuda unor declarații formale, ocazionale, doctrina nazistă a „spațiului vital” viza predominant Europa.

Analizind atitudinea României față de transformările din Asia și Africa de după primul război mondial (p. 250—260), Constantin Botoran accentuează că interesul manifestat de diplomația română față de evenimentele de pe cele două continente, stabilirea și extinderea legăturilor politico-economice cu unele state din aceste zone, nu izvoră din tendințe ale cercurilor guvernamentale românești de a participa la împărțirea de piețe sau a surselor de materii prime. Autorul subliniază adevărul istoric că România, dat fiind stadiul de dezvoltare economică în care se găsea în perioada interbelică, nu a fost și nu putea fi un stat imperialist, că preocuparea diplomației românești față de evenimentele din Asia și Africa decurgea „... din însăși locul și rolul jucat de statul român în constelația politică a lumii interbelice” (p. 250). În această lumină, autorul reconstituie poziția românească, oficială dar și a opiniei publice, față de agresiunea imperialismului nipon împotriva Chinei (p. 260—287) și a fascismului italian împotriva Etiopiei (p. 287—313).

Ion Calafeteanu, în studiul *Eforturile diplomației românești în vederea realizării unității de acțiune a statelor din sud-estul Europei în fața expansiunii fasciste (martie 1938—iulie 1939)*, se oprește asupra evenimentelor unei extreme de frământate etape din istoria europeană, etapă marcată cronologic de Anschluss și vizita lui Gațencu la Ankara și Atena în vara lui 1939. În conjunctura internațională de maximă tensiune generată de ocuparea Austriei, în martie 1938, „... guvernul român nu a înțeles să urmeze o politică de așteptare, ci dimpotrivă, una dinamică, activă. El a căutat, în măsura posibilităților limitate pe care le oferea o țară de mărime mijlocie ca România, să contribuie la crearea unui cadru internațional care să-i permită realizarea scopurilor propuse” (p. 330).

Între alte acțiuni de amploare inițiate în această direcție, se inseriu și inițiativele diplomației românești în lumina proiectului de creare a unui grup de state din centrul și sud-estul european care, sprijinite de Franța și Marea Britanie, să ridice un obstacol în calca expansiunii naziste în această direcție. Forța Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice urma a fi întărită prin participarea Ungariei, Bulgariei, Poloniei și chiar a Italiei. Realizarea acestei idei impunea în mod evident ameliorarea relațiilor dintre cele două alianțe cu Ungaria și Bulgaria.

În acest context, s-a încercat mai întâi realizarea apropierii între statele din sud-estul

european. Aceasta a constituit un obiectiv major al diplomației românești după Anschluss și plină în primăvara lui 1940, când s-a renunțat complet la idee. Eforturile depuse nu au înregistrat, în final, rezultatele scontate ca o consecință a agravării permanente a situației internaționale și a politicii revizioniste a burgheziei bulgare. În noile condiții generate de declanșarea marii conflagrații, diplomația română a lansat proiectul creării unui bloc a neutrilor, dar și această încercare a eșuat.

Gheorghe Zaharia abordează unele probleme privind *România în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial* (p. 388—436). În etapa martie-decembrie 1939, situația internațională a evoluat rapid de la starea de criză acută la declanșarea ostilităților. Principalele evenimente care au urmat ocupării Cehoslovaciei în martie 1939, respectiv tratativele tripartite de la Moscova, turneul lui Gaftencu în Europa occidentală, încheierea tratatului de neagresiune germano-sovietic și declanșarea conflagrației, sunt reconstituite de către autor care în paralel urmărește și procesul izolării diplomatice a României. Noile condiții au făcut ca guvernul român să adopte o politică de neutralitate ce nu a împiedicat însă România să adopte cunoscuta poziție față de refugiații polonezi (p. 403—409).

Nu sînt omise nici manifestările opiniei publice românești și în special atitudinea Partidului Comunist Român față de evenimentele deosebit de grave ale epocii. Gh. Zaharia evidențiază poziția P.C.R. care s-a adresat tuturor cetățenilor țării atrăgîndu-le atenția asupra pericolului prezentat de fascism, de Germania nazistă. Dar politica de dezbinare dusă de cercurile regale, precum și sciziunea mișcării muncitorești au împiedicat realizarea unei largi concentrări a forțelor democratice antifasciste (p. 419—426).

Cele 6 studii incluse în cel de-al doilea volum de *Probleme de politică externă a României, 1918—1940*, au abordat, așa cum

am subliniat, aspecte majore ale istoriei diplomației românești din perioada interbelică. De largă respirație, cu o documentație bogată, menționatele studii sînt fără îndoială o valoroasă contribuție la mai buna cunoaștere a liniei politice externe românești, a locului statului român în diplomația dintre cele două războaie mondiale.

Departate de a fi vorba de o simplă culegere de studii, volumul prezentat este unitar. Această unitate este conferită atît de concepția și optica comună asupra evenimentelor grație fundamentării cercetării pe concepția marxist-leninistă, cit și de omogenitatea politicii externe românești din perioadă, omogenitate subliniată din diverse puncte de vedere în toate cele șase studii. Obiectivele majore ale diplomației românești în etapa abordată pot fi înțelnite în permanență în toate materialele reunite în volum. Reiese foarte clar că grija pentru menținerea suveranității naționale și consolidarea statului național unitar a format preocuparea de bază a diplomației române și că toate acțiunile întreprinse au vizat, mai mult sau mai puțin direct, aceste obiective.

Perfect coordonat, grație eforturilor Vioricăi Moiscu, volumul dispune la sîrșitul fiecărui studiu, de ample rezumate în limbile franceză și engleză, ceea ce ușurează cunoașterea sa peste hotare. Așadar, unitar prin concepție și problematică, volumul de față este fără îndoială o valoroasă contribuție la mai buna cunoaștere a politicii externe românești în perioada interbelică. Temeinica documentare, stilul clar precum și prestigiul autorilor, contribuie în egală măsură la valoarea lucrării. În același timp, volumele din această serie pot fi considerate ca pregătind terenul pentru elaborarea unei ample monografii, a cărei lipsă se resimte, consacrată politicii externe românești interbelice.

Nicolae Dascălu

ANDREI ARICESCU, *Armata în Dobrogea romană*, Edit. militară, București, 1977, 312 p., 2 hărți, 34 figuri

Lucrarea pe care o recenzăm aici, reprezintă mai mult decît o simplă apariție editorială. Ea înseamnă înainte de toate dovada că tînăra generație de istorici și arheologi români au preluat efectiv ștafeta de la marii noștri precursori. Numele a doi dintre aceștia, D.M. Pippidi și D. Tudor, apar în înseși paginile acestui volum — primul ca autor al unei generoase și în același timp lucide prefețe — al doilea ca referent științific.

Reconfortant pe de altă parte e faptul că celălalt referent științific este Alexandru Bar-

nea — mai tînăr decît chiar autorul cărții — înărturie în plus că Editura Militară, ale cărei merite le vom sublinia la timpul potrivit, a înțeles că valoarea nu așteaptă numărul anilor și că deci în „familia” istoricilor români discipolii pot și trebuie să aibă un cuvînt de apreciere de la magistrii lor.

Autorul cărții, Andrei Aricescu, se află — pentru a-i fixa și lui locul în această „familie” — la vîrsta deplinei maturități științifice. După căutările inerente oricărui început — cînd oscila între arheologie, uneori

chiar preistorică (!), și istorie, Aricescu, filolog clasic de formație, s-a impus — de mai bine de un deceniu — prin numeroase studii de istorie militară și topografie istorică dobrogeană. Celui căruia îi va fi fost dat să le citească, va fi intuit desigur — de pe atunci — o bună cunoaștere a limbilor clasice, o pasiune pentru cercetare ale cărei dimensiuni exacte însă i le puteau cunoaște numai cei apropiați.

Sub conducerea profesorului D.M. Pippidi, Aricescu obține în 1975 titlul de doctor în istorie ca urmare a unei memorabile dezbateri în care candidatul de atunci a reușit să impună comisiei o serie de teze încă noi și aceasta în primul rând datorită faptului că pe lângă calitățile enumerate el adaugă una nouă și care avea să-l consacrez definitiv în lumea științifică, o impecabilă orientare metodologică.

Cum despre toate acestea se va vorbi pe larg în cele ce urmează, nu putem — în această sumară introducere — să nu semnăăm rolul editurii care i-a publicat lucrarea, Editura Militară. Acceptarea însăși a unei monografii de acest gen — prima privind antichitatea — constituie o dovadă că acolo se gindește temeinic și generos, că s-a înțeles corect rolul unei edituri: acela de a difuza adevăratele valori, indiferent de perioada sau problematica oarecum specială a acestora. De altfel condițiile asigurate acestei publicații — mă refer la generozitatea în ceea ce privește spațiul editorial, la modul de dispunere al textelor, nu odată dificil dacă avem în vedere anexele prosopografice și epigrafice, la extrem de puținele greșeli de tipar, în fine la calitatea grafică în general a volumului — au transformat-o repede într-un adevărat „succes de librărie” atît pe plan național cit și — lucrul s-a vădit pe deplin la standul de cărți organizat cu prilejul celui de-al VII-lea Congres Internațional de epigrafie greacă și latină din septembrie 1977 de la Constanța — internațional. Și pentru că vorbim de acest succes internațional nu ne putem reține exprimarea regretului că editurile noastre sînt — firește în general căci inițiativa n-ar fi trebuit să aparțină, neapărat, Editurii Militare — atît de zgliceite cu publicațiile în limbi străine. Desigur cartea lui Aricescu i-a interesat pe specialiștii străini în primul rând pentru anexele menționate și din păcate nu pentru substanța ei — care oricît de valoroasă ar fi și este fără îndoială — rămîne un *coup de épée dans l'eau*, cum spunea odată un mare epigrafist. Ideea unor ediții bilingve — practică de unele edituri din țările vecine — sau, măcar pentru monografii, a unei serii românești dublată de o alta într-o limbă străină ar aduce un real serviciu științel românești, ar face-o în sfîrșit cunoscută și

peste hotare. Prestigiul — fără precedent — al României de azi nu s-ar găsi astfel decît amplificat, detaliat, exemplificat.

★

După prefața menționată (p. 9—12) urmează, firește, lista prescurtărilor pentru ca apoi să se intre în subiect printr-un capitol intitulat „Cercetările asupra istoriei militare a Dobrogei române” (p. 15—23).

În continuare autorul tratează despre „Armata romană în perioada Principatului” (p. 24—106), capitol destinat mai întii unei scurte introduceri istorice, apoi analizei legiunilor și a corpurilor de trupe auxiliare (inclusiv flota) în fine unei priviri de sinteză despre organizarea militară a teritoriului dobrogean în perioada principatului.

Capitolul următor „Armata romană în perioada Dominatului” (p. 107—133) tratează despre unitățile de graniță, despre cele mobile, despre ofițerii și subofițerii acestora și — din nou — despre organizarea militară a Dobrogei, de data aceasta în perioada Dominatului.

Urmează un lung capitol desigur util dar în nu mai mică măsură răspunzînd unor mai vechi preocupări ale autorului despre fortificații și drunuri (p. 134—178).

Ultimele două capitole „Aspecte din viața militarilor” (p. 179—187), tratînd despre colegiile sau religia militarilor și „Rolul armatei în procesul de romanizare a teritoriului dobrogean” (p. 188—200) ilustrează, după modelele clasice ale genului, încercarea de a da o viziune mai cuprinzătoare asupra elementului militar, în toată complexitatea acțiunii sale.

Anexele deja amintite și despre care ne grăbim să menționăm că sînt alcătuite exemplar — conțin mai întii o listă a tuturor militarilor menționați în inscripțiile dobrogene sau care au legătură cu zona respectivă (așa numitul *Supplementum prosopographicum* p. 201—215) apoi un *Supplementum epigraphicum* (p. 216—228), care cuprinde în rînd pe rînd documentele privind legiunile, corpurile auxiliare, alte tipuri de formațiuni sau de militari, două construcții efectuate *manu militari* și diplomele militare, în fine un tablou sinoptic al tuturor itinerariilor antice (p. 229—233).

Lucrarea se încheie cu trei (!) ample rezumate (în engleză, franceză și rusă) dar care, oricum, nu sînt decît niște rezumate — un indice complex — nume proprii (împărați, militari și veterani etc.), noțiuni militare, nume geografice, religie, varia și în sfîrșit o bibliografie a izvoarelor antice sau a lucrărilor autorilor moderni mai des folosite.

Simpla prezentare de mai sus a avut, credem, darul să ne edifice asupra manierei ample și raționale de alcătuire a substanței volumului, ceea ce demonstrează odată în plus maturitatea viziunii istorice a autorului. În aceeași ordine vom discuta, la rîndul nostru, materia fiecărui capitol, conștienți că aceasta este cea mai firească.

Primul capitol, privind cercetările asupra istoriei militare a Dobrogei romane, evidențiază — odată în plus — necesitatea întocmirii unei lucrări de genul celei pe care-o recenzăm aici.

În fapt, cu excepția unor capitole dintr-o serie de lucrări românești de sinteză sau a unor simple articole, Aricescu se vede nevoit să evoce marile tratate privind organizarea militară romană unde se vorbește — firește în treacăt — și despre cea din Dobrogea romană. Subliniind corect aportul fiecăreia din ele — probitatea științifică fiind una din principalele calități ale acestui volum — autorul reușește să epuizeze însă materia mai curînd în lista finală a lucrărilor autorilor moderni mai des folosite (cazul lui I. Stoian, „Tomitana” . . . , București, 1962, unde nu lipsesc numeroase referiri la organizarea armatei romane de pe teritoriile Dobrogei; s-ar mai putea adăuga dealtfel și unele articole, menționate, repetăm, în lista finală). Cu inerențele-i lipsuri — ușor de completat însă — această introducere în materie nu-i mai puțin instructivă în măsura în care din ea rezultă clar ce cîmp imens de cercetare îl reprezintă studiul armatei romane din Dobrogea și deci cit de utilă se dovedește a fi o ordonare a numeroaselor materiale documentare. Excelent cunoscător al realităților dobrogene, Aricescu își dovedește, în același prim capitol, o remarcabilă pricepere în realitățile militare romane, calități care dublate de o meticulozitate impresionantă ne dau, de pe acum, măsura valorii și deci a durabilității operei sale.

Odată intrat în subiectul propriu-zis al lucrării, cititorul va înțelege că autorul acestor rînduri este adus — prin forța împrejurărilor să discute opiniile lui Aricescu prin prisma unuia care se ocupă la rîndu-i de Dobrogea romană și că deci înseși judecățile noastre de valoare — departe de a putea restabili adevărul absolut, care de fapt nici nu există în cercetarea istorică a antichității — reprezintă doar simple puncte de vedere.

Nu insist deci asupra ambiguității formulării „suspunerii (orașelor grecești) sub formă de alianță” (p. 24) în anii 71/70 î.e.n. (ar trebui să se demonstreze în ce măsură există un precedent al încheierii unor tratate „de alianță” cu partizanii unuia din cei mai mari dușmani ai Romei, Mithridates al VI-lea Eupator regele Pontului; e adevărat pe de altă parte că există și așa-numitele *foedera*

iniqua dar Insuși, cel mai nou — și deci cel mai fervent — susținător al ideii că cetățile grecești vor fi fost *foederatae* sau *liberae et immunes* din acel moment, profesorul Pippidi, este adus să recunoască că *foedus-ul* callatian este un tratat încheiat pe baze egalitare = *foedus aequum* ceea ce-i slăbește — dacă nu cumva li și anulează — demonstrația) sau asupra constituirii „provinciei Moesia, în primii ani de domnie ai lui Tiberiu” (p. 25; unde Aricescu rămîne la stadiul cunoștințelor lui R. Vulpe; lectura atentă a articolului lui R. Syme *Lentulus and the origin of Moesia* J.R.S., 24, 1934, 113—137 = *Danubian Papers*, București, 1971, 40—72, ediție care ar fi trebuit folosită n-ar fi dect pentru voluminoasele *addenda* ale magistrului oxonian, l-ar fi apropiat de data mai exactă a acestui eveniment, anume între anii 1—4 e.n.) dar mă opresc în schimb asupra organismului de *praefectura orae maritimae*. Postulată încă din secolul trecut de Anton von Premerstein, instituția respectivă, astfel denumită, nu are o prea solidă bază documentară. Am renunțat și noi treptat la această idee, ajungînd la concluzia că mai întemeiată ar fi denumirea de *praefectura ripae Thraciae*, în măsura în care *Ripa Thraciae* va desemna mai tirziu, din punct de vedere vamal, zona dobrogeană (R.R.H., 13, 1974, 2, 220—222). Mai puțin clare ne apar lucrurile în viziunea Emiliei Doruțiu-Boilă, care, preocupată și ea de același subiect (*Studii Clasice*, 17, 1977, 89—100), crede că la început organismul în discuție se numea *praefectura orae maritimae* (adică exact atunci cînd Vestalis și eventual Pomponius Flaccus acționau pe Dunăre!) mai apoi fiind transformat în *praefectura ripae Danuvii*. Cum în legătură cu caracterul *ad hoc* al acestei demonstrații voi reveni în curînd, mulțumindu-mă acum doar să atrag atenția că *ripa Danuvii* este de localizat în Pannonia, mă reîntorc la formularea lui Aricescu care ar fi trebuit deci nuanțată măcar în funcție de aceste noi supoziții dar care oricum nu-i modifică esența; e vorba de un organism preprovincial, fără forțe militare „constante” și „substanțiale” (p. 26).

Opinia anexării Dobrogei deabia sub Vespasian și nu la Claudius este confirmată frontal de Aricescu care demonstrează clar — cine altul ar fi fost îndreptățit s-o facă mai în cunoștință de cauză — că plîna la Vespasian în Dobrogea n-a existat vre-un corp de trupă auxiliar stabil. Este foarte probabil momentul cînd această regiune — intrată sub control roman încă din vremea campaniilor lui M. Licinius Crassus din 29/28 î.e.n. — va fi fost — pentru a ne folosi de o expresie juridică consacrată — *redacta in formam provinciae*. Afirmația lui Aricescu susținută

cu constanță de-alungul întregului volum, constituie deci o solidă bază documentară — pină la proba contrarie — pentru o teză nouă, ce-i drept „încă puțin răspîndită” dar oricum acceptată de Emil Condurachi, Gh. Ștefan și I. Barnea (*Actes du IXe Congrès internațional d'études sur les frontières romaines*, Mamaia, 6—13 septembrie 1972, București—Köln, Viena, 1974, p. 83 și respectiv 15) sau de unul din cei mai mari specialiști în materie de antichități militare romane, G. Forni (*Colloquio Italo-romeno sul tema Romania romana*, Accademia Nazionale dei Lincei, 371, 1974, 91, n. 11). Cum o lăsam să se înțeleagă mai sus, în ochii celui care a lansat-o („Pontica”, 4, 1971, 105—123), aceasta nu este decât o ipoteză, mai acceptabilă în măsura în care ținea seamă de toate documentele pe care le avem azi la îndemână și din rîndul cărora — repetăm — cel mai solid argument îl constituia acela evidențiat de Aricescu.

N-am subscrie în schimb, cu siguranța cu care o face autorul, la ipoteza — susținută cu atîta căldură de D. M. Pippidi — a distrugerii Histriei de către Burebista. Documentele epigrafice pe care se bazează acesta din urmă sînt departe de a fi atât de clare pe cît ar lăsa-o să se înțeleagă (decretul pentru Aristogoras, evidențiind într-adevăr o etapă dramatică din istoria cetății, nu menționează numele lui Burebista — așa cum se întîmplă în alte cetăți — iar cel privind „a doua întemeiere a orașului” poate fi datat sensibil mai tîrziu, vezi a noastră *Viața economică în Dobrogea romană* București, 1977, 125, n. 132) în timp ce situația arheologică e cu atît mai puțin edificatoare (vezi în acest sens vehemente dar justificatele critici ale lui Al. S. Ștefan, „*Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente istorice și de artă*,” 43, 1974, 2, 48) ceea ce ne-ar îndreptăți să susținem mai curînd că Burebista a dus o politică nuanțată față de orașele pontice, pe unele poate atacîndu-le (Olbia sau Messambria), cu altele întreținînd însă relații cordiale (Dionysopolis).

Problema fortificațiilor tomitane (p. 27—30) ocupă un loc important în volumul lui Aricescu, acesta revenind în mai multe locuri la vechea datare a incintei azi vizibile în a doua jumătate a secolului III e.n. și fiind deci obligat să postuleze doar existența uneia elenistice și a alteia romane timpurii. Spațiul restrîns al acestei recenzii ne împiedică — firește — să reabordăm chestiunea cu toate argumentele necesare, nu însă și a aminti că nu cunoaștem aici un exemplu, la Dunărea de Jos, de mărirea de spații urbane în acele tulburi vremuri. Indiferent de partea cui s-ar afla dreptatea în această *vexata quaestio*, este sigur că orice discuție rămîne interesantă,

fie direct pentru subiectul în cauză, fie indirect. Pentru că, obligat să-și extindă argumentația, Aricescu semnaleză un element extrem de interesant (p. 30); accesul la clădirea cu mozaic se făcea în perioada romană timpurie printr-o nișă astupată mai tîrziu, dovadă incontestabilă a unei datări mai vechi a edificiului, așa cum am presupus încă din 1969 („*Dacia*” NS, 13, 1969, 349—351).

După o prezentare a tuturor documentelor privind legiunea V-a Macedonica (p. 32—37) care a staționat pe teritoriul Dobrogei între 107 și 167 e.n., autorul își pune în mod justificat întrebarea care-i va fi fost raza de acțiune a acestei unități, ajungînd la concluzia că ea era mult mai mare decât a presupus-o recent Emilia Doruțiu-Boilă (SCIV, 23, 1972, 1, 45 și urm). Mai putem oare vorbi, în acest caz, de un „teritoriu militar” — cum o susține sursa de inspirație a lui Aricescu — sau de un „perimetru controlat militar și administrativ de unitate”, cum se exprimă însuși Aricescu (p. 33). *Desigur, nu!* Un *territorium legionis* = *prata legionis* va fi existat fără îndoială și în jurul anticului Troesmis dar a-l extinde pe toată Dunărea „scitică”, unde știm că existau teritorii precis delimitate (cazul Capidavei) pentru a nu mai vorbi de teritoriile orașelor pontice Histria sau Callatis, constituie desigur o eroare. Nu putem vorbi deci decât de o „rază de acțiune” și sub această formulare, delimitările lui Aricescu sînt, evident, mult mai corecte.

Iar dacă despre legiunea I Italică este sigur că a preluat misiunile legiunii a V-a Macedonica (p. 44), nu tot atît de justificata ne apare discuția despre celelalte legiuni (a II-a Augusta, a VII-a Claudia, a XII-a Fulminata), atestate în Dobrogea doar prin veterani ai acestora (p. 44). Surprinzătoare în schimb ne apare înisnirea beneficiarului consular al legiunii a XIII-a Gemina în Dobrogea, probabil la Troesmis, situație în care considerăm că o anchetă asupra deplasărilor acestor beneficiari, în general, ar fi extrem de instructivă. În mod ciudat studiul lui R. Saxer, *Untersuchungen zu den Vexillationen des römischen Kaisurheeres von Augustus bis Diokletian*, Epigraphische Studien, 1, Köln—Graz 1967 (citată în anexa bibliografică) nu este utilizat atunci cînd se discută singura vexilație a mai multor legiuni de pe teritoriul Dobrogei, ceea de la Tropaeum Traiani (CIL, III, 14433).

Nu avem prea multe lucruri de adăugat cu privire la analiza corporilor de trupă auxiliare atestate pe teritoriul dobrogean, în măsura în care și aici autorul epuizează de o manieră impecabilă subiectul. Cu privire doar la cohors I Ubiorum, localizată de Aricescu la Capidava pe baza inscripției unui veteran al acestuia găsită aici (p. 64), am avea de observat că autorul abdică de la

un principiu care pare că l-a călăuzit de-a lungul întregii lucrări și anume acela de a nu localiza trupe doar pe baza existenței veteranilor într-un loc sau altul. Altfel spus, este mai probabil că unitatea care va fi constituit castrul de la Capidava să fi fost — cum o sugerează dealtfel același Gr. Florescu — o vexilație a unei legiuni poate a XI-a Claudia sau, în nu mai mică măsură, a V-a Macedonica ale cărei țigle ștampilate ajung plină aici.

Paragraful destinat organizării militare dobrogene în perioada principatului constituie, cum era și de așteptat o prezentare detaliată a efectivelor militare, a amplasamentului lor, a rolului lor în asigurarea păcii provinciei. În legătură cu acest ultim aspect am evidențiat, cu satisfacție, acceptarea și postularea cu consecvență de-a lungul întregului volum a ideii apărării deopotrivă și a litoralului vestpontic (deci nu numai a Dunării), situație care-i permite autorului să vorbească de un *limes pontic* (p. 105). Extensiunea noțiunii de *limes* și asupra litoralului, la început aplicată numai barajelor artificiale (ex. zidul lui Hadrian din Britania) apoi marilor fluvii (în speță, Dunărea), trebuia desigur acceptată și în literatura noastră, așa cum am încercat s-o facem de curând (R.R.H., 13, 1974, 2, 217-238), din moment ce în Britania de pildă, se operează frecvent cu acest concept iar G. Forni îl și teoretizează recent într-un articol fundamental (*Limes in Dictionario epigrafico di Antichità romane*, IV, 1959, s.v.).

Preocupările noastre ne împiedică să urmărim, în aceleași detalii, problemele ridicate de armata romană din Dobrogea în perioada Dominatului. Asupra unui singur aspect ne-am oprit însă și anume asupra construcției așa numitei *porta praedidaria* de la Tomis în vremea lui Dioclețian de către C. Aurelius Firminianus, *dux limitis provinciae Scythiae* (p. 125). Lectura menționată a fost acceptată de toți citii s-au ocupat de această inscripție, mai puțin însă Emilian Popescu care într-o recentă contribuție („Dacia”, N. S., 19, 1975, 177, n. 19) propune o altă lectură care ar suna *porta [m sau sci] vitati praesidal[i] sau riae*. Desigur sensul pasajului incriminat se schimbă esențial, nemaifiind vorba de o poartă ce aparținea unui *praesidium* (garnizoană) ci de o poartă (sau mai multe) ale cetății de reședință (*praesidialis* sau *praedidaria*). Fără a intenționa să intrăm aici în implicațiile unei asemenea lecturi, nouă rămânându-ne doar să ne întrebăm dacă epitetul *praesidialis* n-ar fi trebuit să figureze mai curând în final (*ci vitas [Tomitanorum fec(it)]*), este evident că Aricescu ar fi trebuit să discute această oricum nouă ipoteză. Ceea ce rămâne însă cliștigat e că la aceea vreme (284—286 e.n.), Tomis-ul consti-

țuia un punct ferm al limes-ului pontic din moment ce conducătorul acestuia ridică aici una sau mai multe forțe. În aceeași vreme dealtfel la Histria, un militar din vexilația a XIII-a Catafractariilor, cu sediul la Trimmamium, își va fi găsit sfinșitul poate într-o misiune de luptă (p. 122), ordine de idei în care sugerăm continuarea anchetei și pentru perioadele următoare cînd, ce-i drept, orașele pontice — judecînd după *Notitia Dignitatum orientis* — nu par să mai fi adăpostit garnizoane romane. Mă refer de pildă la episodul din vremea lui Theodosiu I (386 e.n.) cînd Gerontios, șeful garnizoanei tomitane, se luptă cu goții federați. Episodul e discutat de Aricescu la capitolul fortificații (p. 169), nefiind însă folosit și pentru ideea — implicată de existența unei garnizoane — a apărării orașelor de coastă atît de pericolele interioare cit și, fără îndoială, exterioare.

Capitolul al IV-lea reprezintă, cum am mai spus-o, rodul a numeroase cercetări personale ale autorului, fiind desigur unul din cele mai dense. Chiar dacă am fi dorit o prezentare mai sistematică a problemelor — Aricescu încearcă să le discute în ordine cronologică sau dacă s-au ștercut chiar unele contradicții (la p. 94 se consideră că fortificațiile de tip *pyrgoi* — *turres* de pe drumul de-a lungul litoralului,, nu sînt suficient de concludente” pentru demonstrarea preocupărilor de întărire al limes-ului pontic în timp ce la p. 157 despre aceleași fortificații ni se spune, cu mai multă dreptate, credem, că „întrau în sistemul de apărare al căii de comunicație ce făcea legătura între coloniile vest pontice”) este sigur că unele încheieri ale autorului vor constitui pentru multă vreme, cele mai acceptabile soluții. Fără a încerca măcar să le epuizez nu pot să nu amintesc aici localizarea corectă a Sacidavei la Muzait Dunăreni (p. 137—138), propunerea — ispititoare dar nu obligatorie — a localizării anticei Tres Protomae la Corbu de Sus și nu la Mircea Vodă (p. 146—148), ipoteza — care e poate chiar mai mult decît atît — ca așezarea de la Slava Rusă să se fi numit Libida sau Libidina și nu Ibida — nu însă și aceea că această imensă așezare, de 24 ha, va fi fost doar un *vicus* în epoca romană tinpurie (p. 149—151) —, scoaterea în evidență a așezării Quersius (p. 152—153), explicația plauzibilă a numelui garnizoanei *Tilikion* care ar deriva din cel al cohortei Cilicienilor (în grecește *Kilikion*) de la Cetea (p. 153—154), plasarea corectă a cetății Dafne la nord de Dunăre, în pofida unor recente încercări (P. Diaconu, „Pontica”, 4, 1971, 311—318) de a o căuta la sud de fluviu (p. 164—166), acceptarea ideii lui Emilian Popescu (citată însă cu rezumatul tezei de doctorat și nu cu articolul din „Byzantinische zeitschrift”. 66, 1973, 359—382)

că localitatea Constantiana s-ar fi aflat nu la Tomis (p. 166—167) cum se credea până nu demult în unanimitate — ci la nord de Argamum (nu însă la Argimurum cum a presupus-o Em. Popescu, ale cărui argumente au fost convingător respinse de I. Barnea, SCIVA, 25, 1974, 3, 427—429) în fine și desigur de o importanță cu totul excepțională revelatoarele explicații ale textului lui Procopius referitor la Dobrogea, până nu de mult suspectat de o incoerență totală din punct de vedere topografic (p. 170—177).

Exemplele unor asemenea noi interpretări s-ar putea desigur înmulți dar fie și numai cele pomenite ne dau măsura amploarei cercetării, a profunzimii interpretării și în fine a realizării — ceea ce nu-i totdeauna ușor — a unui sistem de gândire propriu. Indiferent de datele ce se vor acumula între timp, este sigur că în istoria cercetărilor despre armata și fortificațiile dobrogene, monografia lui Aricescu va marca un indispensabil punct de referință.

Poate și în contrast cu precedentul capitol, ultimele două secțiuni ale lucrării ne apar mai diluate iar dacă paragraful referitor la religia militarilor este conștiincios alcătuit, atunci când se discută rolul armatei în procesul de romanizare al Dobrogei, există anumite repetiții (din nou paragrafe speciale destinate fortificațiilor și drumurilor) pe lângă o tratare ceva mai grăbită a unor probleme (de pildă

a așezărilor civile din jurul castrelor unde s-ar fi putut schița o evoluție istorică extrem de interesantă) sau chiar o eludare a altora (finanțele militare, rolul militarilor în producția artizanală dobrogeană etc.). N-am vrea prin aceasta însă să diminuăm cumva valoarea lucrării, n-ar fi decit pentru că pe de o parte o serie de „Vieți economice” ale Dobrogei romane, pe epoci au apărut sau sînt în curs de apariție după cum — desigur — o monografie cu caracter mai accentuat arheologic (am în vedere prezentarea unor planuri de castre, a unor profile stratigrafice, a puținelor elemente de armament roman etc.), rămîne un deziderat, ce va fi poate împlinit cîndva.

Căci lucrarea lui Aricescu rămîne în primul rînd un studiu al documentelor scrise (literare sau epigrafice), ordine de idei în care nu pot fi decit din nou evidențiate excelențele anexe prosopografice și epigrafice. Indicii, bine structurați tematic ca și amplele rezumate vor asigura, sîntem siguri, lucrării o apreciere bine meritată, apreciere pe care am vedea-o însă incununată de o traducere într-o limbă străină de circulație internațională.

Astfel, monografia lui Aricescu și prin ea școala istorico arheologică românească va putea răspunde mai bine înaltei misiuni ce i-a fost încredințată în etapa actuală.

Alexandru Suceveanu

NDREÇI PLASARI, SHYQRI BALLVORA, *Histoire de la lutte antifasciste de libération nationale du peuple albanais (1939 — 1944)*, vol. I, éditions „8 Nëntori”, Tirana, 1976, 592 p.

Într-o recenzie a noastră referitoare la lucrările sesiunii științifice dedicată celei de a XXX-a aniversări a eliberării Albaniei și victoriei revoluției democrat-populare, ținută la Tirana în noiembrie 1974, avînd în vedere însemnătatea comunicărilor prezentate atunci, apreciam utilitatea întocmirii unei istorii a rezistenței antifasciste albeze*. Avem acum satisfacția de a prezenta primul volum al acestei istorii consacrat perioadei aprilie 1939 — septembrie 1943, adică cea cuprinsă între evenimentele politice și militare legate de agresiunea italiană în Albania și capitularea necondiționată a Italiei fasciste.

Editat sub egida Institutului de studii marxist-leniniste de pe lângă Comitetul Central al Partidului Muncii din Albania, volumul este scris cu pasiune și competență de doi remarcabili cercetători ai perioadei respective,

* vezi „Revista de Istorie” nr. 12, 1976, p. 2005—2012.

istoricii Ndreçi Plasari și Shyqri Ballvora, cunoscuți pentru studiile lor anterioare pe această temă, prezenți cu substanțiale comunicări și în sesiunea științifică amintită.

De la început trebuie subliniat meritul autorilor în puterea de selectare și sinteză a unui bogat material format din documente, memorii, scrieri, în interpretarea evenimentelor social-politice, economice și militare, atît pe plan intern cit și extern, petrecute între anii 1939—1943, cu deosebire în sud-estul Europei. Prezentarea lor în 10 capitole, bine încheiate, sistematizate pe probleme și în ordine cronologică, cuprinzînd datele cele mai concludente, creează o imagine de ansamblu bine conturată asupra desfășurării luptei de eliberare națională a poporului albeaz împotriva ocupației fasciste.

Prefața volumului, semnată de Institutul de studii marxist-leniniste de pe lângă C.C. al P.M.A., avertizează cititorul asupra faptu-

lui că această istorie este concepută a fi tipărită în două volume. Primul, cel de față, tratând lupta poporului albanez împotriva ocupanților fasciști italieni, iar cel de al doilea se va referi la lupta poporului albanez contra ocupanților naziști germani, în perioada septembrie 1943 pînă la eliberarea completă a Albaniei în noiembrie 1944. În același timp sînt enumerate sursele de informare și documentare, subliniindu-se că în cea mai mare parte ele sînt documente de primă mîna din arhive albaneze și străine, documente de partid, emise chiar în perioada luptelor de eliberare națională.

Primul volum se bucură și de o bogată *introducere* (p. 7—41), utilă pentru cunoașterea modului în care s-a ajuns la agresiunea Italiei din 7 aprilie 1939, și în care este tratată politica internă și externă a Albaniei între anii 1925—1939. Autorii subliniază că toate guvernele patronate de regele Zogu au dus o politică reacționară pe plan intern și anti-națională pe plan extern, subordonind, cu voie sau fără voie, întreaga economie capitalismului italian. Astfel, se arată că, „în această epocă (anii 1925—1939 n.n.) au fost create treptat, treptat o serie de alte societăți capitaliste italiene pentru exploatarea solului și subsolului albanez. Aceste societăți se bucurau de privilegiul excepțional acordat de guvernele lui Zogu. Scutite de orice control, ele au stabilit un sistem de jefuire a bogățiilor naționale albaneze. Regimul lui Zogu a acordat între anii 1924 și 1938, 80 de concesiuni de prospectare și exploatare a minelor, fără a mai lua în considerare petrolul, concesiuni care în marea lor majoritate erau date capitaliștilor italieni. Capitalurile italiene investite în industria albaneză reprezentau 84% din totalul investițiilor, iar în sectorul minelor aproape 100%. Jefuirea bogățiilor naționale s-a accentuat din an în an. Cantitatea de petrol extrasă din subsolul albanez a crescut de la 12.000 tone în anul 1935 la 48.300 tone în 1936, cu un an mai tîrziu la 87.900 tone, pentru a atinge în 1938 127.000 tone. (p. 12—13).

Subordonarea economică a atras după sine și pe cea politică, consfințită în așa-zisele pacte de amicitie italo-albaneze din anii 1926 și 1927, în acordurile din anii 1934 și 1936, care accentuau procesul de transformare a Albaniei într-o semicolonie a Italiei.

Ni se par interesante și considerațiile de politică externă referitoare la tratativele pe care a încercat să le ducă Albania cu Anglia, Franța și Germania, la atitudinea acestora față de Albania și interesele Italiei fasciste în Adriatică și Mediterană, conjunctura internațională în care Italia a pregătit ocuparea Albaniei.

Primul capitol al volumului este intitulat: *Rezistența la agresiunea militară a Italiei*

fasciste (aprilie 1939), în care sînt tratate cu deosebire preparativele militare ale Italiei fasciste în ajunul agresiunii, formele de rezistență ale poporului albanez în fața agresorilor, atitudinea marilor puteri, a statelor vecine și a opiniei publice progresiste din străinătate față de atacul Italiei asupra statului albanez. Capitolul este dens, conține multe date interesante, dar și multe omisiuni. Este regretabilă omisiunea autorilor despre solidaritatea poporului român cu poporul albanez în momentul agresiunii Italiei fasciste, cît și cea referitoare la manifestările anti-fasciste și democratice ale majorității albanezilor ce trăiau la acea dată în România, atît înaintea agresiunii cît și în timpul ei. Este cunoscut faptul că albanezii din România au primit cu indignare și amărăciune vestea atacului Italiei asupra Albaniei. În aprilie 1939, imediat după agresiune, o grupă de intelectuali albanezi din București condusă de comunistul Nicolae Djamo a mers pe la locuințele compatrioților lor colectînd ajutoare în bani și întocmind o listă cu patrioți albanezi dispuși să plece voluntari pentru apărarea Albaniei¹.

În aprilie 1939 ziarul „Universul” publica ample reportaje despre evenimentele din Albania, reproducînd și un comunicat al legației albaneze din București în care se vorbea despre rezistența poporului albanez în fața agresorilor², iar „Scnteia” organul editat de C.C. al P.C.R. din 1 iunie 1939, relatează: că în ciuda „ocupării țării, poporul albanez n-a încetat lupta pentru eliberarea sa de sub cîmpul mussolinian. Lupta înarmată a albanezilor continuă și se desfășoară în diferite părți ale Albaniei”³.

Deosebit de semnificativă a fost și atitudinea reprezentantului diplomatic al României la Tirana, I.D. Condurachi, care, în raportul său către ministrul de externe al României, sublinia ura albanezilor față de agresori astfel: „Guvernul italian și-a putut da seama de acest lucru nu numai din agitațiunile maselor

¹ vezi G. Maksutovici, capitolul „Albania” din monografia *Rezistența europeană (1939—1945)*, vol. I, Edit. militară, București, 1971; vezi și G. Maksutovici, *Lupta de eliberare națională a poporului albanez împotriva cîmpurilor fasciști italieni și germani*, în „Anale de istorie” nr. 3, 1969; G. Maksutovici, *Pasqyrimi rë dokumental rumune i luftës nacionale për lirin e popullit shq'ptar kundër invadonjesve fashiste italiane dhe gjermane në vitet 1939—1944* (Documente române asupra luptei de eliberare națională a poporului albanez contra invadatorilor italieni și germani (1939—1944) în „Studime Historike”, nr. 2, Tirana, 1970, p. 69—82.

² „Universul”, din 9 aprilie 1939, p. 3.

³ „Scinteia” din 1 iunie 1939.

albaneze din ajunul agresiunii, dar mai ales din manifestațiunile albanezilor stabiliți în străinătate, care, indiferent dacă erau partizani sau dușmani ai regelui Zogu, au fost unanimi în a protesta fie în întruniri publice, fie prin ziare sau telegrame, împotriva atacului Italiei contra Albaniei, pe care l-au denunțat lumii întregi drept un act criminal”⁴.

În capitolul al II-lea *Instaurarea regimului fascist de ocupație*, sînt tratate evenimentele legate de aplicarea planurilor de italianizare, fascizare și de exploatare economică a Albaniei, de transformare a ei într-un cap de pod în Balcani. Sînt analizate cu precizie și claritate eforturile Italiei de a implanta fascismul în rîndul poporului albanez, tentativele de colonizare a țării prin aflulxul de italieni, sistemul de exploatare economică și instalarea ocupației militare cu tot cortegiul lor de suferințe pentru masele populare.

În capitolul al III-lea, *Mișcarea de eliberare națională înainte de întemeierea P.C.A. (aprilie 1939 – noiembrie 1941)*, unul din cele mai consistente în informații, se dezvoltă ideea rezistenței materializată în prinele acțiuni organizate împotriva regimului de ocupație și felul în care această rezistență se manifestă în rîndul muncitorilor, al țăranilor și elevilor. Extinderea mișcării de eliberare din primăvara și vara anului 1941 este concretizată prin cîteva acțiuni deosebit de semnificative. La 18 mai 1941, pe una din arterele principale ale orașului Tirana muncitorul Vasil Laçi trage 5 focuri de revolver în Victor Emanuel al III-lea care făcuse o vizită în Albania și numai intervenția de ultim moment a unui ofițer care a deviat mina tînrului atentator l-a salvat pe rege de la moarte. Așa cum avea să arate mai tîrziu Enver Hodja, „atentatul de la Tirana al tînrului Vasil Laçi care a tras asupra lui Victor Emanuel în strada Durres a marcat declanșarea marelui insurecții care se cocea” (p. 139). Primele gloanțe ale acestei insurecții au început să răsune în orașele și munții Albaniei, numărul luptătorilor crescînd din zi în zi.

Un alt moment edificator este întîlnirea pe care a avut-o Enver Hodja la sfîrșitul lunii iunie 1941 cu ceata de luptători condusă de Myslim Peza într-o pădure din apropierea satului Peza de lângă Tirana. Comuniștii au decis să facă, din ceata patriotică de la Peza o guerilă partizană care urma să servească de model pentru organizarea altor formațiuni armate. Peza fiind în apropiere de Tirana constituia și un puternic sprijin în activitatea ilegală a comuniștilor. Enver Hodja și Myslim Peza au căzut de acord ca în această ceată de luptători să fie încorporat un anumit număr de

comuniști, decizie întîmpinată cu bucurie de luptători. Comuniștii din Tirana au promis că vor aproviziona guerila cu arme, îmbrăcăminte, muniții și alte materiale. „Decizia de a trimite comuniștii în guerila de la Peza a avut o importanță deosebită. Ea a marcat începutul unei noi faze în mișcarea antifascistă, deoarece lupta armată de eliberare urma să ia o formă organizată și să fie pusă sub conducerea comuniștilor” (p. 141–142).

Sînt deosebit de interesante paginile dedicate atitudinii populației albaneze față de agresiunea italianilor împotriva Greciei și Iugoslaviei, unde, fără a ocoli unele probleme mai delicate referitoare la relațiile cu vecinii, autorii demască caracterul demagogic și periculos al promisiunilor Italiei fasciste în legătură cu așa zisa „Albanie mare”. Un subcapitol este acordat și atitudinii albanezilor față de agresiunea Germaniei hitleriste împotriva U.R.S.S.

Acest capitol se încheie cu descrierea marilor manifestații politice antifasciste de la Tirana (28 octombrie 1911) și Korçea (8 noiembrie 1941), care au dovedit atît criza acută a regimului de ocupație, dar mai ales maturizarea situației revoluționare din Albania.

Începînd cu capitolul al IV-lea intitulat, *Întemeierea Partidului Comunist din Albania, conducător al luptei de eliberare națională și socială (noiembrie 1941)*, volumul poartă un generic foarte sugestiv *Unirea și organizarea poporului în lupta contra ocupanților și traditorilor*, dat capitolului IV, V și VI, în care se dă contur organizării acțiunilor cu caracter militar la scara întregii țări.

Într-adevăr, după crearea P.C.A. mișcarea de rezistență antifascistă împotriva ocupației italiene ia un avînt remarcabil, se adlucște, capătă profunzime și claritate în acțiuni.

Unirea grupurilor comuniste albaneze și crearea P.C.A. în focul luptei de eliberare și-a pus de la început această amprentă. Programul partidului se axa în principal pe modul de organizare și conducere a luptei de eliberare națională, pe unirea tuturor forțelor patriotice în această luptă sîntă și dreaptă care îngloba în ea și sarcinile fauririi dreptății sociale.

Capitolul al V-lea, *Unirea combatanților a poporului în Frontul de eliberare națională (noiembrie 1941–septembrie 1942)*, cuprinde mai multe subcapitole, sugestive chiar prin formularea lor, cum ar fi „Apelul P.C.A. către popor. Munca politică de lămurire a maselor”, „Crearea tineretului comunist albanez”, „Întărirea și extinderea rezistenței antifasciste în școli”, „Primele baze ale P.C.A. și ale luptei de eliberare națională la sate”, „Rezistența în închisori și lagăre de concentrare”, „Conferința de la Peza” și altele, care cuprind formele și metodele de

⁴ Arhiva M.A.E., fond 71/Albania, dosar 3, f. 189.

luptă în această perioadă, noile manifestații antifasciste, munca în slujba naționaliștilor și procesul de clarificare a maselor populare. Tot în această vreme se desfășoară prima conferință consultativă cu cadrele din activul P.C.A. și apare ziarul „Zëri i popullit” (Glasul poporului) la 25 august 1942 ca organ central al partidului. Dar cele mai emoționante pagini sînt cele care descriu vitejia cu care a luptat și murit la Tirana comunistul Qemal Stafa — membru al Comitetului Central al Partidului și secretar politic al C.C. al Tineretului comunist, precum și epopeea eroică din ziua de 22 iunie 1942, cînd, trei tineri comuniști din Shkodra, Perlat Rexhepi, Branko Kadia și Jordan Misja au ținut piept atacului a 600 de carabinieri, agenți de poliție și milițieni fasciști, jertfindu-și viața decît să cadă în mâinile fasciștilor. Aceste exemple de bravură au îmbărbătat tineretul albanez și au creat o puternică impresie în întreaga țară. De altfel, sfîrșitul anului 1942 se caracterizează printr-o efervescență creatoare în rîndurile mișcării de partizani, a organizării acțiunilor de sabotaj și a atacurilor împotriva depozitelor, transporturilor și posturilor militare ale inamicului — ocupației și jandarmeriei fasciste. În aceste condiții se convoacă și se întrunește, în 16 septembrie 1942, *Conferința de la Peza*, a cărei problemă fundamentală era unirea poporului într-un front unic de eliberare națională. Participanții la Conferință proveneau din rîndul a diferite cercuri politice dar pe care îi unea ideea punerii pe picioare a unei lupte armate temeinic organizată. Chestiunile fundamentale dezbătute au fost bine ilustrate în Rezoluția Conferinței adoptată în unanimitate de delegați, astfel că, ni se par complet justificate concluziile autorilor, care afirmă că: „Rezoluția Conferinței de eliberare națională de la Peza a constituit platforma luptei de eliberare națională a poporului albanez” (p. 264) și mai departe: „Ea confirmă justicița liniei politice a Partidului Comunist, marca sa autoritate și sprijinul ferm pe care-l găsea în masele populare. Adoptarea de către conferință a platformei politice a luptei de eliberare națională, în care se reflectă programul partidului pentru această perioadă, confirmă afirmația Partidului Comunist de a fi singurul conducător adevărat al luptei, transformarea liniei partidului în linia poporului albanez” (p. 265).

Conținutul acestui capitol este defini-toriu pentru înțelegerea modului în care a fost organizată lupta de eliberare națională a poporului albanez în primii ani ai ocupației Italiei fasciste, fiind foarte bine comentat și cu multe exemple concludente.

Capitolul al VI-lea, formulat *Organizarea puterii Consiliilor de Eliberare Națională și*

extinderea luptei armate (septembrie — decembrie 1942), este de fapt o continuare a celui precedent, în care se arată cum au luat ființă consiliile ca nuclele ale puterii democrat-populare, acțiunile mai importante ale guvernelor de partizani care cuprindeau la sfîrșitul anului 1942 peste 2.000 de luptători încadrați în guverne regulate, diferite confruntări ale acestora cu inamicul. Astfel sînt redată: luptele italo-albaneze de la Peza din septembrie — octombrie 1942, crearea zonelor eliberate, acțiunile militare și politice ale partizanilor din ziua de 28 noiembrie 1942 legate de sărbătorirea a 30 de ani de la proclamarea independenței statului albanez și eroicele bătălii din jurul orașului Vlora.

Tot în acest capitol este comentată înființarea organizației „Balli Kombëtar” (Frontul național), considerată de autori ca o reacție a burgheziei față de Frontul de Eliberare Națională condus de comuniști.

Un subcapitol intitulat „Ecolul luptei de eliberare națională a poporului albanez în afara țării”, subliniază recunoașterea pe plan internațional a acestei lupte, mai ales după ce marile puteri ale coaliției antifasciste U.R.S.S., Anglia și S.U.A. au făcut declarații în acest sens în decembrie 1942. Autorii remarcă faptul că, această recunoaștere internațională a Albaniei ca membră activă în coaliția antifascistă a insuflat încredere și speranță maselor populare în lupta de eliberare.

Partea cea mai dinamică a volumului, înscrisă sub genericul *Trecerea la insurecția generală populară*, cuprinde capitolul VII, *Organizarea insurecției generale populare și a Armatei de Eliberare Națională Albaneză (ianuarie — iulie 1943)*, capitolul VIII, *Întreaga Albanie se ridică cu arma în mînă împotriva ocupantului (iulie — septembrie 1943)*, capitolul IX, *Lupta politică pentru demascarea organizației Balli Kombëtar și capitolul X, Consiliile de eliberare națională, puterea unică a poporului în Albania (iulie — septembrie 1943)*.

În această parte sînt tratate evenimentele anului 1943, atît cele desfășurate pe cîmpurile de luptă din Albania, cît și pe fronturile celui de-al doilea război mondial, cu toate implicațiile lor politice, sociale și economice în viața poporului albanez.

După ce autorii fac o scurtă prezentare a situației existente pe fronturile celui de-al doilea război mondial, cu deosebire pe cele din U.R.S.S. și țările vecine Iugoslavia și Grecia, scot în evidență faptul că victoriile aliaților au stimulat și cle lupta din Albania care s-a extins în mod considerabil pînă la insurecția generală. Victoriile partizanilor albanezi la Peza, Mallakastër, Përmat și în alte zone au pus grele probleme ocupațiilor

fasciști care, împreună cu quislingii autohtoni, au organizat numeroase atacuri împotriva bazelor Frontului de eliberare națională, cu scopul de a nimici mișcarea de partizani și Partidul Comunist.

Un subcapitol interesant este cel referitor la crearea Statului major general și organizarea Armatei de eliberare națională. În vara anului 1943, Albania se găsea în ajunul insurjecției generale populare. Unitățile regulate de partizani se ridicau în iulie la cca. 10.000 de luptători, organizați în 22 de batalioane și un număr mare de gueriile. Gueriile teritoriale de voluntari din zonele eliberate și cele din orașe și din regiunile ocupate cuprindeau și ele aproximativ 20.000 de luptători înarmați. Zonele eliberate cuprindeau mai mult de jumătate din teritoriul țării. „În această situație Comitetul Central al partidului a apreciat că condițiile sînt perfect coapte pentru crearea Statului major general și organizarea batalioanelor și gueriilor de partizani și de voluntari într-o Armată de eliberare națională albaneză”. (p. 443). Reuniunea Consiliului general de eliberare națională care s-a ținut în 4 iulie 1943 la Labinot, lângă orașul Elbasan, a examinat cu toată atenția această problemă luînd hotărîri corespunzătoare. Statul major general a fost format din 12 membri, care au ales în unanimitate în calitate de comandant pe Spiro Moisiu, iar comisar politic pe Enver Hodja.

De o atenție deosebită din partea autorilor se bucură perioada iulie — septembrie 1943, cînd întreaga țară se ridică la luptă iar ocupanții se văd nevoiți să declare tot teritoriul albanez zonă de operații. Sînt evocate momentele principale privind răscoala albanezilor din zona Mati sau insurjecția de la Dibra și eliberarea de către Armata de partizani albaneză a unor teritorii. Sînt, de asemenea, descrise fazele bătăliilor purtate în zone de operații Vlora — Gjirocastra, la Vithkuqi și Reci, subliniindu-se eroismul poporului în lupta cu armata italiană numeroasă, bine echipată și cu tehnică de luptă modernă.

Capitolul referitor la demascarea organizației „Balli Kombëtar” (Frontul Național), pentru activitatea sa reacționară și de colaborare cu ocupanții italieni, este mai greu de înțeles pentru lectorul neavizat, pentru cel care nu cunoaște mai amănunțit felul cum a evoluat mișcarea de rezistență antifascistă albaneză, mai ales atunci cînd e vorba de denunțarea „acordului de la Mukja”, încheiat între delegații ai Frontului de eliberare națională condus de comuniști și cei ai Frontului național — aflat sub influența și conducerea unor elemente burgheze, dispuse la un compromis cu forțele de ocupație.

P.C.A. a arătat clar că nu dorește să împartă roadele victoriei și ale puterii democrat-populare cu „Balli Kombëtar” care a

stat în expectativă, condamînd sever pe cei care n-au aplicat corect linia partidului în ducerea acestor tratative, fapt subliniat de autori atunci cînd arată că: „Mustafa Gjinishi a jucat și el la Mukja un rol deosebit de nefast. A luat poza unui fervent apărător al liniei eliberării naționale. În timp ce în secret colabora în mod strîns cu Abaz Kupi pentru a executa recomandările S.O.E. (serviciul englez de operații speciale) și a realiza cu orice preț o „unire” între Frontul de eliberare națională și Balli Kombëtar în dauna partidului comunist”. (p. 545).

Ultimul capitol, al X-lea, care se referă la puterea democrat-populară reprezentată de Consiliile de eliberare națională este bine întocmit, substanțial în informații și de mare claritate.

În vara anului 1943, Armata de Eliberare Națională Albaneză era în ofensivă pe teritoriul întregii țări. Consiliile de eliberare națională exercitau puterea în majoritatea teritoriilor eliberate și erau recunoscute de masele populare ca singura putere politică în Albania.

Declanșarea insurjecției generale era favorizată în mare măsură și de situația internațională, de victoriile Armatei roșii și armatelor anglo-americane pe fronturile celui de-al doilea război mondial, ca și de lupta antifascistă a popoarelor oprimate, în special a celor din Iugoslavia și Grecia, vecine directe cu Albania. După marea victorie de la Stalin-grad, Armata roșie obținea noi succese decisive în bătălia de la Kursk, iar armatele anglo-americane debarcau în Sicilia (10 iulie), creînd o situație extrem de dificilă Italiei, care se repercuta și asupra armatelor de ocupație din Albania. Era clară prăbușirea iminentă și apropiată a Italiei fasciste.

În această conjunctură se punea cu și mai multă acuitate intensificarea luptei de eliberare națională și în Albania. Din inițiativa C.C. al P.C.A. este convocată cea de a II-a Conferință de eliberare națională, care s-a ținut în Labinot (Elbasan) între 4 și 9 septembrie 1943. Ordinea de zi oglindea în mod fidel preocupările existente la acea dată, la loc de frunte figurînd analiza situației interne și externe, activitatea și atribuțiile consiliilor de eliberare națională, dezvoltarea Armatei de eliberare națională, alegerea Consiliului general de eliberare națională ș.a.

Sintetizînd însemnătatea consiliilor de eliberare națională, pe bună dreptate autorii afirmă că: „Fără participarea și ajutorul direct al consiliilor de eliberare națională la pregătirea militară și politică a maselor, insurjecția armată nu s-ar fi putut lărgi și deveni o explozie populară generală, și nici Armata de eliberare națională nu s-ar fi putut orga-

niza ca armată regulată a poporului albanez". (p. 550).

Eveniment remarcabil, convocarea și ține-rea celei de a II-a conferință de eliberare națională desfășurată la Labinot, din inițiativa P.C.A. și a Consiliului general de eliberare națională, a avut o însemnătate istorică deosebită, recunoscând consiliile de eliberare națională, singura putere a poporului în Albania.

În timpul desfășurării conferinței a avut loc un alt eveniment remarcabil care a umplut de bucurie inimile albanezilor, capitularea Italiei fasciste, despre care autorii scriu următoarele: „Vestea despre capitularea necondiționată a Italiei fasciste s-a răspândit cu înțeca fulgerului în toată Albania. Oamenii se îmbrățișau de bucurie, trăgând salve pentru sărbătoarea victoriei. Bucuria lor era de înțeles. Poporul albanez a suferit timp de 4 ani și jumătate jugul ocupației italiene dar esențialul era că și-a adus o contribuție inestimabilă la prăbușirea fascismului italian". (p. 573).

Primul volum al acestei interesante monografii asupra rezistenței antifasciste albaneze se încheie cu desfășurarea lucrărilor celei de a doua conferințe de la Labinot și capitularea necondiționată a Italiei. Dar, din nefericire, poporul albanez a trebuit să facă față altei ocupații, și mai feroce, ceea a Germaniei hitleriste. Imediat după capitularea Italiei fasciste, a doua zi, Germania a și elaborat un plan amănunțit de ocupare a Albaniei. Cel de al doilea volum se va ocupa de lupta de eliberare națională a poporului albanez împotriva cotropitorilor naștiți.

Cu toate meritele incontestabile ale cărții, mai ales folosirea judicioasă a unor documente de arhivă proprii sau cele ce au aparținut ocupantului, nu putem trece cu vederea peste o lacună destul de serioasă privitoare la consultarea lucrărilor de specialitate pe aceiași

temă apărute în țările vecine sau alte state europene. Printre altele, la o viitoare ediție, am recomanda folosirea lucrărilor *Marea conflagrație a secolului XX* sau cele două volume referitoare la *Rezistența europeană* apărute la noi, precum și numeroasele ediții despre rezistența antifascistă tipărite în U.R.S.S., Polonia, Franța, Italia etc., care aduc multe informații și date utile privind evenimentele politice internaționale ale timpului, contextul în care s-au desfășurat ele, modul de abordare a lor în funcție de specificul fiecărei țări dar care dau o imagine de ansamblu asupra rezistenței generale europene și implicit și a celei desfășurate în țările din sud-estul Europei.

De asemenea, cred că ar fi trebuit acordată o pondere mai mare colaborării în luptă cu forțele partizane din țările vecine, în special cu cele din Grecia și Iugoslavia.

Fără îndoială că, lăsând la o parte unele observații și sugestii făcute pe parcursul acestei prezentări, ne găsim în fața unei lucrări bine încheiate, cu multe date interesante, dintre care unele inedite, ce ne pun în temă asupra mișcării de rezistență antifascistă împotriva ocupației fasciste italiene, fiind o contribuție meritorie la completarea cunoștințelor noastre despre această temă, întregind în mod substanțial literatura europeană de specialitate referitoare la istoria celui de-al doilea război mondial.

Ne exprimăm speranța că o parte din observațiile de mai sus vor fi luate în considerare la redactarea celui de-al doilea volum, pe care-l așteptăm cu interes și nerăbdare, cunoscând faptul că istoriografia contemporană albaneză a înregistrat substanțiale progrese în ultimii ani în tratarea problemelor de istorie, cu deosebire a acelor referitoare la perioada modernă și contemporană.

Gelcu Maksutovici

J. DUPÂQUIER, *Introduction à la démographie historique*, Paris-Tournai-Montréal, „Gamma”, 1974, 126 p. + 11 pl., in-8°

Activitatea autorului era cunoscută din participarea la o operă importantă. Prima ediție o realizase M. R. Reinhard¹, la a doua contribuise și A. Armengaud², în cea de-a

¹ M.R. Reinhard, *Histoire de la population mondiale. 1700—1948*, Domat-Montchrestien, 1949.

² M. R. Reinhard, A. Armengaud, *Histoire générale de la population mondiale*, Paris, Montchrestien, (1961) (Recenzie: H.H. Stahl, în „Studii”, 17, 3, 1964).

treia exista și aportul lui J. Dupâquier³. Mai erau cunoscute o serie de articole, recenzii și note ale autorului, unele dintre care vor fi utilizate în cele ce urmează. Impresionaseră plăcut siguranța cercetătorului, temeritatea și vioiciunea spiritului critic. Mă înșel oare sau cartea recenzată este într-adevăr prima

³ M.R. Reinhard, A. Armengaud, J. Dupâquier, *Histoire générale de la population mondiale*, préface A. Sauvy, Paris, Montchrestien, (1968).

sa monografie independentă? Dacă așa stau lucrurile, atunci a adăsta maturitatea pentru a o da la lumină este, desigur, semnul unei apreciable seriozități.

În carte apare demograful care, într-un prim capitol, dă cititorului „Noțiuni sumare de demografie”, explicate cu diagrame și tabele. Intenția este de a-l familiariza cu unele concepte, necesare cercetării istorice a populației Franței. Accentul tocmai aici cade: Cap. II. „Demografie și statistică”; Cap. III. „Demografie și genealogie”; Cap. IV. „Demografie și istorie locală”⁴. Se dau utile îndrumări pentru folosirea statisticilor și genealogiilor, pentru despuieră sumară și nominativă a registrelor parohiale, a documentelor laice de stare civilă, a rolurilor fiscale, a listelor nominative — de altminteri rare în patria autorului — de enoriași pe vremea vechiului regim, precum și a listelor nominative alcătuite, cu începere de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cu ocazia recensămintelor.

Cîteva idei ale autorului sînt de tot interesul: „... Trebuie amintit că, datorită lacunelor documentelor de bază și limitelor monografiilor de sate, demografia istorică este o disciplină dificilă” (p. 77)⁵. Dar „azi ea se înfățișează — atît pentru demografi, cît și pentru istorici — ca o disciplină de vîrf” (p. 9), constituind o bază solidă pentru o reînnoire și a analizei demografice a realităților recente, pentru care sintem incomparabil mai bine informați; și a viziunii istorice în general; și a istoriei sociale în special, căreia i se deschid porțile spre cercetarea plină la nivelul evoluției individului (p. 9—11).

Cum registrele confesionale (ca, de altminteri, și vechile liste nominative) la noi așteaptă o îndelungă prelucrare de viitor, va fi necesar a se apela la lucrările de bază asupra reconstituirii familiilor⁶, tehnică a cărei esență

rezidă în alcătuirea de fișe nominale (în care se înregistrează botezurile, căsătoriile și înmormintările), fișe reunite pe familii. Chiar dacă nu se cunoaște totalul populației localității date, se stabilește totuși peisajul demografic al populației stabile: virsta la prima căsătorie, durata medie a căsătoriilor, fertilitatea legitimă, mortalitatea infantilă, frecvența celibatului definitiv etc. Ce-i drept, efortul cerut este enorm: în medie, 6 luni pentru a reconstitui evoluția, pe timp de-un veac, a familiilor unui sat cu 500 de locuitori⁷; 20.000 de ore de muncă pentru un oraș cu 80.000 de locuitori, cu referire la aceeași perioadă⁸. În locul despuierii exhaustive, se optează de aceea pentru sondaje⁹.

Se abordează (Cap. V. „Năsterea demografice istorice”) liniile directoare ale dezvoltării postbelice a demografiei istorice în Franța. Se indică și succese ale altor țări; în România se relevă lucrările profesorilor Șt. Ștefănescu și Șt. Pascu (p. 88, n. 37).

Noile orientări ale cercetării franceze sînt și ele prezentate. Se apropie de sfârșit marea anchetă, lansată în 1958 de L. Henry și desfășurată sub egida lui „Institut National d'Etudes Démographiques”, care urmărește mai ales reconstituirea mișcării populației în anii 1620—1829, pe baza unui sondaj, întreprins în toate departamentele: s-a tras la întimplare o comună rurală din 100, despuindu-se un act din 5; un oraș mic din 20, studiindu-se un act din 25; un oraș mijlociu din 10, cercetindu-se un act din 50; s-au luat în considerare toate orașele mari, studiindu-se un act din 500; pentru a acoperi eventualele lacune, s-a tras și un eșantion de completare. Studiul geografico-istoric al populației este în plină desfășurare. Sînt necesare noi lucrări asupra orașelor. Dacă secolul al XVIII-lea este destul de bine cunoscut, iar cel anterior începe să fie, rămîn încă slab investigate veacul al XVI-lea și, în anumită măsură, cel de-al XIX-lea etc.

J. Dupâquier este un critic *per excellentiam*. Se știe: realizarea înclinării cere curaj civic și, în ordine personală, ea aduce și neplăceri. Dar dacă acțiunea corespunde nevoilor desfășurărilor înaintate ale societății, în ordine obștească va da rezultate. Ce-i drept, recunoașterea poate întirzia, dar criticul — neîmpăcat în mîntea și-n sufletul său cu imperfecțiunile constatate, dornic de a se desăvîrși importante acte de cultură — vede cu ochii minții împlinirea în perspectivă a

⁴ Vezi și J. Dupâquier, *Ombres et lumières en démographie historique*, în „Dix-huitième siècle”, Paris, 5, 1973, p. 59—65.

⁵ Trimiterile la lucrarea discutată se fac în text.

⁶ L. Henry, *Manuel de démographie historique*, 2e éd., Genève—Paris, Droz, 1970 (unde se indică și două lucrări precedente, elaborate în colaborare cu M. Fleury: 1956, 1965); P. Goubert, *Beauvais et le Beauvaisis de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France du XVIIe siècle*, (1958) (Univ. de Paris, Faculté de Lettres), p. 25—84, 599—617 et pass.; Idem, *Idem. Cartes et graphiques*, (1958) (Edem), p. 39—67. O sinteză asupra procedurii la L. Moldovan, *Registrele parohiale de stare civilă, izvoare de date demografice*, în *Populație și societate. Studii de demografie istorică*, red. acad. St. Pascu, II, (Cluj-Napoca, 1977), p. 44—48.

⁷ J. Dupâquier, *op. cit.*, p. 61.

⁸ Idem, *Problèmes de représentativité dans les études fondées sur la reconstitution des familles*, în „Annales de Démographie Historique”, Paris—La Haye, 1972, p. 87.

⁹ *Ibid.*, p. 87—91.

dezideratelor îndelung muncite în sine și aceasta-i aduce satisfacția supremă.

Se critică deci lucrarea¹⁰ care transcrie greșit unele date statistice și săvârșește serioase erori prin manipularea lor necritică (p. 39—40). Se ironizează goana unor gazetari după vești senzaționale referitoare la pseudo-multiple cazuri de persoane, trecute de 110 ani (p. 29—31). Se dau în vileag falsificări — în interese locale — de recensăminte la Marsilia în 1911—1936, la Toulouse în 1896—1921, sub vechiul regim (p. 32—33). Se semnalează înacuratețea în utilizarea terminologiei (p. 34—36). Se atrage atenția asupra necesității unei atitudini critice chiar față de statisticele secolului al XIX-lea (p. 40—42) etc.

Y. Rebeyrol a publicat („Le Monde”, 5 mars 1970) un grafic seducător asupra reducerii mortalității infantile în Franța, în funcție de progresele medicinei, în 1870—1970: ar fi vorba de descreșterea de la 225⁰/₀₀ (în 1870) la 180 (în 1890), la 140 (în 1920), sub 60⁰/₀₀ (în 1940) etc. În realitate, curba a fost trasată pe baza datelor din 1871, 1900, 1918, 1939, care nu-s reprezentative; de aceea, de pildă, se falsifică total situația din 1872—1890, căci anii 1870—1871, sub influența războiului cu Prusia, au fost excepționali. Începând din 1940, graficul este continuu sub realitate etc. Și mai supărătoare este acceptarea unei unice motivații — succesele medicale, cînd „este probabil că multe alte cauze — în special ameliorarea igienei laptelui — au contribuit la scăderea mortalității infantile” (p. 31—32). Alăturîndu-mă întru totul acestor constatări judicioase¹¹, adaug că este de adîncit conjunctura cauzală a descreșterii mortalității infantile. Este vorba, evident, nu numai de progresele medicinei și de cele ale igienei publice, ci trebuie avut în vedere că ele evoluau pe fondul general al progresului social¹². A doua jumătate a secolului al XIX-lea vede începutul unui lung proces de involuție a pierderilor — cauzate de epidemii, foamete etc., în Europa și în alte regiuni ale lumii —, datorită și succeseilor transportului, agriculturii¹³, un rol deosebit într-o serie de țări revenind cultu-

rii cartofului¹⁴. În Franța — ca și în alte țări capitaliste ale vremii —, o importanță apreciabilă în direcția ridicării nivelului de trai, material și cultural, al maselor a revenit luptei proletariatului: din cele 21.570 de greve muncitorești, desfășurate în cea țară în anii 1864—1913, s-au încheiat cu succes 11.898 (56% din totalul rezultatelor cunoscute)¹⁵, media anuală a greviștilor crescînd masiv de-a lungul anilor (30.000 în 1864—1870; 40.000 în 1871—1890; 80.000 în 1891—1898; 220.000 în 1899—1906; 210.000 în 1907—1913)¹⁶; se adaugă numeroase demonstrații muncitorești, acțiunile presei și ale parlamentarilor socialiști etc. Statele-metropole dispuneau în tot mai mare măsură, prin schimburi neechivalente, de resurse din colonii, semicolonii, teritorii dependente și alte țări slab dezvoltate ș.a.m.d.

Critica impune autocritica, prilej cu care omul de știință își dovedește tăria. Admisele — ca atîția cercetători precedenți și colegi de generație! — „teoria crizelor de subsistență” (J. Meuvret susținuse în 1946 că virfurile de mortalitate sub vechiul regim s-au datorat unor asemenea crize). Combătută cu începere din 1960 de către R. Baehrel, P. Chaunu ș.a., ideea s-a dovedit nerealistă. Crizele de subsistență, ce-i drept, au bîntuit, dar n-a existat o corelație sistematică între creșterea prețului grîului și mortalitate; peste tot au fost găsite cazuri de mortalitate neobișnuită fără prezența scumpetei și vice-versa. Ridicarea prețurilor bucatelor afecta mai ales orașele; în caz de recoltă slabă, la sate se produceau schimbări în regimul alimentar, care într-adevăr expuneau la dizenterie, slăbeau capacitatea de rezistență a organismului, dar catastrofa nu se producea decît în cazul epidemiei (aceasta însă nu intervenea automat în vreme de recoltă proastă) sau în împrejurări de război. Cercetarea regimului demografic din secolele XVII—XVIII solicită deci o abordare complexă, nuanțată (p. 79—81)¹⁷. În fața unor dovezi evidente, vechiul punct de vedere al autorului („Revue

¹⁰ Ch. H. Pouthas, *La population française pendant la première moitié du XIXe siècle*, Presses Univ. de France, 1956.

¹¹ Este de făcut și emendarea cuvenită la curba, reluată de Vlad. Trebici, *Populația României și creșterea economică...*, Buc., Edit. politică, 1971, p. 97.

¹² *Idem*.

¹³ *Marksisistsko-leninskaja teorija narodonaselenija*, red. D.I. Valentej, izd. 2-e, Moskva, „Mysl”, 1974, p. 233.

¹⁴ M. Drake, *Population and Society in Norway. 1735—1865*, Cambridge, 1969 (apud „Annales D.H.”, 1971, p. 385).

¹⁵ M. Perrot, *Les ouriers en grève. France 1871—1890*, I, Univ. de Lille III, 1975, p. 66.

¹⁶ *Ibid.*, I, 51, 398 (calcul propriu — L.R.).

¹⁷ J. Dupâquier, *Review Essays*, in „History and Theory. Studies in the Philosophy of History”, Wesleyan Univ., XII, 1, 1973, p. 143, 145; idem, *Statistique et démographie historique*, in „Annales. Econ., Soc., Civ.”, no. 2—3, 1975, p. 397—399.

historique", janvier-mars 1968)¹⁸ este auto-revizuit („Revue de l'Institut de sociologie", no. 2, 1972)¹⁹.

Se afirmă că influența economiei asupra structurii demografice „trece prin mentalități : comportamentul oamenilor reflectă sistemul lor de reprezentare"²⁰. „Comportamentul oamenilor . . . nu este reglat numai de factori biologici, ci de obișnuințe sociale de toate felurile, care sînt reflectarea mentalităților" (p.15). Nu se resimte oare aici o anumită neglijare a specificului societății? Căci omul este nu numai obiect, ci și subiect al procesului istoric. Spre deosebire de fenomenele naturii, evenimentele sociale sînt împlinite de ființe dotate cu capacitatea acțiunii intenționate (că efectele de ultimă instanță ale celor săvîrșite nu pot fi întotdeauna prevăzute este o altă chestiune). Acțiunile umane, înainte de a fi realizate, sînt deci neapărat formulate mental. Ideile înseși sînt numai expresia dezvoltării sociale (dar pot, desigur, influența la rîndu-le această dezvoltare). La primul contact cu realitățile, apare faptul că mentalitățile reglează comportamentul demografic; adîncirea analizei demonstrează că mentalitățile înseși nu sînt dect expresia ideatică — mai mult sau mai puțin clară — a factorilor multipli ce — ei, în esență — determină comportamentul procreativ : specificul social-economic al traiului familiei și mediului social dat ; nevoile societății în ansamblu ; situația socială a femeii ; nivelul de cultură al familiei ; tradițiile etc. Poate că chiar în acest fel sînt concepute lucrurile, atunci cînd se subliniază : „conjunctura economică nu are efect direct asupra fenomenelor demografice ; ea este resimțită mai mult sau mai puțin aspru și mai mult sau mai puțin confuz de către indivizi, care în această situație modifică — de-o manieră mai mult sau mai puțin rațională — comportamentul lor"²¹. Important este faptul că cercetătorul se plasează ferm pe pozițiile acelei concepții care — împărtășită atît de demografii și demoistoriografii din țările socialiste²², cît și de cercetătorii înaintați

din alte părți²³ — se pronunță împotriva autonomizării proceselor demografice și pentru înțelegerea interdependențelor între ele și dezvoltarea socială²⁴.

Se definește obiectul demografiei istorice : reconstituirea științifică a caracterelor demografice ale vechilor populații, cu ajutorul surselor, elaborate și conservate în alte scopuri — registre confesionale, roluri fiscale, numărători de focuri, liste nominative etc. (p. 9). O definiție similară propusese L. Henry : disciplina se referă la populațiile din trecut, pentru care n-avem nici o informație statistică și sau posedăm una insuficientă²⁵. În conformitate cu acest punct de vedere, se apreciază că demografia istorică este altceva decît aplicarea la trecut a tehnicilor demografiei contemporane, ea necesitînd procedee specifice de critică și exploatare a izvoarelor²⁶. Demoistoriografia recentă — chiar cea franceză — cunoaște însă și un alt punct de vedere asupra obiectului demografiei istorice : este studiul demografic al întregului trecut uman, fie el mai îndepărtat sau mai apropiat²⁷. Supremul criteriu al adevărului este practica, iar ea arată *necesitatea* studierii întregului traect al istoriei populației, mergîndu-se pînă la zi, la cea de-a treia ediție a amplei lucrări amintite asupra acesteia participînd însuși J. Dupâquier. Pentru fiecare perioadă și țară sînt, desigur, de aplicat tehnici corespunzătoare, în funcție și de natura izvoarelor.

În afara aspectului temporal, se pune și acela al extensiunii problematice. Sarcinile istoricului demograf — se afirmă — constă în a măsura schimbările, a le preciza etapele, a le stabili aria geografică ; cercetarea cauzelor profunde ale fenomenelor investigate n-ar intra însă în preocupările sale, ci ale istoricului de alte profile (p. 12-13). Subsistă și o

²³ Á. Rosenblat, *La población de América en 1492. Viejos y nuevos cálculos*, El Colegio de México, 1967 ; S. Akerman, A. Norberg, *Emploi, formation des familles et migrations internes au XIXe siècle. Le cas suédois, in Les aspects économiques de la croissance démographique. Valescure, 1973* (Colloques internat. du C.N.R.S., no. 550), p. 135-174 ; etc.

²⁴ Vezi și L. Roman, *Necesitatea studierii istoriei populației României*, in „Studii art. ist.", XXVI, 1974, p. 82.

²⁵ L. Henry, *Manuel de démographie historique*, p. IX.

²⁶ J. Dupâquier, *Comptes rendus*, in „Annales D. H.", 1971, p. 373.

²⁷ P. Guillaume, J.-P. Pousou, *Démographie historique*, avant-propos G. Dupoux, Paris, A. Colin, <1970>, p. 21. Aceiași parcurs transpare și la M. Reinhard, *Introduction, la Histoire générale . . .*, <1968>, p. 5.

¹⁸ Tocmai aceasta era una dintre cele mai supărătoare teze, aflate încă în ed. a III-a a *Histoire générale de la population mondiale*, <1968>.

¹⁹ J. Dupâquier, *Statistiques et démographie historique*, p. 401 (n. 10).

²⁰ Idem, *Ombres et lumières . . .*, p. 65.

²¹ Idem, in „History and Theory . . ." XII, 1, p. 144.

²² L. Kárníková, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích. 1754—1914*, Praha, Naklad. Československé Akad. věd, 1965 ; Șt. Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, „Facla", 1974 ; etc.

păreră mai cuprinzătoare și — după păreră semnatărilor acestor pagini — mai realistă: demografia istorică studiază istoria dezvoltării demografice a populației (lumii, continentelor, diferitelor țări, raioane economice), studiază particularitățile (în diferite țări sau raioane economice) ale interdependenței proceselor economice și demografice, în diferite etape ale dezvoltării lor²⁸. Lucrurile nu se pot însă opri aici. Unii cercetători includ în obiectul demografiei „nobilitatea socială”²⁹ sau, invers, socotesc „dimensiunea demografică” („structura demografică”) drept un prim aspect al „structurii sociale”³⁰. O asemenea diversitate de opinii nu este oare o dovadă a faptului că cercetătorii avizați intuiesc tot mai clar necesitatea unei abordări cuprinzătoare a demografiei și a demoistoriografiei?

Azi apare util și posibil a oferi nu numai istoriografiei sociale, ci și demografiei istorice spre investigare structura și mobilitatea socială³¹, căci fiecare are a le cerceta sub altă specie: utilizând izvoare și procedee distincte, demografia istorică stabilește — cu precizie sau ca ordin de mărime — cuantumul, deplasările calitative, cadrul teritorial etc.; ana-

liza se continuă și se adâncește în planul istoriei sociale, cu introducerea în circuitul cercetării a totalității izvoarelor adecvate. Că demo- și socioistoriografia nu-s separate de un zid, ci au teritorii intertranzitorii și spații de investigare comune o demonstrează natura-lea cu care diverși specialiști ai unui domeniu trec în celălalt, printre ei aflându-se și autorul nostru.

Azi apare firesc a considera demografia istorică nu numai — așa cum se mai interpretează³² — o ramură a sistemului disciplinelor demografice, ci și o ramură a științelor istorice, cercetând istoria populației (procesul obiectiv al dezvoltării multilaterale a populației) și istoria politicii demice (= politicii în problemele populației: ansamblul de idei și acțiuni ale diferitor clase și pături sociale cu referire la diverse probleme ale populației)³³.

Considerațiile generate de lectura cărții discutate nu pot fi încheiate fără a aminti plăcerea de a studia un text de aleasă ținută științifică și literară.

Louis Roman

²⁸ *Marksistsko-leninskaia teoriia...*, p. 88.

²⁹ *The Study of Population. An Inventory and Appraisal*, ed. Ph. M. Hauser and O.D. Duncan, (Seventh Impres.), Chicago—London, The Univ. of Chicago Press, (1972), p. 2.

³⁰ M. Giannoni, *Struttura sociale e demografica di Roma*, în „Studi romani”, Roma, XXIV, 4, 1976, p. 511.

³¹ L. Roman, *op. cit.*, p. 81.

³² *Marksistsko-leninskaia teoriia...*, p. 87—88.

³³ L. Roman, *op. cit.*, p. 81—82. Pentru disjuncția de conținut între politica demică și politica demografică: *Idem*; *Marksistsko-leninskaia teoriia...*, p. 91—92.

ISTORIA ROMÂNIEI

ȘERBAN ORĂSCU, *Spiru Haret*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, 182 p.

Ultimii 25 de ani ne-au furnizat o impunătoare recoltă de studii asupra lui Spiru Haret. Bibliografia bogată a lucrărilor consacrate personalității prodigioase a cititorului școlii românești moderne — din 1911 pînă astăzi — s-a îmbogățit recent cu o monografie, semnată de Șerban Orăscu, care marchează sărbătorirea pe plan internațional și național a celor 125 de ani de la nașterea lui Spiru C. Haret.

Recenta monografie caută să aducă unele contribuții biografice și științifice. Autorul acordă câteva pagini biografiei lui Haret. Față de penultimcele monografii, a lui Constantin Dinu¹ și Emil Băldescu², recenta monografie aduce contribuții la genealogia bunicii lui Spiru C. Haret și mai ales la origina de baștină a familiei Haret — întemeiate pe documente arhivistice ieșene și pe acte manuscrise ale arhivei ing. Spiru G. Haret și documente din Fondul Haret ce se află în prezent la Muzeul Universității București.

Perioada petrecută de Haret la Paris pentru studii este îmbogățită cu unele amănunte culese altă din materiale publicate cît și din cele inedite. De asemenea expunerea tezei de doctorat a lui Haret este mai detaliată decît la autorii monografiilor anterioare. Se face apel altă la *Grands Encyclopédie*, cît și la istoricul și la stadiul actual al problemelor perturbărilor planetare ale lui J. Meffroy (*Contributions a l'étude de la stabilité du système solaire*, apărută în *Bulletin astronomique*, tome IX, 1955, p. 1-224).

Cercetătorii care s-au ocupat ulterior de problema stabilității sistemelor planetare, printre care și Henri Poincaré, au constatat în expresia marilor axe termenul secular identificat de Haret în partea seculară a funcțiunii perturbatoare în 1878. Se poate, deci, spune că

prin Haret, România se află la originea descoperirii instabilității sistemelor planetare, teza sa fiind și astăzi citată de lucrările de specialitate ca un punct de reper în dezvoltarea mecanicii cerești. De aceea, în aprilie 1976 i s-a acordat lui Haret de către directorul Observatorului astronomic al Universității Harvard din Massachusetts cinstea de a se da numele său unui crater de pe Lună.

În continuare autorul se ocupă de cariera universitară a lui Haret și de cursurile sale, folosind altă manuscritele de la B.A.R.S.R. cît și programele analitice ale cursurilor de mecanică ale Universității București.

Consider că prezentarea activității științifice a lui Spiru Haret trebuia mai detaliată.

Sînt atinse numai fugar diferitele lucrări și activități științifice ale lui Haret. Problemele de învățămînt cuprind o arie întinsă în volumul lucrării, cca. 100 p. Deși asupra acestor probleme s-au scris multe sute, dacă nu mii de pagini, semnate de pedagogi cu autoritate autorul ignoră studiile mai noi din literatura noastră pedagogică dedicată acestei mari personalități a învățămîntului românesc³. Se întemeiază mai ales pe lucrările lui Spiru Haret ceea ce este lăudabil, pe presa pedagogică dinainte de 23 August 1944 — dar istoriografia marxistă pedagogică este eludată complet, ceea ce este o mare scădere a lucrării, deoarece au intervenit date și interpretări noi în revalorificarea operei haretiste. De exemplu monografia lui Constantin Dinu apărută în

³ Din literatura pedagogică recentă nu sînt pomeniți Ilie Popescu-Teiușan, Constantin Sandu, Leon Țopa, Stanciu Stoian, Constantin Dinu, Emil Băldescu, ca să nu amintim decît câteva nume mai cunoscute care au consacrat lui Haret pagini de valoroasă analiză. Capitolul pentru o cultură națională și militantă este mult mai închegat și mai complet în monografia lui Constantin Dinu, care a avut meritul de a fi adîncit acest capitol. Nici la acest capitol Șerban Orăscu nu-l pomenește pe autorul monografiei mai sus citate deși i-a cunoscut bine lucrarea.

1970, aduce valoroase contribuții la reconsiderarea obiectivă, de pe poziții strict științifice, a operei haretiene — în materie de legislație școlară, activitatea extrașcolară a cadrelor didactice, problema cea mai controversată din activitatea lui Haret.

Lucrarea lui Șerban Orăscu plină de căldură, pune mai ales în relief pe reformatorul pedagog și pe omul de învățământ. Lipssește cu desăvârșire gândirea pedagogică și, într-o oarecare măsură, sociologică a lui Haret⁴. Autorul are meritul de a fi dat citeva pagini veridice despre omul Haret care se vor alătura altor pagini din literatura noastră de peste 70 de ani în această privință.

De asemenea, ar fi putut menționa cu mai multă atenție modul în care s-a reflectat în presa progresistă activitatea lui Haret; aceasta ar fi putut consacra un capitol istoriografiei operei haretiene, ca un omagiu ce ar fi marcat sărbătorirea celor 125 de ani de la moartea savantului. Lucrarea ar fi câștigat în prestanță dacă s-ar fi arătat integral bibliografia consultată.

Socotim că monografia recent apărută rămâne, în contextul actual al cunoașterii lui Haret, o lucrare de popularizare adresată mai ales tineretului și o frumoasă reușită grafică. Se remarcă admirabilele fotografii, în parte reproduse și în Gh. Adamescu, vol. I, *Viața lui Spiru Haret* după originalele de familie, parte aparținând în prezent Muzeului Universității, parte aparținând inginerului Radu Haret.

Monografiile cu caracter istoric consacrate unor personalități științifice de seamă din România trebuie să aducă o contribuție reală multidisciplinară pentru o mai reală înțelegere a epocii în care au trăit și au activat aceste personalități.

„O monografie științifică de mai ample proporții despre Haret ne lipsește. E mai mult decât necesar ca un sociolog, un matematician, un astronom, un istoric și un pedagog să porceadă la o asemenea lucrare. Ea va trebui, printre altele, credem noi, să analizeze haretismul într-o nouă lumină”⁵.

Rămâne un deziderat al istoriografiei pedagogice românești și al școlii românești contemporane ca să se continue investigațiile asupra acestor fecunde și complexe personalități românești.

Victoria Poponici

⁴ Nici aici autorul nu-l citează pe Leon Țopa, care în 1969 face un studiu larg, documentat la traducerea în limba română a *Mecanicii sociale* a lui Haret.

⁵ Vezi Spiru Haret, *Mecanica socială*, București, 1969, studiu introductiv de Leon Țopa, p. 21.

* * * 1877 *Feggyverrell Tolla Tanulmányok*, Edit. Kriterion, București, 1977, 82 p

Așezat în calea furtunii veacurilor, poporul român a avut de înfruntat vremuri potrivnice dezvoltării sale libere și independente, întreaga sa istorie fiind o carte veșnic deschisă, ce însușează pilde de eroism, vitejie și neurtrecută bărbăție națională. În contextul vremurilor de frământată devenire istorică, obținută prin imense sacrificii și un nestrămutat patriotism, proclamarea Independenței României, cucerirea și afirmarea ei pe plan european, a constituit întruchiparea firească, incununarea logică a zbuciumatei istorii a întregui națiunii.

Literatura de specialitate închinată momentului crucial al dobândirii Independenței de Stat a României, ne oferă, prin grija prestigioasei edituri Kriterion, un volum de studii în limba maghiară, care se vrea a fi un modest și pilduitor obol. O închinare, faptei de arme a românilor de pretutindeni, un imn de recunoștință actului măreț al proclamării României independente. Cartea de față, înmânchind studiile unor istorici și publiciști români și maghiari din România socialistă, are menirea de a dezvălui aportul populației maghiare din țara noastră la cauza independenței, de a purta cititorul pe multiplele tărîmuri ale epopeii luptei de eliberare națională, de la culisele diplomatice care au prefațat răbufnirea dorinței de libertate a românilor, până la vitejiasca comportare pe frontul de luptă, de la forța morală și materială a solidarității și colaborării naționalității maghiare de la noi, până la rezonanța cuceririi independenței în arte și muzică. Un volum-memento dedicat actului crucial al istoriei țării, un buchet de scrieri care vin să întregască preocuparea continuă a istoricilor români și maghiari din patria noastră pentru o cit mai veridică reliefare — în lumina prețioaselor indicații ale secretarului general al țării — a trecutului pămîntului, a poporului românesc și a naționalităților conlocuitoare.

Studiul care deschide volumul — autor A. Egyed — fără iz de introducerea sau precuivitate, cumulează o funcție deosebită, și anume, aceea de a trece în revistă premisele istorice care au condus la irumperea evenimentelor anului 1877. Analiza atentă a dezvoltării social-economico-politice a Țărilor Române — perfect încadrate în mutațiile unui veac 19 străbătut de ideea deplină emancipări sociale și naționale — cadrul politic european, care după stingerea valului revoluționar de la 1848 și Unirea celor două țări române, a fost nevoit să recunoască vitalitatea funcțională a noului stat născut pe harta Europei, alături de strădaniile și încercările diplomației române de a „învinge platitudinea unui „statu-quo”

În care chestiunea orientală constituia o stavilă greu de rezolvat, sînt momentele esențiale ale pătrunzătoarei creionări întreprinsă de cercetătorul clujean. Războiul din 1877—1878, aprigă conștiințare pe cîmpul de luptă a voinței de libertate a României, a avut un larg ecou în presa românească din Transilvania.

Studiul lui C. Mureșan, despre oglindirea Independenței în paginile „Telegrafului Român”, constituie o emoționată mărturie a capacității de luptă, a intensității organizatorice, a contribuției de seamă aduse de gazeta sibiană la desăvîrșirea conștiinței unității naționale într-un moment culminant al derulării istoriei României. Cercetarea, selectarea și informarea zilnică prin lecturarea presei române și străine, mobilizarea cititorilor, îndemnul la curaj, patriotism, la înalta conștiință și solidaritate națională, au înălțat „Telegraful Român” la culmile cele mai de seamă ale dăruirii pentru împlinirea visurilor străbune.

Un amplu și cuprinzător studiu, inedit prin tematică și formă de realizare, tratînd despre ecoul războiului de independență în presa maghiară și în rîndul opiniei publice transilvănene, ne oferă I. Csucsuj. Autorul face de fapt un recursiu al istoriei relațiilor româno-maghiare, cu temeinice referiri la perioada imediat următoare încheierii pactului dualist. Opunînd poziției oficiale filoturce a opiniei guvernanților maghiari, măreția faptelor de arme și eroism ale omului simplu, ale țaranului din Ardeal sau meseriașului din București ori Galați, dăruirea patriotului care a înțeles înalta chemare a pămîntului aflat în primejdie și care n-a preocupat nici un moment în a lupta și a-și da viața pentru libertatea ei, autorul face o magistrală analiză a colaborării și solidarității naționalității maghiare cu războiul de neașteptare a românilor. Strînsa colaborare dintre români și maghiari, accentuată în perioada emigrației și a absolutismului vienez și-a lăsat amprenta asupra fructuoasei dezvoltări a relațiilor progresiste dintre cele două popoare. Activitatea depusă pe tărîmul apropierii de un „corb alb” precum Mocsáry, sau clarviziunea politică în sondarea situației existente în sud-estul european a lui Irány, alături de rodnicia muncii frunțașilor români au punctat momentele comune ale evoluției relațiilor în preajma anului 1877. Presa maghiară a urmărit cu destulă obiectivitate și a dat glas deseori simpatiei la adresa faptelor de arme săvîrșite pe frontul luptelor de armate coalizate ruso-române. Mult superioară atitudinii presei a fost reacția spontană a omului de rînd, care a oferit ajutor, care s-a oferit voluntar, istoria faptelor de arme de pe frontul luptelor consemnînd numele unor eroi din rîndul populației maghiare, fie ei corespondenți de război, pictori, țărani sau meseriași.

Următorul studiu din volum—autor L. Maior—este dedicat voluntarilor români transilvăneni, ajutorului dat cauzei mărețe a eliberării patriei de sub robia străină. Faptele de arme ale generalului Doda sau ale colonelului David Urs sînt binecunoscute tuturor. Autorul are meritul de a fi scos din negura uitării contribuția anonimilor, țărani, studenți, meseriași, care animați de sentimente mărețe—în inimă și-n faptă—au înfruntat zădărniciile autorităților austro-ungare și au purces în ajutorarea fraților pe frontul de de luptă.

„Istoricii maghiari și războiul de Independență” se intitulază un extrem de interesant studiu aparținînd lui I. Kovács. Istoriografia maghiară, contemporană și următoare dezvoltării libere și independente a României, prezintă de cadrul strict al istoriei limitate și mărginite, angrenată fiind în sfera largă a cercetării istoriei universale, a înregistrat cu substanțială obiectivitate și necesar simț critic, actul istoric săvîrșit de către poporul român în 1877. Autorul trece în revistă perioada postpașoptistă a științei istorice maghiare, subliniind revirimentul ideii de înfrățire și colaborare într-o serie de lucrări ale istoricilor vremii. Horváth J., Deák F., Brassai S. Mocsáry L., Jakab E., toți accentuează necesitatea înțelegerii reciproce și a luptei comune pentru libertatea și dezvoltarea de-sine-stătătoare a popoarelor subjugate din Balcani.

În scrierea istoriei universale și în aprecierile făcute momentului 1877, se disting istorici ca: Márki S., Marczali H., Balany Gy., Lakós L., Sági L., care în lucrări speciale sau în capitole direct legate de chestiunea orientală și războiul româno-ruso-turc, analizează istoria României, punctînd traiectul istoric al devenirii românilor în momentele fundamentale: 1821—1848—1877. Chiar dacă spiritul și ideile epocii au forțat unele interpretări denaturate, trunchiate în privința analizei faptului de eliberare națională a popoarelor din Balcani, încercările istoricilor maghiari de a contura o istorie destul de veridică, foarte apropiată evenimentelor, sînt demne de toată lauda, mărturia acestora constituind o dovadă de necontestat a ecoului și importanței actului Independenței de Stat a României în conștiința vremii.

Arta și războiul de independență, recompunerea citorva din figurile proeminente ale vieții culturale, artiști, muzicieni, oameni de știință, care și-au pus talentul și priceperea în slujba idealului neașteptării, fac obiectul ultimelor studii cuprinse în volum. Astfel, J. Murádin creionează portretul „pictorului de curte și cronicarului de război”, Carol Popp de Szathmári, artist peregrin—elogiat de contemporani și dăltuit cu recunoștință în panteon

nul viu al culturii românești – talent efervescent, suflet nobil și patriot înflăcărat, de la care ne-au rămas nenumărate imagini-document ale faptelor de arme petrecute la 1877.

Muzicologul I. Almási, încearcă în studiul său să repună în circulație și să reconstituie odiseea unui cîntec despre bătălia de la Plevna, o melodie populară culeasă în ținutul ceangailor de la unul din urmașii foștilor luptători pentru libertatea României.

Doi publiciști, Gy. Beke și P. Cseke scriu despre anonimi, despre doctori înrolați voluntar, despre corespondenți de război și intelectuali maghiari căzuți eroic la datorie. Gy. Beke face portretul lui Fialla Lajos, unul dintre colaboratorii apropiați ai Dr.-ului Carol Davilla, un credincios al meseriei care și-a făcut cu prisosință datoria pe timpul de bătaie. Același autor zugrăvește chipul lui Veress Sándor, ziarist, corespondent militar, neobosit organizator de transporturi pentru aprovizionarea frontului. Tabloul țăranilor ceangai care au luptat la sud de Dunăre închide suita de tip reportericesc a dezvoltărilor reputatului publicist maghiar. P. Cseke, vînzolind colbul presei vremii, reînvie figuri uitate de corespondenți de presă clujeni, aflați la datorie pe linia Dunării.

În încheiere, putem afirma cu deplină convingere că ne aflăm în fața unei cărți binevenite, a unei lucrări necesare, a unei realizări colective a istoricilor români și maghiari din țara noastră, eveniment cu adîncă rezonanță în efortul de a reda sub toate aspectele, impetuosul moment al cuceririi Independenței de Stat a României.

Stelian Mindruș

DAN CERNOVODEANU, *Bibliografia heraldicii românești*, Atelierul de reprografie al Muzeului de Istorie al R. S. România, București, 1977, 89 p.

În stadiul actual al dezvoltării cercetării istorice românești, cînd abundența apariției studiilor de specialitate este deosebit de mare, se pune, acut, problema scurtării timpului pe care cercetătorul îl cheltuiește pentru a se putea informa, pentru a putea găsi într-un timp limitat necesarul informațional. Pînă la introducerea, dar mai ales adaptarea, computerelor la necesitățile cercetării istorice, problema a început să se rezolve, treptat, prin metoda clasică a întocmirii bibliografiilor, bibliografi care sînt, însă, concepute după noi și riguroase sisteme de organizare a materialului cuprins. Începînd cu singularele bibliografii publicate de cunoscutul istoric Nicolae Stoicescu și continuînd cu cele apă-

rute sub egida Academiei R.S.R., Editurii științifice și enciclopedice, precum și în cuprinsul diferitelor reviste, observăm preocuparea deosebită pe care o au cercetătorii noștri în a da noi și noi instrumente de lucru necesare muncii de cercetare.

În sensul acestor preocupări trebuie încadrată și apariția lucrării heraldistului Dan Cernovodeanu, membru al Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Institutului de Istorie „N. Iorga” al Academiei de Științe Sociale și Politice, *Bibliografia heraldicii românești* publicată în colecția „Biblioteca muzeologică” a Muzeului de Istorie al R.S.R. Această apariție are o dublă semnificație; în primul rînd ea reușește să ne dea o imagine cit se poate de clară a etapelor parcurse de heraldica românească pînă în momentul de față și, în al doilea rînd (cred cel mai important), că această apariție va reuși nu numai să informeze, dar să și impulsioneze viitorul cercetărilor heraldice românești.

Dacă pînă nu de mult heraldica fusese aproape abandonată, ca să nu spun uitată, de cîțiva ani heraldica românească a primit noi și puternice impulsuri (apariția, în 1971 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Institutului de Istorie „N. Iorga”, precum și aprobarea, în 1972 de către Consiliul de Stat a noilor steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România), înclt astăzi numărul celor care se ocupă de această disciplină *auxiliară* a istoriei este în perpetuă creștere (regretabil este ca, *deocamdată*, numărul istoricilor din generația cea mai tînără care-și îndreaptă preocupările spre pătrunderea sensurilor heraldice este foarte mic). Tocmai de aceea, credem, că neobositul heraldist care este Dan Cernovodeanu și-a propus, și vom vedea ca a reușit pe deplin, să întocmească un instrument de lucru deosebit de util. În cele 89 de pagini cit numără lucrarea sînt menționate 671 de titluri de volume, studii, articole și comunicări migălos adunate din cuprinsul a 62 de periodice românești și străine publicate în răstimpul a circa 300 de ani. Maniera în care autorul a conceput organizarea materialului demonstrează nu numai o bună pregătire în domeniul heraldicii (lucru care este de prisos a mai fi amintit), ci și în acela al bibliologiei.

Inițial, lucrarea este împărțită în 7 mari capitole (A. Heraldica; B. Heraldică sigilară; C. Heraldică monetară; D. Vexilologie heraldică; E. Lucrări genealogice cu descrieri sau reprezentări de steme; F. Alte lucrări conținînd descrieri sau reprezentări de steme; G. Lucrări bibliografice), fiecare capitol, avînd o structură, în general asemănătoare, este împărțit la rîndu-i într-un număr variabil de subcapitole. Deși diverse, ele pot fi clasificate într-un număr constant și repetabil de

unități (unități care au stat la baza organizării întregului material, dar care datorită numărului și diversității capitolelor n-au putut fi enumerate mot à mot), astfel, prima unitate este aceea teoretico-generală, a doua, geografică (Țara Românească, Moldova, Transilvania, România), a treia, nobiliară sau dregătorească (steme domnești, princiare, boierești, ecleziastice ș.a.) și a patra administrativă (județe, municipii, orașe). Clasică împărțire după felul publicației, lucrări, studii sau articole, care nu lipsește din interiorul nici unui subcapitol este aproape de prisos a mai fi amintit.

Astfel prezentat, materialul cuprins în volum, poate fi cercetat cu cea mai mare ușurință și exactitate. De o maximă utilitate este

capitolul 6 (F) care pune la dispoziția cercetătorului informații care sînt mai greu de găsit fiind inserate în lucrări cu un alt profil decît cel heraldic. Prin înglobarea acestui capitol în cadrul lucrării Dan Cernovodeanu ne-a convins, o dată mai mult, că a înțeles să-și facă datoria cu conștiinciozitate și profund spirit științific.

Nu pot să închei prezentarea acestui prețios instrument de lucru fără a aminti căldurosul „cuvînt înainte” al prof. dr. Florian Georgescu și fără a-mi manifesta, încă o dată, speranța că în curînd numărul heraldiștilor și al cercetărilor de heraldică se va înmulți în mod substanțial.

Alexandru V. Diță

ISTORIA UNIVERSALĂ

SIMEON DAMIANOV, *Frenskata politika na Balkanite, 1829—1853*. (Politica franceză în Balcani 1829—1853), Edit. Academiei Bulgare de Științe, Sofia, 1977, 322 p.

Studierea legăturilor bulgaro-franceze în secolul al XIX-lea formează de multă vreme principala preocupare a cunoscutului istoric bulgar Simeon Damianov. Rezultatele cercetărilor sale s-au văzut în numeroasele articole și studii pe care le-a publicat, precum și în importante comunicări făcute la congresele internaționale de istorie, balcanologie și slavistică. Pentru lucrarea de față Damianov a cercetat ani de-a rîndul cu răbdare și perseverență principalele fonduri arhivistice ce conțin materialele nepublicate referitoare la aceste relații. Este vorba de arhivele Ministerului de Externe francez, care conțin rapoartele ambasadorului de la Constantinopol, ca și acelea ale consulilor francezi de la Belgrad, București și Iași, ca și corespondența diplomatică cu Rusia, Grecia ș.a., de arhivele Ministerului de Externe al Rusiei (rapoartele ambasadorilor de la Constantinopol și Paris, ca și cele ale consulilor de la București, Iași, Belgrad și Atena), de manuscrisele și documentele păstrate în secția de manuscrise ale Bibliotecii Academiei R.S.R., de numeroasele fonduri ale Bibliotecii Czartoryskich de la Cracovia, sau de unele fonduri ale Bibliotecii Naționale Kiril și Metodiu din Sofia. Dacă adăugăm la toate acestea cele peste 400 de publicații (documente, memorii, studii, articole și lucrări) tipărite în mai mult de zece limbi, ca și bogatul material de presă, atunci ne putem da seama nu numai de informația extrem de largă a autorului, ci și de marelui volum de muncă cuprins între paginile lucrării de față.

De la început trebuie să precizăm că expunerea autorului depășește puțin limitele pre-

cizate de titlul cărții. Într-adevăr se prezintă aici politica Franței nu numai în Balcani, ci în întreg sud-estul Europei, fapt care, pe de o parte, sporește valoarea cărții, iar pe de altă lă conduce pe autor și la unele concluzii care sînt valabile, în perioada dată, numai pentru primul spațiu geografic, dar nu și pentru cel de-al doilea. În această privință vom reveni în încheierea prezentării.

În cele șapte capitole ale lucrării, autorul tratează cu o impresionantă documentare și cu o deosebită competență modul în care a primit Franța tratatul de pace de la Adrianopol, contradicțiile ruso-franceze în timpul primului conflict turco-egiptean, politica balcanică a monarhiei din iulie, atitudinea Franței în cel de-al doilea conflict turco-egiptean (1839—1841), ofensiva diplomației franceze în sud-estul Europei în anii 40 ai secolului trecut, politica Franței în Balcani (de fapt în tot sud-estul Europei) în anii 1848—1849 și apoi în ajunul războiului Crimeii. Lucrarea se încheie cu concluzii, cu o foarte bogată bibliografie, cu un indice de persoane și numiri geografice și cu rezumate în limbile franceză și rusă.

Cartea lui Simeon Damianov vine să umple un gol îndeajuns simțit pînă acum. Într-adevăr, acest sfert de veac (1829—1853) reprezintă, așa cum apreciază și autorul, nu numai una din perioadele cele mai dinamice pentru popoarele din sud-estul Europei, dar și momentul în care dezvoltarea lor s-a împletit strîns cu interesele marilor puteri în problema orientală. Dacă pentru acțiunile unora dintre aceste mari puteri ca Rusia, Anglia, Austria dispunem în prezent de numeroase lucrări, lipsa pînă acum o cercetare monografică asupra politicii duse de Franța pentru a-și asigura influența sa în sud-estul Europei. În această privință, este adevărat, existau

studiul consacrate mai ales crizei orientale creată de cele două conflicte turco-egiptene sau lucrări care se ocupau doar de anumite momente. La cercetările fragmentare și uneori nesistematice asupra politicii franceze în sud-estul Europei se adaugă acum o lucrare care era așteptată și care ne dă o reprezentare globală a problemei.

Una din principalele concluzii ce se desprind din această carte este aceea că politica franceză în sud-estul Europei, indiferent de guvernele și regimurile care au dus-o, a urmărit întotdeauna un principiu niciodată încălcat: stabilirea și menținerea influenței dominante a Franței, atragerea tuturor popoarelor ce locuiau în această parte a Europei în sfera sa de interese politice și economice și înălțurarea tuturor puterilor rivale și în special a Rusiei. Dacă popoarele de aici au beneficiat de cultura franceză, în schimb, lupta lor de eliberare a fost frînăată prin faptul că Franța, alături de Anglia și de Austria, a susținut întotdeauna Imperiul otoman.

Dacă acest punct de vedere se desprinde ușor din lucrarea lui S. Damianov, nu aici trebuie căutată valoarea ei, ea constând într-o minuțioasă analiză făcută fiecărui moment în parte din perioada dată, într-o interpretare corectă a numeroaselor materiale noi ce aduce, ca și în puterea de sinteză a autorului. Am da o extindere prea mare acestei recenzii dacă am expune aici toate acestea și de aceea ne rezumăm doar la câteva exemple. Foarte utile sînt, între multe altele, amănunțele referitoare la lupta politică dintre marile puteri în dată după semnarea tratatului de la Unkiar-Iskelessi și a Congresului de la Münchengraetz, la intervențiile la Poartă ale Franței care, temîndu-se de o răscălat în Bulgaria și Bosnia în 1848, a cerut sultanului să facă reforme administrative pentru îmbunătățirea situației populației creștine din aceste regiuni. Competente și necesare sînt lămuririle aduse în problema așa-zisului rol pe care l-ar fi jucat Danilevski, consulul Rusiei la Belgrad, în pregătirea mișcărilor din regiunea Niș Vidin ș.a. Remarcabile sînt de asemenea atenta analiză făcută asupra acțiunilor emigrației poloneze din Franța și din Imperiul otoman, precizarea rolului jucat de Alexandru Exarh în intervențiile sale diplomatice și în acțiunile de la Constantinopol, ca și multe alte probleme în care Damianov își expune cuvîntul său, totdeauna bine documentat și într-o formă foarte clară.

Dacă lucrarea învățatului bulgar aduce lămuriri deosebit de utile asupra politicii franceze în Imperiul otoman, în Serbia și Grecia, ea interesează în mare măsură și istoria noastră. Tocmai de aceea vom insista și asupra acestor probleme legate de politica Franței față de Țara Românească

și Moldova. În această privință deosebit de interesante sînt amănunțele pe care Simeon Damianov le dă în legătură cu intervenția Franței la Poartă cu prilejul mișcărilor de la Brăila din anii 1841 și 1842 și cu venirea la București și Iași a lui Șekib effendi, fapt care a determinat Rusia să-l trimită aici pe generalul Duhamel. Astfel pentru prima oară se publică acum extrase din rapoartele acestuia din urmă către Nesselrode, ca și alte date inedite din arhivele rusești. Aici însă, după părerea noastră, pentru înțelegerea întregii probleme, Damianov ar fi trebuit să adauge faptul că din ordinul țarului Nicolae, consulii ruși de la Iași și București primiseră dispoziții să înștiințeze pe domnitorii Mihail Sturza și Alexandru Ghica de descoperirea celei de a doua mișcări de la Brăila din 1842. În realitate însă acestei dispoziții i s-a confirmat numai Kotzebue, consulul rus de la Iași, care, fiind în relații amicale cu Mihail Sturza, i-a dat toate amănunțele și domnitorul a putut lua măsurile necesare la Galați. Dimpotrivă, Dașkov, consulul Rusiei la București, care se afla în relații rele cu Alexandru Ghica și-a îndeplinit obligația doar formal, fără a da domnitorului amănunțele care l-ar fi interesat. De acest lucru a profitat Billecoq, consulul Franței la București, care a avut astfel o bază reală pentru a acuza deschis Rusia în legătură și cu această a doua mișcare. De asemenea „Inăbușirea” celor două mișcări de la Brăila (din 1841 și 1842) de către Alexandru Ghica trebuie înțelese nuanțat. În primul rînd domnitorul nu putea face altfel, cu toată simpatia ce purta participanților. Această simpatie s-a văzut clar atunci cînd Ghica a cerut anchetatorilor să comunice celor prinși că „în nici un caz nu vor fi predați turcilor”. Tocmai de această simpatie l-a acuzat de altfel și Billecoq, care, în raportul său către Guizot scria între altele următoarele: „...este clar pentru toată lumea, că uzînd de o severitate aparentă... prințul Ghica și guvernul său nu au fost preocupați de cît de grija de a lua o măsură care, în împrejurările de față să-i dispenseze de a-i da în mîna turcilor (pe cei prinși la Brăila), care puteau să le ceară predarea acestor prizonieri creștini”. Nu se poate deci afirma că în 1811 Billecoq a aprobat întru totul atitudinea lui Alexandru Ghica (p. 196). În sfîrșit și la „Inăbușirea” celei de-a doua mișcări (1842) nu se poate trece cu vederea faptul că Rakovski a scăpat cu viață, datorită măcar în parte și a atitudinii aceluiași domnitor român. Astfel, din cele scrise în cartea lui Simeon Damianov (p. 213), cititorul poate rămîne cu impresia că Rakovski a scăpat „de sentința de condamnare la moarte dată de instanțele judecătorești ale Țării Românești” doar prin intervenția consulului grec. În realitate Rakovski și tovarășii

săi au fost condamnați la moarte tocmai pentru a fi expulzați pe baza faptului că erau cetățeni greci. Numai așa se explică acea neobișnuită situație datorită căreia, în timp ce procesul lor se judeca, autoritățile românești au închis ochii și au permis acelor acuzați care nu erau cetățeni greci să obțină îndată această cetățenie, fapt fără precedent în analele judiciare. La fel se explică și renunțarea aceluiași condamnați la moarte de a face apel pentru comutarea pedepsei, fapt iarăși, aproape unic. Rakovski știa însă prea bine că în cazul în care ar fi făcut apel și pedeapsa ar fi fost transformată în închisoare ar fi putut avea soarta căpitanului Taticci, unul dintre conducători mișcării din 1841 de la Brăila, care, deși avea și el pașaport străin a fost condamnat la închisoare unde a și fost trimis și de unde turcii ar fi putut să-l ceară. Consulul grec nu a fost în stare să obțină judecarea procesului la Atena. Pe de altă parte era un fapt știut că toate condamnările la închisoare se executau în țară și numai cele care prevedeau pedeapsa capitală puteau duce la extrădarea acuzaților, fapt de care a beneficiat Rakovski. Dacă Alexandru Ghica, atunci când a întărit sentința de condamnare la moarte le-ar fi comutat pedeapsa, chiar fără cererea lor, alta putea fi situația condamnaților de la Brăila.

În sfârșit, înlocuirea lui Alexandru Ghica cu Gheorghe Bibescu, deși era dorită de Duhamel și a apărut ca o victorie a acestuia, a fost totuși determinată mai ales de raportul lui Şekib. Venit la București ca purtător al unui firman prin care Ghica era lăudat de Poartă, Şekib a fost cumpărat de acea parte a boierimii adversară domnitorului și care i-a dat în acest scop 15 000 de ducați. (Ghica îi dăduse abia 5 000.) Așadar Duhamel nu a avut nevoie să facă uz de marile sale calități diplomatice pe care într-adevăr le posedă și de care a făcut dovadă, tot în Țara Românească, șase ani mai târziu cu prilejul înăbușirii revoluției de la 1848.

Capitolul Politică franceză în Balcani în anii 1848—1849 (de fapt tot în sud-estul Europei) este deosebit de interesant și de valoros, chiar dacă are unele mici scăpări. Astfel în bibliografia, atît de bogată și de bine comentată, nu găsim lucrarea intitulată K. Marx, *Însemnări despre români (manuscrite inedite)*, publicată de A. Oțetea și S. Schwann (București, 1964). În al doilea rînd Damianov face afirmația eronată (p. 234) că armatele țării lui Nicolae au ocupat Moldova „la rugămintea domnitorului moldovean Mihail Sturza”. În sfârșit o altă afirmație a autorului în legătură cu istoria noastră ar putea fi înțeleasă greșit dacă nu i se face adăosul necesar. Este vorba de scopul principal pe care-l urmărea în sud-estul Europei politica franceză în 1848—1849 și care era „grăbirea unirii celor

două principate vasale Turciei pentru a le utiliza ca o barieră împotriva expansiunii rusești la sud de Dunăre” (p. 233—234). Afirmația este perfect adevărată, dar trebuia adăugat (așa cum se face de obicei cînd este vorba de alte mari puteri) că acest scop interesat al Franței coincide cu interesele naționale ale poporului român, formînd unul din principalele puncte ale programelor revoluționarilor de la 1848. Dar în afară de cele de mai sus Damianov explică pe larg intervenția Franței arătînd împrejurările în care aceasta s-a opus ocupării Moldovei și Țării Românești nu numai de către trupele țariste, ci și de forțele comune ale celor două puteri — cea suzerană și cea protectoare. În acest sensu utorul dă în note largi extrase din instrucțiunile și din rapoartele ambasadorului francez la Constantinopol, ca și din dispozițiile primite de consuli francezi din Principate, amănunte extrem de importante în lămurirea problemei de mai sus și care nu au fost folosite integral în lucrările apărute la noi.

În ceea ce privește rezerva noastră pentru una din concluziile autorului, problema este ceva mai complexă. Damianov — și nu numai el, ci și mulți alți istorici străini — pune aproape întotdeauna semnul egalității între aceste două spații geografice — cel balcanic și cel sud-est european. Trebuie să precizăm că uneori aceasta nu este o greșeală. Sînt totuși momente sau perioade în care trebuie să se facă însă delimitarea necesară, deoarece, dacă de foarte multe ori unele aprecieri făcute pentru spațiul balcanic sînt valabile și pentru cel sud-est european, aceasta nu se întîmplă totdeauna. Astfel se știe că războaiele ruso-turce și în general politica externă a Rusiei din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și din primii ani ai secolului al XIX-lea a avut totdeauna pentru Balcani, adică pentru popoarele de la sud de Dunăre, în mod obiectiv și indiferent de unele scopuri subiective urmărite de țarism, un efect pozitiv pentru mișcarea de eliberare a acestor popoare. Aprecierea este justă și pentru țările române, adică pentru întregul spațiu sud-est european. După 1811 însă au fost și momente în care trebuie să facem rezervele necesare. Astfel politica Rusiei țariste în anii 1811—1812 sau protectoratul țarului Nicolae în anii 30 și după aceea au avut pentru Țara Românească și Moldova și efecte negative, chiar dacă pentru zona balcanică ele au rămas în continuare pozitive. Tot așa, intervenția reacționară a lui Nicolae I — jandarmul Europei, după expresia lui K. Marx pe care și-o însușește și Damianov, a dus la înfrîngerea revoluției de la 1848 din țările române. Deci, dacă acțiunile Rusiei coincid mereu cu interesele popoarelor din sudul Dunării, pentru țările române trebuie să se facă rezerva necesară.

Bineînțeles problemele ridicate mai sus nu stau în centrul lucrării lui Damianov, ci sînt periferice și ele nu scad valoarea acestei lucrări. Astfel toate celelalte concluzii ale mportantei și valoroselor sale cărți sînt juste, fiind trase pe baza unei bogate documentări și a înțelegerii depline a procesului istoric. Le-am făcut aici, deoarece din nefericire lucrarea sa atît de utilă s-a imprimat doar în 1600 de exemplare, fapt care va duce repede la epuizarea ei și la necesitatea reeditării. Cu acest prilej autorul și-ar putea însuși unele din sugestiile noastre pentru a face eventualele corectări. Dar și așa cum a apărut, cartea lui Simeon Damianov reprezintă un studiu foarte serios, o informație bogată, un instrument de lucru absolut necesar nu numai pentru istoricii Bulgariei, ci și pentru cei din țările vecine, fiind o lucrare fundamentală pentru politica Franței în sud-estul Europei în perioada 1829—1853. Este firesc să așteptăm de la un cercetător atît de bine pregătit și sinteza perioadei următoare, asupra căreia Damianov a și publicat pînă acum articole deosebit de importante.

Constantin N. Velichi

* * * *Enciclopedia franceză sau dicționarul rațional al științelor, artelor și meseriilor. Texte alese*, Traducere și note de Virginia Șerbănescu. Prefața și tabel cronologic de Paul Cornea, Edit. Minerva, București, 1976, 231 p. „Biblioteca pentru toți” (886).

Secolul al XVIII-lea este cunoscut indeobște ca secolul luminilor, apelativ sub care s-a încercat să se reliefeze ascendența spirituală a acestuia față de nivelul cultural al epocilor anterioare. În contextul de factori care au determinat această apreciere, *Enciclopedia franceză* nu numai că nu poate fi omisă, dar trebuie așezată la locul de frunte pe care îl merită cu prisosință.

Momentul cultural reprezentat de această monumentală sinteză critică a gândirii luminilor nu poate fi însă înțeles și evaluat la juste sale dimensiuni ideologice și științifice, decît pe fundalul social-economic al Franței Vechiului Regim.

Într-o societate în care predominante sînt regimul bazat pe dominația aristocrației trindave și neproductive, barierele feudale și discriminările de ordin social-politic, burghezia franceză în ascensiune își constituie treptat un larg front de alianțe sociale. În condițiile în care programul său social reflectă și întru-nește adeziunile celei mai mari părți a populației ea reprezintă clasa avansată a unei socie-

tăți bazată pe o structură social-economică și politică anacronică.

În această conjunctură istorică se poate sesiza mai lesne impactul deosebit pe care *Enciclopedia* l-a avut asupra mentalității colective a societății franceze a epocii, ca și ecoul său european de lungă durată. Fără îndoială, valoarea ei nu trebuie absolutizată în mod exagerat. Așa cum subliniază cu justețe Paul Cornea în prefața volumului „în perspectiva marilor mutații ale conștiinței sociale și a transformărilor revoluționare ale timpului nostru, înțelegem azi mai clar ca oricînd ce era naiv și ce era formal în aceste valori, dar sesizăm deopotrivă și ce era în ele exemplar” (p. XXVIII).

Aceasta nu îndreptățește însă pe Paul Hazard, cunoscut istoric și critic literar francez să ne furnizeze următoarea apreciere de ansamblu a fenomenului cultural discutat : „Opera enciclopedică este luarea în posesiune de către filozofia secolului al XVIII-lea a unei lumi care în sinea sa va rămîne necunoscută și pe care ei o acceptă așa cum este, renunțînd să o sesizeze în realitatea sa cea mai profundă”¹.

Opinia lui P. Hazard este, după părerea noastră, greu de admis. Se poate oare vorbi de o acceptare de către filozofii enciclopediști a lumii feudale a secolului al XVIII-lea, în condițiile în care scrisul lor a constituit frontul ideologic principal al luptei împotriva absolutismului și privilegiilor feudale? Considerăm în mod hotărît că nu.

Ni se par însă mult mai apropiate de trăsăturile caracteristice ale mișcării considerațiile lui Romul Munteanu, formulate în cunoscuta sa sinteză asupra epocii luminilor : „Importanța Enciclopediei nu rezultă doar din caracterul său de popularizare. Ca și dicționarul lui P. Bayle și această operă transmisite informații dintr-o anumită perspectivă filozofică. Din paginile ei se desprinde pledoaria pentru libertate, progres, egalitate, toleranță. O gîndire laică cu implicații revoluționare pătrunde pe această cale în rîndurile cititorilor”².

Lunga listă a colaboratorilor Enciclopediei oferă, în acest sens suficiente nume de remarcabile personalități, cunoscute pentru vederile lor progresiste ca și pentru spiritul militant pe care l-au promovat: Voltaire, Diderot, D'Alembert, Helvetius, Holbach, Montesquieu, Rousseau, Necker, Turgot, Quesnay.

Ediția selectivă care ne-a prilejuit aceste consemnări beneficiază de o traducere de calitate și de un subsol științific alcătuit cu

¹ Paul Hazard, *La pensée européenne au XVIII-e siècle*, Fayard, Paris, 1963, p. 200.

² Romul Munteanu, *Cultura europeană în epoca luminilor*, Edit. Univers, București, 1974, p. 155.

îngrijire și migală de Virginia Șerbănescu. Sarcina redactării *Prefeței* i-a revenit lui Paul Cornea, operație pe care cunoscutul specialist a realizat-o cu o deosebită competență și notabilă erudiție. Un util *Tabel cronologic*, aparținând aceluiași completează și întregeste în mod fericit structura microediției selective românești a *Enciclopediei*.

În perspectiva impulsionării contactului publicului cititor din țara noastră cu marile valori ale culturii universale, inițiativa Editurii Minerva se înscrie ca o meritorie reușită, care nu ne îndoiim că va fi urmată și pe viitor de apariții similare.

Marian Strota

* * * *Dějiny českého divadla* (Istoria teatrului ceh), III. *Drama 1848—1918*, Academia. Nakladatelství československé Akademie věd. Praha, 1977, 338 p. + 319 reproduceri.

Dacă vol. II din *Istoria teatrului ceh*, apărută în 1969¹, tratează evoluția artei scenice, sub multiplele ei aspecte, în perioada mișcării de reînnoire națională, — adică de la începutul destrămării feudale până la apariția capitalismului, volumul al III-lea, pe care îl semnalăm aci, pricina problematica teatrului ceh din preajma Revoluției burgheze din 1848, urmărindu-i desfășurarea, în toată plenitudinea ei, până la 1918, data înființării primului stat independent cehoslovac. Așadar o perioadă de șase decenii, în timpul căroră au loc, după cum se știe, în Europa sud-estică, printru alte evenimente, și o succesiune de conflicte militare cu numeroase și ireconciliabile implicații politice și economice în structura statelor balcanice și din Europa centrală. Cehii, deși făceau parte integrantă din imperiul habsburgic, au rămas totuși alături de viltoarca acestor transformări sociale și politice, care au acționat definitiv la finele secolului al IX-lea, așa zisa *Chestiune orientala*.

Pe de altă parte, datorită capacității lor de rezistență, ca și a conștiinței naționale — desul de avansată la această dată — cehii au izbutit să creeze în ansamblul celorlalte naționalități conlocuitoare o platformă politică proprie, precum și o cultură la nivelul claselor conducătoare ale imperiului. Teatrul, ca și celelalte arte și științe, urmează totuși și în această perioadă o linie ascendentă.

¹ Despre vol. I și II am referit în „Revue de l'histoire du Théâtre”, Paris, 1975,3, p. 288—293, iar despre vol. al II-lea am scris în „Studii și cercetări de istoria artei” t. 19 (1972), 2, p. 232—233.

★

Volumul III formează, în ansamblul întregului *Tratat de istorie a teatrului ceh*, capitolul VI, împărțit în 11 subcapitole și 16 paragrafe. Materialul prezentat e atât de bogat și de interesant încît ne-ar trebui multe pagini pentru a pune la dispoziția celor interesați o prezentare utilă și instructivă. Spațiul revistei nu ne îngăduie acest lucru și deci ne mulțumim să consemnăm citeva din aspectele cele mai importante din perioada amintită.

Pe bună dreptate, în concepția autorilor, teatrul, analizat în perspectiva unei îndelungate epoci de cultură națională, nu se reduce la un simplu fenomen artistic, ci este de fapt un factor de cultură cu funcții polivalente: sociale, politice, instructive, etice, distractive ș.a. De aceea, colectivul de autori a depus o muncă fără proget ca atât din arhivele particulare cit și din fondurile și depozitele diferitelor instituții de cultură (muzee, biblioteci, arhivele statului, teatre, ziare, reviste ș.a., — în total 25 de instituții de pe tot cuprinsul țării) să depisteze urmele și referințele privind dezvoltarea teatrului. De la simple autografe până la afișele spectacolelor, un adevărat arsenal documentar de picse și valori inestimabile pentru cunoașterea activității și evoluției teatrului: texte originale și traduceri din dramaturgia străină, îndeosebi germană și engleză, cronici teatrale, foiletoane, versuri și cuplete satirice recitate de clowni pe platforma rulotelor ambulante, săli de teatru, regizori, scenografi, operatori, costume, schițe, cortine, recuzite, portrete de actori și actrițe, roluri, repertorii, desene, măști, machiaje, ansambluri profesionale, de amatori și ambulante, precum și ce ține de arhitectonica spectacolelor teatrale.

Însă două idei majore străbat lucrarea de față: evoluția tot mai amplă a diferitelor forme de teatru — profesionale, de amatori și ambulante — în eforturile lor de a se elibera cu totul de prezența limbii germane și construcția unui Teatru Național. Ideia unui atare așezămint de cultură a fost lansată încă din 1845, însă interzisă de autoritățile vieneze. Reactualizat în timpul Revoluției din 1848, acest postulat, inclus în programul culturii naționale, a putut fi realizat abia spre finele deceniului al IX-lea. Impozanta clădire de pe malul drept al Vltavei a fost ridicată din ofranda publică, — exact în aceeași perioadă cînd la noi se lansase cunoscuta formulă: „Dați un leu pentru Ateneu!”.

După revoluția burghezo-democratică existau în Cehia și Moravia 124 de teatre și ansambluri profesionale și de amatori. Nu trebuie să ne închipuim că toate aceste trupe de teatru își aveau săli proprii pentru spectacole.

Sîntem încă departe de traducerea în fapt a unui asemenea deziderat. În afară de „Teatrul stărilor” și „Arena” din Praga, prin 1850 iau ființă două teatre stabile, la Pilsen și la Brno. O încercare asemănătoare pentru Olomouc n-a izbutit. Așadar, cele mai multe dintre ele deși aveau un caracter profesional, totuși prin anii '60 utilizau practica turneelor în lanț prin diferite orașe ale țării. O burghezie provincială, în drum spre înăvuiere, le oferea condiții favorabile pentru ținerea spectacolelor la nivelul epocii. Pînă la mijlocul anilor '60 nu s-a ajuns la modificări importante în repertoriile și componența ansamblurilor. Nota dominantă a programelor o formau piese originale cu conținut istoric și patriotic, dar și localizări din dramaturgia străină. Se netezea astfel calea participării maselor largi la spectacole cu tendințe și implicații politice.

Teatrul de păpuși mai puțin admirativ ca altădată, continua tradiția lui Matei Kopecký. Cu toate acestea, între timp, adică înainte de 1886, ia naștere și un teatru pentru copii, fiind folosit în același timp și ca mijloc educativ, în școli. În legătură cu aceasta, autorii urmăresc evoluția teatrului de păpuși pînă la 1918, mai ales că, între 1885 și 1918, această formă de teatru cunoaște un vădit reviriment artistic, dar și material: dispune de săli și fonduri proprii.

De ansambluri muncitorești de amatori, abia între anii '60 și '70 se poate vorbi. În această perioadă se ajunge pe drept cuvînt la un fenomen cultural care se cere subliniat: aproape toate păturile sociale din țările cehe

iau contact direct cu teatrul, ceea ce este un fapt remarcabil. O deosebită atenție acordă autorii, în continuare pînă la 1918, nu numai teatrelor cehe stabile, cu săli proprii, din Praga, Pilsen, Brno și Kladno — acesta din urmă înființat la începutul secolului nostru, ci și trupelor profesionale și de amatori care au desfășurat, în turneele lor, o rodnică și viguroasă activitate culturală și politică în rîndurile maselor populare.

★

Volumul, avînd dimensiuni neobișnuite (27 × 23 cm), cu text pe două coloane, cuprinde așadar un număr dublu de pagini, deci nu 338, ci 676 pagini. Documentația științifică întrece orice așteptare. Subcapitolele sînt dotate cu note și cu o foarte bogată bibliografie, care se întinde pe 236 pagini (deci 72). Urmează repertoriul reproducerilor, în număr de 319, în alb și negru, însă multe din ele în culori foarte expresive (56 p.). În sfîrșit, un indice onomastic, urmat de un altul al pieselor și spectacolelor în această perioadă, ambele foarte utile pentru orientarea celor interesați.

Autorii volumului, în număr de 12 (Jan Brabec, Drahomíra Čeporanová, František Černý, Zdeňka Jefábková, Ljuba Klosová, Jan Malík, Milan Obst, Jaromír Paclt, Václav Pletka, Lya Řihová, Eva Šormová și Vladimír Štěpánek) se pot mindri că au îmbogățit cultura cehă cu o operă monumentală, editată în condiții tehnice ireproșabile.

Traian Ionescu-Nișcov

BULETIN BIBLIOGRAFIC

I. LUCRĂRI TEORETICE, SINTEZE, GENERALITĂȚI

- * * * *L'Archivio dei visitatori generali di Sicilia*, Roma, 1977, 292 p.
- * * * *Bibliographical contributions*, University of Kansas Libraries, Lawrence, Kansas, 1976, 40 p.
- * * * *Catalogul cărții strătne intrată în bibliotecă în anul 1976*, Academia R. S. România, Filiala Cluj-Napoca. Biblioteca, Cluj-Napoca, 1977, 172 p.
- CERNOVODEANU, DAN, *Știința și arta heraldică în România*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 566 p.
- * * * *Guida delle fonti per la storia dell'America latina esistenti in Italia*, I, a cura di Elio Lodolini, Roma, 1976, 403 p.
- * * * *Guida — inventario dell'archivio di stato*, volume terzo, Archivio di stato di Siena, Roma, 1977, 177 p.
- * * * *The Historiography of Yugoslavia 1965—1975*, Editor in Chief, Dragoslav Janković, Beograd, 1975, 522 p.
- * * * *Institut universitaire de hautes études internationales Genève* 1977, 1927—1977, Geneva, 1977, 95 p.
- * * * *Lucrările Comisiei mixte de istorie româno-ungară*, Sesiunile I și a II-a, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 160 p.
- MORON, GUILLERMO, *Historia de Venezuela*, vol. I—IV, Caracas, 1971, 467 + 495 + 557 + 753 + 405p.
- * * * *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român. Prelegeri*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1977, 309 p.
- * * * *Proceedings XIV International Congress of the Historical Sciences*, Arno Press, A New York Times Company, New York, 1976, 231 p.
- * * * *Progresul economic în România 1877—1977*, Coordonator al lucrării prof. univ. dr. Ioan N. Totu, Edit. politică, București, 1977, 695 p.

II. ISTORIE VECHĂ

- BAGNALL, ROGER S., *Documents from the Roman Army in Upper Egypt*, Duke University, Durham, North Carolina, 1976, 74 p. + 16 pl.
- DANOV, HRISTO M., *Tracia antică*, Cercetări asupra istoriei teritoriilor trace de la sud de Dunăre, până la țărmurile egeice, de la sfârșitul secolului al IX-lea și până la sfârșitul secolului al III-lea.e.n. Traducere de prof. univ. dr. Constantin Velichi. Prefața de prof. univ. dr. doc. Radu Vulpe, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, 489 p.
- * * * *Épigraphica*, Travaux dédiés au VII-e Congrès d'épigraphie greque et latine (Constantza, 9—15 septembrie 1977), Recueillis et publiés par D. M. Pippidi și Em. Popescu, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 286 p.
- SUCEVEANU, ALEXANDRU, *Viața economică în Dobrogea romană secolele I—III e.n.*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1977, 177 p.
- ZAHARIA, EUGENIA, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 136 p.

III. ISTORIE MEDIE

- BERTÉNYI, IVÁN, *Az országbiroi intézmény története a XIV. században* (Istoricul instituției judeului țării în secolul al XIV-lea), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 270 p. + 22 pl.
- FEKETE, L., *Einführung in die Persische Paläographie 101 Persische Dokumente*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 593 p. + 242 facs.

- FICHTENAU, HEINRICH, *Beiträge zur Mediävistik*, Erster Band; Allgemeine Geschichte, Stuttgart, 1975, 309 p.
- * * * *La formation et le développement des métiers au moyen age* (V-e — XIV-e siècles), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 152 p.
- * * * *Manuscrisul de la Ieud*, Text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice de Mirela Teodorescu și Ion Gheție, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 206 p. + 48 facs.
- WERNER, ERNST, *Stadtluft macht frei. Frühscholastik und bürgerliche Emanzipation in der ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts*, Akademie Verlag, Berlin, 1976, 96 p.

IV. ISTORIE MODERNĂ

- * * * *Arta și literatura în slujba independenței naționale*, Edit. Academiei R.S.R., București 1977, 237 p.
- * * * *Aus der Geschichte der Ostmitteleuropäischen Bauernbewegungen im 16 17. Jahrhundert*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977, 535 p.
- * * * *Austro-Hungarian Documents relating to the Macedonian Struggle, 1896—1912*, edited by F. R. Bridge, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1976, 527 p.
- BARTOȘ, GHEORGHE, *Răscoala lui Horea, Bibliografie analitică*, Cuvint înainte de acad. D. Prodan, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, 152 p.
- * * * *Bălgarska Komunisticheska Partija. Dokumentu na centralnute rikovodni organu 1903—1905* (P.C.B. Documente ale organelor centrale conducătoare), tom trei, Partizdat, Sofia, 1976, 614 p.
- CERNOVODEANU, PAUL, ION STANCIU, *Imaginea Lumii Noi în Țările române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă la 1859*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 176 p.
- CÎNCEA. PARASCHIVA, *Mișcarea pentru emanciparea femeii în România 1848—1948*, Edit. politică, București, 1976, 163 p.
- * * * *Contribuția județului Galați la războiul pentru independență*. Bibliografie, Galați, 1977, 55 p.
- * * * *Da importanția geopolitică de Algarve na defenza maritima de Portugal, nos seculos XV a XVIII*, Lisboa, 1976, 203 p.
- * * * *Documente privind marea răscoală a țărănilor din 1907*, vol. I, Situația economică și social-politică a țărănimii din România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, Coordonatori Ion Popescu-Puțuri, acad. Andrei Oțetea, București, Edit. Academiei R. S. România, 1977, 573 p.
- * * * *Hellenism and the first greek war of liberation (1821—1830), continuity and change*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1976, 237 p.
- HERSCHE, PETER, *Der Spätjansenismus in Österreich*, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1977, 451 p.
- * * * *Independența României*, Comitetul de redacție: redactor responsabil, acad. Ștefan Pascu, Acad. Const. C. Giurescu, prof. I. Ceterchi, Șt. Ștefănescu, membri corespondenți ai Academiei R. S. România, general-maior Const. Olteanu, Edit. Academiei R.S.R. București, 1977, 525 p.
- * * * *Independența României. Documente, I, Documente și presă internă*, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 419 p.
- * * * *Independența României. Documente*, vol. II, Corespondență diplomatică străină, partea I, 1853—1877 mai, partea II, 1877 mai — 1878 decembrie, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 427 + 381 p.
- * * * *Independența României. Documente*, vol. III, Presă străină, Edit. Academiei R. S. România, București, 1977, 338 p.
- NICULESCU, COL. ALEXANDRU, *Luptele de la Jiu 1916*, Edit. militară, București, 1976, 129 p.
- OLTEANU, general-maior dr. CONSTANTIN, col. dr. ILIE CEAUȘESCU, col. dr. VASILE MOCANU, col. GHEORGHE BEJANCU, *Asalt la redute. Eroi ai războiului pentru independență*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Edit. militară, București, 1977, 211 p.
- OLTEANU, general-maior dr. CONSTANTIN, col. dr. ILIE CEAUȘESCU, col. dr. VASILE MOCANU, col. dr. FLORIAN TUCĂ, col. GHEORGHE STOEAN, *Cronica participării armatei române la războiul pentru independență 1877—1878*, Cuvint înainte de general-colonel Ion Coman, Edit. militară, București, 1977, 437 p.

- OȚETEĂ, ANDREI, *Pătrundera comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)*, Edit. Academiei R. S. România, „Biblioteca istorică” XLVIII, București, 1977, 165 p.
- PERVAIN, IOSIF, ANA CIURDARIU, AUREL SASU, *România în periodicele germane din Transilvania 1778—1840*, Bibliografie analitică, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, 286 p.
- PUȘCARIU, SEXTIL, *Brașovul de altădată*, Cuvint înainte de Ioan Colan. Ediție îngrijită de Șerban Polverejan, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1977, 349, p. + 32 p. pl.
- * * * *România în războiul de independență 1877—1878*, Edit. militară, București, 1977, 476 p.
- ȘOTROPA, VALERIU, *Protecțiile de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, Edit. Academiei R. S. România, Biblioteca istorică XLVI, 1976, 305 p.
- ȘTEFAN, I. M. *De la Podul Mogoșoaiei la Calea Victoriei*. Din cronică anilor 1877—1878, Edit. Fac. Iași, Timișoara, 1977, 245 p. + 28 p. pl.
- * * * *Una fonte per lo studio della popolazione del Regno di Napoli: La numerazione dei fuochi del 1732*, Roma, 1977, 103 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- BOLD, EMILIAN, *De la Versailles la Lausanne (1919—1932), Activitatea diplomației românești în problema reparațiilor de război (Contribuții)*, Edit. Junimea, Iași, 1976, 225 p.
- IVAȘCU, GEORGE, ANTOANETA TĂNĂSESCU, *1939 Cumpăna cuvântului 1945, Mărturii ale conștiinței românești în anii celui de-al doilea război mondial*. Introducere de George Ivașcu, Editura Eminescu, București, 1977, 596 p.
- * * * *Izvoare istorice prahovene*. II, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești 1929—1933*, Ploiești, 1976, 281 p.
- MARCANTONATOS, L. G., *À Athenes pendant la guerre. Journal d'un témoin (octobre 1940 — avril 1941)*, Institute for balkan studies, Thessaloniki, 1976, 234 p.
- ORMOS, MARIA, INCZE MIKLÓS, *Europai faszizmusok 1919—1939*, (Regimuri fasciste în Europa), Kossuth Könyvkiadó, 1976, 307 p.
- * * * *Politika potvrdena ot života: Dvadeset godina op oprilskya plenum na C.K. na B.K.P.* (O politică confirmată de viață. Douăzeci de ani de la plenara din aprilie a C.C. a P.C.B.).
- * * * *Les relations internationales dans un monde en mutation. International Relations in a Changing World*, Institut universitaire de hautes études internationales, Genève, Sijthoff-Leiden, 1977, 434 p.
- * * * *Svetska ekonomska kriza 1929—1934 godine i njen odraz j zemljama iugoistočne evrope*, Beograd, 1976, 424 p.
- VIDA, ISTVÁN, *A független kisgazdapart politikája 1944—1947* (Politica partidului independent al micilor agrarieni), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976, 367 p.
- * * * *Zbornik na dokumenti za učestvoto na zenite od Makedonija vo norodnoosloboditelnaa voina i revolucijata 1941—1945*, Skoplje, 1976, 1399 p.

Gelu Apostol

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Insemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sint prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sint rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rinduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
A.D. XENOPOL – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SERIE BEAUX-ARTS
 - SERIE THÉÂTRE – MUSIQUE – CINEMA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Mihai Viteazul. Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl. 24 lei.
- * * * Nouvelles études d'histoire, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.
- NICOLAESCU-PLOȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.
- OLTEANU ȘTEFAN, Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600), 1975, 159 p., 13,50 lei.
- PIPPIDI D. M., Seythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire, 1975, 314 p. XXXIV, p., 38 lei.
- POTRA GEORGE, Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848, 1975, 527 p., 43 lei.
- ȘANDRU D., Reforma agrară din 1921 în România, 1975, 360 p., 24,50 lei.
- CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI L. (sub redacția), Documenta Roumaniae Historica A. Moldova (1384—1448), vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.
- NICOLAE STOICESCU, Vlad Țepeș, 1976, 280 p., 20 lei.
- ION POPESCU-PUȚURI, acad. ANDREI OȚETEA (sub redacția) Documente privind marea război a țărănilor din 1907, 573 p., 38 lei.
- * * * Independența României, 1977, 526 p., 39 lei.
- * * * Arta și literatura în slujba independenței naționale, 1977, 238 p., 28 lei.
- IONEL GAL (coordonator), Independența României, Documente, vol. I, 1977, 420 p. 33 lei.
- ȘTEFAN PASCU ș.a. Documenta Romaniae Historica D. Relații între Țările Române, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p. 39 lei.
- PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, Păreul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII—XV), vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planșe, 36 lei.
- Acad. ANDREI OȚETEA, Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism), 1977, 168 p., 11 lei.
- GHEORGHE CRISTEA, Contribuții la istoria problemei agrare în România. Înviețile agricole (1866—1882), legislație și aplicare, 1977, 169 p. 11 lei.
- LEON ȘIMANSCHI (redactor coordonator), Petru Rareș, 1978, 328 p. 20 lei.

RMISN CO — 3878

